

Pääkirjasto
Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran

Toimituksia.

47 Osa.

Helsingissä,

Painettu Hufvudstadsblad'in kirjapainossa,
1869.

Pitäjänkertomuksia.

I.

Historiallinen ja maantieteellinen

kertomus

Pirkkalan pitäjäästä,

kirjoittanut

Wilh. Carlsson.

v. past.

Helsingissä,

Painettu Hufvudstadsblad'in kirjapainossa,

1869.

Ulkomailla käyty

I

Kirjasto: C. K. Lindberg.

1883

Ulkomailla käyty

1883

W. G. G.

1883

1883

1883

Etulause.

Tänäpäniä on tähteen seitsemän vuotta siitä kuin tulini Birkkalaan. Koska siellä oloni ensi viikoilla rakastuin niin paikkakuntaan, että jo silloin päästin kirjoittaa kertomuksen tästä pitäjäästä. Seti aloinkin vähitellen ainehistoa kokoilemaan, jota kesti $6\frac{1}{2}$ vuotta, eli siihen asti kuin Birkkalan jätin. Aikaa tosin meni aika lailla ainehiston keräämiseen; mutta aikaa siihen tarvitaan, sillä tämänkaltaiset kertomukset ovat sata-seikkaiset. Mikomukseni aluin oli kirjoittaa lauseammin myöskin Talouden osan, mutta kun historialliselta ja maantieteelliseltä alalta paisui kirjalle paksumutta kyllä, ja erinomaintakin kun maantieteelliseen y. m. talouteen kuuluvat seikat täällä ovat melkein juuri yhtäläiset kuin Tyrwäässäkin, josta pastori A. Barelus on armoisan kertomuksen kirjoittanut, niin katsoin tarpeettomaksi tämän kohdan kertoelman, paitsi mitä siinäkin historian alalle kuuluu.

Apulähteet ovat kukin kohdallansa ilmoitetut. Maantieteellinen osa on koottu Ryhäkuntain Ison-ja'on kartoista, jotka kaikki tyhni olen tarkastellut, ja muutoinkin alinomaisilla virkafuluillani pitäjäässä melkein joka paikan itse käynyt, itse nähnyt. Pitäjään kartan tein D. Hall'in ison-jaon aikana tehdyn suuren pitäjään-kartan jälkeen.

Kertoelman karttansa
Suljen Suomen suosiohon,
Oletikin omaistensa
Pitäjäässä Birkkalaisten.

Jämijärvellä, 18 $\frac{1}{2}$ 65.

Willy. C:son.

Kertomuksen Sisälllys:

I. Pirkkalan paikka ja ala	siw. 1.
II. Pirkkalan muinaisuus ja yleiset historialliset vaiheet	" 5.
III. Maanlaatu, vuoret ja vedet	" 18.
IV. Ilmanlaatu, kasvi- ja eläinkunta	" 36.
V. Kyläkunnat ja talot sekä niiden historialliset vaiheet	" 44.
VI. Tiet ja kulkuneuvot	" 95.
VII. Pitäjään valtiolliset suhdet	" 105.
VIII. Pirkkalan kirkolliset vaiheet ynnä muut siihen kuuluvaiset seikat	" 117.
IX. Väkiluku ynnä siihen kuuluvaiset seikat	" 148.
X. Kansa. Kasvatus sen hengelliseen ja maalliseen elämään	" 166.
Lisäys: Pirkkalan Kasvato	" 195.

I. Pirkkalan paikka ja ala.

Kahden puolen sitä järweä, kuhunka Satakunnan wedet kahtaalta koontuwat, on Pirkkalan pitäjäs, jonka pohjainen, suurin puoli kuuluu Turun ja Borin maaherran lääniin ja vähempi eli päivänpuolinen osa Hämeen lääniin*). Sen pohjainen korko Emäkirkon kohdalla on 61° 20'. Pirkkala on wesian kautta jaettu kolmeen luonnon rajoittamaan osaan: 1) "Turun- eli Kirkon puoli", Pyhäjärwen ja Nokian wirran pohjaisella puolen, ulottuen lännestäpäin Siuron eli Jokiwouen wirrasta itäänpäin Näsijärween asti. Tähän kuuluu Pirkkalan Emäkirkon seurakunnan paras osa sekä Nöjjarwen kappeli. Tän pitäjään osan rajalla on lännessä Suoniemen kappeli karkun pitäjämästä; luoteessa ja pohjosesa Hämeentyrön emäseurakunta ja sen kappeli Wiljakkala; idässä Teiskon kappelin osa Messukylästä, iso-Näsijelkä ja Tampereen kaupunki. 2) "Taimalkunta" (Turun läänissä), nimensä mukaan taimal- eli taipale-maa, yhdeltä puolen Kuloweden pään ja Nokianwirran, toiselta Pyhäjärwen, Wuolteen eli Sotkan salmen ja Sorwanjelan välillä. Sen läntinen raja kohtelee Karkun Suoniemen kappelia ja Wesilahden Tottijärwen kappelia. 3) "Hämeen puoli", Pyhäjärwen ja Raiwannon wirran eteläisellä puolella, joka itäisellä rajallansa koskee Messukylään, etelä-kaakkoisella Lempälään ja eteläisellä Wesilahden Anian kylään. — Koko pitäjään awaruus teke $4\frac{3}{10}$ neliö (□) penikulmaa, eli 99,631 tynnyrin-alaa**). Pitäjään rajain sisällä eli alalla oli ison jaon aikana (josta ei se sittemmin paljoakaan ole muuttunut) seuraawaisessa määräsä wiljeltyä, wiljeltäwää

*) Pirkkala kuului ennen kokonansa Borin lääniin, sifsi kuin Kun. Majesteetin käskemässä Vääni-jaossa $\frac{20}{6}$ 1775 kolmekymmentä taloa eli Pyhäjärwen etelän puolella olewa pitäjään osa erotettiin Hämeen lääniin.

***) Turun puolen manttaali-luku on $71\frac{5}{6}$ wanhaa ja $62\frac{23}{24}$ uutta, Hämeen puolen $28\frac{7}{12}$ wanhaa ja $26\frac{2}{3}$ uutta manttaalia.

(wiljelysmaakfi kelpaawaa) ja wiljelemätöntä (wiljeltämäkki sopimatonta) maata eli alaa:

1) Wiljelthyä maata:

	Dyminyriin-alaa.	
Peltomaata	2,920	
Miitthymaata	6,729	
Taloin sijoja, oja y. m.	79	9,728.

2) Wiljeltämää maata:

Sywää haru- ja lehti-metsää	29,399	
Laitumia ja kaskefia	26,618	
Wiljeltämiä soita ja korpia	1,613	
Suonompia soita	950	
Kiviisiä maita ja ahoja	8,074	66,655.

3) Wiljelemätöntä alaa:

Wesjä (järviä ja jokia)	20,722	
Maanteitä y. m.	164	
Wuoria ja kivi-rouffioita	2,362	23,248.

Kaikki yhteensä tynn. alaa 99,631.

Tän merran Pirkkalan awaruudesta; nyt muutamia arweluita ja mietteitä sen ikiwanhasta tilasta sekä laskuja tän pitäjään pinnan tasa-korosta sen raja-pitäjästen kanssa. — Katfellen niiltä monilta korkeilta santa-harjuilta, kuin pitäjäässä löythy, näyttää maan pinta aaltoiselta ja on kuivettuneen meren pohjan nuotoista, joffi muutammat myös tän paikkakunnan ikiwanhoina aikoina owat luulleet, niin että muka meren aallot olisimat Pirkkalanin ylitse läikkyneet. Ettei kuitenkaan niin ollut, saamme kohta nähdä. Waikka ensi huomiossa luulisi Pirkkalan olewan alanko-paikan, sentoten, että kahdelta taholta wedet tänne Pyhäjärween laskevat, on se sentään sängen korkeella meren pinnasta sekä alapuolella olewista pitäjäistä. Pyhäjärwen pinta on nimittäin 125 kynnärää (eli 250 jalkaa) 6 1/2 tuumaa ylempänä meren pintaa Porin kohdalla. Pirkkalan mantereen sopii siis keskimäärin sanoa olewan kumminkin noin 50 syltä eli 150 kynnärää yli meren pinnan; ja Nöjäjärwen kappeli on wieläkin ylempänä, sillä Näsijärwen pinta

on 62 jalkaa 11 tuumaa *) eli 31 $\frac{1}{2}$ kynnärää ylempänä Pyhäjärwen pinta. "Jos", niinkuin Antero Warelus laskee kertomuffesfaan Tyrwään pitäjästä, "Suomenmaa on kauwan ylentynyt ylentymistänsä merestä samalla muotoa kun nykysempinäkin aikoina, nimittäin 2 kynnärää satana wuotena, niin on 4,000 wuotta ennen Kristinaitkaa näitä paikkoja, jotka nyt kantawat Tyrwään nimeä, näkynyt saarina ja nieminä ja 3,000 wuotta ennen Krist. (eli Metusalan aikoina) meren laineet läikkyneet Talankosken alla" (Suittisten rajalla). Minä korke-laskun jälkeen Kautawedelle A. Warelus nämät päätöksensä on tehnyt, sitä ei hän ole ilmoittanut. Mutta kun tiedämme, että Kautaweden pinta yläpuolella Wammaskoskea on 91 kynnärää ylempänä meren pinta (waikka se nähtävästi äsken kerrotussa mietteessä Tyrwäästä on korkeemmaffi otettu), ja kun siihen laskemme mitä Pyhäjärwen pinta on ylempänä Kautawettä, nimittäin 34 kynnärää, niin se teke yhteensä 125 kynnärää, joka siis, niinkuin jo ennenki sanoimme, on Pyhäjärwen korke meren pinnan ylitse. Jos siis meri tän korke-laskun jälkeen olisi ollut tasapinnalla Pyhäjärwen kanssa, niin olisi mailman tähtynyt olla luotuna wähitenki 500 ajastikaa ennen sitä kuin nyt Mosoksen kirjaa seuraten luetaan. Jos taas A. Warelusen mukaan annamme Tyrwään mailman alussa näkhyneen saarina ja nieminä, ja muistamme, että Pyhäjärwi on 34 kynnärää ylempänä Kautawettä, niin olisi weden eli meren laskemisesta tasapinnalta Pyhäjärwen kanssa tasapintaan Kuloweden eli Kautaweden kanssa tarwittu 1700 ajastikaa; tahi: tän laskun jälkeen olisi vielä tarwittu 1700 wuotta edellä (Raamatusta laskemaa) mailman luomista siihen, että meri olisi seisonut Pyhäjärwen pinnan tasalla. Molempain näiden

---

*) Nämät y. m. tässä käytetyt mittaus-määrät owat otetut G. N. Idmanin (P. A. Gaddin johdannolla) tekemästä Wäitöskirjasta "Om Strörensningars Nytt och Nödwändighet i Björneborgs Län — Åbo 1772", ja kirjoittajan laskut owat tehdyt niiden jälkeen. Witen ne kaikkiaan pitävät paikkansa uudempien laskuin kanssa sitä emme woi sanoa, kun emme ole olleet tilaisuudessa moniakaa uudempia nähä. Itse Näsijärwen korke meren pinnan ylitse on Hallstenin Maan-tieteessä melkein sama kuin sata wuotta sitte eli 1758 Direktöri Zansjonin toimittamassa korke-mittauksessa. Edellisessä on nimittäin 316 jalkaa, jälkimäisessä 313 jalkaa 5 $\frac{1}{2}$ tuumaa. Tampereen kosken koron mittauksessa sitä vastaan erkanewat wanhat ja uudet laskut paljon. Uudemmissa sanotaan sen olewan 101 jalkaa, wanhoisissa waan 62 jalkaa 11 tuumaa.

laskuin jälkeen jää siis Pirkkala yläpuolella Emäkoskea mailman luomisen aikana mannermaaksi; mutta samoin laskuin jälkeen on meri ulottunut Luffilan salmelle; Luffilan ja Penttilän kylät kokonaan olleet veden alla; Nokian wirran juoma Korvolan kohdalla ollut lähes partaita myöten wettä täynnä. — Tässä taukoomme näistä arvelu- laskuista ja käymme katselemaan Pirkkalan korhoa ympäristöinsä suhteen, eli osotamme, kuinka paljon ylempänä tahi alempana Pirkkalaa Pyhäjärven kohdalla raja-pitäjät sekä sen omat eri osat ovat, seuraavaijesa taulussa:

(y. merkitsee: ylämpänä; a. alempana).	jalkaa.	tuumaa.
Hämeenkyrö, yläpuolella Kyröskoskea	y. 24	2 1/2.
" alapuolella Kyröskoskea, ja samoin Jokijwun maa Pirkkalassa	a. 57	1.
Suoniemi, alapuolella Siuroa, ja niinmuodoin Penttilä ja Luffila Pirkkalassa	a. 68	4.
Tottijärwi ja Wesilahti, yläpuolella Wuolletta } Lempälä, alapuolella Kuokkalaa . . . . . }	y. —	4.
" yläpuolella Kuokkalaa	y. 9	9.
Mesjykylä, Satanpään kohdalla	tasaa.	
" yläpuolella Tampereen koskea, ja sa- massa suhdassa Nöjjärwi	y. 62	11.

Tästä näkyy siis, että koko Pirkkalan pitäjäs kaltaa Nöjjärveltä, Näsijärven rannoilta alkaen Jokijwun rannalle 57 j. 1 t. + 62 j. 11 t. = 120 jalkaa = 60 hyynärää, eli uudempien laskuin jälkeen 57 + 101 = 158 jalkaa; ja Näsijärven rannoilta Kuloweden päätä kohden Penttilän kylässä 68 j. 4 t. + 62 j. 11 t. = 131 jalkaa 3 tuumaa, eli uudempien laskuin jälkeen 68 j. 4 t. + 101 j. = 169 jalkaa 4 t. Koko tämä kalle on koillisesta lounaan eli noin kello 3:ea kohden j. p. p., joka siis jo edeltäkäsän selittää hyyn Pirkkalan kaswiston rikkauteen. Päitse tätä wiimemainittua kalteen laskua, ymmärtää hyvin, että ne edelliset tasakoron laskut seuraawat wesien pintoja, sillä ei erityisten maan paikkain tasakorhoa tarkein taideta määrää muutoin kuin jokaisen paikan korkeuden erittäin mittamalla (nivellera).

Tässä mainitsematta emme taida jättää, että sen äsken kerrotun fuuren kalteen sekä maanselän tähden tapahtuu se seikka, että matkus-

tawainen, joka kesällä Piispalan harjulla näkee auringon nousewan Näsielän pinnan ylitse, ei näe sitä ennen kuin hän on ehtinyt Pirkkalan emäkirkolle noin penikulman päähän, jossa se taas noin tuntia myöhemmin näkyy nousewan vuorien päällitse.

Ennen kuin enemmän Pirkkalan nykyistä alaa, sen maan laa-
tua, kansaa y. m. tarkastamme, kerromme lyhyesti sen muinaisuu-
den, synnyin, nimen, entisen alan sekä merkittävimmät historialliset
vaiheet.

II. Pirkkalan muinaisuus ja yleiset historialliset vaiheet.

Täällä niinkuin yleisesti koko Suomen kansan seassa liikkuu ta-
rina "hiisistä", eräästä mainion suuresta kansasta, joka täälläkin olisi
asuntoansa pitänyt ennen kuin historiamme hämäräisimmätään tiedot
alkavat pilkottamaan. Siitä muistuttaa täällä Hiiden-ahde Tyrk-
kölän kylässä; "Hiiden-ilma", josta täällä sanotaan niin rajua pakasta
että kosket hyytyvät, y. m. m. "hiisi" sanalla liitettyt lauseet. Muu-
toin kutsutaan niitä myös "jättiläisiksi" ja "pahalaisiksi", joiden asun-
not lasjetaan korkeimmille vuorille, niinkuin Pyyhnikelle ja Linnarvuo-
relle Penttilässä. Ne kerrotaan Kristin uskonnon vihollisiksi ja wai-
nojiksi sekä muutoin hirmutapaisiksi, niinkuin seuraavista tapauksista
nähdään. Kun ensi kerran soitettiin Pirkkalan kirkon kelloja, otti pahalai-
nen Piispalan ahteen yläpuolelta jättiläis-lapiollisen maata kiviineen (joten
tähän tuli notkopaiikka), nousi Pyyhniken vuorelle ja tawotti kirkkoa;
mutta lapio kun hetkahti kädestään, putosi maa siitä Pyyhjärween, jo-
ten siihen saaret syntyivät. Toinen hiisien asuntoa Pyyhnikellä tar-
koittava tarina on sanan-parresta: "makaa Pyyhniken unta", joka lause
on siten alkunsa saanut, että wäki Pyyhniken talossa, kristin-uskon ensi
aikoina täällä, eräänä lauwantai-ehdoona maata pantuaan, makasi yh-
deksän vuorokautta yhtä mittaa, luullen wain yön maanneensa, kun he-
rättyänsä lähtivät kirkkoon (Pirkkalaan kai) kirjat kainalossa. Tämän

olisi hiisi eli pahalainen noituudellaan vaikuttanut vihasta kristin-opia vastaan tahti kostaaksensa Pyhniken nudis-afukkaille. Hiisien asunnosta Linna-wuorella sekä niiden julmuudesta on tarina tämmöinen: Penttilän kylän Lahden talon kohdalla on saari nimeltä "Murha-saari", jonne jättiläinen eli pahalainen olisi poikansa pannut ja wirstan päästä Linna-wuorelta kivellä kuoliaaksi heittänyt. Nämät ynnä muut tunkaltaiset tarut jätämme arwohonja: wiittailemaan wain, että tällä tienollakin, ennen kun historian tosi-tiedot alkawat sitä walaisemaan, jo kaukaisina aikoina on ihmis-olennoita oleskellut.

Toinen, ehkä myös hämärä, kuitenkin todenmukaisempi arwelo on Lappalaisten täällä asunnosta. Kansan tosin ei kuule koskaan enään mitäkän heistä muistelewan; mutta asuntonja merkkeinä pitäisimme esim. jemmosen kivi-raunion, kuin löytyy Birkkalan kylän Wiralan (Leukun) maalla, joka näyttäisi muinen tulisijana (uunina) olleen, waikk ei tällä kohdalla muistella koskaan suomalaisista asuntoa olleen. — D. Hall janoo (Kertomuksessaan tästä pitäjäästä) maassa löydettyksi muutamia hautakumpuja, suomeksi kutsutut lapin-raunioiksi, joista yksi Keuhari-saaressa Näsijärvellä Niemen rusthollin tilalla on sentoten mainittawa, että hän kesällä w. 1762 kivi-raunion kummottua suurempien ja vähäsempien kiviien seassa löysi muutamia rikkuuntuneita uurnan kappaleita, jotka yhteen sovitettuina tekivät ympyräisen kruukun muotoisen astian, jonka leveys näytti olleen likimäärin 7 tuumaa. Noin oli tavallista sawea, johon oli sekoitettu karkeeta siantaa, ja sen päällä tuntui paksuin formenpäitten sijat, jotka siihen olivat jääneet astiata walmistaissa. Kruukun punertawa wäri toisti, että se oli tulesja ollut. Oliko tää raunio fitte Lappalaisten jäännöksiä, niinkuin nimi osottaa, wai Suomalaisenko, sitä emme woi päättää. Mutta Hall päättelee tästä, että wanhain Göthiläisten ruumiinhautaus-tapaa täällä oli käytetty.

Schefferus kertoo Laponia kirjassaan, että mies-joukko tästä ja muista pitäjäistä Hämeen maassa noin w. 1274 yhdistyiwät suomalaisen aatelis-miehen Mathias Kurd'in johdannolla (jonka filloin arweltiin asuneen Nokian kartanosja tässä pitäjäässä) wäki-woimin ajamaan pois Lappalaisia tän pitäjään ympäristöltä ja luultawasti myös tästäkin pitäjäästä. (Tässä Birkkalasta puhuen tarkoitamme sen nykyistä alaa; sillä ihan warma on, että muinaisen Birkkalan alalla: Ruomedellä ja Keuruulla asui Lappalaisia). Miten tuo tuumansa on-

nistui, sen kohdakkoin kuulemme D. Koskisen kertomuksesta *), jossa sekä Lappalaisten että Pirkkalaisten asuntopaikat tarkemmin määritään.

Että Lappalaisia olisi asunut Wesilahdesfakin, pääättelee Mag. Mik. Sundén kertoelmassaan tästä pitäjäästä ("Korta Anmärkingar om Wesilar socken") siitä, että se kulmakunta Lempälän pitäjämästä, joka on likinnä Wesilahtea, vielä silloin kutsuttiin Lapin-Loukoksi.

Wakaamaksi wakenewat ensimmäiset historialliset tiedot tän paikakunnan asuttamisesta wasta Birger Jarlin ja Mauno Latolukon (Mag. nus Laduläs) aikana. Tämän edellisen aikana järjestyi nimittäin Hämeenmaan hallitus Hämeenlinnan perustamisen kautta ja sen ensimmäiset seurakunnat: Hattula, Sääksmäki, Pirkkala ja Tammela syntyivät. "Näisjä", lisää Rajaani historiasaan, "rakennettiin arwattawasti aluksi puukirkot, jotka jälestäpäin tehtiin kivistä", waikei tämä viimeinen lause sowi Pirkkalaan, sillä täällä ei ole wanhaa kirkkoon ollut, waan aina puusta. Tästä edespäin enemmän.

Jotenkin warma on, että Pirkkala on saanut nimensä Pirkkalaisten mainiosta seurasta. Näistä Pirkkalaisista kuuluu D. Koski-

*) Tämä seikka on jotenkin selwästi waikea wähän toisin kerrottu myöskin Helsingius'en Suomen Kirkko-historiasa seuraawasti: "Birger Jarl palatesansa Ruotsiin antoi Mathias Kurc'in walloittaa Lappalaiset, joilla oli Hämeenmaan pohjainen osa hallussa. Tämä ryhtäsi Lappalaisten päälle ja waati heidät lupaamaan joka-wuotisen weron; mutta päästäksensä tästä lowasta rasituksesta, jätti ensin osa wanhut asunijansa; he waelsiwat Hämeen kankaan ylitse ja asettuiwat Pohjanmaan eteläisille rantamaille, jotka eiwät tähän aikaan olleet asutut. Silloin sanotaan Kurc'in wäsyneenä pitkistä ja waiwalloisesta matkasta suostuneen "Pirkkalan pitäjään" miesten kansa, että hän saifi muutamia kylät Hämeestä ("Laukon? Nokian?"), jota wastaan nämät saifiwat Lappalais-weron. Nämät Pirkkalaiset walloittiwat nyt likimäiset Lappalaiset. (Että juuri Pirkkalaiset oliwat suostuneet Lappalaisia walloittamaan, sen, niinkuin Lencqwist jo muistuttaa, sekin seikka selittää, että Lapin raja tähän aikaan käwi juuri Pirkkalan pitäjään (muinaisen nimittain) läwitse. Sillä tiettyä on, että Peräkunnassa Ylöjärwellä (ja Teiskoska) vielä kauwan sen jälkeen on löhdetty muistomerkkejä Lappalaisten muinaisesta täällä asumisesta". Ratso Åbo Tidn. 1778 pag. 149.) Mutta Pohjan maalle paenneet Lappalaiset jäiwät wapaiksi Mauno Latolukon aikaan asti. Tämä taas tarjosi heidät "omaisuudeksi sille, joka tahtoi rohjeta ja saattaa heidät Ruotsiin kruunun alle;" niin lähtiwät Pirkkalaiset, jotka asuiwat Pirkkalan pitäjäässä (som bodde i Pirkkala socken), heidän luokkensa ja hätyyttiwät heitä julmalla tawalla — ja saiwat sitte kuninkaalta oikeus- eli omistuskirjan näiden ylitse".

sen (Schefferus' en, Porthanin y. m. mukaan) selwä kertomus *), jota emme taida jättää tähän lainaamatta, lyhyesti näin: "Kuningas Maunu Latolukon kuninkaaksi tullessa olivat Lappalaiset itsenäistä kansaa. Ja koska hän ei woinut tätä muuttelewaista metsä-kansaa kruunun alle saada, niin hän tarjosi antaaksensa Lappalaiset omaisuudeksi niille, jotka tahtoisiwat saattaa ne Ruotsin kruunun alle. Silloin Pirkkalaiset, jotka olivat Hämäläisiä Pirkkalasta ja Kengosta, käiwät asiahän käsiiksi, walitsiwat päämieheksensä erään mainion Hämäläisen, Matti Kurjen, ja karkasiwat eteläiseen Pohjanmaahan Lappalaisten päälle, joitten tawarat ryöstettiin, jotta heidän täytyi paeta pohjaseen Kemijoen ja Tornijoen paikoille. Eikä monta vuotta wäliä, kuu jotoisen kerran Pirkkalaiset samoowat suurimmalla wäkiwoimalla heidän päällensä ja ajawat heidän näiltäkin asunsoilta pois niihin erämaihin, joissa nyt asuwat. Näin Pirkkalaiset woittiwat Lapinkansaa allensa pohjaseen ja läntiseen merehen saakka, ja saiwat kuninkaalta kirjan, jolla Lappalaiset pitkin pohjaa kaikfine waroinensa ja lohivesinensä annettiin heidän haltuunsa sillä ainoalla ehdolla, että heidän piti kruunulle maksaman muutamia sihtelyksiä orawi-nahkaa. Siitä nämä Pirkkalaiset käiwät kowiin mahtawiksi ja äweriäiksi. Tämä sanotaan tapahtuneeksi vuoden 1277 paikoilla, ja tästä lähtien täytyi Lappalaisten maksaa wuotinen wero. Mutta Matti Kurjen **) sanotaan wihdoin suuttuneen tähän pitkään ja waiwalleeseen matkaansa, jotta hän muille Pirkkalaisille Pirkkalan pitäjämästä möi kaikki oikeutensa Lappalaisten yli ja sen sijaan sai omaksensa muutamät kylät Suomessa."

"Nämät owat wanhojen kertomusten omat sanat, waikka wähdän soppuun siotittuna. Niistäpä selwästi havaitaan, että Pirkkalaiset oliwat syntyänsä Hämäläisiä, kotosin Hämeenmaan sydänpaikoista (Kengosta), ja että heidän muuttonsa Pohjanmaahan tapahtui kahdesa jalkossassa, ensinnä Suu-pohjaan, arwattawasti Kyrön paikoille, sitten muutamaman ajan päästä Perä-pohjaan, Remin ja Tornion seuduille, missä heitä wielä Kustaa Waasan aikoina kerkitään. Todistukseksi siihen, että

*) Tutkimuksessaan Pohjanmaan Asuttamisesta

**) Tämä nimi tawataan kirjoitettuna "Kurck", niinkuin mekin ylempänä sen kirjoitimme, mutta luultawastikin on se ruotsalaisten suussa ja pännässä täkfi muodostunut, ja on oikeestaan "Kurki", niinkuin Y. K. sen tässä kirjoittaakin, ja kenties Laukon ja Tottijärwen Kurkien esi-isä.

Häme heidän kotoperänsä oli, voimme mainita, että vielä 15:nnen vuosifadan keski-paikoilla heidän weljhyttänsä Hämaläisten kanssa osoitetaan. Asia on lyhyesti seuraava. W. 1454 pidettiin Torniossa, joka siihen aikaan Luulajan ja Piitimeen kanssa oli Birkkalaisten pääpesä, laillinen tutkinto muutamista Lappalaisista, jotka olivat Luulajan ja Piitimeen Birkkalaisten hallussa, mutta luultiin oikeudella olevan "kuninkaan-lappalaisia", s. o. kruunun alle kuuluvia, koska olivat Hämeenmaasta tulleet sinne pohjaseen. Tutkimuksesta kuitenkin saatiin selko semmoinen, että "ne oikeudella ovat Birkkalaisten omat, ja että Birkkalaiset ovat ne oikealla jaolla saaneet ja ko-weljiätänsä Hämeenmaassa." Tämä todistaa selwilleen, että vielä siihen aikaan, eli lähes kaksisataa vuotta Birkkalaisten ensimmäisen retken jälkeen, oli Hämeessäkin Luulajan ja Piitimeen Birkkalaisten ja ko-weljiä, ja että näilläkin Hämeessä asuvilla oli Lappalaisia hallussansa. Että siis nuo Peräpohjan Birkkalaiset olivat syntyänsä ja sukunsa Hämaläisiä, lienee jotenkin epäilemätön asia."

Birkkalaiset olivat siis Hämaläisiä ja asuivat laueemmin Hämeen keski-kohtalla, ja siis myös silläki tienolla, joka nyhyään nimenomaan Birkkalaksi kutsutaan. Kaikkein niiden monien arweloitten seassa kuin tästä pitäjäämme nimestä on keksitty ja sepitetty, pidämme siis tämän mainitun totta likisimpänä, waikk'emme woi arwata tämän nimisanan merkitystä eli mistä kielestä oikeestaan on synnyntöperää; mutta yhtä hywin saattaa se juuri olla suomalainen kuin ruotsalainenkielinen. Me puolestamme hyljäämme kaikki ne unen-näköiset selitykset tästä nimestä, kuin sanomalehdissä on sen merkityksestä esiin tuotu; tietien ettei tää ole ainoa suomalainen paikan nimi, jonka oikeeta merkitystä ei enään woida selittää. Wielellämme suostumme kuitenkin D. Roskisen mietteesen, että tää nimi on alkuaan suomalainen. Hän sanoo näin: "Tosin Birkkalaisten synty-paikaksi nimitetään Birkkalan pitäjä, joka siihen aikaan nähyy olleen Lapin-kansan raja-seutu, — ja äffinäiwen tuosta pian arwaisi luonnollisinta olevan, että Birkkalaisten nimi on synnyntöperä paikan nimestä. Mutta päinwastoin ovat tutkiat koettaneet todistaa, että pitäjä mufa olisi nimenfä saanut Birkkalaisista, ja että näitten nimi taas olisi ruotsin-kieltä. On näet, Birkkalan pitäjä aina maailman siwu kirjoitettu ruotsiksi: "Birkala", jossa sanasja löyhy wieras-kielinen ääni: b. Samalla lailla kirjoitetaan Birkkalaistenkin nimi ruotsiksi: "Birklar" ja tämä nimi tavallisesti

selitetään merkittävään: "kaupungin miehet." Meistä tämä johtaus ja koko tämä arvelus Pirkkalais-nimen ruotsalaisuudesta näyttää koviin epävakaiselta. Vanhimmasa kirjoituksessa (vuodelta 1328), missä Tornion-seutuiset Pirkkalaiset mainitaan, kirjoitetaan heidän nimensä myöskin: "Birkarlaboa", s. o. Birkarlan (eli Pirkkalan) asujamet. Tämä näyttää todistavan, että heidän nimensä oli otettu paikan nimestä, jonka viimeisen Ruotsalaiset helposti saattoivat wäänellä Birkalaksi ja Birkarlaksi. Näytteeksi, kuinka nimet moneen mutkaan wääneltiinkin, sopi mainita, että Pirkkalaiset toisinaan kutsuttiin: "Berkara" ja "Berkala", "the Berkala". Nämä sanan eri-muodot näyttävät todistavan, että ruotsalainen sana on suomalaisesta syntynyt seuraavalla tavalla: ensin Pirkkalaiset eli ruotsinnettuna Birkala-boa, sitten paljastansa Birkala, wiimen sanan loppu muutettu ruotsinkielen mukaan: karla (miehet) ja sillä tavoin saatu: Birkarla, Birkarlar. Nimesä meidän siis on vaikea nähdä mitään ruotsalaista syntyä. Samate kaikki muutkin arvelukset Pirkkalaisseuran ruotsalaisuudesta eivät taida tarkempaa tutkintoa kestää." *)

*) Että näiden muinaisten Pirkkalaisten ja Pirkkalan pitäjään nimellä on keskinäinen heimoisuus, se on warma, josta historioitsijat owatkin yllimieliset; mutta mistä ne edelliset olisivat kotoperää ja mitä kieltä jälkimäinen olisi, sittä riidellään. Kun puolestamme, niinkuin jo sanoimme, olemme samasta mielestä J. Koskisen kansa, otimme tähän hänen lauseensa kummastakin. Laajentaa kertomustamme kaikilla niillä wäittökillä, kuin näistä asioista on kirjoitettu, olisi sopimatonta; jonka tähden waan lyhinmiten vielä panemme tähän erään, Koskisen mieli-piteelle vastaisen arveluksen Pirkkalaisten alkuperästä. J. A. Lindström e. m. sanoo (katso kertom. Kokemäen pitäjistä s. 183): "Se taidetaan todistaa, että Pirkkalaiset alkuperäisesti olivat kotosin Norjasta (!) ja olivat jo kaukaisimpina aikoina asettuneet Länshöghjaan (Westerbotten), josta sittemmin tulivat Suomeen Lappalaisia walloittamaan. He löhswät myöskin Kokemäen joelle"; heidän jälkiensä siellä olisi Pirkkalan kylä Harjawallan kappelissa, Pirkkinäinen (Birknäs) Kokemäellä — ja eteenpäin Pirkkalan pitäjäs ja kylä. — Sen jättää kirjoittaja sanomatta, josta Pirkkalaiset tätä tietä (se on: pitkin Kokemäen jokea ylöspäin ja Kulo-wettä Suittisten, Tyrwään ja Karhun kautta) tulivat Pirkkalan pitäjääsen.

Sitten puhuu Palmstjöld (Topographica'ssansa) ja Lagus hänen perässänsä, että Pirkkalan kirkko olisi rakennettu Bureilta (Burer), jotka Ruotsista Suomeen pakenivat kuningas Ingialdin aikana noin w. 690. Näitä Bureja myöskin Pirkkalaisiksi arwotellaan. — Niiden monien muitten senkaltaisten arweluin seassa on vielä e. m. mag. Pet. Höghströmin (kirjassaan: Beskrifning öfwer de till Sw. krona hörande Lappmarker — pag. 236), että

Pirkkala astuu siis ensimmä historian alalle noin kolmannentoista vuosijadan lopulla. Mitä siitä aluin sekä sittemmin on sanottavaa, se on enimmäiten yhdistetty Suomen kirkollisten vaihteitten kanssa, niinkään kuin koko Suomemme melkein kaikki ensimmäiset historialliset tiedot ovat kirkollisia.

Niinkuin edelläkäsin kuulimme Rajaanin arvelusta, rakennettiin Pirkkalaan puukirkko jo kohdakkoin Birger Jarlin valloitusretken jälkeen eli kumminkin noin kolmannentoista vuosijadan lopulla. Että täällä varmaan ki jo w. 1300, eli samana vuonna kuin Turun Tuomiokirkko rakennettiin, on ollut kirkko, siihen päätökseen tulemme, paitsi äsken mainittua Rajaanin arvelua, mag. Mik. Lundenin kertomuksesta Wesilahden kirkon rakentamisesta, joka jälkimäinen wahwistaakin edellisen. Hän sanoo nimittäin: "kansan seassa" (Wesilahdessa w. 1797) "on yleinen puhe, että Karfun kirkko oli wanhin koko tällä paikkakunnalla" (että se olisi ennemmin rakennettu kuin Pirkkalassa kirkko oli, sitä emme milloinkaan usko), johon Wesilahti ynnä monien muitten ympärillä olewain pitäjästen kanssa kuuluu; että Pirkkalan kirkon rakennettua, Wesilahtelaiset täällä pitivät Jumalan palvelustansa; ja että he wihdoin yhteisesti Lempäläisten kanssa rakensivat kirkon liskelle Aimalan kylää wiimemainitusssa pitäjäässä, jonka kanssa silloin olivat yhdistetyt. Mutta kun tämä puukirkko rupesti "riutumaa" (förfalla), rakensivat Wesilahtelaiset wiidennentoista vuosijadan alussa oman kirkon niemelle, kutsuttu Wesaniemi (josta Wesilahti olisi myös saanut nimensä: Wesalahti, Wes'lahti), joka kirkko Turun Piispan Magnus Tawastin kirjeen mukaan, annettu 3 p. Helmikuuta 1422, samana vuonna ja päivänä wihitettiin" *). Tämä vuosiluku (1422) on warmaan tunnettu. Tästä siis kun nyt nähdään Wesilahtelaisten jo ennen w. 1422 olleen yhdistettyinä

"Birkarlar" tulisi vanhasta ruots. sanasta "Bierka" = kaupita, että "Pirkkala" ja "Björk" olisivat syntyneet samasta sanasta, tahi Lappalaisten sanoista "Bir", "Birra," "Birkarver". — Nää sekä muut tän kaltaiset arvelut jätämme arwoonsa. Kirj. muist.

*) Tämä sekä Conrad Bizzen kirje w. 1461, jossa Wesilahti kutsutaan "Ecclesia Parochialis", talletetaan kopioittuna Wesilahden kirkon arkistossa (kumminkin sanoo M. Lunden sen niin olleen hänen aikansa). Wesilahden wanhan kirkon jäännöksiä katseltiin vielä wiime vuosijadan lopulla ja sen päätettiin olleen kivestä; sen häwitti ukkosen walkee seitsemännentoista vuosijadan alussa (1602 ?).

Lempäläisten kanssa niin kauvan kuin heidän yhteisesti rakennettu kirkonsa ehti "riutua", niin arvelleen päätetään, että siitä, kuin he Pirkkalaisten kirkkoa kävivät, vähintäinkin jo sadan vuoden vaiheelle oli kulunut, ja että niinuodoin kumminkin jo vuonna w. 1300 Pirkkalassa oli kirkko. Tämän arvelun, kuin myöskin Rajaanin lauseen tukeeksi tuomme edeskäsin vielä kolmannen perustetun arvelun Visäykseessä Kyläkuntain historiaan.

Pidämme siis warmana, että Pirkkala jo neljänentoista vuosisadan alulla oli järjestetty seurakunta, johon kuului sängen awara alakofo Pyhäjärwen ja Näsijärwen rantamaat ja ympäristöt. Pirkkalaa oli silloin sekä vielä aikoja sittekin tietysti Keuruu, Kuovesi, Messukylä ja nyhyinen Pirkkalan pitäjäs. Että nämät kaikki tawoin olivat yhtenä, järjestettyinä seurakuntana sekä samain krunnun-miestenkin hallittawina, sen osottaa sekin, että kuulutukset Pirkkalan kirkossa koskiwat myös Keuruuta ja Kuovettä. Sanotaankin, että maksettiin karpiojywiä ferraltansa sille, joka käwi Pirkkalan kirkossa asioita kuulustelemassa *). Toinen jutelma tästä samasta asiasta kuuluu niin, että eräs Keuruulainen, Jaako Malli, tuli Pirkkalan kirkkoon kuulutuksia kuulustamaan, mutt' ei ehtinytkään edemmäksi Kadakistoa (Willilän ja Pittäniemen välillä), kun tässä jo kirkkowiä tuli takaisin vastaanfa, ja kun hänen asiansa täten jäi toimittamatta ja siis ei ollut hänellä toiwoa palkastakaan, lausui hän murheissaan: "Herra maksa, Herra muista Mallin Jaakon jalkajuonet!" — Nuot kaikki kaukaiset pitäjät hautasivat myös ruumiitansa Pirkkalan kirkon juurelle. Se tuliwat nimittäin pitkin Näsijärweä weneillä Pyhniken eli Pispalan harjun tykö, joka eroittaa Pyhäjärwen ja Näsijärwen, ja kantoiwat sen ylitse ruumiinsa (ja ehkä paattinsakin) Pyhäjärwen rannalle, josta sitte ne kuljettiwat Pirkkalan kirkolle. Sanotun harjun ylitse käwikin vielä viimeisellä vuosisadalla vähäsiä teitä eli polkuja, joita kutsuttiin "ruumiinpuntareiksi." — Koska Kuovesi erisi Pirkkalasta, sitä ei tähän asti tarkoin ole tiedetty, mutta että se tapahtui jo ennen w. 1593, nähdään siitä, että silloin siellä jo oli oma pastori, Olaus nimeltä, joka mainittuna vuonna kirjoitti Upsalan kokouksen päätösten alle **).

*) Tämän muiston kuuli J. Koskinen w. 1852 Kuowedellä ja ilmoitti hgwäntahtoisesti sen kirjoittajalle.

**) Me luulisimme Kuoweden eroamisen Pirkkalasta tapahtuneen jo 17 vuotta tätä ennen eli w. 1576, sillä Senaatin Arkistossa löytywisjä Salko-

Keuruu, joka luultavasti ei ennen kuudenmentoista vuosikadan puoliväliä ollut asuttukaan, oli vähemmän ajan Birkkalan yhteydessä. Se ei ollutkaan pitäjäs ennen eroamistaan Birkkalasta, vaan oli vielä w. 1625 ja 1643:in Kuoweden kappelina. Messukylä lohaistiin Birkkalasta noin w. 1636. Että tämä vielä 1618 oli Birkkalaa, näet Jesper Matinpojan Kruusen "Aateliston talojen luettelosta", jossa "Uskalais" ja "Mesfuby"-kylä y. m. m. sanotaan olevan Birkkalassa. Vielä nyhyään on kuultu jonkun wanhan Messukyläläisen matkalla kotoperäänsä kysyttäisjä sanowan olevansa kotoisin Birkkalasta. — Niin on tämä lauea ja mainio Birkkalan pitäjäs, johon paitse näitä luetteluja kuului, niinkuin edelläkäsin näimme, jonkun ajan myöskin Lempälä ja Wesilahti, supistunut nyhyiselle alallensa, ja kysymyksessä oli w. 1860 yhteisessä pitäjäänsä kokouksessa Mljjärwen kirkossa tän kappelin eroaminen omaaksi pitäjääksi, jotta Birkkalaksi olisi jäänyt ainoastaan Pshjärwen rannikot; mutta tämä asia jäi sitensä vielä tulewiin aikoihin.

Tän verran Birkkalan nimestä, ensi asuttamisesta ja alasta. Nyt katselkaamme sen muita historiallisia waiheita. Mutta mitä muuta merkittistä historian alalta meillä Birkkalasta on kerrottawaa, se ei suinkaan ole muistelemlia onnen muinaisuudesta ja suurten edistymisten ajoista. Sitä ei paljo paikkakunnallamme enemmän kuin Suomalamme yleisesti ole ollut. Sodot, niiden sotkut, waiwat ja köyhhyks: tuosja maamme muinais-aikain historian pääwiivat. Niin on Birkkalakin, ehkei juuri monesti ollen sotatantereena, runsaasti saanut syödä sodan hedelmiä. — Pitäjääsemme sattuwista sotaliikkeistä tapamme ensin Nuija=sodan *). Tämä kansan kapina syntyi "sotawäen wäkiwallasta ja aateliston ylpeydestä". Sotawäki sai nimittäin silloin itse koota kansalta elatuksensa, jonka ottimat ryhöwiällä ja wäkiwallalla; muutoin oli sotaa warten suostuttu maksamaan lisäweroa, joka muuttui sotawäen majoitukseksi eli niin kutsutuksi "linna-leiriksi" (borgläger). Wäkiwallalta muuttui täten wähitellen lailliseksi, kansja joutui kowaan kurjuuteen, melkein orjuuteen, erittäinkin aateliston lääni-

kirjoissa mainitaan Kuoweden pitäjäs ("Rääwesij Sochn") ensi kerran tänä wuonna; mutta vielä edellisenä wuonna (1575) ei löydetä sen nimeä.

*) Nämät tiedot olemme koonneet J. Koskisen ansiollisesta kirjasta: "Nuija-sota", sekä kansan muistipuheista täällä, y. m. kohdallansa ilmoitetuista lähteistä.

tysten kautta. Näiden valta ja werottomat tilat karttuivat yhä ja harwalukuisten talonpoikain tähtyi kantaa waltion kowia rasituksia ja weroja, joita wirtamiehet (woudit) vielä wäärhyhdellä kiskoivat. Näitä rasituksia, erittäinkin linnaleirviä, käwivät Pohjanmaan miehet ja muuten usein Kuotssissa Herttualle walittamassa ja saivatkin Suojeluskirjoja sieltä; mutta turhaan, sillä Klaus Flemming, Sigismundon puolustaja, oli Herttua Kaarlon wihemies ja oli tällöin melkein itsewaltainen herra Suomessa. Herttuan suojeluskirjoista tehtiin waan pilkkaa ja Kuotssissa walituksilla käwijät rangaistiin kowemmin. Näin, kun ei enää ollut waltiohallitukselta awun toiwoa, tähtyi kansan ruweta luottamaan omiin käsiwimiinsa. Wähästen kahakkain tapahduttua Uumajoen sotawäen ja talonpoikain välillä, tarttuivat nämät (Uumajoen, Kyrön ja Lapuan miehet) aseisiin ja lähtivät kolmesa eri joukossa etelää kohden siinä aikomuksessa, että tiellä nostattaisivat muutenkin Suomalaiset ja fitte laumassa ryntäisivät Turun linnan päälle ja Klaus Flemmingin wangiksi ottaisivat. Pääjoukko, noin 8 eli 9 sataa miestä, Ilkan johdannolla, tuli Salasjärwen kautta Hämeenkyröön ja oli jouluaattona 1596 Mløjärwellä. Tällöin nostattaa Ilkka Hämeenkyrön ja Pirkkalan miehet ja Keijärwettä (Geijarffwii, joka silloin oli koko luoteinen neljäskunta Pirkkalan pitäjämästä, misä nyhään Mløjärwen (Mlarearff) kappelikunta on) lähetetään kirja Lempälään. Keijärwettä, jossa odotteliwat, muutti Ilkka leirinsa Nokian kartanoon Emäkosken niskalla ja poltti aateliston, herrain ja sotawäen kartanot Pirkkalassa. Tätä ennen ja tällä aikaa oli sanomat Nuija-joukkojen liikunnosta kulkeneet sotawäen herralle Kristofer Laurinpojalle Pirkkalaan ja Annuiti Johanpojalle Kurjelle Lauffoon sekä muille ympäristön sotapäälliköille kuin myöskin itse Klaus Flemmingille Turkuun.

Annuiti Kurki, joka heti keräsi kokoon sotawäensä, lähteeki jo Tapanin-päiwänä Hämeenlinnasta 100 ratsumiehen kanssa hakemaan Nuija-joukkoa ja hänen seuraansa yhtyy Siwar Lawast 100 huowin kanssa; ja näin tulewat he Nokiaan siinä tarkoituksessa, että ajaisiwat Nuija-miehet sieltä pois. "Mutta tämä yritys kääntyi sotawäelle tappioksi ja vähäsen kähäkän perästä tähtyi Annuiti Kurjen joukkoensa paeta Karffuun päin." Misä tämä tappio tapahtui, Nokiasako wai Kalmaan-mäelläkö, siitä eiwät kirjat mitään puhu. Se waan on tiettyä ja vielä kansa puhuu, että Kalmaan-mäellä eli ahteella, joka

on Tyrkkölän ja Taipaleen kyläin välillä ja josta talwitie käy Karhkaa kohden, Nuijasodan aikana on ollut tappelu ja on sodan muistomerkkejäkin siitä löydetty. Kun nyt Annuuti Kurki wäkinensä pakeni, niinkuin kuulumme, "Karffuun päin", niin on todenmukaista, että Nuija-miehet häntä ajoivat takaa ja tässä (Kalmaan ahteella) ottelivat. Pagus taas sanoo (kirjassaan: "Finska Adels Gods och Utter") talonpoikais-joukon lyödyksi Kalmaan ahteella Flemmingin heitä takaa ajaisja; mutta tätä emme todeksi lue, sillä, niinkuin edeskäfin näemme, saawutti Flemmingin wäki Birckalasta pakenevaiset talonpojat wasta "kahden penikulman päässä", ja Kalmaanmäki on Nokiasa wain wirsttan päässä Haapaniemeä ja Karhkaa kohden. Sentoten pidämme juuri warmana Nuija-miesten ensimmäisen tappelun Birckalassa tapahtuneen Kalmaan-ahteella Annuuti Kurkea takaa ajaissaan.

Mutta wasta saamme nähdä, kuinka juuri Birckala ja Nokia oli se paikka, jossa Nuijasodan merkittäwimmät waiheet tapahtuivat ja kusja Nuija-miesten asia sai erinomaisimman käännöksen. Nuijamiehet jäiwät yhä Nokiaan odottelemaan. Mutta tätä ennen oli Marski Klaus Flemming itse kaiken sotawoimansa kansja jo Joulukuun 23 päivänä lähtenyt Turusta Satakuntaan. Joulukuun 28 päim. tawataan hän Suittisten kylässä. Hänellä oli noin 300 miestä ja muutamia tyhkiä muasjaan. Karhusja tapaa hän pakenewan Laukon hereran Kurjen joukkonensa ja kulkee pitkin talwitietä Sarkolan lahtea myhötén Tottijärwen kirkolle ja tästä samoin talwiteitä myhötén Birckalan kylään, joka on wastapäätä Nokiasa toisella puolen Pyhäjärweä. Birckalan kylästä muutti Flemming sotawoiminenja pitäjään Pappilaan, josta yli jään sopi mennä Wiholan niemelle ja Nokiasa. Nytpä syntyi "ankara kähäkkä wuoden wiimeisenä päivänä." Tämä koko päivän kestäwä tappelu tapahtui kaiketikin Wiholan ja Tyrkkölän kyliesä sekä näiden ja Nokian välillä, sillä nämät owat lähellä toinen toistanja. Tyrkkölän pelloilta onkin, ojjia kaiwettaessa, löydetty ihmis-pääkalloja ja luita, ja kun ei tällä kohdalla muusta sodasta tiedetä, niin owat ne warmaanki Nuija-sodan surkeita muistoja. Tän päivän tappelua muistuttaa ehkä sekín, että niitthä Nokian talon wiesesjä, notkopaijassa Wiholaan päin, kutsutaan wielä nyt "hautausmaaksi", johon lienee nuijamiehiä haudattu. — Näin päivän oteltua, tarjosi Marski ehtoosti Annuuti Kurjen ja Abrahami Melkiorinpojan kautta, jotka hän talonpoikain tykö lähetti, sowintoa sillä ehdolla että

pääsivät vapaasti lähtemään kotiinsa ja saivat olla linnaleiristä vapaat, jos antaisivat Ilkan ynnä muut päämiehensä hänen käsiinsä. Yhmeeksi kyllä sanotaan Nuijamiesten näihin ehtoihin suostuneen; mutta ne eivät kuitenkaan tulleet tähtetyiksi, sillä Ilka, "kun hawaitsi nahkaansa kaupittawan", lähti heidän käjistänsä pakoön. Ja "ennenkuin uudenvuoden aamu (w. 1597) wälkeni, oli jo kaikki rauhanfowinto taas hajalle mennyt"; sillä sanotaan Flemmingin laukaisneen muutamia tykkiä Nokiata vastaan, jotta kuula meni yhdestä seinästä sisälle, toisesta ulos. Tästä Pohjanmiehet pelästivät ja pötkivät heti yöllä pakoön; mutta onnettomuudekseenä wirittivät heinäladon palamaan, joten Flemming sai tiedon heidän lähöstänsä ja lähetti ratsuwäkeä heitä takaa ajamaan. Saavutettuaan pakolaiset "kahden penikulman päässä" Nokiesta, tappoivat ja wangitsivat sotamiehet ison joukon heistä; toiset olivat poikenneet metsään ja pääsivät näin pahasta pulasta. Tämän surkian käännöksen sai Pohjalaisten yritys Birkkalassa. — Klaus herra oleskeli vielä Tammikuun 4 päivään asti Birkkalan kylässä, josta lähti Hämeenthyroläisiä rantaifemaan, ja matkusti sitte Hämeesen kapinaa masentamaan, josta palattua hänen taas tapaamme leirisään Birkkalan pitäjään nimismies-talossa Tampereen kylässä, jossa silloin oli 5 taloa. Täällä oleskeli Flemming neljättä wiikkoa ja lähti wihdoin itse Suu-pohjaan uusia sekä entisiä kapinoita rantaifemaan, jolloin nuija-päälliköt kowin rangaistiin ja kansa joutui entistänsä kowemman iteen alle. Tässä olemme lyhyesti kertoneet Nuijasodan pääasiallisimmat vaiheet sen werran kuin ne Birkkalaa koskewat. Nämät tapaukset ovat kuitenkin jo kansan mielestä ja muistista kadonneet; mutta waikka aika kowimmatki wammat ja haawat lääkitsee, pysyvät ne historian lehdillä tuoreessa muistossa. Flemmingin wäen olostä Birkkalan kylässä luulifimme muistomerkeiksi ne saman kylän sillan alustaa kaiwettaisfa löydettyt sotakapineet olewan. Me kuulimme nimittäin, että täällä muutamia aikoja sitte löydettiin pajunetta, kuparin palasia sekä yksi tuuman lewyninen malmi-pyörä, jofa luultawastikin oli kuulunut joutsipysyhyin.

Ettei Birkkala jäästynyt Ison-wihan aikaisessa sodassakaan w. 1713—1721 on warma. D. Hall mainitsee monen vielä wiimeisen wuosifadan lopulla katkeralla mielellä ja surullisella sydämellä muistelleen tätä kowaa aikaa, samoin kuin 1742 ja 1743 wuotista sotaa, jolloin maa oli Wenäläisten hallussa. W. 1713 piti wenäläinen ken-

raali ruhtinas Galitzin leiriänsä Raholan ja Kaarilan pelloilla; samaten sanotaan vihollisen oleskelleen Nösjärwen kappelissa Viimolan kylässä, jonka pelloilta heidän jättöänsä sanotaan löydettyksi summatoman paljon lahnan suomuksia. Sanotaan myöskin wenäläisten täällä lahdanneen 50 lehmää. — Sodat kyllä ainakin ovat raiwoja; mutta raiwompaa, hirmuisempaa sekä vaikutuksissaan raskaampaa ei ole rakasta isänmaatamme koskaan kohdellut, kuin Ison-wihan aika. Yksityisten turwattomain ei ainoastaan omaisuus ryöstetty, waan he olivat alati hengenjä kaupoilla. Yksin woimattomia wanhojakin ja pienosia lapsiakin tapettiin. Että Pirkkala tästäkin oli osallinen, kuulet tuosta. Tän aikaiseen kuolleitten kirjaan on merkitty, e. m. "että wenäläiset w. 1716 syksyllä murhasiivat ja upottiivat järween Kataiston wanhan ämmän". W. 1713 mainitaan yhdestä, että hän "lyötiin kuoliaksi wenäläisiltä", toisesta, että hän "tukahutettiin sauhuun wenäläisiltä". Nuorukaisia, sekä miehen että waimonpuolisia wiettiin myötä; niin seisoo kirkonkirjoissa, että Wenäläiset 1713 weiwät Pietariin yhden Gabriel-nimisen pojan Härmälästä, ja samana vuonna weiwät myötänjä kaksi tytärtä Keijärwen Cerolasta. Että siist äällä Pirkkalassa Wenäläisiä oleskeli ja pitäjään läwitse waelteli kumminkin wuodesta 1713 aina w. 1719 asti, nähdään näistäkin, kirkollisissa kirjoissa mainituista tapauksia, sekä siitä, että wiimenimitettyä vuonna sanotaan kuolleitten kirjassa yhden Wenäläisen haudatusti Enäkirkon hautausmaan pohjajelle puolelle. Strandbergin kirjassa, "Turun hiippakunnan Paimen (papisten)-muistot" *), seisoo, että viholliset w. 1719 löiwät kuoliaksi senaikaisen pastorin täällä, Jonas Wenanderin, josta edempänä enemmän.

Tällä ajalla ja myös sen jälkeenkin oli Suomi surkiasa tilassa: hallitus oli hajalla; akademia ja koulut kiini; kirkot samoin; papit paennet; koko seurakunnallinen hoito hajonnut. Pirkkalassakaan ei näy kirkonkirjoihin tällä ajalla paljo kirjotetusti; pää- eli "kommunioni"-kirjaan ei mitäkään. Bellot olivat kyntämättä, kylwämättä; talot ja asunnot autioina; monesta wiettiin wiimeinenki mies oman kruunun palvelukseen, e. m. Sionkylän Antilasta otettiin isäntä, jotta talo jäi autioiksi. Senkaltainen menetyks oli ennenki tapahtunut, että nimittäin isäntäki talosta sotamieheksi pantiin; niin tapahtui e. m.

*) Kirjan oikea ruotsinkielinen nimi on: Åbo Stifts Herdaminnen.

w. 1631, että Korwolän Pikilän isäntä "lailisesti uloskirjoitettiin sotamieheksi". Näistä kahdestamiine mainitusta tapauksesta tulemem wasta lausumaan. — Koko Suomen kansa oli tällä ankaralla ajalla supistunut noin 150 eli 200 tuhanteen henkeen; samassa suhdassa tiettävästi Pirkkalankin kanssa. Näitä paheita parantamaan, näitä haaroja hautomaan meni melkein ihmis-ikä.

Wiimeinen Wenäjän ja Ruotsin wälinen sota, w. 1808, 1809, ei erinomaista rasitusta Pirkkalalle tuonut. Sotajoukot kyllä wael-sivat ristiin rastiin pitäjään läwitse, mutt'ei muistella mitään rai-miota eikä oman käden oikeutta sotawäen puolesta. Ei myöskään täällä mitään tappelua tapahtunut, paitsi noita kähäköitä ja otteluja Tampereella ja Näsijärwen rannoilla. Wäkiluku tosin Pirkkalassa näinä sotawuosina ijosti wäheni, mutta siihen ei sowa erittäin sotaa syyttää, sillä harwat oliwat ne Pirkkalan miehet kuin tässä maamme ikimuis-tettawassa kamppauksessa kaatuivat, waikka tosin osa Pirkkalankin puo-lesta!

Pirkkalan pitäjään muodostuminen tälle nykyselle alallensa ja sen osallisuus Suomen erinomaisimmissa historiallisissa, sotaisissa wai-heissa on tässä nyt lyhyesti ferrottu; sen eri seurakuntain keskinäiset seikat sioitamme pitäjään kirkollisten katsastusten alalle ja mitä pitä-jästämme koskewia muinais-maineita on mainitsematta, ne kaikki kohdal-anza käsilie tulewat kertoelmisissa koskein perkaufsista, kyläfunnista, taloista, kansasta, kirkoista, papeista, y. m. m.

III. Maanlaatu, Wuoret ja Wedet.

Niinkuin wetten juoksu osottaa, kaltaa maa Emäseurakunnan enimmässä osassa joka taholta Pyhäjärweä kohden. Sen Turun puo-linen osa on siis auringon rinteistä, kaltaen päin puolta päiwää eli, niinkuin ennen sanoimme, noin kello kolmea kohden; jota vastaan Hä-meen puoli enimmiten kaltaa päin pohjasta. Mäjärwen kalteus itse suhteensa on taas paremmin aamuauringoa kohden, sillä sen usiammat järwet juoksewat Näsijärween. Maa pitäjäässä on kauttaaltansa epä-tajaisista, waihetellen alati wuorien, harjujen, mäkien, laaksojen, jär-wien, jokien ja purojen kanssa. Dikeata lakeutta et tapaa laisinkaan.

Ne senmuotoiset Harjuntaustan lahwoissa, Pappilan kohdalla, Pinsiön niittymaissa, Penttiläsä, Luukkilassa y. m. eivät ole lakeita, eikä siis lakeuksiksi kutsuttawia. Naa on siis kauttaaltaan wierehistä. Mäntgöt owat korkeita joko santaharjuja tahi särkhyneitä jyrkkiä wuoria ja kiwisä mäkiä. Korkein harju on Pyhynike, Pyhäjärwen ja Nästjärwen välillä, josta Tampereen alalla nähdään Mesjutyhjän ja Pirkkalan kirkot. Tämä "Maanselkä" käy Kangasalan ja Mesjutyhjän läwitse Pirkkalaa kohden ja katkaistaan Pyhäjärwen ja Nästjärwen yhdistäjältä, Tampereen koskelta; mutta alkaa taas kohta sanotun kaupungin läntiseltä puolelta, käyden Pirkkalaan ja sen läwitse Hämeenkyröön ja Skalisin. Siitä edespäin. Täältä maanselältä eriaa Toholopin kylässä, entisessä Harjun kappelissa, toinen harju (josta kai kappelin nimi), joka katketen kulkuloiksi ja haaroiksi menee emäseurakunnan läwitse Karhun Suoniemen kappeliin; Harjun kappelin wanhan kirkkomaan eli nykyisen pitäjään kouluhuoneen ja Epilän talon välillä kutsutaan tätä Tiikon-harjuksi; sen päällitse käy maantie, jolta on sangen kaunis katsanto yli Waakkojärwen Pyhäjärweä kohden ja sen ylitse. Toisella puolen harjua on Tohloppijärwi. Nämät kolme yhtä haawaa näkywäiset järwet owat wähällä wälimatkalla toinen toistansa ylempänä. Ylhäisin, Tohloppijärwi, laskee Waakkojärween; tämä taas Pyhäjärween*). Pitäjäässä on myös toisia harjuja, joiden, niinkuin mainitsimme, sopii sanoa olewan pitkitystä tästä viime mainitusta. Tiikonharju pitkittää Wiikilän ohitse Wihnusjärwen päätä kohden; tämän ja Pyhäjärwen välillä kulkee harju, jonka Wihnusjoki katkasee Wiikin-harjusta. Tämä harju käy pitkin maantien wartta Maatialan, Wiikin ja Rankaantaan kylän välillä ja loppuu Raajanojalle. Tämän harjun itäisessä päässä on Pirkkalan emäkirkko ja hautausmaa, josta on sangen lawea, ihana näkö ala yli ympäri koko Pyhäjärwen niemineen, saarineen. Hautausmaalta katsoen on kirkko, Wihnusjärwi ja maantie y. m. ikäänkuin katselijan jalkain alla; pohjasella puolella näkyy Rankaantaan kylä wainioineen. Pitkin tämän harjun kapeeta päällistöä, jossa kaswaa kaunis kuusi- ja mänty metsä, käy

*) Koska Pirkkala on yli maan mainittu luonnon ihanuutensa ja kauniitten nähtälainsä tähden, olemme pitäneet tarpeellisena matkustawaisien tähden tässä maantieteellisessä osassa kertoa ne suloisimmat katseluspaidat, eritotenki kun usiammat niistä owat waltatietä kulkewaisien filmistä salatut, ollen tien siwulla.

hypanen jalkapolku. Wiikin kartanon kohdalta sanotaan maantien mui-
nen nousneen tälle harjulle. Wälimäen torpan tyköä nähdään tältä
harjulta Wiikin ja Nokian kartanot, Nokian wirran mutkiva suu sekä
sen symä juoman muru Kulowettä kohden. Laajanojalta taas alkavat
Nokian wirran ihanat, jyrkät rinteet, jotka kallawat päin päiwää ja
kaswawat kaikellaisia lehtipuita ja kukkasia kuin itänä näin wähellä
alalla misjään tawataan. Laajanojalta nouseaan ensin Hyränmaan
korkeelle mäelle, josta nähdään Emäkosken suu ja kuohun alku, äsken
nimitetyt kartanot kuin myöskin pitkin koko Pyhäjärweä aina Pyhni-
kelle asti. Hyränmaan mäen ja talon välillä on symä laakso, jonka
ja Nokian wirran välillä ylenee korkia kaskettu fantamäki, nimeltä
Kullaan=wuori. Sen päältä on mitä sulosin katsanto: nähdään
wirran juoma Haawistolle päin, sen jyrkät wierut, Pyhäjärwen pinta
y. m. Tänne on moni luonnon ihantelija pyrkinyt, eikä koskaan
känmistänsä, kiipeemistänsä katunut. W. 1862 käiwät Keisarilliset
Suuriruhtinat Alexej Alexandrowitsch ja Nikolai Konstan-
tinowitsch täällä. Hyränmaan ja Haawiston välillä olewalta Kur-
sun=mäeltä, wähä siwulle maantieltä, on yhtäläinen, ehkä jalompi
ja awarampiki, katsanto kuin Kullaanwuoreltaikin, joka itse täältä näh-
dään. Kursun mäeltä on kuwaus tehty. *) — Sitte seuraa Haawis-
ton suloiset rinteet, jotka tämän ja Korwolan kylän rajalla loppuivat
Nikkilän=wuoreen, jonka wirran puolinen syrjä on korkea ja jyrkkä,
juuri kuin monikertaisen kiviinuurin seinä. Vielä kerran ylenee wir-
ran päiwän puolinen rinne Korwolan Oulilasta (jonka mäeltä nähdään
kaupas Kulowettä myöden), alkaen tämän ja Penttilän kylän välillä
mettäiseksi wuoreksi, jonka pohjan puolisesä syrjässä maantie käy ja
kutsutaan siinä "Helwetin haudan ahteeksi". Maantien toisella
puolen on tässä symä ojanne ja kuoppa, nimeltä "helwetin hauta eli
kuoppa". — Tästä alenee maa Kuloweden lakeaksi rannaksi.

Wihmusjärwen päästä ja Pitkäniemen ja Willilän välillä ylenee
maa korkiaksi wuorimaaksi pitkin sanotun järwen pohjaista syrjää Pin-
sion maata kohden. Tämä wuorimaa ulottuu lawealta Rankaantaan,
Haawiston, Korwolan ja mainitun Pionsion torppakunnan välillä Pent-
tilän kylän Jokisiwulle asti. Tältä puolen nouseaan esim. Niiniie-

*) Hyränmaalle, Kullaan-wuorelle ja Kursulle sopii matkustawaisten
poiketa maantieltä oikeelle kädelle Haawistolta tullessa.

men torpan kohdalla tälle vuorimaalle yhä 2 wirstaa Torisewaa päin ensin ihanan koiviston, sitte jylhän, syntän kuusiston ja hongiston lämitse. — Samankaltaista yhä ylenemistä on myös Kanfaantakaa noin 3 wirstaa tälle vuorimaalle, joka taas Pijnönniitty-maalle laskee alas paikoin loitommin, paikoin äkimmin. Sywänojan torpan kohdalla kestää lasku kummin 2 wirstaa, waikka ahde, jossa talwitie käy, wiimeiseltä on jotenki nyrkkiä. — Tällä lawealla metsäisellä ylängöllä on monta aiwan korkeeta wuorta, jotka ulkonäöltään owat peräti koluisia, niinkuin särkyneitä ja haljenneita, jonkatakuden niissä on paljo jyrkkiä rotkoja ja luolikoita, joissa muinen metsäsiat ja lämmeet pitiwät asuntoansa.

Korwolan maalla on enimmäkseen ja korkeimmat wuoret. Tämän kylän isonjaon kartassa on merkitty 23 wuorta, joista Torisewan wuori ja Mustikkawuori owat korkeimmat. Torisewan wuorelta sanotaan selkeällä ilmalla näkyvän 10 kirkkoa, ja koko Birkkalan pitäjäs on täältä katsoen itäänkuin laaksossa. Myös Mustikkawuorelta näkyy Pyrön kirkko. Toisten korkeitten wuorten nimet täällä owat: Waimowuori, Leipäwuori ja Ruutanawuori Korwolan ja Penttilän rajalla; Lehmi- eli Mullikkawuori Alisen Tappurijärwen wieresä; Killeriwuori saman nimisen korwen kohdalla; Ujoksenwuori; Tappuriwuori Alisen Tappurijärwen alapuolella.

Penttilän kylän maalla on Linnawuori merkkillisin sekä korkeutensa että historiallisten muistoinsa suhteen. Tämän wuoren päällä sanottiin muinen tawatufsi linnoituswarustuksia (josta wuoren nimi), luultawastikin Ruijasodan ajasta. Vielä D. Hall oli tämän wuoren päällä tawannut sängen suuria kiviä, jotka ynnä vähäsempien kanssa oliwat ladotut toinen toistensa päälle ja liitettyt niinkuin seinäksi "hympyräisellä jotenkin awaralla sisusto-alalla". Mitä ajoin owat muinais-muistojen tutkijat tätä katsoma sjaläyheet ja täällä kairaneet. Wiimein sanottiin muutamain pohjalaisten, jotka oliwat Siuron sas hasa työssä, muutamia wuosia sitte sununtaiehtoopuolen huwitukseksi kierittäneen pitkin wuoren syrjää näitä kiviä alas Tokisen rannalle. Kun me kesällä 1864 käwimme tämän wuoren päällä, emme sen korkeimmalla päälläställä enään löytäneet mitään linnoitusjäänneksiä. Wuoren järwenpuolisella syrjällä, josta on sängen tukala kiivetä ylös, seisoo kököttää ulospäin wuoresta suuri yksinäinen kivi, nimeltä "saarnastuoli", jonka päälle toisia kiviä nähtäwästäkin ihmistäkellä on ase-

tettu. Sinaamuoren kylänpuolisella juurella sanottiin muinen myös olleen jonkunmoinen kairwanto eli niinkutsuttu "krawi". — Pitse näitä muistoja tämän vuoren sotaisesta maineesta, on sen pohjaisella juurella, tämän ja Kaiskion=vuoren välillä nitth, jota kutsutaan "jotaniithksi".

Näin käyhyämme Birkkalan wuoritse Kuloweden ja Siuron wirran rannoille, palajamme takaisin Bispalan harjulle toista suuntaa pitäjäämme wuoria katselemaan. Bispalan ahteelta, siltä kohtaa jossa maantie Tampereelle käy sen ylitse, näkyy koko Pyhäjärwi ja melkein kaikki sen rantakylät yhdeksi puolen; toiselta puolen taas Näsijärwi ja se niemimaa, jossa Niemen rustholli on. Bispalasta Tohlopille asti käy maantie pitkin harjun juurta. Siitä kuin äsken mainittu Tiikon harju alkaa, kääntyy maanselkä eli harju Mlōjärwelle päin ja maantie seuraa ensin sen syrjää myöden. Tohloppijärwen kohdalla on harjun selkä sangen korkia ja katsanto siitä kummallekin puolen sangen kaunis. Siltawoudin torpan kohdalta nousee sinne ratastie, joten halullinen katselija helposti sinne pääsee. Siltä vähäselältä lammelta, kuin on Tohloppijärwen päässä, nousee maantie ylös harjun päälle. Tältä ylängöltä laskee se taas parin wirstan perästä alas Uijänahteen ylitse, josta Mlōjärwen kirkko näkyy, ja käy taas harjun itäistä juurta myöden Kuoweden tien haaralle asti. Tässä kääntyy "maanselkä" länsi- ja luodeilmaa kohden Hämeenkyröön. Maantie seuraa sitä. Tätä kahdeksan wirstan pitkää wuorinummea kutsutaan Pinsiön-kankaaksi, joka on ikäwin matka Birkkalassa. Pinsiön kylässä näet taas maanselän korkian harjun oikealla kädellä maantiestä, nimeltä "Pinsiön harju".

Pohjaiseen päin Mlōjärwen kirkolta on maa yhä epätasaista: yhdeksi mäeltä laskeutta nouset toiselle. Kuusiston kylän ja Weittijärwen välillä nousee maantie ensin korkealle mäelle, nimeltä Kaurastenmäki, josta se laskee Keijärween päin ja Weittijärwen välillä olemaan alankohon ja käy sitte pitkin wiimemainitun järwen lehtistä rantaa. Tältä rannalta heti maantieltä nousee korkea harju nimeltä Weittijärwen=wuori; siitä eteenpäin oikealla kädellä, waan edempänä maantiestä, on Kauriskorwenwuori, ja tästä Näsijärweä kohden sangen korkea kauwas näkyvä Paskonwuori, Keijärwen Ceron maalla. Näiden ohitse päästyä näet Wahantalahden toisella puolella sen ihanan yläköisen niemimaan, jota syystä kutsutaan "Venpiä="

niemeksi." Korkeimmat mäet tällä niemiköllä on Kuttulanwuori Kansaalla ja vieläkin korkeampi Isomäki niminen wuori Perttulan maalla lähellä Näsijärweä. Tässä wuoressa on syvä eli pitkä, pimeä luola, nimeltä "pirun-pesä", johonka ei muutoin taideta sisälle mennä kuin kynttilällä. Vanhan Marttilan mäeltä näkyvät kaikki tähän Lempiäniemen lahkoon kuulwaijet kylät ja talot, monet Näsijärwen niemet, lahdet ja luodot, itse Näsijeltä ja Teiskon ranta toisella puolella. Marttilan niemen mäeltä nähdään Tampereelle asti pitkin Näsijärweä. Vuonnon ihantelija löytää tältä niemiköltä monta aiwan juloista näköalaa.

Koko "Peräkunta" tästä läsin on aiwan ylängöistä, melkosen metsäistä, jyrkkäkalteista maata. Huhkajan ja Pengonpohjan välillä on Kasinkankaan yläntö, josta lasjetaan alas Kolmikouran-ahteella. Peräkunnan viimeinen perä, Pengonpohja, on ylhäätä mäkitistä ja laaksoista maata. Maantie käy alati ylös ja alas. Mainittawimmat owat Inttin suuret ahteet ja Saapakosken ahdeteiskon rajalla. Maa "peräkunnan" maantien ja kyrön rajan välillä on metsää, täynnä järwiä ja yläntöitä. Wuorista on nimitettävät Kaitarin ja Viimolan maalla: Seiniwuori, korkein, jolta nähdään Teiskon kirkon; Kaitilanwuori, y. m. m.

Käyhtämme näin Turunpuolisen isomman pitäjäs-osan harjuilla ja kuffuloilla, on wuoro käydä Nokian wirran yli Taiwalkunnalle. — Heti Nokian kartanolta noustaans nousemista pitkin Taiwalkunnan tietä korkealle mäelle eli yläntömaalle, joka on Tyrkkölän, Hauvoisten ja Taipaleen kyläin välillä. Kuinka korkia tämä yläntö on, näkee siitä, että waikka Nokian kartano yläpuolella Emäkoskea jo kylä on ylhäisellä paikalla, maa tästä kuitenkin tekee ylenemistä noin wirtan matkan. Tämän ylängön hirmuisen jyrkkä, kaunistas lehtimetsää kaswara kalle Emäkosken kuohun alapuolella olewata wihaiستا wirtaa koshden kutsutaan Kyöpelin-wuoreksi, jonka yliseltä syrjältä on päättä pyörryttämä katsanto alas koskeen. Pölan piteeksi emme taida jättää mainitsematta, että tämän wuoren ylisellä syrjällä on suuri kivi, jota sanotaan "wanhain piikain saarnastuoliksi", — pilkaten sanotaan wanhoista naimattomista waimoihmuisistä, että "he menewät kyöpeliin". Tämä wuori on paljoa korkeampi kuin sen wastapäätä toisella puolen wirtaa olewa Hyränmaan mäki, ja Kullaanwuori nähtä tältä katsoen pienoselta nuppuralta. Niinkuin sanoimme, käy maan-

tie tämän hlängön päällitse, jonka korkeimmalta kohdalta on mitä jaloisin katselupaikka koko pitäjäänsä. Mutta kun Kehon kappalaispuustelliin menewältä tieltä, joka poikkeee vähän alapuolelta Taiwalfunnan tien korkeimpaa kohtaa, on vieläki laweampi katsanto ylimpärintsä, niin tahdomme nousta sen korkeimmalle kohdalle ja seisautua siinä katselemaan ympärillemme. (Täällä on moni kaukainenki matkustaja käynyt.) Tänne ylös päästyäsi, ennenkuin ehdit kääntyä, aukenee äkisti filmiisi suuri avaruus: tänne päin näet Hauvoisten alangon Sotkankalmen alapuolella, Nokian luotomaan poikki Pyhäjärweä niinkuin silan Samiselän ja Sorwanselän välillä; tämän wiimemainitun weden niemineen, luotoineen ja Wesilahden monilahditet wedet ja niiden takana taiwaan rannalla sinertävällä kaukaiset kuffulat. Kun filmäsi owat tästä kaukaisesta katsannosta wäshneet wuorihin, saat lemäyttää niitä lempeimmäsä nähesä mitä luommosja niin vähällä alalla olla taitaa, kun käännyt poikki tien katsomaan itää ja pohjaista kohden. Siinä on nyt filmisäsi koko Pyhäjärwi Pyhnikelle asti, sen saaret, niemet ja lahdet kokonaisina: Pitkänieni esim. pistää kauwas järwelle ja kuitenkin näet lahdet sen toisella puolella. Waikka mieleäsi jo järwen suloisesta kuwastimesta on ihastunut, et woi kuitenkaan wetää filmiäsi vielä pois sen rannoilta, waan käytät ne ympäri niitä; — ja me takaamme, ettes useinkaan tämmöistä nähnyt ole, ellet juuri Schweitsiä ja Italiaa ole ihantelemasja käynyt.

Nokian-wirran Taiwalfunnan puolisjet rinteet owat yhtä jyrkät ja paikoin jyrkeemmätkin kuin toisella puolella, waikk'ei yhtä kauniit, sikkii että kallawat pohjaiseen päin. Paitsi jo kerrottua Ryöpelinwuorta on wirran tämänpuolisella reunalla nimitettävä forkia wuori Karhun hyppäämys, Kennolan Mikolan maalla, wastapäätä Nikkilän wuorta, jotta wirta siis näiden välisä on kuin pimeä kaimo. Wiimemainittu kallio on siitä nimensä saanut, että lehmä hynnä sitä takaa-ajawa karhu muinen tästä wirtaan hyppäsiwät. Wirran reunaan myöden mennin Kasilan mäkeä kohden, josta se madaltuu Luffilan salmea päin, emme saata jättää mainitsematta Memmolan Ollisen äyrällä olewata jättiläiskuusta, jonka sanotaan olewan 8 kynnärää ympärintsä. Se olisi myös kerkonsakin suhteen mainittawa, mutta noin 20 wuotta takaperin taittui se keskikohdalta.

Wastamäen ja Haapaniemen välillä on ihana, hedelmällinen jaaksomaa. Haapaniemen kartano on Kuloweden rannalle madaltuwalla

mäellä, ja kun on tämäkin paikka kauniiksi kehuttu, niin sumaittafoon muutalla sanalla kertoamme miltä tästä katsellen nähtäisi. Kuloweden näet korkeine rantoineen, saarineen y. m. Siuron kosken kohina kuuluu tähän; saha näkyy; samoin Penttilän peltoinen kylä; Rukkilan salmi sekä Taimalkunnan täkäläiset kylät. Tottijärven kappelia kohden rajoittawat ne Memmolan kohdalta Taulajärven tienoa kohden lähäiset sängen korkiat wuorenselänteet katsannon. Taimalkunnan niinkutsutusja "tyhjäperäsä" on siis Pirkkalan korkeimpia wuorenselkämia, joista erittäin nimitettävä on Naulawuori.

Hämeen puolen ylänköjen laatu on erinkaltaista kuin Turun puolen, siten ett'eiwät ne täällä ole westä seuraawia santaharjuja, waan kolusia kiwimäkiä, jotka madaltuen tulewat poikkipäin alas Pyhäjärweä kohden. Senkaltaisista mäkimäistä on yksi Topparin ja Pirkkalan kyläin välillä, joka kaltaa Pyhäjärween Hiirenmaan haapaisella kauniilla niemellä. Toinen mäki tulee alas Pirkkalan kylän lahtea kohden, loppuen Leukulla. Kolmas on se niinkutsuttu Kranatinmäki. Neljäs Pappilan maan ja Wakkilan välillä. Pappilan takamaan täkäläisesä päässä Pirkkalan kylän rajalla kutsutaan yhtä ylänköä Kirwesniitynwuoreksi. Korkeimmaksi wuoreksi Hämeen puolella sopii sanoa Rokokwuoren, jonka korkeimmalla paikalla kolmen pitäjään rajakiwi seisoo (nimit. Pirkkalan, Lempälän ja Westilahden). Toisia Sorkkalan kulmalla olewia wuoria mainitsemme Matalakorwen wuoren Petkele- ja Oksijärven välillä; toinen, Laiskonwuori Keski-Oksijärven siwulla. — Muitten Hämeen puolisten ylängöin seasä mainitsemme vielä waan Santamäenwuoren Raistenmatkan rajalla.

Waiikka jo wuoret, mäet ja suot ottawat kyllä suuren osan pitäjäämme nautintomäistä, wiewät wedet wieläkin enemmän alan siitä; sillä Pirkkalassa on 137 järweä, joiden pinnat yhteen lasfettuina tekewät 20,722 tynnyrialaa eli likimäärin $\frac{1}{5}$ (wiidesosa) koko pitäjään alasta. Ne kolme pääjärweä, joihin kaikki pitäjään pienemmät järwet jokien ja purojen kautta (joita on yhteensä 94) lasfawat, owat: Näsijärwi, Pyhäjärwi ja Kulowesi. Näsijärwestä ja Kulowedestä kuuluu ainoastaan osa Pirkkalaan; Pyhäjärwi sitä vastaan on melkein kokonansa pitäjään sisällä, paitsi sen itäistä päätä, josta samawerran kuuluu Westijylään, kuin Kulowedenkin itäisestä päästä Pirkkalaan.

1. Näsijärween laskee Oksijärweltä ensin Pengonpohjan lahteen (Snttin- eli Hempuran lahteen) Teiskon rajalla Haa-

paikosten joki ynnä kaikki vähäistä jokea lahden pohjaiselta puolen, joista toinen Juttin talon ohitse tuo alas vähäisen lammen. Tämän lahden päähän tulee lännestä päin Tanijärvi ja etelästä päin Kojjärvi Hempuran maalta. Näsijärven puolinen osa siitä niemimaasta, kuin on viimemainitun lahden ja Näsijärven toisen suuren, Nöjärvelle pistävän lahden, Pohjan kylän eli Mutalan lahden välillä, kuuluu Teiskoon, jonka raja käy ylitse Iso- ja Wähähaapa-järven. Mutalan lahden perään laskevat Huhkajankylän järvet: kylän alapuolelta tulevat yhdistetyt Petääjärvi, Lepojärvi ja Kotojärvi, yläpuolelta Liwanta ja Särkijärvi, jotka kaikki kokoontuvat Majaaweteen ja siitä sitten alas Mutalan lahteen.

Kyöstilän kylän maalta laskee tähän samaan lahteen 12 järveä. Suurin on Himottujärvi, johon tulee vähäinen Hanhilampi ja menee Myllylammen lävitse alas lahten Mutalan ja Kyöstilän kylän välillä. Etelästä päin kokoontuu Himottujärveen yhdistetyt Ihakka ja Hakolampi, sekä yhdistetyt Walkijärvi, Wähäjärvi ja Sähinäjärvi. Walki- ja Iso-oksijärven välillä on vähäinen lammi Taitinusjärvi. — Kaiharin kohdalla tulee alas Kyron rajalta Sorwajärvi, johon kaakon puolelta tulee 2, ja se itse alas Kyöstilän maalle Wähä-oksijärveen, ja tämä Iso-oksijärveen, ja se taas Luonamistojärveen, josta oja Kaiharille. — Kaiharin ja Liimolan maalla tavataan seuraavia soita ja rämeitä: Sähinäjäso, Luonamiston suot, Hau lanewa, Suuriskorven newa, Niittuperkiöso, Sepohuhdan suo, Lepistöso ja Wäessuo.

Sillä jo ferrotulla Lempiäniemen kauniilla niemimaalla on vähäinen järvi, nimeltä Kohmalanjärvi, ja kaikki lammea: Pärköso- ja Mustalammi. Tämän niemimaan eteläisellä puolella tekee Näsijärvi pitkän lahden nimeltä Wahanta- eli Isowahanta-järvi, jonka pitkää päätä kutsutaan Lammenperäksi. Siihen laskee Kaitilanjärvi. Itse Wahantaan juoksee alas monta järveä Wahantajoen kautta aina Kyron rajalta, Kurkosjärwestä, joka yhdistyy Lokaluotijärven ja Kotajärven kanssa. Tästä juoksee kaakkoa kohden puro, johon yhdistyy toinen Lepojärwestä, menen Wähä-Wahantajärveen, josta Wahantajoki Pöllönsuon lävitse witkaan juoksee Isowahantaan, ottaen alapuolelta mukaansa Hirwijärven, jonka juowaan Pinsiöstä tulee Työläjärvet. Wa-

hannan eteläiseen kulmaan, nimeltä Wahantapohja, laskee myöskin Weitsijärwi ja Mastosjärwi. Weitsijärween taas, jolla luultavastiin on vielä toinen, maanalainen lasku Keijärween, laskee luoteesta Wiisajärwi. — Sitä salmea kuin yhdistää Wahannan ja Laakonселän Kunsaan kohdalla, kutsutaan Kitariin salmeksi, siitä että sanotaan mainituksa Kunsaan rusthollisja muinen ajuneen kirkian sotaherran, joka tässä salmesja kesäisin kalasteli. Laakonселän kohdalla on isolla Näsišelällä monta suurempaa saarta. Suurin niistä, noin $\frac{1}{4}$ penikulmaa pitkä, on Iso-Otawasalo, jossa on monen talon osa; toinen vähempi Wähä-Otawasalo ja siitä etelään päin Karso, Pallosaari, Melanshyöstävä, y. m. m. vähäisempää.

Kyrön ja Nlöjärwen rajalla on useampia järviä, joista muutamamat laskevat Nlöjärwen, muutamamat Kyrön puolelle, toiset taas molemmalle puolelle. Olimmäinen niistä on Koikeroisten järwi, johon Pengonpohjan maalta tulee kaksi vähäistä järweä; sitte Saurinjärwen pää sekä tämän alapuolella kaksi Nlöjärwelle kuuluwata järweä, jotka kaikin menewät Karhejärween ja Sawajärwen kautta Mahnalan selkään ja siitä Siuron kosken kautta jälleen Birkkalaan. Sitte tulee Sorwajärwi ja Kurkosten järwi, jotka, niinkuin äskes kerroimme, laskevat Nlöjärwen puolelle; mutta owat myös Kyrön puolella juoksewan ojan kautta yhdistetyt ja Sorwajärwestä käy puro Sawajärween, jotta siis nämätkin laskevat kahtaalle. Senjälkeen seuraa Saarijärwi ja sen lähellä vähäset Porrasten-kaitajärwi ja Suhljärwi.

Nlöjärwen kappelin suurin sisäjärwi on Keijärwi, jonka ympärillä sen woimallisimmat kylät owat. Teewalan ja Maatialan metsärajalla on Iso-Ahwenistojärwi, joka on yhdistetty Wähän Ahweniston kansja. Näillä luullaan olewan maanalainen lasku Maanselän alta Saurion lähteelle Keijärweu rannalla Nlöjärwen Mikkolan pellon wierteellä, noin 5 sylvtä järwestä, johon kirkas lähedewesi wirtana juoksee. Keijärwi itse laskee vähäsen Myllyhoen ja Ummehlammen kautta Rukkolan lahteen, joka Pohjolan salmen ja Koivuniemen lahden kautta yhdistetään Näsišelän kansja. Tämä on neljäs niistä suurista Näsišelän lahdistä, kuin se Nlöjärwen osalla tekee. Entisesjä Ilmarin kyläsä pohjaisella puolella Rukkolan lahtea on Kynnyjärwi. Harjun takana oli ennen muinen Pos-

sijärwi, joka nyt on kokonaan kuivattu. Toisesta vähäisestä järwestä Pielahden maalla, nimeltä Pintulammi, joka hiljakkain myös laske-
tiin, on keskikohta vielä jäljellä.

Nämät kerrotut vedet laskevat kaikki Näsijärween, joka itse Tam-
pereen kosken kautta purkaa Helsingin Pyhäjärween.

II. Pyhäjärwi, Birkkalan keskus ja Maaherran läänien
raja, on, niinkuin sanoimme, melkein kokonaan pitäjään sisällä ja on sen
suurin järwi. Muttei se ole ainoastan Birkkalan, vaan koko Sata-
kunnan ja lounaisen Hämeenmaan westen keskus, johon ne kolmielta
kokoontuvat: aina Ripon lähteeltä Astärin kappelissa, Längelmäeltä ja
Lammin pitäjään Pääjärwestä. Miksi tätä niinkuin monia muita jär-
viä, jotka j. n. e. Suomessa "pyhäksi" on kutsuttu, sitä ei mainitse
historia, ei muinais-muistelmat eikä sadut. Tietyksikin on tämä "pyhä"
nimitys hywin vanha, jo kai Suomalaisten pakanuuden ajalta, jolloin
erityisiä paikkoja pyhittivät; vai lieneekö tässä sana "pyhä" merkin-
nyt "erityinen", "erinäinen" *). Nimitys olkoon sillenjä; mutta kau-
nis on tämäkin Pyhäjärwi. Mitä G. Isr. Lindström kertomuksessaan
Euran pitäjäästä sanoo sen Pyhäjärwestä eli Säkylänjärwestä, se tässä
vieläkin paremmin sopii: "käh illan hiljaisuudessa tälle järvelle, katsela
sitä ihanaa kuvasinta kuin on sen tyyneellä pinnalla, — — — —
tai kuulele sen rannalla aaltojen sanatonta kieltä eli kuule niiden pau-
haawan ukkosen äänellä, kun ne rajusti nostavat vihaiset päänsä ja
kuohuen rannalle kaatuvat —, niin tiedät, miksi Suomalainen, jonka
mieli on luonnon vaikutuksille avoin, kutsuu tätä järveä pyhäksi."

Pyhäjärwen itäistä puolta eli sen awarinta osaa Willilän ja
Maistenmatkan kohdalla, Pynnifelä Pitkäniemeen ja Rajaniemeen asti,
kutsutaan Pyhäseläksi, ja sen läntistä osaa Sawiseläksi (siitä
kai, että sen westi tuulilla sawisista rannoista tulee sameaksi) Nokian
Luotomaasta Wiholan ja Uittamon niemeen saakka, joiden samoin kuin
äskän nimitettyhinki niemiä välillä on Pyhäjärwen kapeimmat paikat.
Näiden neljän niemen välillä eli Pappilan ja Maatialan välillä on Py-
häjärwen keskus, jossa vedet kahtaalta kohtelevat ja josta ne laskevat
wirran suuhun. Sentähden on erittäinkin tämä kohta niinkuin koko järwi-
kin talwisin sängen petollinen ja maarallinen. Pyhäjärjen Turun puoli-

*) Tämän merkityksen antaa Euran Sanakirjassa ensimmäiseksi "pyhä"
sanalle.

fella rannalla on seuraavaisia lahtia ja niemiä: Bispalan lahti, Ra-
 bakiston lahti, Pittäniemi, Markkuhdan lahti, Maatia-
 lan lahti, Wiikin lahti, Wiholan niemi, Tyrkkölän lahti,
 Kehoniemi ja Saurosten lahti. Hämeen puolifella rannalla taas
 on Kaiwannon wirrasta alkaen Ruskeapään nenä, Sawilahti,
 Pntkilahhti, Topparin niemi ja lahti, Siidenmaan nenä;
 Wehtalahden nenä; Wehtalahhti; Kesämaan lahti; Keipin
 niemi, jonka siwulla yhtä kalliota kutsutaan "piikasten kallioffi", siitä
 että siihen muinen oli hukkunut kaikki piikaa; Pirkkalan kylän lahti;
 Isonuittamon nenä; Hanhilahti, ennen Taiwalkuntalaisten kirk-
 kowene-walkama, silloin kuin kirkko oli vielä Hämeen puolella; sitte
 tulee se niemimaa, jossa Pirkkalan Pappila on: siinä on ensin Wähä-
 uittamo, sitte Myllyniemen lahti, Myllyniemi, jossa muinen
 luultawastikin oli tuulimylly, ja Pihlajaniemi; Kirkon niityn
 lahti ja Siskojoen suu: Wihlamoin nenä; Sankilan lahti;
 Rajaniemi; Rajalahhti; Soukon niemi; Naistenmatkan
 lahti; Haitan lahti ja niemi.

Saaria ja karia on Pyhäjärwesjä paljo: Suurin on Wiikin
 saari (Kaidesaari) Nuolialan kylän kohdalla, jonka sillä tavalla
 sanotaan Wiikin alle tulleen, että Nuolialan Nikkiläsä muinen oli
 juoppo emäntä, joka sen myi wiinakannuun Wiikin omistajalle. Mai-
 nitaan pilaten, että akka wiimeisen rhyppyn niektyä oli sanonut: "nyt
 Kaidesaari meni kalahhti." Tämän kohdalla on Nuolialan kylään ku-
 luwa niemimaa, joka korkeella webellä on saarena. Bispalan alla on
 Saunasaari; Haitan kohdalla on myös vähäinen saari; keskellä
 Pyhäjeltää on Selläsaari. Rajaniemen ja Pittäniemen välillä on
 Rajasaari. Pyhäjärwen keskiosalla on Pappilan Isonsaari ja
 Lehtisaari eli Pikkusaari. Sunri keskellä järweä Pappilan ja Maa-
 tialan välillä on Papinkari, josta isolla webellä näkyy ainoastaan
 muutama korkein kiwi. Tämän nimestä on senkaltainen satu, että
 muinen nuori apulais-pappi Pappilassa ja röökynä Wiikissä rakastui-
 wat keskenänjä ja kohtelivat toinen toisansa tällä karilla, sillä ei rö-
 ökynän vanhemmat tietäneet tätä rakkautta julkisesti ja muutoinkin oli
 Aateliston privilegio-asetuksissa w. 1723 naiminen kielletty aatelisten
 neitsyen ja aatelittoman miehen välillä. Markkuhdan lahden kohdalla on
 kaikki vähäistä saarta, ja Maatialan ja Wiikin välillä on Kanain-
 saari. Sawiselällä näet Keipin niemen kohdalla Matisaaret, kym-

menkunta vähäistä saarta ja karia rivissä oikoseen selälle päin, ja Siidenmaan kohdalla Hirvisaaret, kolme vähäistä saarta, joissa noin 60 vuotta sitte oli tapettu hirvi; saarten nimi sanotaan kuitenkin olevan vanhempi. Tyrkkölän kohdalla on Selläkari, jota isolla vedellä ei näy; siitä Kehoon päin Harakkasaari ja Kirkkosaari. Toista näistä olen pilan vuoski kuullut kutsuttawan "vanhain piikain suolalivaaksi", waikk'en tiedä onko nimitys yleinen. Wuolteen wirran alapuolella on Kehon ihanat luodot. Pyhäjärwen Saviselän ja Sotkanselän välillä on ikään kuin siltä järwen ylitse Nokian luoto, jonka Hämeen puolisesä päässä on Raiwannon wirta ja Turun puolisesä päässä Sotkansalmi eli Wuolteen wirta.

Tämmöinen on itse Pyhäjärwi; nyt katsokaamme niitä vähäisempiä sisäjärviä kuin Pirkkalassa siihen tulee. Hämeen puolella Lempälän rajalta tulee siihen Härmälän ja Partolan välillä Sääksjärwi, joka myös laskee toisaalle Ranton selkään Lempälässä. Naistenmatkalta laskee Wähäjärwi Rajaniemen lahteen Pyhäjoen kautta. Wähäjärween tulee metsästä Wähä-Naistjärwi, josta vähäisen matkan päässä on Iso-Naistjärwi. Sijojoki tuo kolmelta haaralta vähäisiä järviä: pisinmältä haaralta Sorkkalan ja Walkilan rajalta Korkovuoren juurelta Ylisenjärwen, joka juoksee Keskiisenjärween ja se taas Kotojärween eli Sijojärween; se puro, kuin tästä juoksee, ottaa oikialta puolelta mukaansa toisen puron ja sen kolme vähäistä järweä, jotka sitte yhdesä laskevat Tanilanjärween, johon vielä Naistenmatkan puolelta Santamäen tienolta tulee vähäinen puro. Sorkkalan kylän maalla on vielä yksityinen vähäinen järwi Petkelejärwi. Pappilan saran päässä owat Iso- ja Wähä-Sahmojärwi, jotka laskevat Wesilahden selälle Hinselän kylän kohdalla. Pirkkalan kylän joki tulee alas niityiltä saman kylän lahteen. Tämän ja Anian kylän rajalla on Hylkiäjärwi, joka laskee Anian kylän läpitse Sorwanselkään.

Taiwakkunnalta ei Pyhäjärween laske puroakaan.

Turun puolifella emäkirkon osalla, waikka on paljo järviä, ei monikaan laske Pyhäjärween. Täältä puolen on sinne ainoastaan kaffi juomaa. Ensimmäinen tulee Piispalan lahteen Waakkojärwestä, johon yläpuolelta Tiikon harjua tulee alas Tohloppijärwi, jonka pinta nähtävästi on paljon ylempänä Pyhäjärwen pintaa. Tämän järwen ylisessä päässä on suo ja vähäinen lampi juuri maantieu

mieresjä. Waakkojärweä koettiin pari vuotta sitte kaimannon kautta laskea; mutta kaikkeksi onneksi paikkakunnan ihanuudelle ei se paljoakaan vielä ole supistunut. Toinen lasku Pyhäjärween on Wihnusjoki, jota Maatialan lahteen tuo wirstaa pitkän Wihnusjärwen. Isolla webellä on tämän ja Pyhäjärwen pinta tasalla, jotta tapahtuu, että Wihnusjoki wähän aikaa kewaällä juoksee ta'apäin. Tästäkin on huomattawa, kuinka paljo maa, waikka kauttaaltansa wuorista, kaltaa Tiikonharjusta Wihnusiltaan saakka noin 7 wirstan matkalla, kuin Toholoppiarwi on niin silminnähtävästi paljon ylempänä Pyhäjärweä ja tässä Wihnus seisoo sen tasapinnalla. Wihnusjärwen perään tulee pitkän mutkiwan ojan kautta isompi Haukijärwi Maatialan ja Pispalan maan rajalta; tähän ojaan juoksee toinen puro Teewalan maalta. Entisen Harjun ja Pittäniemen maalla on seuraawaiset sisjärwet: Tesmajärwi Raarilan metsällä; toisella puolen harjua Willilän kohdalla Likolampi ja Mustajärwi, joka on wähän matkaa Wihnuspohjasta.

Kankaantaan maalla on, paitsi Wihnusjärweä ja niitä kuin Laajanojan kautta Emäkosken kuohuun laskevat, seuraawaisia yläntömaan sisä- eli umpijärviä: Heinisuon lammet (kaffi) ja Ollisenjärwen lammi, Penttilän ja Ollilan maalla; Korpiarwi Raikon maalla; Iso- ja Wähä-Kiwikeskuujärwi, Koukkujärwi ja -lammi, Kumilampi Willulan maalla; Paskolampi ja Haukijärwi Anttilan maalla; wähäinen Suwanjuon lammi Mäkan maalla. Soita: Ammän-newa Pinsiöjä, Heposuo, Kiwikeskuun suo, Koukkujärwen suo, Suwan suo, y. m. Toinen Suwan suo järwineen on Pittäniemen ja Maatialan rajalla.

Itse Pyhäjärwi seisoo, niinkuin jo maininneet olemme, yhden ajan wuodessa eli melkein toisen puolen vuotta korkeemmalla, toisen puolen taas alempana. Kewät-tulwan aikana laskevat nimittäin Tampereen kosti, Kaimanto ja Wuoltee tähän keskelliseen järween niin paljo wettä, ett'ei Kokian-wirta yksin ehdi sitä kaikkea samassa niellä, jontähden wesi ylenee ylenemistänsä Huhtikuusta alkaen Kesäkuun keskimmäin asti, jolloin se wähitellen alkaa laskemaan.

Wähä enemmän kuin sata vuotta sitte seisoi Pyhäjärwi kumminkin 1 ¹/₂ jalkaa korkeemmalla kuin nyhyään. Tämän alennuksen oman kostonperkaufjet alapuolella waijuttaneet. Kun siis tämä seikka niin paljo koskee Birkkalaa, emme lue sopimattomaksi tähän liittää ly-

hyen kertomuksen koskien perkaustista *) Ne pitäjät, jotka ovat Kofemäen joen varrella, varsinkin Huittinen, kärsivät muinen suurta vahinkoa tulwawesiltä, jotka monestikin makasivat 4 kuukautta niittujen ja peltojen päällä, joista wiimeisistä weiwät ruokamullankin; samankaltaista vahinkoa, ehkä vähemmässä mitassa, kärsivät myöskin Tyrwään ja Pirkkalan koskien yläpuolella olewaiset pitäjät: Tyrwää, Karflu, Pirkkala, Messukylä ja Lempälä. Tämän tähden walitsi Hallitus w. 1737 komitean, jonka piti katsoman wenetien awaamisen ja perkaamisen Päijäneeltä mereen. Komitea lähti wesiin juoksua Suomessa tarkastamaan ja w. 1741 waltiopäiwillä esitteli yksi sen jäsenistä, Luutnantti G. Fr. Nordenfjöld, että tämä wenetie johdattaisiin Helsinkiin, jota vastaan Professori Nils Hasselbom piti parempana, että se käwiä Porin ja näytti sen tekemällensä kartalla Kofemäen joen ja sen ylempanä olewain wesiin ylitse kuin myöskin koskien korjomittauksilla hyödyhkäämmäksi, johon myöskin nyt suostuttiin ja päätettiin se toimeen pantawaksi. Tätä esitystä seurasi toinen, nimittäin kauppalain asettaminen Pispalan kylään Pirkkalassa ja Tyrwään kylään ja pitäjääsen (päättöksen kautta heinäkuun 31 päiw. 1741); mutta näistä toiminista ei tällä erällä mitään tullut, sillä waltiowarat olivat vähissä alituisten sotain tähden ja rajasota (w. 1741—1743) tuli tässä vielä lisäesteeksi. Tähän tilaan jäi asia aina w. 1756, jolloin Talonpojat Porin läänistä, erittäinki Huittisista, tulivat waltiopäiwille uusien walitustensa kanssa tulwawesiin tekemistä wahingoista. Nyt wihdoinkin päätettiin ryhtyä koskenperkaus työhön. Päällismieheksi nimitettiin kenraali, kreivi August Ehrenswärd ja hänen awuksensa öwersti G. A. Hjärne ja parooni H. H. Boije. Kun kenr. Ehrenswärd seuraavana kewäänä 1757 käwi perattawia koskia katsastamassa, antoi hän tirehtööri Thunbergin ja magisteri S. Ehydenius'en tehdä esitystuuman työlle, joka aljettiin jo samana vuonna Elokuussa. Tänä ja seuraavana vuonna 1758 perattiin koskia Kofemäellä; S. Ehydenius johdatti työtä; mutta kun hän kuoli tapaturmasta Niskan koskeen Kofemäellä, tuli hänen jälkeensä dosentti J. Stenius. — Seuraawina wuosina 1759—1762 pitkitettiin tätä perkaustyötä Tyrwäässä

*) Tiedot ovat saadut Akadem. Wäitöskirjoista: "Om Strömrensningars Nytt och Nödvändighet i Björneborgs län" — ja "Om Finlands Strömrensningsswerk af Ar. Liljestränd."

(jolloin myös Wammaskosken ylitse tehtiin uusi 314 kynnärää pitkä silta, joka sitä ennen oli rakennettu huoneen kokoisten, veden laskea estävien arkkujen päälle *) ja Pirkkälässä Nokian ja Wiikin koskissa, joka jälkimäinen saatiin weneellä kuljettawaksi. Työ lakkasi w. 1762; mutta waltiopäivillä w. 1770 tuli asia taas puheeksi, ja w. 1771—1773 päätettiin perkaustyö Tyrwäässä, Nokian ja Ruokkalan koskissa. Nokian ja Wiikin eli Putajan kosken perkausten kautta on Pyhäjärwi, niinkuin sanoimme, laskenut kumminkin 1 1/2 jalkaa, joten paljon on niittyä lisääntynyt ja soitaakin on kuivunut. Ennenkuin jätämme tämän koskienperkaus-kertomuksen, tahdomme mainita, että sen ohessa esitelty Bispalan kauppa jäi fillensä; mutta Kuningas Gustawi III antoi w. 1775 nimipäiwänänsä kesäk. 6 p. perustuskirjan Tampereen kaupungille, jota w. 1779 aljettiin rakentamaan.

Niinkuin jo tiedämme, laskee Pyhäjärwi Wiikin ja Nokian kartanoin välillä ensin Wiikin eli Putajan koskeen (jonka korkeus on 2 jalkaa 1 tuumaa), joka mutkii kiwiheiton matkan ja putoo sitte Nokian Emäkoskeen (sen korkeus on 66 jalkaa 3 tuumaa). Suusansa juoksee tämä ensin tasaisena woimallisena nieluwirtana; waan wähdän yläpuolella Wiikin ja Nokian myllyjä laskee se rajuna möyhääwänä kuohuna, tehden mutkan sanottujen myllyjen alapuolella Saukonkalliota vastaan, ja juoksee sitten sywässä juomasaan kohisewana keskena aina Haawistolle asti, jossa sen pinta tasaantuu, waikka wirta on woimallinen aina Korwalaan asti. Niskilän wuoren ja Kemolan Karhunhyppämyksen välillä on wirran juowa kapea ja rannat jyrkkiä kuin seinät, niin että pilwisellä ilmalla keskellä päiwää tällä kohtaa on wähdän pimeäminen; mutta kuutamolla (kun kuu paistaa pitkin juowaa) mahtaa tässä olla kummallisen kaunis. — Korwolan Oulilan kohdalla on wirta wähdän tasaisempi ja leweempi kuin muualla, jotta isoilla pakkasilla tapahtuu, että tästä kuljetaan hevosella ylitse. Tätä paikkaa sanotaan Wärkäksi. Siinä on myös Penttilää kohden wähäinen lahti nimeltä Intian lahti, josta wirta Luffilan salmen kautta laskee Kuloweteen, jonne Pyhäjärwen pinnalta koko wirran kalle

*) Wammaskosken fillasta mainitsemme sentähden että Pirkkala y. m. yläpuolella olewaifet pitäjät rakentawat sekä ylöspitäwät sitä. W. 1863 esiwät nämät sitä eroa, syystä että kukin pitäjäs on määrätty siltansa rakentamaan; mutta ei sitä hausta nyt ensin mitään tullut. Asia jäi entisellensä vielä.

tekee 68 jalkaa 4 tuumaa, 14,000 kynnärän eli $7\frac{7}{9}$ wirstan matkalla. — Luffilan salmen suulla ihan wirran wieresä seisoo wanhaja korkeita kuusia, riviissä ikäänkuin sotamiehet. Mutta ennen kuin näiden wanhain wirran wahtien kanssa sanomme Pyhäjärwen mesille jäähywäiset, jättäen kulowettä kulkemaan, pyrkimään merta kohden, palajamme wähän takaisin katsomaan, mitä järwiä Nokian wirta myötänsä ottaa siwuiltansa.

Taiwalfunnan puolelta juoksee siihen alas Kennolan kohdalla Ternijärwi (wirstaa pitkä), johon tulee wähempi Rahtalammi.

Turun puolelta tulee Emäkosken wihaisempaan kuohuun Laajanoja, joka wähän matkan päässä eli heti toisella puolen waltamaantietä jakautuu kahdeksi haaraksi: yksi tulee Rankaantataa Rynijärwestä, jota nyhyään aiwotaan kuwata; toinen taas Laajanojan eli Lauttalan puustellin siwutse isommasta järwestä, nimeltä Masenjärwi, Wilkin ja Lauttalan metsärajalta. Tämä on kalliohon poratun kanawan *) kautta yhdistetty Ylisenjärwen kanssa, johon lännen puolelta Haawiston rajalta tulee Heinijärwi; tähän taas tulewat Ylisenjärwen pohjaiselta puolelta seuraawaiset isommat järwet: Porrassjärwi, Suottajärwi ja Kalliojärwi, jotka owat yhdistetyt toinen toisensa kanssa. Tämä wiinemainittu on niminomaan "kalliojärwi", sillä se on hynä näitten toisten kanssa korkealla wuorimaalla, ja niiden ympärillä on korkeat kalliot. Kalliojärwen itäiseen päähän tulee Kuoketjärwi ja Pitkälammii hynä toinen näiden välissä olewa pienoinen lampi.

Samankaltaisia siä- eli umpijärwiä (joilla ei ole mitään sa-nottawaa lasua), kuin äsken tapasimme Rankaantaan maalla, löytyy myöskin Lauttalan ja Haawiston alalla: Toiwassjärwi; Hangass-lammet (kaksi yhdistettyä); Kaakkuri, Masenjärwen eteläisellä puolella, ja sitä länteen päin Umpilammii. Heinijärwen ja Masenjärwen välillä on myöskin wähäinen lampi, nimeltä Korpilammii. Soita tällä alalla on: Muuran suo, Sileesuo, Latiasuo ja Heinisuo Korwolan rajalla.

Paitse ferrottua Laajanojaa laskee Nokian wirtaan tällä puolen muutamia metsäpuroja Haawistolla Utolan ja Sipilän kohdalla; puro wiinemainitun talon alapuolella Nokian wirran rinteellä tekee fewäisin

*) Sen toimitti edesmennyt Wilkin kapteini Brakel.

kymmentuntua haaraa ja monta (kumminkin 70) erinäistä pudotusta, jotka ihanasti kiiltävät katselijan filmisä ja koreasti kohisevat formisissa. Yksi metsäpuro, Myllyoja nimeltä, tulee myöskin alas Kormolan Ollilan kohdalla. Kormolan maalla on Hirvikorven ja Killerikorven suot.

Kolmas kohta, johon Pirkkalasta vesiä laskee, on:

III. Kulovesi. Taiwoikkunan puolelta laskee tuo jo ennen mainittu Ternijärvi (jolla myös Kennolan kohdalla on lastu) tähän, Saapaniemen ja Luffilan väliseen lahteen. Josko myös Taulajärvi Taiwoikkunan perämaassa laskee Kuloweteen, sitä en varmaan taida päättää.

Turun puolelta tulee Kuloweden päähän Kuutanajärvi Penttilän ja Kormolan rajalta. Kuloweden monista, kauniista Pirkkalaan nähtävistä saarista kuuluu sinne ainoastaan pari vähäistä, joista yksi Nistisaari.

Paitse näitä mainittuja vähäisiä puroja tulee Kuloweteen Pirkkalan ja Karun rajalla Siuron kosken kautta (jonka korko on 11 jalkaa 3 tuumaa) Jokisen eli Jokisivun pitkä jokimainen järvi, joka on Mahualan selän pitkitystä. Kyrön ja Pirkkalan rajalla juoksee tähän järveen Pinsiön joki, joka saa alkunsa Pinsiön lähteestä, samanimesessa Ylöjärven kappeliin kuuluwassa kylässä, Mlisen ja Alasen Matalusjärven läwitse, josta alkain se on mainittujen pitäjasten raja. Tähän jokeen tulee idästäpäin haara, Isonkuusen joki. Jokisen järveen juoksee vielä Tappuri-oja, joka tuo tänne Ml-Tappuri- ja Ala-Tappurijärven. Edellinen on vähän länteen päin Umpilammesta Haawistolla ja jälkimäinen on Kormolan maalla. Jokisen järvesä on Pirkkalan osalla kaksi saarta: Murhasaari Lahden talon kohdalla ja Kirrasaari Vinnan nuoren kohdalla. Edellisen nimestä on taru luettava kortomuksen alussa; jälkimäsen saaren nimestä taas tarinoitaan, että "pahalainen" paetessansa Vinnanuorelta pani sen järveen astuttavaksensa, kun hän meni Kuljun puolelle. Vinnan nuoren ja Siuron kosken välillä on wenevalkama lahdesa, nimeltä Siwakkalahti.

Pitäjässä on myös paljo lähteitä. Erinomaisimpia, paitse jo mainittuja Saurion ja Pinsiön lähteitä, sentkaltaisia on Saunin lähde Pengonpohjassa Kyrön rajalla, tunnettu mauffaan wetensä tähden; toinen mainittawa on Pispalan lähde, joka ennen oli kolmella eri

suonella ja silmällä heittänyt ylös 18,000 tynnyriä wettä wuorokaudessa. Tämä lähde tulee Piispalan harjun alta ja on niinmuodoin maanalainen yhdistys Näsiljärwen ja Pyhäjärwen välillä.

IV. Ilmanlaatu, Kaswi- ja Eläinkunta.

Muitten samalla pohjaisella korolla olevien rajapaittakuntain sekä eteläisempienkin pitäjästen suhteen on ilmanlaatu Pirkkalassa lempeempi. Sen todistaa Kaswinkuntain, joka täällä on rikkaampi kuin eteläisemmisiä pitäjäisiä. Wahtera- ja Pähinäpuuta, joita et tapaa esim. Huittisissa, kasvaa täällä itseksään runsaasti. — Wuoret ja ne monet järweet, kuin pitäjäässä on, owat ne lämmittäväiset uunit, jotka karkottawat hallan. Maan korkeus ja kalle päin puoltapäiwää lisääpi lämpymyhtä. Ilma on kautta vuoden myös raitis. Kulkutahtia tawataan harwoin. Tawallisesti on maa toisen puolen wuotta paljas: se paljastuu tawallisesti noin Huhtikuun keski- ja loppupuoleen, ja Pyhäjärwi purkaa jääpeitteensä wähän jälkeen Wapunpäiwän. Tämä on se tawallinen aika, waikka kesän- ja talwentulo muutoin täällä niinkuin muuallakin pohjasesä aina on sangen epätasainen, jolla ei saata mitään määräraikaa olla. Suurivakin poikkeuksia on tässä tapahtunut. Niin sanoo profesjori P. A. Gadd "Kertomuksessaan Satakunnan Kihlakunnan Pohjois-osasta", *) että wuonna 1750 jo Maaliskuun 20 päivänä järwet täällä olivat jäättömät ja lumi kaikki poisä. Senkaltaisia poikkeuksia tawallisesta luonnon järjestyksestä on usein muulloinkin tapahtunut, joista edeskäsin kuolleitten luettelosisä on muistutuksia tehty erittäin viime wuosijadalla. Kesän mitta on tawallisesti 4 kuukautta ja ruis tuleentuu melkein aina Elokuun alussa, leikataan jo sen ensimmäisinä päiwinä, hiekkamaisa wälistöin jo Saakon päivänäkin.

Kun ei tiedostamme nykyaikoina kukaan ole tehnyt lämpömittarin y. m. merkityksiä, otamme tähän Maamittari D. Hall'in ilmanlaatua koskewaiset wanhimmat kertomukset: "Suurin lämpymyys viime

*) D. Hallin kertomuksen mukaan.

kuluneina kahdena kymmenenä vuotena (w. 1762—1782)", sanoo hän, "oli 1770 Heinäk. 21 päivänä ja 1781 Elokuun 4 päivänä, jolloin elämä hopea "Kuotsin" lämpömittarisja seifoi 33 astetta yli jäädewiwan." Syhy ei ole taudillinen, ei sumuinen, eikä peräti fateinukaan, sillä raittiit syhytuulet hajoittawat sumun. Talwi on useinkin sangen kylmä. "Kowin kylmys", pitkittää Hall, "kuin näinä viimekuluneina 20 vuotena on ollut, huomattiin w. 1781 Joulukuun 31 päivänä, jolloin elämä hopea lämpömittarisja laski 39 astetta alle jäädewiwan. Mutta w. 1768 tapahtui, että joulun pyhinä soudeltiin weneellä järwien ylitse." Katso tästä edespäin kuolleitten luetteloista tehdyisjä muistutuksisja. "Junta on talwisin 5 ja 6 korttelia paksulta; mutta w. 1770 oli sitä kahden kynnärän paksuudelta. Mikäisfin lumen tulo tällä mainitulla aikakaudella tapahtui 25 päivä Syhykuuta w. 1763."

W. 1862 muistamme ensimmäisen lumen tulleen 21 päivänä Syhykuusja.— Kowin talwi nyhyaitoina oli w. 1865, jolloin Helmikuusja lämpömittari osotti 39 astetta kylmyyttä. Tampereen kosken warrella oli elämä hopea jäätnyhtfin. Näin kowaa ja pitkällistä pakasta, joka kesti Helmikuun 2 päivästä 13 asti, ei muisteta sitte aluin kolmattäkymmentä vuotta olleen ja sitä ennen taas ei sittemmin kuin "Kysjä maahan tuli."

Jään paksuus järwisjä on enimmiten 3 jalkaa, wälisätin 2 kynnärääfin. — Sateisista ja tuulista y. m. ilman suhyteisista antaa D. Hall wanhimmat tiedot: "Kymmenvuotisten (1761—1770) merkitysten jälkeän on ilmanlaatu kaikkina näinä kymmenenä vuotena ollut seuraawainen:

Tämän ajan 3650 päivästä on:

1608	päivää	ollut kofonansja eli enimmään selkeetä;
2024	"	kofonansja eli enimmään pilwistä;
699	"	sateisista (satanut wettä);
525	"	satanut lunta;
2440	"	kowemmin eli wähemmin tuullut;
1210	"	ollut peräti tyhntä tahi wähän tuullut;
612	"	on tuuli ollut pohjasessa,
339	"	koillisesja,
514	"	idäsjä,
262	"	kaakosja,

- 598 päivää etelässä,
 420 " lounasja,
 525 " lännesjä ja
 382 " luoteesja."

"Kylmyyden ja lämpymyyden vaiheita ei ole oikealla lämpömittarilla joka päivä merkitty enempää kuin 8 vuotta, nimittäin w. 1763—1770. Tällä ajalla on lämpömittari 1543 päivänä näyttänyt yli jäädewiivan; mutta 1149 päivää eli kuitenkun jonkun ajan päivästä alle jäädewiivan. Vuodet 1765, 1766 ja 1770 olivat lämpymimmät näistä, sillä lämpömittari näytti melkein kaffi wertaa useampina päivinä yli kuin alle jäädewiivan; mutta w. 1767 oli niistä kylmin, sillä lämpömittari seipoi useamman päivän alla kuin yli nollawiivan.

Edellä-seisowista merkkimistä nähdään siis, että näinä kymmenenä vuotena selkeitten ja sade-päiväin keskinäinen suhta on kuin 3 ja 1; wesi- ja lumisateen suhta kuin 4 ja 3."

"Vuonna 1769 käwi Kesäkuun 3 päivänä edellä puolipäivän niin kowa myrsky pitäjään ylitse idästä länteen, että se repi ylös ja kumosi suuria puita metsässä ja wei huoneitten kattoja."

Wiimekuluneina aikoina oli w. 1862 miesmuistisja mainittawin sadewuosi. Tällöin satoi taukoomatta Heinäkuun loppuun asti, jolloin weden tulo vähän herkesi; mutta Elokuussa alkoi taas.

Tämän vuosisadan edellisen puolen ilmanvaiheista y. m. siihen kuuluwista seikoista ei ole meillä warmoja kirjallisia kertomuksia, lämpömittari-merkityksiä y. m. tietoja, jonka tähden emme niihin laisinkaan mainitun aikakauden suhteen ryhdykään. Mutta kun tarkoituksemme kauttaaltaan on tehdä enimmäten historiallisen kertomuksen Pirkkalasta, niin otamme tähän myöskin ilmanlaadun suhteista mitä warmoja ja kirjallisia tietoja saamme; sentähden liitämme tähän wiime vuosisadan syntyneitten ja kuolleitten luetteloihin tehdyt ja niistä kokoulemamme muistutukset erinomaisimmista luonnon vaiheista, ilman laadusta, pitäjäässä liikkuneista taudeista y. m. siihen kuuluwista seikoista: W. 1749 waiwasi rupuli (iso-rokko) syksyllä ja kesti aina tulewan vuoden Tammiukuuhun asti. Harjun kappelissa liikkui kesällä ja syksyllä tuhkarupuli (wihmarokko).

" 1750 oli taas emäkirjolla ja kappelissa rupulitautia. Emäkirjolla kuoli siihen 19 henkeä ja Harjusja 25. Tänä

- vuonna oli myös kovan kuiva kesä, niin että oli suuri veden puute myllyissä, eikä myöskään saatu tehdä kevätoukoja. Maa jäätty aikaisin, samoin järvet, niin ett'eivät Harjun kappelilaiset saaneet kalastaa muikkuja.
- W. 1751 liikkui poltetauti Harjusja. Emäkirkolla valitettiin talmen kadottaneen ruisviljan ja kovan kuivuuden kesällä wahingoittaneen kevätouwot. Samaten Harjusja.
- " 1752 waiwasi luunsärky ja yskä. Yhä vielä kuului walitus pitkällisestä kuivuudesta, joka tänäkin vuonna turmeli kevätouwot.
- " 1754 oli raju sademuosi. Sateista ilmaa kesti Kesäkuun kestävälistä aina Elokuuhun asti: wiljat turmeliin ja heinä jäi maahan.
- " 1755 kuuluu sama walitus hlenpalttimesta märkyydestä. Harjusja oli hinkuyskää ja wesitautia.
- " 1756 on wilutauti waiwannut kesällä. Emäkirkolla on tulwawesi ("watuslob") maannut pelloilla ja niityillä puoliwälistä Toukokuuta Heinäkuun loppuun saakka, josta tuli kato-wuosi pitäjälle.
- " 1757 oli kewäällä wilutautia ja syksyllä rupulia.
- " 1758 samoin.
- " 1761 "tappoi rutto Heinäkuussa sekä ihmisiä että elikoita." Tämä tauti nimitetään "ruttopukamaksi" ("päst-bölb") ja sanotaan tarttuvaksi. Että se myös hewoisia sekä karjaa surmasi, näemme siitä, kun samassa taulussa seisoo: "hewois- ja karjarutto on suuresti rajuunut tässä seurakunnassa." Muutoin walitetaan tätä vuotta myös kowaksi kato-wuodeksi.
- " 1762 oli suuri kuivuus wahingoittanut kewäwiljat.
- " 1763 waiwasi tuhkarupuli ja hinkuyskä. Kewätouwot turmeliin samoin kuin viime vuonna.
- " 1764 kuoli lapsia hinkuyskään.
- " 1765 sairastettiin poltetautia. Pitkällinen ja hlen runfas märkyyhys wahingoitti kaikellaiset wiljat ja maan kaswut.
- " 1766 sanotaan ruton liikkuneen Heinäkuussa, waikk'ei nimitetä, millainen se oli. Muutoin oli koko kesän kestänyt kuivuutta.

- B. 1767 ilmaantui rupulia syksyllä. Märkyys oli wahingollinen wiljoille. Kalan saalis sängen huono. Soulukuun lopulla kuultiin monin paikoin raju ukkonen.
- " 1768 Tämä vuosi oli sängen raitis; waikka niin peräti fateinen, että wesi syksyllä nousi kolme kynnärää korkeemmalle kuin kewätulwalla. Koko Soulun pyhät foudettiin weneellä yli järwen Pitkäniemestä kirkkoon ja Pihlajaniemelle. Muualta oli Pyhäjärwi wetäynyt jäähän, mutt'ei kannattanut mistään ylitse kulkea, jonka tähden myös Uudenwuoden päivänä 1769 Jumalan palvelus pidettiin kolmessa paikassa: kirkossa, Nokiasa ja Saawistolla. Lokakuun lopulla nähtiin täällä erinomainen Pohjasepalo, joka walaisi taiwaanlaen punaiseksi.
- " 1769 oli taas rupulia ja kurkkutautia.
- " 1774 pitkäallinen kuivuus kesällä kadotti kaisen kesälaihon. Rutto ja tarttuwa tauti raiwosi taas tänä vuonna ihmisissä (joita siihen kuoli 13); mutta erinomattain surmasi se hewoisia ja karjaa, niin että Kesäkuun keskuajasta vuoden loppuun kuoli 4 trafikahewoista ja 241 työhewoista, 217 elikkoa, joihin luettiin ajohärrät, 39 wuohyta, 71 lammasta ja 18 sikaa.
- " 1775 fairastettiin syksyllä hskää ja kurkkutautia. Kesälaihot kuimmettuivat.
- " 1776 meni kaikki ruis hukkaan niin että köyhempi kansa kowin pelkäsi, kuinka vuoden yli pääsisiwät, jonka tähden myös syksyllä pettua (puunkuoria) ja sammalia koottiin.
- " 1777—1780 olivat sängen raittiita vuosia, sillä kuolleitten luku ei tee näinä vuosina puoltakaan syntyneistä.
- " 1780 Miespolween ei ole täällä ollut niin paljo lunta kuin tänä vuonna, josta kewätulwa nousi mahdottoman korkeelle (lukumäärin samoin kuin w. 1756) ja lamasi pellot ja niityt. Tästä syntyi köyhälle kansalle elatuksen puute, joka kaiteti waikutti, että kuolleitten luku seuraawana vuonna 1781 nousi korkeemmaksi syntyneitten suhteen kuin entisinä vuosina, waikk'ei nytkään mitään tautia erittäin liikkunut.
- " 1782 oli miesmuistisja fateisin vuosi.
- " 1782 kesällä punatantia ja syksyllä rupulia. Marraskuussa tänä

vuonna lakkasi Emäkosti (ja niinmuodoin koko Nokian virta) juokfustansa ja kuivettui eli hyytyi ("stelnade"?) pohjaan asti, niin että useasta paikasta käytiin kuivin jaloin ylitse. Tätä ei muisteta tapahtuneen 120 vuoteen.

W. 1789 talwella mätätautia. Tätä vuotta kehutaan sangen onnelliseksi maan kaswuille; kewät ja kesä sangen ihanat, samoin syksy. Waikka järwet jäättyivät jo Marraskuun keskewälisä ja sitä seurasi suloinen syystalwi, alkoi Jouluna satelemaan, niin että maa pohjia myöten sulii; tätä kesti Tammiukuun 23 p. asti 1790. Waikka wuodentulot olivat runsaat, tyyristyi wilja sentafia että sitä ostettiin näillä tienoilla paljon sotawäen tarpeeksi. Sota oli parhaallansa maassa (1788—1790).

" 1790 kewäällä ja kesällä mätätautia, johon kuoli paljo kansaa (37 henkeä). Muutoin woittivat kuolleet 23 hengellä syntyneet. Syy tähän saatetaan lukea seuraawasta wuoden kertomuksesta: Harwoin on niin sopimattomia ilmoja joka wuoden aikana ollut kuin tänä wuonna. Talwi oli sateinen ja räntäinen ja lumetoin, niin että pellot ja kedot olivat paljaina koko talwen. Tiet olivat pahoja ja järwet waarallisia kulkea, peräti rairollisia. Maaliskuusta alkaen aina Kesäkuun loppuun asti oli peräti suuri kuivuus; päiwät enemmiten kirkkaita ja yöt sangen kylmiä ja myrskyisiä, jonka tähden kaikellaiset kaswit kowin kuivettuivat ja mutta ruohoa ei nähty ennen kuin Kesäkuussa. Tää lähtiwät järwistä 7 ja 8 p. Toukokuuta. Koko kesän ja syksyn satoi melkein joka päiwä; ilma oli kalpeeta ja myrskyistä, suureksi haitaksi maanwiljelykselle, elon ja heinän korjuulle. Ei mikään wilja ehtinyt tähdeksi tuleentua. Parvoja, wapsiaisia, hyttysiä ynnä muita hyönteisiä ei paljon nähty.

Rukiita tuli peräti wähän, muutamat eiwät saaneet siementäkään. Ohria ja kauroja samaten. Herneet eiwät ehtineet tuleentua ja jäiwät riihittämättä. Syyskylwö tehtiin märkään maahan; muutamat eiwät kylwäneet laisinkaan.

" 1791 kewätulwa nousi aiwan korkeelle. Kesä oli muutoin ihana, waikei rukiita saatu kuin sangen wähän, niin ett'ei ylipään

fopinut satoa lukea suuremmaksi kuin 2 jyvää. Syy tähän oli viime syksyn sateet. Näin tänä vuonna esti kesäwiljain onnistuminen.

- W. 1792 syksyllä punatautia. Kukiista saatiin 6 ja 7 jyvää, ohrista 6.
 " 1794 kewäällä rupulia.
 " 1795 samoin ja mätätautia kesällä.
 " 1798 kuoli rupuliin 48 henkeä.
 " 1799 oli sangen sateinen kesä ja syksy.

Näistä luetteloista huomaa erittäin mitä tauteihin tulee, että rupuli usein raiwosi. Tämä hirmutauti onkin jättänyt jälkensä melkein kaikkein vanhempain ihmisten kaswoihin, jotka eivät olleet rupuliin istutetut. Sittekuin tämä sumattu toimi maahan tuli, on rupuli kadottanut kuolettawan voimansa, kumminkin ovat ne sangen harwat, jotka siihen kuolewat. — Muuta mainittawia tautia ei ole myöskään näinä viime seitsemänä wuotena liikkunut, waan terweys on ollut sangen hyvä.

Kaswikunta Birkkalassa on, niinkuin jo sanoimme, sangen rikas, epäilemättäkin rikkaampi kuin naapuri-pitäjäisä ja eteläisemmisiäkin feuduisia. Sen todistaa se tieteellinen kaswain luettelo, jonka liitämme kirjan loppuun. Tässä wain luettelemme pitäjäässä tavattawat puut ja pensaat, kuin owat: Kuusi; "korpikuusi" (gärgran) on sorjempi ja pitempi, se kaswaa wetelisä kowissa; honka, oikonen ja oksaton; mänty on lyhyempi, lewäoksainen; kataja. Lehtipuita: Koivu; leppä, tavallinen ja "korpileppä"; haapa; tuomi; pihlaja. Monellaista pajujuokua: Kaita, jalaja, tavallinen paju, hanhenpaju (pensas) j. n. e. Niinipähkinäpuu; Wähteraakin kaswaa wahvasti Nofian wirran päiwän puolisellä rinteellä, Tawalkunnalla sekä muuallakin (e. m. Tyrkkölän Näikän haassa, wahvasti). Paatsain; Koiranhöyöspuu. Puutarhoissa kaswaa: Tammi (e. m. Nofiasa), sireeni, omenapuu, pääronapuu y. m. m. Pensaita: wiinapuu (punainen ja walkoinen); oiwukka; taimamarjapuu; näsiäin; kuusain; waiwaskoivu, ruusunpensaita y. m.

Marjoja: mansikka, mustikka, suo- ja maamuurain. Tätä wiimemainittua marjalajia ei saada täällä, waikka se kyllä ku-

koistaa. Suowukka, wadelma, hillikka, harakan-mustikka; karpalo, puola ja sianpuola. Kertomuksen lopulla olevassa kaswain luettelossa ovat myöskin nämät sisällettyt.

Eläinkunnasta emme ole onnistuneet saamaan mitään tieteellistä luetteloa, jonkatähden sen tässä wain omain tiedustelemistemme mukaan lyhinmiten kerromme.

Metsän-eläimiä: metsän kuningasta karhua tavataan nyt aika harwoin; muinen, ei vielä 50 vuotta sitten, oli niitä usein nähty Korwolan metsällä. 80 vuotta sitten olivat ne vielä paljon wahinkoa tehneet. Hirviä, joita wanhat miehet sanovat lapsuutensa aikana nähneensä (kun niiden perässä hiihdettiin, e. m. Penttilässä), ei enää ole kuultu eikä nähty. 80 vuotta sitte sanoo D. Hall, että niitä saatiin joskus, kun ne kulussaan uiden aikoiwat isomprien järwien ylitse, ja talwella ison lumen ollessa ampuivat hiihtomiehet niitä enemmän. Wälistäin juoksiwat hirwet kylin wihollisiansa susia pakoon, ja saatiin siten. — Susia on vieläkin paljo ja tekewät myös paljon pahaa wuosittain. Ilweksiä on nähty jokunen wuodessa. Näätiä sanotaan olewan, waikkei niitä paljo nähä. Kärppiä myöskin on. Drawia samoin, waikka sanotaan, että ne erinomaisesti owat kadonneet wiimekulmeen 10 wuoden sisään; mutta tietynä pidetään, että orawat kulkewat suurissa joukoissa, joten niitä wälistä ilmaantuu sängen summassa, wälistäin taas ei niitä ole ollenkaan. Osma eli Ahma (siltras) oli myös muinen löytnyt; mutta silloinkin harwoin saatu. Kettuja ja jäneksiä on kyllin. Saukko asuu metsäojsissa, lähteissä, koskissa, useimmiten saadaan hän Emäfoskesta.

Paitse sammakoita ja sikaliiskoja (sifiliskoja) on kärkeitä monel-laisia. Wanhat ukot sanowat niitä muinen olleen tavattoman paljon erittäinkin Pinsiön maassa ja Hämeen puolella. — Tässä kerromme ohitse mennessä wanhain muutamia lääkitys-neuvoja kärkeen puremaan. Haawaan joko pantiin kohta tupakan sittaa, taikka hierottiin sitä wahvasti mullalla tahi tuoreilla sammalilla. Myös sitä keinoa käytettiin, että purtu jalka haudattiin maahan — ja ajatuksen edemmäksi ehdittyä kuopattiin koko ruumisikin olkapäistä asti seisalle maan sisään, jossa siten koko päivän täytyi olla. Tämä oli ainakin kerran tehty Pirka-

lan kylässä. Maatesa niityllä sanottiin kärkeen monesti menneen ihmisen sifälle suusta; — siihenkin neuvo tiedettiin sitä ulos saada: pantiin nimittäin ihminen suullensa tynnyrin päälle ja maitokuppi alle suun kohdalle, johon sitte kärke kiipesi alas suun kautta, jomoin kuin mennytkin oli.

Kintuja on monenkaltaisia: käki, käenpiika, pyh, teeri, metsäs (metto), kurki (harwinainen), tikat, rastaat, pääskhyet, warpuset, wares, harakka y. m. m. Joutsen ja hanhi owat harwinaiset.

Kaloja on järwisä monellaisia. Pitse niitä tawallisia kautta maan tawattawia, mainitsemme tässä ainoastaan: Siian, jota saadaan Nokian ja Wuolteen wirrasa, kuin myös ongella Sawifelällä. Lohdakin saadaan Nokian wirrasa. Kuoreita on Pyhäjärwessä ja Nokian wirrasa sekä Ylöjärwellä, jossa kappelissa saadaan myös Siinäisiä ja Muikkuja. Vielä mainitsemme kaksi kalalajia, joiden nimestä tähän asti on oltu erhehtyksesä, sifsi kuin maisteri E. B. G. Forselius ne w. 1864 täällä tutki, nimittäin Wimpa ja Sulkawa. Wimpaksi kutsuttiin nimittäin se Sulkilan salmessä saatawa ison siian kokoinen ja nuotoinen suuri, raswainen kala; mutta se onfin sulkawa; toinen wähäinen muikun nuotoinen ja kokoinen kala, jota saadaan Wihnusjärwessä ja Tanilan kylän järwessä ja jota sulkawaksi sanotaan, on wimpa.

Koti-eläimiä: Hewonen, kaimi kaitissa mitä ajoon ja kulkun kuuluu, sillä ei täällä härkää juhdaiksi käytetä tieteni muualla kuin Kie lahden kartanossa. Nauta (lehmä, sonni y. m.); Lammas; Wuohia (puffi ja kuttu) pidetään täällä peräti wähän, ainoastaan metsätorpisä on niitä suku. Kanit owat warsin kadotetut. Koira on aina isommasa talosä ja Kissa melkein joka asunnosä; Sikoja myöskin; Kanoja kautta pitäjään, Hanhia harwalla.

V. Kyläkunnat ja Talot sekä niiden erityiset historialliset vaiheet.

Kylät ja talot ynnä muutkin asunnot owat Pirkkalassa enimmiten kilellä wesiä: Pyhäjärwen ja Näsijärwen ynnä muitten järwien

rannoilla ja Nokian wirran reunalla. Mitkä ja kuinka monta ne nykyään ovat ja silloin olivat kuin ensimmäiset kirkonkirjat *) kirjoitettiin w. 1667, näet seuraavaisesta luettelosta. Tämän vanhimman luettelon rinnalle liitämme myös toisen samallaisen: Emäkirkolta w. 1702—1708 ja kappelista w. 1712—1740, sekä kunin kylän ja talon alle niiden erityiset historialliset vaiheet hynä mitä muuta niistä on muisteltavaa, **) niin paljo kuin mahdollista on ollut kustakin paikasta tietoja saada. Sillä mainitulla aikakaudella, jolloin suuri onnettomuus sodan kautta, kutsuttu "Iso-wiha", maattamme yleisesti ja siis Pirkkalaakin kowin kohteli, ovat kirkonkirjat sekawaiset, sentähden että papit olivat paossa ja seurakunnat hynä niiden kirjat kauman sodankin jälkeen hajannaiset. W. 1713—1730 ei ole sanottuisia kirjoisia mitään merkkimää. — Kun vanhat kirjat hlipään ovat epäjärjestyksessä, seuraamme seurakuntain nykyistä järjestystä ja jakoa, senjälkeen kuin nykyiset kirkonkirjat osottawat, joista luettomme ensimmäisen sarekkeen otamme ja sen werralle wiemme ne äsken mainitut vanhemmat. Nimet kirjoitamme sen mukaan kuin ne kulloinkin ovat kirjoitetut, osoitukseksi sen aikuisien pappein taidosta Suomen kielessä, nimistä j. n. e.

Pirkkalan Emäseurakunta.

I. Sämeen puoli:

W. 1865.	Manttaali wanha. uusi.	W. 1667.	1702—1708 (1712—1740).
Härmälä . . . . yffinäinen.	1 $\frac{5}{8}$	Härmälä.	Härmälä.

Kustholl. Nykyään Hataanpäälle kuuluwa Lampuotitalo. 1713 seisoo, että "yhs' poika täältä, nimeltä Gabriel, wiettiin Pietariin." W. 1731 oli Härmälä eräällä Balgar Wikman'illa.

*) Tätä Pirkkalan vanhinta kirkonkirjaa wiljestiin wuoteen 1701 asti.

**) Ne tiedot, kuin professori W. G. Lagus'en kirjasta "Finska Adelsns Gods och Ätter" olemme saaneet, ovat merkityt otemerkillä. Hän taas on tietonsa tuonut Senaatin Arkistosta, kumminkin enimmäät.

Partolan kylä (Pardola, Parboila).

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708 (1712—1740).
	manha.	uusi.		
Karlbergin säteri Gerola	1 $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{4}$	Tällöin 4 taloa: "Anders", "Jöran", "Päfwel" ja "Luutnantti Nils Pshaler."	Rättälä ("Sätteri.") Pietilä. Erola. Rättäläsä 1712 a- sui eräs Berndt Pshaler ja waimon- sa Anna Maria Horn.

W. 1813 omisti Partolan säterin kapteini Späre; sittemmin oli se talonpoikaisten hallussa, mutta on nyt Leipoja Tallqwist'in Tampereelta.

Nuolialan kylä:

Eskola eli Isotalo	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Tällöin 3 taloa:	Perttula.
Perhe	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	"Jöran",	Eskola (nimit. 1712).
Riffilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	"Kouwa Gertrud"	Riffilä (" 1730).
Ma-Perttula . .	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{8}$	ja	Perhe (" 1742).
Mi-Perttula . .	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{8}$	"Eric."	

Saijka, hffinäinen.

Saijka	1	1	Sppinen.	Riuha.
nyt hffin. rusth.			Riuha.	Sppinen.

Tämä on ennen ollut rannassa, sillä niemellä kuin on Nais-tenmatkaa päin.

Saijka on w. 1733 kirjoitettu rustholliksi, jolloin sen omisti wänriikki "Carl Pshaler" waimoinensa "Hedwig Eleonora Kutenhjelm." — W. 1788 omisti tämän kapteini Späre, jonka pojalla tuomari C. W. Späreella se nyt on.

Naistenmatkan kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708 (1712—1740).
	wanha.	uusi.		
Kurikka	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Ollila.	Suuppa.
Suuppa	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Ollila.	Kyösti.
Ollila	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Gösti.	Ollila.
Kyösti	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Suppa.	Ollila.
Ollila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		

W. 1733 on jo Kurikan rusthollin osuus erotettu eri taloksi, sitä ennen oli se yhdesä Suupan kanssa. Tämän kylän Suuppa, Ollila ja Kyösti paloi syksyllä 1858 tuhaksi. Kylän nimen synnystä on kolme eri tarua: 1) olisi se saanut nimensä siitä, että, kun Pyy-
niken hiisi kiusasi naisia sillä oikosemmalla kirkkomatkalla Turun puo-
lella, nämät aina sitä myöten kulkivat Hämeen puolta Pirkkalan kirk-
koon ja miehiset niinkuin ennenkin Turun puolta yli Pitkänien.
Huomattava on, että tämä ja seuraavaiset tarinat ovat sen aikuisia kuin
aina Keuruulta asti käytiin Pirkkalan kirkkoa. 2) Toinen taru on,
että morsiusväki muinen tästä kylästä waeli kirkkoon, jossa wih-
kijs toimitettiin; morsian waatetettiin Naistenmatkalla ja oli morsius-
puvussa ainoastaan tämän kylän ja kirkon wälin. 3) Kolmas taru
on, että kun Keuruulaiset, Kuoweteläiset sekä Messukyläläiset tulivat
Pirkkalan kirkkoon, yötyivät he tähän, ja nuori kansa hieroi täällä
naimiskauppaa. Siitä sitte sunnuntai-aamusti lähdettiin yhdesä
kirkkoon.

Sankila . . . . . yksinäinen.	$1\frac{1}{6}$	1	Sangila.	Sangila ("Sätter").
----------------------------------	----------------	---	----------	---------------------

W. 1659 asui tässä rusthollisissa eräs Frans Pfaler, sitte les-
kenä Gertrud Beniz. Samaa sukua asui tässä sittemminkin: w. 1667
"Carl Pfaler" ja waimonsa Maria Skalm; vielä w. 1702 oli se
saman miehen hallussa, joka kuoli 1722. W. 1733—1748 on tämä
"Förari Johan Simon Pfaler" in hallussa. Nykyään omistaa sen pro-
wastin Leski A. C. Bohm.

Tämän ja Kataiston rusthollin välillä niemiesä Pyhäjärven rannalla oli ennen Nakuna-tommitalo, nimeltä Wihtamo (Wihtamoi, w. 1667 kirjoitettu: "Wihtamaj") $\frac{1}{12}$ manttaalia. Puoli siitä kuuluu Sanfilaan, toinen puoli Kataistoon. Sen rauniot on vielä jäljellä, ja sitä niemeä kutsutaan vieläkin "Wihtamoin nenäffi."

W. 1868.	Manttaali vanha. uusi.	W. 1667.	1702—1708.
Kataisto . . . . yhäinäinen.	$1\frac{1}{6}$ 1	Cataista.	Kataisto.

W. 1667 asui täällä Kihlakunnan-kirjuri Joh. Chronander. Ennen ison vihan aikaa omisti sen Gustaf Tollet (sittemmin 1709 nimismies Harjusja) ja vaimonsa Brita Holmdorff, jotka senjälkeen tapaamme Kielahdesja. Tämä rustholli oli ennen kahtena ja yhdistettiin vasta kirkkoherra Wegelius'elta. Toinen puolikas paloi parikymmentä vuotta sitten, sen sija (rauniot) on nykyisen Kataiston ja Pyhäjärven välillä. Perintökirjan Kataistoon ja $\frac{1}{4}$ osaan Wihtamota jai "Fourir A. W. Öberg" 1791.

Tanilan kylä:

Tani	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Jutila.	Tani.
Jutila	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Tofi.	Jutila.
Toofi	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Tanila.	Tofi. (Dofi.)

Tanila ynnä Wihtamoi nimitetään Jesper Krusen Aateliston taloin luetteloissa w. 1618 kuuluneen Nokian ja Wiikin kartanoin aluiksi ja olleen silloin Johan De la Gardie'n oma.

Sorkkalan kylä:

Mäkelä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	Sifojerwi.	Sifojärwi.
Sifala	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{3}$	Sorkkala Sifala.	Sorkkala.
Sifojärwi	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$		Sifala.

Näin tähän metsäkylään oli muinen aatelistia asuuntunut; sillä w. 1667 ja vielä 1702 asui Sifojärvesjä kapteini Otto Johan von Boor ja vaimonsa Maria Kempensfelt.

Mäkelän nimi oli ennen Sorkka.

Sion kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusi.		
Wakkila	2 $\frac{1}{8}$	1 $\frac{1}{2}$	Coisä.	Caupila (w. 1702 autio).
Koiso	1 $\frac{1}{2}$	1	Antila.	Mickola.
			Cauppila.	Ullila.
			Seppälä (fitte Mik- kola)	Wakkila.
			Ullila.	Koiso (w. 1702 au- tio).
			Wakkila.	Heikkilä (f:n).
				Antila (f:n).

Tämä kylä, jossa, niinkuin näet, viime vuosisadan alussa oli 7 taloa, on aikain mittaan tullut kahdeksi taloksi, joista Wakkila eli oikeemmin Wakkila on rustholli. Sen nimi oliin aluin Wakkli, sillä Sijojoesa oli tässä talolla wakkli. Siinä asui w. 1733 Wänricki "Carl Gust. Ugla." Vieneekö tämä nimen vaihetuksen kautta se "Carl Magnus Ugla", joka myös oli Wänricki ja osti Wakkilan ynnä Mickolan ja Ullilan perinnöksi w. 1739. Sitte asui tämän poika Magnus Johan Ugla näitä taloja vuoteen 1753, jolloin ne myi Gabriel Gust. Granfelt'ille. Tämä jama Luutnantti G. G. Granfelt omisti kai waan puolen Wakkilaa ja poikansa Kapteini Carl Gust. Granfelt toisen puolen; kuitenkin seisoo, että hän w. 1758 omisti Wakkilan ja osti myös perinnöksi Sion kylän Rauppilan w. 1759 sekä Pirkkalan kylän Keipin (ennen kutsuttu Halla ja Keippinen). Tässä on muutoin vähän sekawa paikka, kun seisoo Wakkilan talon kirjoisissa, että Luutnantti Gabriel Gustaf Granfelt fitten w. 1772 omisti Wakkilan ja w. 1780 osti Rauppilan.

W. 1804 osti Kapteini Späre koko tämän yhdistetyn talon paitse $\frac{1}{2}$ Keippiä, joka tuli sen aluiseksi vasta 1806 ja sittemmin myös w. 1824 Pirkkalan kylän Alapehula. Kaiken tämän omistajana on fitte w. 1841 R. Asjesfori G. A. Späre.

Ne kolme: Koiso, Heikkilä ja Antila owat nyt samoin yhtenä. W. 1689, jolloin kappalainen And. Wialenius tänne tuli, oli Koiso

ja Antila kappalaistalona. Antilasfa afui myöskin kappal. Genr. Eilins. Koisolla afui w. 1749 Pitäjään-apulainen Genr. Bergroth.

Mainitseematta emme saa olla muutamia sotamuistoja tässä kylässä: Sijojoen suussa sanotaan Wenäläisten tehneen kivistä sillan, joka jo on waipunut muran sifälle, kuivalla ajalla sanotaan kuitenkin weneen ottawan siihen kiini. Eräs niitty Pappilan ja Walkilan välillä kutsutaan "sotaplasfikki."

W. 1865.	Manttaali wanha. uusi.	W. 1667.	1702—1708.
Pappila	1½ 1½	Prästegården.	

On ennen ollut rannempänä; muutettiin tämän vuosifadan alussa yleemmäksi. Tästä enemmän edespäin.

Pirkkalan kylä:

Ma-Behula	½	½	Kaipila.	Riikkilä.
Mattila	7½	7½	Seppälä (Sigfrid).	Caipila.
Kaipila	½	½	Seppälä (Matts).	Sapala.
Riikkilä	½	½	Mli-Behula.	Seppälä Nisu.
Sapala	1½	1½	Ma-Behula.	Seppälä Matts.
Seppälä	2/3	2/3	Kiericka.	Mli-Behula.
Kierikka	½	½	Leufula.	Ma-Behula.
Keippi	3/4	3/4	Keippilä.	Kiericka.
Leuku	1 5/12	1 5/12	Mattila.	Leufula.
Mli-Behula	½	½	Wirala.	Keippilä.
			Riikkilä.	Mattila.
			Sapala.	Wirala (autio).
			Sahtala (Kujala).	

Tämä kylä oli muinen, samoin kuin kaikki muutkin isommat kylät, yhdessä rypäässä sillä puolen siltaa, kussa Seppälä ja Sapala vielä ovat. Behulat, Keippi, Mattila ja Leuku ovat muutetut lähemmä tilustuksiansa. Tämä on luultavastikin pitäjään wanhin kylä ja jo Ruijasodan aikana niin suuri, että Flemming'in wäki taifsi mailla. Mli-Behula on Satanpään talo.

Topparin kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusi.		
Puustelli (Mäki- talo)	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	2 taloa:	Iso-Toppari.
Manen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	"Pääll" ja	Mäki-Toppari.
eli Iftotalo.			"Sans."	

W. 1733 asui Puustelli-Topparilla "Förari Joh. S. Phaler."

II. Turun puoli.

1) Taimakunta.

Nokia . . . . . yhtinäinen.	1	1	Näkia. (Sätterij.)	Nokia.
--------------------------------	---	---	-----------------------	--------

Jesper Krus'in luettelossa "Nächio", "on myös kirjotettu Nockia, Näckia, Nokis. Paikalla (se on Pirkkalassa) liikkuvan muinaistarun jälkeen on tämä sangen ihanalla paikalla olewa talo kaukaisina muinaisaitoina ollut maan Hallitsijain ("kuningasten") asunto. Wanhin kirjallinen tieto Nokiasista on se, että w. 1274 Matts Kurck (Kurki) täällä sanotaan pitäneen asuntoansa. Mutta warmempi on, että Didrik Hansson, joka noin 1500 luvun alulla ynnä muiten wirtainsa kanssa oli Mastun Kihlakunnan Tuomari, omisti Ison ja Wähän Nokian, jonka hän w. 1505 myi Pirkkalan Kihlakunnan Tuomarille Jeppe Solmarsson'ille. Tämän viime mainitun tytär Barbro oli naimisessa erään Förän Mänsson'in kanssa, joka senkautta tuli Nokian omistajaksi. Kuningas Johan III korotti hänen aateliseksi 16 päivänä Toukokuuta 1573 ja hän sai waakunaksensa Wenäläisen sapelin ja hopioitut hewoiskengät. Nimitetyn Barbron ja Föränin jälkeen peri heidän poikansa Erik Nokian, jossa hän asuikin vielä w. 1591. Mutta seuraavana vuonna (1592) nähdään Förän Fransson oleman tämän talon omistajana." Tässä seuraa sitte kertomus Nokian koskewista Nuijasodan vaiheista, jotka, waikka jo kerrotut, annamme tähän sitinä muodossa kuin Lagus ne on koontut: "Talonpoikain kapinassa (Nuijasodassa) Herttua Kaarlen aikana oli täällä tappelu Tammikuun 2 päivänä 1597. Talonpojat olivat sijoittaneet

itsensä Nokiaan Jöran Fransson'in taloon ja Klas Flemming wirstan päähän tästä Pirkkalan kirkon kirkkoon tyliin. Talonpojat aikoivat jälleen palata kotiinsa ja kun olivat lähteneet Nokiasta, ajoi Flemming ratsumiehineensä heitä takaa. Kalmaan ahteella lyötiin melkein koko talonpoikain joukko." Näin hänen kertoelmansa.

"B. 1605—1612 seisoo Jakob Andersson (Tawast ?) Nokian omistajana. Kirjoitettu on, että Beata Erikintytär (luultavastikin äsken mainitun Erik Jöraninpojan) jonkun wian tähden kadotti aatelisuutensa ja sentakia myi Nokian Jesper Matinpoika Krus'ille. Paitse sitä oli hänen rouwansa Brita De la Gardie antanut puhdasta rahaa Beatalle ja hänen lapsellensa, joka tällä oli entisen kapteinin Olowi Matinpojan kanssa. Tämän tähden wahwistiwat Olowi Matinpoika ja Beata Erikintytär vielä w. 1626 Helmikuun 12 päivänä Nokian myynnin Jesper Matinp. Krus'ille. Näin joutui siis Krus'en suku tämän kartanon omistajaksi.

Jesper Matinp. Krus'in ja Brita De la Gardien jälkeen peri Nokian heidän poikansa Lars Jesperinpoika Krus, syntynyt 1621. Hän oli översti silloin kuin hän 1651 Maalisk. 20 p. korotettiin paroniksi (wapaaherraksi). Tämän Lars Krus'en kuoltua 1656 otti hänen poikansa Gustaw Krus Nokian haltuunsa. Hän nähdään vielä 1690 luulla olewan tämän kartanon omistajana. Hänen poikansa Jesper Gustawin pojan Krus'en kanssa kuoli Krus'en miehenpuolinen paroninuku, sillä hän oli naimaton. Täntähden joutui Nokia yllämainitun Lars Krus'en tyttären Britan omaksi. Hänen nai 1672 Ruinikaallinen Neuvos kreimi Fabian Wrede, jolla tämä talo oli wuodesta 1696 alkaen."

B. 1733—1740 on Nokia kirkonkirkjain jälkeen Rihlakunnan tuomarin Jägerfeld'in oma.

"B. 1750 (kirkonkirkjain mukaan jo ennen w. 1747) oli Nokia kapteini Kaarle Reinhold von Knorring'in hallussa. Hän oli naimisessa wapaaherrattaren Sofia Ruutintytär Kurdin kanssa, ja se on mahdollista, että tämä kartano tätä ennen oli joutunut wiimemainitun surun omaksi, joka oli Kruse'in ja Wrede'in heimolaisia. Uudenmaan rakuunain luutnantti Klas von Dwanten on w. 1757 Nokian hallitsijana. Sitte tämän wuosifadan alussa oli tämä kartano överstiluutnantti Blåfjeld'in hallussa, jonka perillisiltä arkiteri Joh. Ugap. Törngrén sen osti." Ja nyt se on tämän pojan Adolf Törngrén'in oma, joka sen on antanut wuorolle.

Pirkkalan kirkon- sekä syntyneitten kirjasta vuodelta 1702 saamme vielä seuraavia tietoja Nokiasta. Sanottuna vuonna sekä 1706 asui siellä Nimismies ("Befallningsman på Nokia gård") Johan Kuot-saliin (Kuobzaliin); mutta ehkä hän olikin waan senaikaisen hallitsijan Wreden inspehtoori. W. 1778 seisoo, että wänrikki "Carl G. Knor-ring" tuli Nokiaan, jonka perinnön kautta sai. Kapteini Knorring'in ja tämän wänrikki Knorring'in välissä oli kuitenkin kartano ollut luutnantti Dwanten'in hallussa, niinkuin edelläkin näemme. W. 1706 mainitaan myös Nokiasa mylläri ("Nåtia mölnar"), josta näkyy, että kartanolla silloin jo oli myllykin.

Tässä emme saata niiden muinaismerkien ohitse mennä, kuin Nokian puutarhasa on löydetty ja vieläkin siellä on.

Tässä puutarhasa, jonka öwerstluutnantti Blåfjeld enenfi pelosta, oli korkea ympyräinen kumpu (hautakumpu). Tämä kumpu tasoitettiin noin 40 eli 50 vuotta fitte (sen työntekijät eliwät vielä muutama vuosi fitte, waikk'eiwät nuistaneet tarkoin aikaa) ja sen alla eli sifustassa oli hardan mufainen, josta löydettiin kultainen risti ynnä muuta, joka risti vielä sanotaan olewan eräällä rouwalla Turussa (Blåfjeldin rouwalla, joka vielä elää siellä). Saman kummun ympärillä, jonka syrjälle silloin istutettiin sireenipuita, onkin kalkin ja wanhanaikaisen kowin kowan tiilikiwien kappaleita sekä yhtä wahwan muuriseiten (muuripruunin) muruja, jotka kaikki osottawat ikiwanhaa ikää ja wahwuutta. Tämän kerrotun kummun wieresä, jonka kyllä syystä ja edellä mainittuin merkein

mukaan woi uskoa, samoin kun kansan tarukin mainitsee, wanhakki halitsijan (kuningas) haudaksi (siis Kurckin w. 1274), on tämän muotoinen kolmatta kynnärää korkea kiwilaaka pystytetty sireenipensaston (siis kummun) syrjälle.

Wieresä on piirrettyä eli hakattuna sentaltaiset merkit kuin näet. Laagus mainitsee samasta kiwestä, wai onko toisesta:

"Kotiasa on löydetty kivi, johon niinkuin näyttäisi on hakattu kuffaisen ("lilja") kuva, niin myös ympyrä kahdella yhdistetyllä kädellä ja molemmin puolin yksi kuffainen." Tänskaltaisia emme ole löytäneet tässä kivessä, emmekä myös toista kiveä.

Kotiaasta paloi w. 1768 Huhtik. 1 p. eli pitkäperjantaina kirkon aikana suurin asuinriivi. Se pytki, jonka Blåffjeld rakennutti, muutettiin laukon kartanoon.

Wielä emme jätä mainitsematta, että Kotian puutarhasa on vähäinen lakeus, jota sanotaan "hautausmaaksi." Tämä ei kuitenkaan ole lähellä sitä kerrottua hautakumpua, vaan peräti toisella äärellä.

Wiholan kylä (Wihola):

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uus.		
Antila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Rituka.	Rituka.
Sattula	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Andila.	Antila.
Krawi	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Weittola.	Sattula.
Ritukka	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Sattula.	Weittola.
Weittola	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Krapila.	

Tämä kylä, joka viime vuosikymmenenä on ollut heittohylänä ja rappiotilasja, oli muinen mahtawimpia, ei kauwan aikaa fitte paraita pitäjääsä. Wiholan wanha sija oli Antilan ja Tyrkölän puolisen järven välillä rannassa ja sitä kutsutaankin vielä "wanhan pihan rannaksi."

Tyrkölän kylä (Tyrkölä):

Käikkä	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Zaacoila.	Käikkä.
Heikkilä	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Heikkilä.	Heikkilä.
Zaakola	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Käikkä.	Zaakola.

Jesper Krus'en luetteloa katsoen on kaksi taloa Tyrkölästä ("Tynkälä") noin 1600 luvun alussa ollut läänityksenä Rankaan herran Ewert Horn'in (joka kaatui sodassa Pleskousja [Pihkowsassa] w. 1615) perillisillä. Mutta tätä ennen antoi kuningas Johan III kirjallisesti w. 1573 Heinäkuun 30 päivä. Gödik Finke'lle yhden ta-

lon Tyrkkölästä ("Tirkkoila") "niiden toisten kahden talon kanssa, kuin hän sai läänitykseksi samassa kylässä Birkkalan pitäjäässä", palffioiksi siitä, että hän piti tutkiannon niistä aateliston taloista, jotka he luwattomasti olivat werottomiksi itsellensä omistaneet. *) — Saakola on nythään Satanpään aluisia.

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusi.		
Reho . . . . . hffinäinen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Rehoi. talonpojantalo.	Rehoi. jo kappalais-ajunto.

Jesper Krus'en luettelossa mainitaan Reho ("Rehoniemi") kuuluneen Wiikin alle ja luettelossa ynnä "Mattialan" (Maatiala), Tyränmaan ("Tyrma") ja "Joutseniemen" kanssa ("Birkkalassa") Kaarle Gustawinpojan Stenbockin taloksi noin w. 1593. — Rehosta, kappalaisitalona, katso eteenpäin.

Sauroisten kylä:

Wiinikka	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Seppälä.	Wiinikka.
Keskinen	1	1	Wijnikka.	Keskinen.
Seppälä	1	1	Keski.	Seppälä.

"Keskinen ja Seppälän räksitalot laskettiin werolle w. 1643." Sauroisten kylä kuului jo 1618 Wiikin kartanoon ja keskinen ja Seppälä ovat vieläkin Wiikin räksitaloja.

Taipaleen kylä:

Hintta	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Hintala.	Hintta.
Mattila	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Mattila.	Mattila.

*) Tämän seikan kirjoittaa Jesper Krus luettelossaan näin: "Efter Konungh Johans bref Dat. den 30 Julij Anno 1573. Blef Göddich Finke gunsteligen lofwat, at när han hadhe uträttat sin Instruction och Kansakningh om Adelens Köpe godz, som de Undan Skatten oplidpte, och sigh olagligen Under frelsse tillegnedhe, då wille G. R. Mit honom af de olaglige köpe godz gifwe något frelsse, Och dershöre här till under samma brees ett heman i Tirkkoila medh de andre Tu han bekom till förlänningh i samma by i Birkkala Sochn nutit och fridkallat

Tirkkoila . . . . . 1."

Kohmalan kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusi.		
Kohma	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	Kohma.	Pirotti.
Klemola	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	Pirotti.	Kohma.
Pirotti.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	Klemoila.	Klemola.

Pirotti on Satanpään talo.

Kennolan kylä:

Sipilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	Sipilä (ennen Ber-	Manen.
Mikkola	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	tula).	Minen.
			Mikkola (" Matti-	
			la).	

Wastamäen kylä:

Mäkelä	1	1	2 taloa: "Johan"	Jutila.
Jutila	$\frac{2}{3}$	$\frac{5}{12}$	ja	Mäkelä.
			"Thåmas".	

Memmolan kylä:

Keskinen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	2 taloa: "Söran"	Manen.
Minen	$\frac{2}{3}$	$\frac{5}{12}$	ja	Minen.
Manen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	"Beer".	

W. 1699—1708 omisti Pitäjään-apulainen Martinus Ste-nius ja waimonsa Christina Pohriandra Masen, ja asui myös siellä.— Misen kanssa on yhdistetty tämän kylän kolmas talo Keskinen.

Kasfila	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$	Kasfila.	
hfinäinen.				

Kuului Kofian ja Wiikin alustaan Jesper Krus'in luettelon mukaan. "Tämä oli paroni "Carl Gust. Stenbock'in" oma; mutta kun hän oli Kuningas Sigismund'in parhaita liittolaisia, otti herttua Kaarle sen häneltä pois. Epäilemättä antoi Kuningas Gustawi II

Abolf sittemmin Kasfilan jälleen tälle sukukunnalle." Maafirjasfa seisoo se vanhana räksinä; nyhyään Kruunun puustelli.

Luffilan kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusl.		
Mlinen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		Luffila.
Manen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		hhtenä.

"W. 1599—1619 oli Luffila Hannu Martinpoika Lar'in Busfilan herran oma. Tämä Hannu kuoli 1619. Hän oli Kuningas Sigismund'in liittolainen, jonka tähden herttua Kaarle otti häneltä talon pois (samoin kuin teki Stenbock'ille Kasfilan kanssa); mutta w. 1599, jolloin hän Turun linnassa herttuan käskystä sai warjeluskirjan, saatti hän myös saada omaisuutensa takaisin, erittäinkin koska Jesper Krus w. 1618 hänen talojensa luettelossa nimittää myös Luffilan. — W. 1648 oli Luffila maaherra Nils Kiilin perillisten oma."

Haapaniemi.	1	1	Haapaniemi.	"Haapaniemi talo".
ylfinäinen.			Kapacka.	"Kruge" (kapacka).

W. 1667 ja 1702 näkyy Kapakan torppa olleen talona, kun ei sitä torpaksi nimitetä.

Jesper Krus'in luettelossa 1618 sanotaan Haapaniemi erään Matts Erifinpojan taloksi.

"Todenmukaisesti kuului tämä Matti Skalm'in sukuun, jolla kuitenkin noin sadan vuoden paikalla tämä Haapaniemen "allodialfäteri" oli. Maunu Niilonpoika (Stjernfors ?), joka w. 1533 Briitan päiwän aikaan („tempore Brigittæ") nimitettiin Kofemäe-knartanon Väänin alaisen Rihlakunnan tuomariksi, omisti tämän talon (tätä ennen), joka sitte w. 1557 welasta menetettiin Kuningas Gustaw I:lle, ja on sentähden lueteltu "Kuninkaan perinnön ja omaisuuden" seasfa. Sittemmin kuuluu, että mainittu Maunu Niilonpoika wäärhydellä sifarensa pojalta, Henrik Sigfrid'in pojalta Aktisissa, oli ottanut tämän talon, joka Rihlakunnan-oikeuden tuomiokirjan jälkeen Syhskuum 18 päiw. 1562 Henrik Sigfrid'in pojalle takaisin annettiin. Eräs Erik Klemetinpoika oli tämän wiimemainitun vuosifadan lopulla Haa-

paniemen omistaja. Hän luultavastikin kuului (samoin kuin Kassilan ja Luffilan herrat) Kuningas Sigismund'in liittoon, koska talo w. 1600 on menetetty. Jesp. Krus'en luettelossa nimitetty Matts Erikinpöytä (jonka ensimmää tässä mainitsimme) oli luultavasti hänen poikansa "(joka ehkä samoin kuin Kassilan ja Luffilan herrainkin perilliset sai Herttualta talonsa takaisin). Mainitun Mattin jälkeen oli hänen veljensä Henrik Erikinpöytä w. 1639—1648 Haapaniemen omistajana. Rytimestari Krister Skalm omisti tämän talon w. 1665 kuolemaansa asti w. 1688, ja hänen perillisensä sen jälkeen vuoteen 1710 saakka." Kirjokirjoissa taas sanotaan "wänrikki Christer Skalm" w. 1667—1706 asuneen täällä; mutta ehkä tämä wänrikki olikin saman niminen Rytimestarin poika. Haapaniemiesä oli fitte "Luutnantti Hans Jakob Skalm noin 1730; Kersantti Skalm w. 1750; Luutnantti Skalm w. 1756. Tämän vuosikadan alkupuolella oli Haapaniemi von Konow'in oma, joka viimein sain Överstin virkaeron." Översti Konow on vielä kansan tuoreessa muistossa! Hän myi 1837 talon Arkiateri Törngren'ille, jonka pojalla se nyt on, ja samoin kuin Nokiankin arennille annettu.

2) Kirjon puoli.

Penttilän kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uus.		
Knuutila	1	1	Knuutila.	Zppinen
Lahti	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	Haudala (Zusila).	Haudala.
Haukka	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Zacoila.	Enutila.
Haukkala	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Zppilä.	Marttila.
Marttila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		

Zppilä, $\frac{1}{2}$ manttaalia, ennen Pitkaniemen kornetin akumenttitalo; myyty w. 1757 werotaloksi, nyt yhdistetty Knuutilan kanssa. Saman Knuutilan aluksista ovat myös Lahti ja Haukka.

Jesper Krus'en luettelon jälkeen sai Jakob Pentinpöytä, Sannäsin herra, Penttilän Kuningas Johan III:lta kirjallisesti w. 1586*).

*) Siinä seisoo näin: "Jacob Bengtson till Sannäs hafuer högloftige Konungh Johans Sköldbref gifvit Anno 86.

Birkala Sochn. Bengtilä Sätessgärdh."

"Tämän tilan oli hän ja sisarensa Karin Sabelhjerta perinyt isältänsä ja myytiin häneltä sekä mainitun sisarensa mieheltä Torsten Henrikinpojalta (Norrkullan herra) Marraskuun 21 päivä w. 1621 Waltioneuwos Jesper Matinpoika Krus'ille." Kylä on kaiteti nimensä saanut tämän Jakob Sabelhjerta'n isän, Pentti (Bengt) Lassen(Lars)pojan nimestä, joka w. 1586 korotettiin aateliseksi. Usein mainitusja Jesper Krus'en luettelosja seisoo Penttilä ynnä "Messuby" ja "Pittaniemi" olleen Hannu Boijen (Wärion eli Wääksyn herran) oma. Kuinka tämä Hannu Boije tuli Penttilän omistajaksi, se näkyisi Lagus'en kertomuksen jälkeen käyneen näin: "Tämä oli 1550 vuosiluwun paikoilla luettu "kuninkaallisen Majesteein" talojen lukkuun; sillä Jöns Westgöte Wääksysä, jolla jo 1535 oli läänityksenä kaiteti Penttiläkin lahjoitti tämän tilan w. 1555 kuningas Gustawi I:lle. Penttilän ynnä Wääksyn lahjoitti sittemmin Herttua Johan, jonka omaksi ne olivat joutuneet, Lokakuun 7 p. 1561 hänen jalkawaimollensa Karin Hannuntyttärelle *) Sittekuin Lars Heikinpoika Hordeel nai tämän Karin Hannuntyttären, kirjoitti hän itsensä Wääksyn herraksi ("till Wärjö"). Heidän tyttärensä Annan naimisen kautta Hannu Martinpojan Boijen kanssa, joutui tämä (Boije) sanotun Wääksyn omistajaksi", ja niin muodoin Penttilän omistajaksi. Mutta Lagus'en muistutuksissa seisoo, että tämä Karin Hannuntytär oli naitu myös toisen kanssa (ennen kai): "Sittekuin hänen miehensä Klas Antinpoika, Wiikin herra ("till Wik"), mestattiin, ei saanut Karin Hannuntytär mitään rauhaa taloisansa; hän walitti tätä julmuutta ja kuningas Erik XIV otti hänen suojaansa Kesäkuun 6 päivä. 1564. Penttilä luettellaankin Wiikin aluisten seasja. Sittemmin sanotaan, että Haukkala ja Ruuttila olivat Nokian taloja.

Tämän kylän Haukkalan maalla on se meidän jo kertomamme "Pinnawuori." Eräällä tämän kylän niityllä lähellä maantietä sanoo D. Hall Kun. Gustawi III syöneen puolipäiwää 1775 Kesäk. 23 p.

---

*) Kirja, annettu Turussa sanottuna päiväinä, kuuluu näin: "Wi Johan med Guds nåde Sveriges Rikes Arffurste och Hertig till Finland Öfve witterligt att wi af synnerlig gunst och nåde undt och stenk. som wi och med detta wårt öppna bresf unne och skänke wår trojenarinna Karin Hansdotter 2 gods benämnde Wärjö och Penttilä liggande i Öfwe Satafunden, den ena i Kangasala och den andra i Birchalla med alla de lägenheter både i wåto och torro, som under för: de gods lyder."

Kormolan kylä (Kormoila):

W. 1865.	Maantaa		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uus.		
Ollila	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	Westiä.	Ollila.
Saafola	1	1	Nikkilä.	Nikkilä.
Laurila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Pitilä.	Westiö.
Nikkilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Ollila.	Pitilä.
Einola	1	1		

Saafolaa kutsutaan w. 1737 perintökirjassa "Wästi" eli "Wästila." Tämä kylä oli ennen alapuolella maantietä yhdessä rypäässä sen käännöksen kohdalla, kuin maantie tekee Nikkilän ja Einolan välillä. Ollila oli muinen kahtena; Einolaa ei ollut isossa jaossa, se lohaisiin fittemmin Pitilästä, jonka kanssa se nyt on yhtenä. Laurilaa ei myöskään vielä ison jaon aikana ollut (1769—1770), vaan se lohaisiin fittemmin Nikkilästä. Kormolan Pitilästä on wanha kihlakunnan tuomio säilynyt; sen tuomme aikansa esiin.

Haawiston kylä (Haawisto):

Esko	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Urpoila.	Urpola.
Urpola	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Heikkilä.	Heikkilä.
Heikkilä	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	Sipilä.	Sipilä.
Sipilä	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	Utoila.	Utola (autio.)
Utola	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$		

1667—1730 ei Urpola eikä Utola näy kuuluneen yhteen Haawiston kylän kanssa, vaan omat kirkonkirjoissa kirjoitetut yksinäisiksi.

Lauttala eli Laajanoja . . . . yksinäinen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Lauttala.	Lauttala.
--	---------------	---------------	-----------	-----------

Tämä on kruunun puustelli, nyt Tuomari Carlqvist'illä.

Syränmaa . . . . yksinäinen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Syränmaa.	Syrema
---------------------------------	---------------	---------------	-----------	--------

On Hofian alle kuuluva rälsfitalo.

W. 1667 ja 1702 kirkonkirjoissa on Mylläri ("Möllaren", "Mölnaren") kirjoitettu eri lehdele; sitä emme mainitse sentähden, että luulisimme sen olleen taloin luvussa, vaan osotteeksi, että Emäkoskessa jo vähintäin 200 vuotta fitte on ollut mylly.

Wiikin kartano (Wijfs gård).

W. 1865.	Manttaali wanha. uusi.		W. 1667.	1702—1708.
Wiiki	1	1	Wijfj. *)	Wijf.

"Anders Westgöthe, joka w. 1532—1534 oli Kuninkaallisen Majesteetin Käskynhaltia ("Befallningsman") Turussa, kirjoitti itsensä tämän kartanon herraksi. Hänen waakunasjansa oli 2 nuolta ristissä. W. 1536 sai hän waltuuskirjan olla Kihlakunnan-tuomarina Pohjanmaalla, jossa kirjassa kuningas häntä kutsuu "meidän uskottu miehemme." Hän eli vielä w. 1552; mutta jo w. 1555 oli hän kuollut. Sittenmin on kuningas Gustawi I:n aikana ja vielä vuonna 1564 eräs rouwa Margareta Wiikin omistajana. W. 1566—1590 on Wiikin haltiana eräs Erik Simonpoika. Hän kutsutaan w. 1591 "Hattulan kihlakunnan entiseksi woudiksi." Sinetistänsä (sigillistänsä) tunnustellen ei hän näytä olleen aatelismies, mutta hänen leskensä Agnes kutsutaan w. 1593 "hywäskuisiksi." Luultawasti oli Erik Simonpoika taikka Agnes edellämainitun Anders Westgöthe'n pojan, Klas Antinpojan sukua. Tällä Klas Antinpojalla oli Karinan, Herttua Johani'n entisen jalkawaimon kanssa tytär Brita, jonka Wapaaherra Kaarle Gustawinpoika Stenbock nai. Tämä Stenbock oli w. 1593 Kuninkaan käskynhaltia ("Befallningsman") Kätkisalmessa. Kuningas Sigismundin ja Herttua Kaarlen riidan alla oli Kaarle Gustawinpoika Kuninkaan arwoikkaampia liittolaisia ja joutui sentähden Herttuan wihaan ja wainon alaiseksi. Niin oli hän myös niiden seasssa, joiden' päälle Herttua itse kantoi Linköping'in herrainpäimillä. Stenbockin henki tosin säästettiin, mutta hänen täytyi olla läsnä Raatiherrain mestaamisessa Linköping'in torilla. Todenmukaisesti otti kai Herttua asian näin ollessa häneltä talot pois. Kaarle Stenbock kuoli w. 1609. Hänen leskensä Brita Klawuntytär oli senjälkeen Wiikin omistaja. Tämä

*) Wiiki on tällöin kirkonkirjaan otettu kolmeen osaan: se oli kai filtoin kolmen lampuodin haltuun jaettu.

Brita ja Jesper Matinpöjan anoppi Sofia Gyllenhjelm oliwat fisaret. Luultawastikin joutui Jesper Krus perintösuostumuksen kautta Wiikin omistajaksi, joka sitten oli Lars Jesperinpoika Krus'in oma ja 1690 luvulla Gustawi Krus'in. Sukukunnat Krus ja Kurck oliwat heimolaisia, joka saattaa olla syhy siihen, että Wiiki w. 1740 sanotaan Kurck'in perillisille kuuluneen. 1750 luvulla oli Kapteini Kaarle Reinhold von Knorring ja rouwansa Wapaaherratar Sofia Juliana Kurck tämän kartanon omistaja. Viimeisen vuosifadan lopulla joutui Wiiki Brakel suwuu omaksi, jolla se nyt on."*) — W. 1778 muutti nimittäin Kapteini D. M. Brakel tänne Hämeenkyröstä. Kartanoa pitti kauwan tämän poika, se mainittawa sotawanhus Kapteini K. Brakel, joka muutama wuosi sitte kuoli 88 wuoden wanhana. Talo on nyt tämän pojalla.

Wiikin kartano oli muinen rannassa lähellä Nokian wirran suuta, mutta muutettiin Brakelein aikana nykyiselle ihanalle sijallensa w. 1800.

Kartanolla on Emäkosken reunalla Saha, joka käy ainoasti kewättulwalla, sillä se on rakennettu siihen, kusja Laajanoja laskepi Emäkosken wihaisempaan kuohuun. — Se jo edellä mainittu Wiikin mylly

*) Nokian ja Wiikin aluisiksi luetellaan w. 1618:

Wichtamoi . . . 1.	} Birkala Sochn.	Sudois . . 1.	} Halliko Sochn.	
Tanila . . . . . 1.		Kuldoila . 1.		
Saurois . . . . . 1.		Padanoja . 1.		
Kasfila . . . . . 1.		Lämbilä . 1.		
Pudoniemi . . . . 1.		Kauhovuori $\frac{1}{2}$.		
Bengttilä . . . . . 1.		Askala . . 1.		
Mattiala . . . . . 1.		Kusfaby . 2.		3 Mäla.
Jämmingi . . . . . 2.		Lontaris . 1.		3 Lundo S.
Warin maija . . . . 2.		Relax . . . 1.		3 Karfu S.
Seriloin . . . . . 1.		Kälbbäck . . 2.		3 Sibbo S.
Matzuidze . . . . . 1.	Ode Rättby 1.	3 Helsing S.		
Estil Pongoi . . . 1.	Ode Kurhij 1.	3 Zankala."		
Supioniemi . . . . 1.	} Kowesi Sochn.	Arwottele sitte nimistä, mitä ne ku-		
Sauhoi . . . . . 1.		kin owat.		
Suopia . . . . . 1.				
Porhialax . . . . . 1.				
Mats Maininin . 1.				
Madz Mättoinen 1.				
ponull Ullikainen . 1.				

fitä vastaan käy Emäkosken voimalla. Myllärin asunnosta näkee pitkin wirran juomaa alas.

Tällä ihanalla paikalla on aina käynyt katsojia, itsepä Kuningas kaitakin. Matkallaan Suomesa w. 1775 käwi Kuningas Gustawi III, oltuansa yötä Satanpäällä, 23 päivä Refäkuussa katsomassa Emäkoskea, josta sitte matkusti yöksi Huittisiin Sammun kylän Takkulaan. — W. 1862 käiwät myöskin Heidan Keis. Korkeutensa, ne kaifi Suuriruhtinasta Alexei ja Nikolai, niinkuin jo ennenkin maininneet olemme, Emäkoskella ja Kullaan wuorellakin; josta Tampereelle matkustaessaan Armosa lahjoittiwat Pirkkalan waiwaspyhsyhyin wiidettä kymmentä markkaa, joiden seassa myöskin kultaraha.

Wiikin ja Maatialan välillä on pellolla isompi kumpu, jota Hall'in kertomuksesja kutsutaan "Junckarin mättäs", mutta Wiikin edesmennyt wanha kapteini nimitti sen "Juntturin mäeksi", kertoen, että tähän Pakanallisuuden aikana kansaa koloontui kauppa tekemään (koskeeko se sitte Wirkarlein aikaa?) kuin myöskin jumalillensa uhraamaan. — Että Wiiki muinen on ollut Tottijärwen ja Laukon yhteydesjä, osottaa sekini, että sillä wielä on niittyjä Wesilahdesja.

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uus.		
Maatiala . . . . yhtinäinen.	1	$\frac{2}{3}$	Matiala.	Maatiala.

"Kuningas Kaarle XI:n wähennyksen ("reduktion") ja jaetun wäen järjestämisen jälkeen tehtiin "Mattiala" Wänrifinpuustelliksi", jona se wieläkin on. W. 1734—1746 oli tämä Luutnantti Schrippen'in ja waimonsa Gertrud De la Bal'in hallussa; sitte on se ollut arenilla.

Mainittawa on, että Maatialan maalle toisella puolen Wihnus filtaa koleratauti wuonna 1830 tehtiin erityinen hautausmaa koleraan kuolewaisia warten, johonka ei kuitenkaan ketään haudattu, kun ei koleraa kuulunutkaan täällä. *)

*) Muutoin oli kansalla tästä hautausmaasta kuin myös itse koleraastakin suuri koku, niinkuin ainakin; luulivat, näet, kaikki waan herrain juoniksi.

Maatiala on muuten mitä kanniimpia taloja rakennuksensa sekä peltojensa ja puistojensa suhteen.

Kankaanta'an kylä (Kankaantausta).

W. 1865.	Maantaaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusl.		
Hinttala	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Purra.	Hinttala.
Anttila	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Nahkoila.	Anttila.
Wikkula	$\frac{5}{12}$	$\frac{5}{12}$	Alka.	Wikkula.
Heikkilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Kaiskä.	Bengtilä.
Purra	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Heikkilä Seppä.	Heikkilä.
Kaisko	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Penttilä Seppä.	Kaisko.
Alka	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	Wikkula.	Alka.
Nahkola	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	Anttila.	Nahkola.
Ullila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Hinttala.	Purra.
Penttilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{5}{12}$		

Kylän nimi on nähtävästikin tullut siitä, että se on harjun eli kankaan tafana, erinnä maantiestä ja järven rannasta, jossa Pirkkalan melkein kaikki kylät ovat. Kylä oli muinen yhdessä rypäässä.

W. 1730 asui Hinttalasja, joka on krumunpuustelli, kapteini Joh. Nordberg waimoineensa Charlotta Rehbinder. W. 1741 asui siellä kapteini Granfelt ja sitten w. 1746 ryhmentin forttierimestari Hartman.

Pitkänieni	$1\frac{1}{4}$	1	Oli kahtena :	3fotalo.
yksinäinen.			Erik ja Peer.	Wähätalo.

Jo w. 1618 oli tämä kahtena talona, Hans Boijen, Wääksyn herran omana. "Kuningas Kaarle XI:n wähennyksen jälkeen tehtiin se kornetin puustelliksi", ja on vieläkin sinä. W. 1730 asui täällä kornetti Hastfer ja w. 1747 kornetti Segerstedt.

Willilän rustholli.

Mlinen	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	yhtenä.	yhtenä.
Mlanen	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$		

Silloin, kuin se oli yhtenä, oli se juuri järven rannassa. Näisä ei koskaan (kumma kyllä) näy aatelisia asuneen; eikä havaita niitä myöskään läänityksenä.

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1702—1708.
	wanha.	uusi.		
Rahola . . . . . yhfityinen.	1	1	Rahola.	Rahola.

W. 1667 on tämän rusthollin omistajana kapteini Jakob Finzenberg. W. 1702 on se lampuotitalona.

Tämän torppa Jurwola on w. 1667 ("Jurwala") lampuotitalo.

Kaarila . . . . . yhfityinen.	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{3}$	Karlela.	Carla.
----------------------------------	----------------	----------------	----------	--------

W. 1731 asu itäällä kruunun nimismies Jakob Gabb ja waimonsa Sara Gottleben. W. 1739—1741 oli myös Rahola hänen.

Tohlopın kylä.

Epilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	"Thomas."	Waakkola.
Kaso	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	"Henrik."	Kaso.
Kohma	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{3}$	Waakkola.	Kohma.
Waakkola	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$		

Kaso oli Harjun kappalaispuustelli: jo 1712 näemme kappalaisen Joh. Nydius'en waimoinensa Mary Findenberg siellä asuneen. Nykyään on Epilä ja Kaso yhdistettyinä, samoin Kohma Kaarilaan kuuluma. Waakkola on lampuotitalo.

Syhyky (Syhyyn kylä). Syhyky.

Mattila	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	5 taloa:	Carwola.
Simola	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	"Michel."	Hännäri.
Uotila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	"Henrich."	Mattila.
Karwola	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	"Simon."	Walleri.
Hennäri	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	"Matts."	Uotila.
			"Jöran."	Simola.

Walleri on yhdistetty Mattilan kanssa. Tämä sekä Uotila ja Sennäri ovat Satanpään lampuoteja. W. 1770 yöllä Elokuun 9 ja 10 päim. välillä paloi Hyhyn kylä kokonaan ja on sittemmin ha-joitettu. W. 1700 alussa oli Reskiewari Hyhysä ja Lohlopilla.

Bispalan kylä.

W. 1865.	Manttaali wanha. uusi.		W. 1667.	1712.
Bispa	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	kahtena.	kahtena.
Promasti	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$		

Ensin yhtenä ollessa, oli Bispala likijellä niemellä Hyhkyä kohden; sittemmin alempana rannassa, jossa talojen sijat vielä näkyvät. "Bispala firjoitettiin myös "Bispala." Tämä kuului Turun Bispalle, mutta Kuningas Gustawi I antoi sen Satakunnan wouville Nils Ingenpojalle. Sen lahjotti sitte Johan III Tammituun 2 päim. 1577 kuniakaan tyttäreille Lukretia Gyllenhjelm'ille. Hänen kuolemansa jälkeen tulivat molemmat Bispalan talot sijarensa Sofia Gyllenhjelm'in pojan Johan De la Gardie'n todistuksen mukaan 26 päimä Marrask. 1626 hänen sijarellensa Brita De la Gardie'lle, joka oli naimisessa Jesper Matinpojan Krus'en kanssa."

Bispalassa on muinen, ennen kuin Tampere oli, pidetty marfinoita. Ensimmältä pidettiin niitä Pertun päiwän aikaan Harjun kirkonmäellä; mutta Bispalan keräjissä 10 p. Tammit. 1730 päätettiin ne kirkon lähisyydestä muuttaa Bispalaan taikka Tampereen kylään. Kuitenkin pantiin anomus tästä maaherra Urfull'in tykö.

On mar' Bispala nähnyt sotaisiakin wehkeitä; sillä tästä on marssinut Ruijasodan aikana sotawäkeä, samoin Bson wihan aikana kuin myöskin w. 1808 ja 1809. Täällä onkin talojen välissä sekä niiden kohdalla toisella puolen maantietä nähtävänä patterien jäännöksiä.

3) Mlöljärwen kappeli.

Bengonpohjan kylä:

Intti	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Intsi.	Intsi.
Thrkö	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	Hembura.	Hembura.
Hempura	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{6}$	Thrdöi.	Thrdö.
Korpula	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$		

Pohjan kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1712.
	wanhja.	uusi.		
Pietilä	$\frac{5}{8}$	$\frac{5}{12}$	3 taloa: "Matts."	Pietilä.
Wesja	$\frac{3}{4}$	$\frac{5}{12}$	"Thommaß."	Wesja.
Wiinikka	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$	"Morthen."	Wijnicka.

Suhtajan kylä:

Manen	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	yhtenä.	yhtenä.
Ylinen	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$		

Mutalan kylä:

Heikkilä	$\frac{3}{8}$	$\frac{1}{4}$	2 taloa:	Simola.
Myllymäki	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{8}$	"Föran."	Heikkilä.
Iso-Simola	$\frac{3}{8}$	$\frac{1}{4}$	"Beer."	
Wähä-Simola	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{8}$		
Keski-Simola	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{8}$		
Siuko	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{8}$		

Kööstilän kylä (Ööstilä):

Heikkilä	$\frac{3}{8}$	$\frac{1}{4}$	3 taloa:	Titi.
Lörpys	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	"Christer."	Lörpys.
Mäkelä	$\frac{3}{8}$	$\frac{1}{4}$	"Henrik."	Heikkilä.
Tiitinen	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	"Matts."	

Kaiharin kylä:

Manen	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{6}$	yhtenä.	yhtenä.
Keskinen	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{6}$		
Ylinen	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{6}$		
Seppälä	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{6}$		

Kaikkiin paikkoihin Pirkkalassa näemme viimeisellä vuosifadalla aatelismiehiä tunkeuneen, kun itse tänne Peräluntaankin, sillä w. 1734 asui Kaiharilla eräs Swen Hultenstjerna.

Kunsaan kylä:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1712.
	wanha.	uus.		
Sisto	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Marttila.	Marttila.
Marttila	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Kunfas.	Kunfas.
Ylinen (Kunfas).	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		

Siston ja Ylisen rusthollin puolikkaat olivat muinen yhdessä liikempänä rautaa, josta ne muutettiin erilleen. Kunsaan rusthollissa asui w. 1735 Peter Johan Zweigberg. (Oliko tuo se Ritari, josta salmi tällä kohdalla kunnianimeksensä sai "Ritarinsalmi"?)

Lakialan kylä:

Berttula	$\frac{3}{4}$	$\frac{2}{3}$	Rahtena: "Jakob" ja "Jsaak."	Mattila. Berttula.
--------------------	---------------	---------------	---------------------------------	-----------------------

Lempiäniemen kylä (w. 1712 Kohmala):

Koito	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	Lempiäniemi.	Houni.
Houni	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{6}$	yhtenä.	Koito.
Suorsalammi	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$		

Tämän kylän nimi oli ennen Kohmala, mutta syystä että emäkirjolla myös oli Kohmalan kylä muutettiin, se eräässä maaherran koutsesssa Lempiäniemeksi, joka se nimenomaan onkin.

Tiimolan kylä:

Tiimola	$\frac{2}{3}$	$\frac{5}{12}$	Rahtena: "Henrik"	Tiura.
Tiura.	$\frac{2}{3}$	$\frac{5}{12}$	ja "Matts."	"Matts."

Tiimolasja kuoli se mainio itse-oppinut lääkäri Wilh. Lindros eli Wilunen w. 1862. Tämän tykönä kului paljo kansaa parannuksella, aina Wenäläisiäkin. — Tiura on puustelli.

Sormajärven kylä:

Kilpijoki	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		
Sammatti	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		
Symäoja	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		

W. 1667 ja 1712 ei ollut täällä vielä taloja. Kylä on sittemmin lohaistu Mlöljärven kylästä.

Kuusiston kylä (Kuusto):

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1712.
	wanha.	uusi.		
Laatu	$\frac{7}{12}$	$\frac{5}{12}$	Laatu.	Laatu.
Tiura	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	Tiura.	Tiura.

Mlöljärven kylä:

Mikkola	1	$\frac{1}{12}$	Suikola.	Suojais.
Mijälä *)	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	Loila.	Pietilä.
Loila	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	Käikä.	Käikä.
Käikä	$\frac{1}{2}$	$\frac{5}{12}$	Mickoila.	Loila.
Pietilä	$\frac{1}{2}$	$\frac{5}{12}$	Mijälä.	Suikola.
Suojanen	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Pietilä.	Mickola.
			Suojais.	Mijälä.

Mikkolan kansa on yhdistetty Nummi-Mijälä ja Loilan kansa Suikola.

Keijärven kylä (Keihjärvi):

Gerola	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	Eroil.	Erola.
Ollila	$\frac{7}{8}$	$\frac{7}{8}$	Hulpoi.	Ollila.
			Ollila.	Hulppe.
			Butila.	Butila.
			Suikola.	Suikola.

Nämät ovat rusthollija. W. 1667 asui Gerolasja eräs Joh. Birkman ja 17 vuosilukufadan alusja Henkikirjoittaja Nils Wibbom. Kaikkeksi ihmeeksi ei nähä täällä aatelisja.

Mäkylän rustholli:

Mäkylä	1	1	Mäkitylä.	Mäkölä.
------------------	---	---	-----------	---------

*) Tämä talo, ennen Ma-Mijälä, on nyt kappalaispuustelli, jonka Mlöljärve kappelikunta waihettamalla Kasoon Tohlopin kylässä osti. Se rakennettiin tämän vuosikymmenen alusja uudesti sangen komeeksi.

Tämän rusthollin nimi on kai oikeestaan "Mäkkyhlä", niinkuin se w. 1667 kirjoitettiin, josta sitte t:n poisjättämällä on saatu nykyinen nimi. Mäkkyhlään yhdistettiin 225 vuotta sitte Keijärwen Siukola. D. Hall'in jakoprotokollassa maamittarikokouksessa Cerolassa 17 $\frac{1}{2}$ 71 säilytelään sen aikuisen Mäkkyhlän hallitsijan asianajajalta luutnantti Becker'istä sanotussa kokouksessa tehty muistutus, että kuningas Gustawi II Uolf w. 1626 on kapteini Paawali Kristofferinpojalle, joka silloin oli Mäkkyhlän isäntä, siihen lisäksi lahjottanut "puolenkolmatta äyrinmaan Keijärwen kylästä." Antokirja oli vielä, silloin kuin nimitetty kokous pidettiin, tallella, ja se oli annettu Geslen kaupungissa Helmik. 16 päivä w. 1626. — Sanotaan saman kuninkaan saman kuun alussa majailleen Mäkkyhlässä ja siitä syystä tämän lahjoituksen tehneen. Sama huone, jossa kuningas makasi yön, oli vielä 1783 jäljellä. — W. 1712 oli Mäkkyhlä nimismies F. Gadd'in oma. Nykyään on se talonpojalla, joka sen on wahvasti rakentanut sekä siinä maanviljelyksessä erinomaisia toimia pitänyt, niin että Mäkkyhlä nyt on Pirkkalan pitäjään wahwin talo. Ansiosta sai-in Benjamin Mäkkyhlä Talous-Seuran suurimman kunniamerkin.

Pinsiön kylä:

W. 1865.	Manttaali wanha. uusi.	W. 1667.	1712.
Mikkola	$\frac{5}{16}$ $\frac{5}{16}$	W. 1667 ja 1712 ei vielä tawata taloja Pinsiön maassa, vaan ihan torppia.	Tämä kylä on otettu Nöjärwen kylästä.
Orjölä	$\frac{5}{16}$ $\frac{5}{16}$		
Työljärwi . . .	$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$		
Teewala . . . . yksityinen.	$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$	Teewala.	Teewala.

Jesper Krus'en luettelossa w. 1618 seisoo: "Mads Sigfreds-son till Teiswala 5 ör h. 2" ja sen aluiset Pirkkalassa: "Bohtiala (Bohtola), "Arikala"?, "Ulmariis." Tämän nimi on kirjoitettu monella tawalla: "Teiswala, Teiswala, Teewala, Teiwala." — Pataljonan-adjutantti Joh. Wilh. Becker osti 17 $\frac{1}{2}$ 57 tämän werolliseksi ynnä Bohtolan akumenttitalon kanssa. — Eräs Sigfrid Sigfridinpoika oli epäilemättäkin naimisen kautta tullut tämän talon omistajaksi, jonka kuoleman jälkeen noin 16:n vuosijadan lopulla hänen leskensä Mar-

gareta joutui naimiseen erään vähäisen suomalaisen sotajoukon päällikön ("höfvidsman öfwer en fennika finska knektar") Joakim Wendt'in kanssa. Sitte kuin myös tämäkin mies kuoli, oli leski vielä noin w. 1608 Teewalan omistajana, jonka sitte peri hänen poikansa (se edellä mainittu) Matts Sigfridinpoika. Tämä Matts Sigfridinpoika myi Teewalan Käfifalmen läänin maaherralle Patrik Ogilvie'ille, joka kirjoiitti itsensä "Teewalan herraksi." Ogilvie'n waakuna on poltettu Harjun (entisen) kirkon ruutuihin (josta edeskäsin). Hänen poikansa, jonka nimi oli myöskin Patrik ja oli ryttimestari, oli seitsemänentoista vuosisadan lopulla Teewalan omistajana. Hän on muistettava sentähden, että hän lahjoitti kirjoja Turun akademian kirjastolle." Tämän kartanon haltia on nykyään överstiluutnantti R. von Knorring.

17:lla sataluvulla nähdään Teewalassa seuraavaiset: 1712 rykmentin kirjuri Joh. Chronander; 1730 kapteini Arwid Tollet; 1736 tutentti Efbjörn. Sitte R. F. Becker ja edellämainittu J. W. Becker.

Ilmarin kylä (Ilmaris):

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1712.
	wanha.	uusi.		
On nyt kokonaan yhdistetty Teewalan kanssa.	$\frac{5}{12}$	$\frac{5}{12}$	Sipilä.	Sipilä.
	$\frac{5}{12}$	$\frac{5}{12}$	Kefoila.	Kefoila.
Pohkola . . . . . yhsinäinen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Pohktoila.	Pohktoila.

On samoin kuuluwa Teewalaan.

Ruffola . . . . . yhsinäinen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Rufoila.	Ruffola.
Possila . . . . . yhsinäinen.	$\frac{5}{12}$	$\frac{5}{12}$	Possila.	Pässila.
Siivikkala . . . . yhsinäinen.	1	$\frac{2}{3}$	Siwikkala.	Siivikkala (autto).

On ollut nimismies Joh. Limmer'in ja w. 1730 nimism. Jöran Taliin'in:

W. 1865.	Manttaali		W. 1667.	1712.
	wanha.	uusi.		
Vielashti	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	Vielax.	Vielax.

W. 1719 Gustawi Tollet'in, sitten Carl Tollet'in. Nykyään
ynnä Siivikkalan kansja kenraali Alfred Stjernwall'in oma.

|Niemi . . . . . | $\frac{3}{4}$ | $\frac{3}{4}$ |Niemis. |Niemis. |

W. 1712 oli Niemen rustholli kihlakunnan=firjuri L. Friis'in
ja rouwansa Prinz'in oma. W. 1723 akatemian=wallesmannin Hen-
rik Eßbjörn'in.

Tämä talo on fangen ihanalla paikalla.

Tästä kyläin ja taloin luettelosta ja kertoelmasta näkyy, että sit-
tekuin ensimmäinen firkonkirja kirjoitettiin eli kaksi vuotta wailta 200
vuotta sitte owat seuraawaiset talot kadonneet yhdistyksen kautta toi-
siin: Yppinen ja Liuha muuttuneet Hailaksi; Wihtamo puoleksi
Sankilaan ja puoleksi Kataistoon; Sion kylän 7 taloa kahdeksi;
Pirkkalan kylän toinen Seppälä ja sittemmin tullut Nisu, sekä Wi-
ralla ja Hahkala kadonneet; Memmolan sittemmin tullut Keskinen
yhdistynyt Nliseen; Penttilän Yppilä Ruuttilan, Saakola kadon-
nut; samoin Korwolan Pikilä; Syhyn Walleri Mattilaan; Toh-
lopin Rohma Kaarilaan ja Kaso Epilään; Lakialan Mattila ka-
donnut; Mlöljärwen Siukola ja Nummi=Mijälä samoin; Keijär-
wen Hulpo, Butila ja Siukola myöskin, ja koko Ilmarin
kylä. Sitä vastaan on uusia taloja toisista murrettu: Naistenmat-
kan Kurikka, Sorkkalan Mäkelä, Penttilän Marttila, Lahti
ja Haukka, Korwolan Laurila, Haawiston Esko; toinen Wil-
lilä, Tohlopin Epilä, Pispalan Prowasti on tullut jo ennen tätä
aikaa; Mutalan 2 uutta Simolaa, Myllymäki ja Siuko; Suh-
kajan toinen talo; Kyöstilän Mäkelä, Kaiharin kolme taloa, Run-
saan Mlinen, Lempiäniemen Suorjalammii ja Sorwajärwen
ja Pinjiön kylät. Näin on Pirkkalan taloluku 200 vuotta pshy-
nyt melkein yhdelläään, joka näyttää, että tämä pitäjäs jo silloinkin oli
yhtä paljo asuttu kuin nykyään, waikkei wäkiluwun sitä seurata sowi.

Mutta tästä kertoelmasta hawaitsee vielä toisenkin seikan, nimitäin, että muinen (1600 luvulla) enimmäkseen ja parhaimmat Pirkkalan talot ja kylätkin olivat aatelistolla läänityksenä, ja että siis aina kaukaisista ajoista Pirkkalassa melkein joka nurkassa on asunut aatelia. Niiden joukko ei näy vähentyvän Kun. Kaarle XI:n vähennyksenkään (reduktionin) jälkeen, vaan perinvastoin lisääntyneen. Kahden vuosisadan kuluessa tapaavat täällä lähes lufemattomia aatelisukuja: Kurckia, Stenbockia, Stalmia; Lawast, De la Gardie, Wrede, Jägerkölb, Ugglä, von Boor, De la Val, Kempenselt, Pfaler, Dwannten, Konom, Sabelhjerta, Gyllenhjelm, Ogelvie, Schrippen, Boije, Haftfer, Segerstedt, Finkenbergh, von Knorring, Granfelt, Späre, Zweigberg, Hultenstjerna, Stjernwall, Brakel, De Besche, Bläffjeld y. m. m. sukujä.

Paitse näitä y. m. m. aatelisukujä, joita kaikkia on waikkea luetella, on Pirkkalassa kaikkina aikoina asunut paljo muutaakin "herraswäkeä" (säätyskansa), niinkuin kyllä edeskäsin joku wiisikuotisesta wäkiluku-taulusta näkyy; niin että Pirkkala on ainakin ollut "herrain pitäjäs." Nykyään on tiedostani Pirkkalassa vähimmäkseen aatelia ja muita säätyskuntia kuin koskaan tähän asti. Sen sijaan nähdäänkin vähitellen aina uusia itse kansakunnan jurisäädystä, talonpoikaisesta kansasta, pyrkivän "opin teille oppineille" ja siten waltion ja kirkon wirkoihin. Entisinä aikoina ei tietemme ole Pirkkalan talonpoikaisesta säädystä lähtenyt koulunkäyneitä miehiä muita kuin Naistenmatkan Oskilan pojat tämän vuosisadan alkupuolella, joista yksi nyt parailaan onkin Pirkkalan pastorina. Nyt sitä vastaan on jo muutama yliopistolainen ja uusia alkeiskouluksia; josta saamme alkeiskoulujen läheisyyttä Tampereella kiittää ja osaksi myös että ne jo armon tullen ovat waikkei suinkaan suomalaisia kouluja, eikä vielä suomalaisruotsalaisistaakaan, vaan oikeemmin ruotsalais-suomalaisia. Siis tähän päiwään asti on Pirkkalan poikain samoin kuin koko maammekin talonpoikaisten nuorukaisten tähtynyt ensin wäkisinkin oppia outoa kieltä, ennen kuin owat woineet mitään kirjallista oppia saada. Nyt owatkin ajat wälkennemassa, sillä jo monta opin ainetta Tampereenkin kouluissa suomeksi käytetään, ja kun wihdoin kaikki suomeksi muuttuupi, niin woin wakuuttaa, että monta kelpomiestä aikain kuluessa Pirkkalastakin tieteen tietä kulkepi! Näin sitte, koska kirjallinenkin siwistys suomalaiseksi muuttuu ja yhä wirka- ja tiedemiehiä kansakunnan juuresta lähtewi, myöskin tuo karsas

olo ja epäuskoisuus katoa kansan ja "herrain" väliltä, joka ei kuitenkaan enää moneen aikaan ole Pirkkalassa niin suuri ollut kuin monessa muussa paikassa vielä on. Että kansa täälläkin entisinä aikoina on karsaasti katsonut aatelisiin ja herroihin ylipäänsä, sen todistaa tuo muinen keltetty pilatarina aatelin tänne tulosta, jonka olen kuullut pilkkafirvesten kertoman: "toi, näet, pahalainen Saksasta (näin kuuluu pilajuttu) aatelistia Suomeen ja kun se niitä Hämeeseenkin kuljetti, rikkui reksensä Karhun Kuljun kankaalla, jotta ei edemmäksi pääsnyt. Tähän siis ne jättäminen ja näin ne Pirkkalaan asuuntuivat." — Mutta vaikka tosin aatelistalta on ollut suureksi haitaksi Suomen kansan edistymiselle, oli sillä niinä entisinä raakoina aikoina myös hyötynsäkin muuskaan; sillä tiedämmehän aateliston muinen olleen siivistyksen kannattajana.

Lisäys *)

Pirkkalan kyläkuntain ja talojen historiaan.

Pirkkalan Keskiskunnat ja kylät w. 1540.

(Nimet kirjoitamme samalla tavalla kuin ne alkuperäisessä Luettelossa kirjoitetut ovat. W. 1540 tavataan aivan harvassa talojen nimiä; sen sijaan seisoo asukasten nimet kylän nimen alla; kussa kuitenkin talon nimen löysin, kirjoitin sen myös. — Numero kylän nimen perässä osoittaa, kuinka monta werollista asukasta siinä silloin oli ja siis luultavastikin kuinka monta taloa oli. Tämän taloluvun olemme merkinneet ainoastansa niistä kylistä, jotka kuuluvat nykyiseen Pirkkalaan.)

---

*) Tämän lisäyksen, joka sisältää vanhimmat kirjalliset ja siis vakaat tiedot Pirkkalan muinaisesta alasta y. m. siihen kuuluvista oloista, kokosin jällestäpäin, sittenkuin kertomukseni jo oli valmiiksi kirjoitettu, Kejs. Senatin amarasta, aarrerikkaasta arkistosta. Muut kertomukseni toisia aloja koskevat tiedot ovat lisäyksenä kukin paikoillaensa sijoitetut. — Tämän ohessa en taida kiittolisuudella mainitsematta jättää sitä jaloa hywäntahtoisuutta, jolla herra tohtori K. A. Bomanson oli minulle avullinen tässä toimeksa.

1) Takahuhtin neljäskunta:

"Salmekylä,
 Hyppelä,
 Toikkala,
 Kallila,
 Koivisto,
 Luffala,
 Kiivoja,
 Watiala,
 Pehula,

Wekmas,
 Swola,
 Leinala,
 Hyllile,
 Takahuhti,
 Aitoiniemi,
 Wermele,
 Kulkila,
 Asmundila.

Tähän neljäskuntaan kuului, sen mukaan kuin nimet osottawat *), osa nykyisestä Mesfukylän eli Kiwikirkon emäseurakunnasta (Wekmas, Leinala, Hyllile, Takahuhti, Aitoiniemi), osa Leiston kappelista (Wermele, Asmundila) sekä osa Kangasalan emäseurakunnasta (esimr. Toikkala, Koivisto, Suorama, Watiala ja luultavasti myös Kiivoja, nykynen Kiinwaiwa). Niistä muista tämän neljäskunnan kyläin nimistä, mihinkä kuuluvat, en ole woinut saada warmaa selkoa.

Eräs tämän neljäskunnan tarkastamisesta seuraawa, erinomattain huomattawa seikka, jossa historioitsijat tähän asti aiwan usein ovat pahasti erehtyneet, on se, että "wero=" eli kruunun pitäjäs oli monesti (ellei waan ainakin) rajainja suhteen eroawa "kirko"pitäjäästä; sillä tiethystin oli Kangasala jo tällöin erityinen kirkkopitäjäs, emme kumminkaan ole vielä misään nähneet, että Kangasala (erittäinkin tässä mainitut, juuri sen historiallisimmät, Kulkialan läheisimmät, kylät) olisi kuulunut Pirkkalaan.

2) Keijärwen neljäskunta:

"Pittäniemi hy: 3,
 Willile 3,
 Rahoila 4,
 Tohlapila 4,
 Karlela 2,
 Hycky 7,

Ptspala 1,
 Nemenpää 4; tiethysti nykynen Niemi; asufasten seasja nimitetään "Madz Kuckoj"; ett'ei se ollut nykynen Kulkola, huomataan edeskäsin.

*) Ohjeenani tässä katsannossa on ollut S. Hermelin'in ja A. W. Lindeström'in kartat.

Velax 8,
 Siwickala 4,
 Kutoila 2,
 Tenala 3,
 Ilmaris 2,
 Mekifyle (Mäffylä) 4,
 Eridilä (Gerola ?) 2,
 Keijerffuj 8,
 Mlenjerffuj 7,
 Kusenieni (Kuufisto) 3,

Vimoila 3,
 Lempiänniemi 7,
 Kaihariaala 2,
 Kostila (Kyhöstilä) 3,
 Motala 3,
 Pohjankylä 5,
 Taulolax,
 Teiskoila,
 Kouero,
 Kemenniemi."

Tähän neljäskuntaan kuului siis osa nyhijestä Pirkkalan emäseurakunnasta, koko Mlōjärwen kappeli ja 4 kylää Teiskosta.

3) Messukylän neljäskunta:

"Kemenniemi,
 Hirwenniemi,
 Sorvila,
 Labialax (Vaalahti ?),
 Partoila,
 Nurmis,
 Messukyle,
 Etawala,

Koskis,
 Laiskoila,
 Pynidele,
 Hatanpe,
 Hermele 2,
 Partoila 4,
 Nuoliola 3."

Tälle alalle kuului Teiskosta ainoastaan Kemenniemi ja nyhijestä Pirkkalasta ne 3 viimeistä kylää. Muut tässä luetellut kylät kuuluvat Messukylän emäseurakuntaan ja Tampereen alueeseen. Koskis on nähtävästi sama kuin Tamperkoski, johon myös Laiskoila (eli Laiska) ja Pynidele kuuluivat, niinkuin edeskäsin näemme. — Nähdessä jo nyt Hatanpään nimen tässä, huomaa niiden erehdyksen, jotka ovat luulleet tämän kartanon nimen tulleen siitä, että siellä olisi asunut joku mahtava "hattujen pää" ("hattu-puolueen" päällikkö Kun. Fredrik I:n aikana 1720—1751).

4) Pirkkalan neljäskunta:

"Haitkaby 3 (Puhja),
 Naistenmatka 5,
 Sijtojerffuj 3,

Sandila 3,
 Raitoiniemi 2,
 Tanila 3,

Sikoi 7,
 Birkkala bh 19 (Kippi),
 Wihoila 7 (Tyrcoi),
 Hauvois 3 (Winika),
 Skinarla 4,
 Kennoila 2 (Birotti),

Wastamefi 4 (Memmoj),
 Koruola 7,
 Halawisto 7, (Urba, Rautta,
 Ladhanoija),
 Rancantaka 10 (Witika),
 Terelax (17: Sarlax, Suruala)."

Kaikki nämät kylät kuuluvat Birkkalan emäseurakuntaan, paitsi tuo viimeinen: "Terelax", jonka päätämme olleen Teiskossa, syystä että tässä kylässä nimitetään "Sarlax", joka ihan nästävästi on sama kuin Saarlahti. Mitä tämä kylä juuri tähän neljäskuntaan luettiin, emme tiedä. — Muutoin näemme tässä Birkkalan neljäskunnassa kaksi outoa nimeä: "Kaitoiniemi" ja "Skinarla"; ebellinen on warmaanfin sama kuin Wihtamoi ja Kataisto, jälkimäinen taas ei voi olla muu kuin Taipale ja ehkä siihen myös luettiin 2 taloa Kohmalasta." Halawisto muuttuu 13 vuoden perästä Haawistoksi, niinkuin edespäin saamme nähdä.

Kun nyt katsahdamme yli kauttaaltansa tätä ensimmäistä kirjallista luetteloa entisen Birkkalan vanhimmasta alasta, näemme siihen kuuluneen koko Mesjuskylän ja osan Kangasalasta. Kuowedestä ei ole tässä maastirjasja eikä vielä 1553 vuoden manttaalikirjasakaan yhtäkään kylää eikä edes taloa mainittuna, vaikka tosin jo tällöin siellä uudisasukkaita löytyi ja ne tietystikin Birkkalan alueeseen kuuluivat; mutta eivät kai vielä olleet werollisia taloja eli koukkulukuun laskeutut. Sen päätämme sitäkin, että vielä vuonna 1564 Kuoweden, Wirtaan ja Keurun tienoja eli niissä nyhyään tavattavia kylä kutsutaan "Birkkalan uudisasukkaitten erämaiksi" ("Nyhesatte Exemarker i Birkkala"), joista edeskäsin teemme luettelon, kuin on olewa sängen hupainen walaistus sanottujen seurakuntain asuttamisesta.

Toinen tässä tarffaan huomattawa asia on, että nyhyinen Birkkala jo 1540 eli 326 vuotta sitten oli melkein yhtäläisesti asuttu kuin nytkin, ei wäkiluwun suhteen, niinkuin kylä hymmärrät, waan niin hymmärtäen, ett'ei täällä asumattomia paikkoja silloin ollut; sillä tässä luettelossa et kaipa nyhyisiä kylä 1) Mljärwen kappelissa muita kuin Pengonpohjan (sekin jo oli asuttu, koska "Pengo" w. 1564 luettellaan Birkkalan uudisasukasten seassa) ja nuo uudemmat Mljärwen-kylästä lohastut metsäkylät: Pinstö ja Sorwajärwi. Runsas ja Laikala owat

filminnähtävästi Lempiäniemen yhteydessä, jolla nimellä vieläkin kaitkia tämän "Lempiän" niemimaan taloja ja vähäisiä kyliä yhteensä kutsutaan. Samoin näet Huhkaajan olewan Pohjanhylän, Pohjolan joko Teemalan taikka Siivikkalan ja Posjilan joko Kielahden eli "Nemempään" (Niemen kylän) yhteydessä. 2) Emäseurakuntaa katsoen, hawaitsee "Hämeen-puolen" warsin yhtä täydellisenä kuin se on tänäpäinä; olivatpa talot täällä tällöin lukuisimmat kuin nyt; ainoastaan Topparin kylän nimeä ei näe; mutta sen 2 taloa kuului silloin, niin kuin aina edespäinkin, Pirkkalan kylän 19 talon lukuun. Tietysti löytyi myös Pappila silloin ja jo aikoja ennenkin, waikk'ei sitä tässä mainita. Taivalkunnalla taas emme tapaa Tyrkölää, mutta sen silloinen yksi talo "Tyrköj" luettiin, niinkuin näkyy, Wihoilan. Taipale ja Rohmala tawataan "Stinarla" nimisenä", niinkuin ennen mainitsimme. Memmolan yksi talo "Memmoj" sekä joko Kasila taikka Lukkila kuuluivat kaikkiin Bastamäen 4 talon lukuun. Waikk'ei Nokia ja Saapaniemeä luettelossa löydetä, ei kenkään epäile niitä jo tällöin olleen. Nokia on Pirkkalan wanhin ja merkittävin talo, ja Saapaniemi on myös wanha, koska se jo w. 1533 oli niin arwoisa talo, että silloin, niinkuin ennen nähneet olemme, oli läänityksenä Kolemäen kartanon ala-kihlakunnan tuomarilla Maunu Niilonpojalla, jonka miehen nimen löydämme myöskin saman kartanon läänin kuuluwan ylikihlakunnan werokirjoissa w. 1540.

Penttilä, joka jo w. 1535 oli Jöns Westgöthe'n oma, on ehkä Korwolan 7 talon luvussa, taikka pikemmin kokonaan tästä luettelosta poisjätetty, samoin kuin ne muut suuret herrain läänistystalot: Nokia, Saapaniemi ja Wiiki, jotka ehkä juuri sentähden owat maafirjasta poisjätetyt, että olivat werottomia. Kentiesi oli Pappilan laita samoin. — Maatialaa waikk'ei mainita, se warmaan kumminkin jo tällöin oli, koska w. 1553 siinä on kaksi taloa. Tyränmaata ei nimitetä myöskään; mutta sehän saattoi kuulua "Salawiston" yhteyteen ja oli luultavastikin se Laajanojan kylässä w. 1553 löyhyvä "Pinnaharja." — Koko entinen Harjun tienoo on jo tällöin yhtä täydellisesti asuttu kuin nytkin, paitsi Bispalan Prowasti ei vielä tällä vuosifadalla tule näkyviin.

Kuinka wahvasti Pirkkala jo tänä usein mainittuna vuonna 1540 oli asuttu, näet tuostakin. Siinä oli silloin werollisia asukkaita eli taloja 192, jota vastaan nykyään on waan 164 taloa. Syy tä-

hän suureen eroitukseen on, että monta taloa fittemmin ja vielä jälkeän w. 1667 on yhdistetty*), e. m.: Partolan 4 taloa kahdeksi, Saikkaan 2, Koivsoon 3, Valkilaan 4, Memmolan Yliseen 2, Leukuun 3, Pitkäniemeen 2, Koilaan 2, Keijärwen 5 taloa kahdeksi, Teewalaan 4, j. n. e. — Noiden vuoden 1540 kylien perässä olevien numerojen tottakin merkitsevän talolukua, todistaapi parahiten se, että ne jo w. 1553 uistammasa kylässä luetellaan nimillensä, joista enimmäät puolet ovat juuri samat kuin vielä nyt, waikka tosin paljon outoja, fittemmin joko yhdistysten kautta kadonneita taikka muutettuja nimiäkin tawataan. Ja sehän ei ole ihme, jos nimet fitte vuoden 1540 ovat muuttuneet, kun ne vielä wuodesta 1667 (kuin myöskin jälkeän vuoden 1708) ovat paljon vaihetelleet, e. m. Partolan Rättälä, Wihtamoi, Koko Uluarin kylä y. m. m. ovat yhdistyksissä toisiin kadonneet; Kermolan Saakola nimitetään w. 1702 Wästiö, w. 1737 taas Wästilä eli Wästi, monia muita senkaltaisia muutoksia mainitsematta. Toinen todistus tuohon päätökseemme on, että w. 1667 ja vielä nyt aivan monessa kylässä löytyy juuri sama taloluku kuin w. 1540, e. m.: Kankaantakana; Partolasja ja Nuolialasja w. 1667; Tohlopilla, Ryyöstilässä, j. m. m.

Koska siis kaikin puolin näemme, että Pirkkala, sen omituisen eli nykyisen alansa asuttamisen suhteen jo neljäntäsataa vuotta sitten oli melkein yhtäläinen kuin nytkin, emme luule liialliseksi rohkeudeksi ja perättiään suureksi arvioasiaksi, jos tästä teemme saman päätöksen kuin jo ennen edelläpäin tehneet olemme, että tämä pitäjäs noin 200 vuotta sitä ennen eli noin vuonna 1300 jo oli sen werran asuttu, että siitä silloin woi syntyä jonkullainen järjestetty seurakunta, sekä että siihen aikaan siis myöskin kirkkokin tänne rakennettiin. Luulen jokaisen lukijan ja Pirkkalan historiaa tarkastaman yhtä rohkeaksi päätöksesään; kumminkin tiedän, että historioitsijat monesti waikeimpainkin arveluitten päälle ovat arwanneet enemmän rakennella.

Pirkkalan mahtavuutta tähän aikaan wiittailee myöskin sen jo ennen mainitun Maunu Niilonpojan ("Måns Nielson") weronlasaku tästä pitäjäästä. Siinä luetellaan hynä Pirkkalan karjan luku, joka

---

*) Vieläpä jälkeän isojaon ajan eli noin 85 vuotta sitten on taloin luku Pirkkalassa paljon supistunut, sillä tähän aikaan oli täällä vielä 184 taloa.

waikka tosin Mesjufylän ofa on siinä yhdesä, kuitenkin näiden kausien aikain suhteen on aiwan suuri eli noin kahja wertaa suurempi kuin samaan aikaan Kofemäen *) myöskin silloin jo kuuluisassa pitäjäässä. — W. 1539 oli Pirkkalassa 509 hewoista, 1598 lehmää, 1169 wäjäsempää nautaa, 2920 lammasta. W. 1540 oli hewosia 543, lehmiä 1744; 1434 nautaa ja 3182 lammasta. Jos nyt waikka waan puoletkin tästä karjalaumasta lasjetaan nimenomaiselle eli nykyiselle Pirkkalalle (waikka tosin enemmänkin sille laskea sopisi, sillä Mesjufylän ofalla oli tähän aikaan 36 kylää ja Pirkkalan ofalla 43 kylää sekä vielä ne luettelosta poisjätetyt suuret kartanot), niin olisi silloin kuskakin talossa ollut lähimmiten 2 hewoista, kumminkin 4 lehmää, 4 nautaa ja noin 8 lammasta eli keskimäärin 18 elikka kuskakin; jossa jo oli kylä senaikaiseksi, ja erittäinkin kun huomaamme, että pitäjäässä taloja silloin oli lähes 30 enemmän kun nyt on, ja siis senkin tähden olivat paljon wäjäsempiä kuin nykyiset talot. — Torpparia luultawastikaan ei vielä tähän aikaan ollut, koska ei vielä w. 1634 Kyrön ja Skalisten awaroissa aloisjakaan mainita muuta kuin 5 torpparia (niiden seassa Linna, sittemmin talo Rihniösfä, Wuorijärwi, sittemmin kylä, ja "Garwie", nyt kappeli).

Jos nyt katsahdamme tämän aikaista manttaalilaskua **) eli oikeammin sitä perustusta, jonka jälkeen weronlasku tällä vuosijadalla määrättiin, niin kohtaa meitä sen ajan kirjoista "koukku-luku" ("kroketaal") ja "joutsi-luku" ("bogetaal"). Koukkuluku laskettiin nähtävästi maan määrän jälkeen, koska werokirjoissa seisoo "koukku-maata" ("krok Jordh"); joutsiluku sitä vastaan laskettiin, niinkuin kohta saamme nähdä, miesluvon jälkeen ja olihin siten se alkuperäinen, nimenomainen "manttaali=" (suomeksi "miesluku=") lasku, joka sittemmin (jo kumminkin w. 1656) tawataan muutettuna maan määrän laskuksi. Jo w. 1553 on talonnimien perässä murto-lukuja, joi-

*) Katso J. A. Lindström'in ruots. kertomusta tästä pitäjäästä, siv. 290. Tietonsa on hän saanut Senatin arkistosta, samoin kuin minäkin.

**) Tämän tutkimuksemme, waikka se tosin on enemmän maamme yhteisen historian alalle kuuluwa, teemme sentähden tähän, että nämät seikat walaistaan esimerkeillä Pirkkalankin oloista, ja on siten erittäin myöskin senkin kertomuksessa tarpeellinen.

den äffinäinen luulisi jo silloin osottavan tätä muutosta, mutta samassa näemme vielä sekä sen muinaisen maan määrälaskun eli koukkulaskun pidettyksi kuin myöskin erään uuden, tähän asti ei vielä tavatun mieslukulaskun lisättyksi, nimittäin: "täysiverollisia isäntiä ja puoliverollisia isäntiä — — miehiä", eli niin ja niin monta miestä ("Fullfättis" ja "halfsfättis bönder — — män"). Nämät molemmat laskut löytyvät sanotussa manttaalikirjasissa ynnä nurlotulujen kanssa kunkin neljäskunnan alla sekä lopussa yhteen laskettuina. Kun tätä manttaalikirjaa tarkemmin katsahdamme ja laskeamme nuo nurlotulot jostakin neljäskunnasta yhteen, niin havaitsemme niiden osottavan kunkin talon koukkuosaa. Samalla tavalla taidamme helposti nähdä, että nuo "Fullfättis" ja "halfsfättis bönder" merkitsevät isäntä- eli talolukua. Mutta nyt mainitaan jo tälläkin vuosijadalla "manttaali"-luku, esimr. w. 1543 ja 1577. — Mitä toki lienee se merkinnyt? Ett'ei se vielä ollut sama kuin koukkuluku, sen olemme jo osottaneet; ja ett'ei se myöskään ollut juuri sama kuin joutsiluku, waikka tosin yksi osa siitä, sen näemme selvästi Pirkkalan papin werolaskusta ("prestrentan") w. 1543, joka on erinomaisen walaisewa näitä seikkoja. Tässä nähdään kaikki kolme weroin perustuslaskua rinnatusten: oli, näet, silloin Pirkkalassa kirkonkoukkuja 56, kirkonjoutsia 604 ja "manttalia" 409. Koska nyt samana vuonna joutsia oli lähes 200 enemmän kuin "manttalia" eli mieslukua, näet siitä, että edelliseen lukuun mies laskettiin nuorempana kuin jälkimäiseen. Saman näemme katsoessamme myös Kruunun joutsi- ja manttaalilukua: w. 1540 oli edellistä 588 ja w. 1577 jälkimäistä vasta waan 403 eli oikeemmin 424, niinkuin edeskäsin osotamme. Mutta emmehän vielä sen kautta ole päässeet manttaalin merkityksen perille. — Waan, jos nyt katsomme edemmä, niin näemme w. 1553 "Fullfättis" ja "halfsfättis bönder" eli isäntäluvun tehneen yhteensä 423 ja w. 1577 "manttalia" olleen 424, josta wakaasti päätämme näiden laskujen olleen tällä vuosijadalla juuri saman, s. t. s. että manttaali tällöin merkitsi isäntä- eli talolukua.

Nyt on likemmin tarkastaminen, mitä joutsiluvulla ymmärrettiin eli kutka siihen luettiin. Muutamain olemme kuulleet sanowan siihen kuuluneen jokaisen miehisen, joka joutsea nostaa eli kantaa (ja siis wiljellä) moi; toisten taas, että siihen kuului 15 wuotijesta alkaen sekä miehijet että waimoiset. Edellinen määräys olisi peräti epäwa-

lainen, jälkimäinen taas sopimaton, esurr. katsahtaessa Pirkkalan oloihin. — Sitä vastaan luulemme niistä kirjallisista tiedoista, kuin meillä on, saavamme jossikin täydellisen selon tämän sanan oikeasta tähtyksesstä. — Pirkkalan "päivätyhöwerosta", joka haukikalalla maksettiin, kuuluu: "Samoin vielä maksetaan vuosittain edellämainitusta pitäjäästä haukia heidän päivätoittensa edestä, kuitenkin joutsiluwun jälkeen, se on: jokaisen täysikaswuisen pojan edestä kuin talonisännillä on talosansa pitää hänen maksaman haukia *). — — — samaten myös itse edestänsä, ja on joutfia 588 ("bod efter bågatal thet är för huar fulwuxenn sonn som bönderne haffuer uti sin gårdh skall han wtgöra gebdor — — — Thesliikes och för stigh stelff och äre bägerne 588"). Vielä lifemmin määrätään se kirkon joutsilaskusja. W. 1551 seisoo: "ja kutsutaan kirkonjoutseksi kaikki mieswäki, jotka kotona talosja syntyneet owat, (taikka ehkä oikeemmin: "jotka talon ruoasja owat") weljet ja pojat, jotka 15 vuoden wanhoja owat" ("och kallas kirkienes boghe all mansfolk, som hem i gårdhen föddh äre bröder och söner som 15 äre gammllt äre"). Nyt on nähkäsemme ihan selwää, että kruununjoutseksi luettiin kaikki täysikaswuiset miehet, olivatko mitkä tahansa (paitse tietystikin herrat), ja kirkonjoutseksi kaikki miehiset, jotka 15 vuotta olivat tähtäneet. Se mielestämme ei astaa ollenkaan sekoi, että jälkimäisesjä erittäin mainitaan "weljet" (sedät, enot) "ja pojat", kun jo edellä sanotaan "kaikki mieswäki"; sehän on nähtävästikin waan selitykseksi lisätty.

Mutta nyt on taas huomattawa, että, samoin kuin wero- ja kirkkopitäjäs olivat erinäistä, myös niiden sekä kouffu- että joutsiluku sen mukaan olivat eroavaiset. Jo ennenmainitusta syystä (nimittäin siitä että Pirkkalan weropitäjäsen kuului muutamia kyllä Kangasalan kirkkopitäjästä) tulee se, että kirkon kouffuluku Pirkkalasja on vähempi kuin kruunun; w. 1543 oli edellistä 56 ja w. 1540 oli jälkimäistä 70 $\frac{1}{2}$, w. 1551 oli edellistä 63 $\frac{5}{12}$ ja w. 1553 oli jälkimäistä 81 $\frac{1}{2}$; josta pian luulisi seuraawan, että myös kirkon joutsiluku olisi vähempi kuin

*) Se wero oli, niinkuin toisesja paifassa osotamme, 6 naulaa joutselta. $6 \times 588 = 8 \text{ f} \text{ } 16 \text{ l} \text{ } 8 \text{ s}$, juuri sama summa kuin werokirjasjakin näemme. Josta huomaamme, että noihin 588 joutseen luettiin myöskin itse isännät, koska näiden itse edestänsäkin piti ne 6 naulaa maksaman. Joutseksi luettiin siis kaikki täysikaswuiset miehet.

kuunun; mutta niin ei olekaan; vaan se on perinvastoin suurempi; sillä kirkon joutfia oli w. 1543: 602 ja w. 1540 oli kuunulla vaan 588. Jos joku sanoisi, ett'ei se mitään todista, wäittäen että kolmen vuoden kuuluesja ainakin 16 joutsta olisi sopinut lisääntyä, niin hän ei olisi ottanut huomioon kirkko- ja kuununpitäjään eri alaa; tässä on juuri huomioon otettava kummankin kouffulukku; sillä jos näiden kummankin joutset olisimat samasta iästä luetut, niin olisi kuunulla sen mukaan, että sillä w. 1540 päikoilla on kumminkin 14 kouffua enemmän kuin kirkolla, pitänyt tällöin oleman 755 joutsta, sen sijaan kuin sillä oli vaan 588, eli 167 joutsta vähemmän alansa suhteen kuin kirkolla. Tämä vähemmyys juuri selwästi todistaa, että kirkon joutset olivat nuorempia kuin kuunun joutset; ja kun kirkon joutseksi luettiin 15 wuotiset pojat, niin täytyi kuunun joutseksi luettaman olla kumminkin 20 ikäwuoden päikoilla eli nykyisesjä "lailisesja ijässä", joka myös sopii yhteen sen edellä kerrotun kirjallisen määrähksen kanssa, että kuunun joutseksi luettiin "jokainen täysikaswuinen poika."

Sopulliseksi seurannoksi näiden vanhain werolaskun perusteitten tutkinnosta saamme seuraawaisen päätöksen: 1) Kouffu — sekä kuunun että kirkon — wastasi nykyistä manttaalilaskua; 2) Manttaali ja "Fullfättis" sekä "halffättis bönder" oli sama, wastaawa ifäntä- eli talolukua; 3) Kirkon joutsi-lukuun kuuluwat kaikki miehiset 15 ikäwuodesta alkaen, kuunun joutsi-lukuun taas wasta noin 20 wuoden iältä.

So kyllä kawaan wiiwyttämme näissä laskuseiwoissa, panemme tähän wielä lyhyen luettelon niistä Pirkkalassa:

	W. 1540.	W. 1543.	W. 1551.	W. 1553.	W. 1577.
Kouffuja, kuunun .	70 ¹ / ₂ .	—	—	81 ¹ / ₂ .	82.
" kirkon . . .	—	56.	63 ⁵ / ₁₂ .	—	—
Joutfia, kuunun . .	588.	—	—	—	—
" kirkon . . .	—	604.	602.	—	—
Manttaalia	—	409.	—	—	403 *)

*) Päitse näitä oli silloin Pirkkalassa Piispan lampuotia 11, Mäisfilampuotia 9 ja "Luostrarin maata" 1, niin että sopii laskea manttaalia tänä wuonna olleen oikeestaan 424.

	W. 1540.	W. 1543.	W. 1551.	W. 1553.	W. 1577.
"Fullfättis bönder — män"	—	—	—	407.	—
"Halffättis bönder — män"	—	—	—	16.	—

Jos nyt näiden tutkimusten johdolla ja katsahtaen edellä olevaan tauluun tahtoisi arwella Birkkalan väkilukua näihin aikoihin, eli esimr. vuonna 1543, niin tulisimme seuraawaiseen likimääräiseen päätöfseen. Niinkuin näemme, oli sanottuna vuonna kirjon jouttia eli miehenpuolta yli 15 ikävuoden 604, ja kun tiedämme katsannoista väkilukutauluihin yleensä, että lapsia alle 15 vuoden edellisten rinnalla on samassa suhdassa kuin 3: 5, niin saamme seuraawaisen suhdaisuuden $5: 3 = 600: x. = 360$, joka siis silloin olisi ollut Birkkalan miehisten lasten luku, ja koko miehen puoli olisi siis tehnyt 960; ja kuin taas waimonpuoli ainakin on lukuisampi kuin miehenpuoli, woimme arwella koko entisen Birkkalan väkiluvun w. 1543 olleen noin 2000 henkeä, josta nykyisen Birkkalan alalle kuului kumminkin 1000, ja siis kuhunkin taloon vähintäinkin 5 henkeä. Tämän lasten luvomme muutoin myös likimaille sopiwan sen aikaihin oloihin.

Sen suuren arwon tähden kuin 1553 vuoden niin kutsutulla "Manttaali" kirjalla on, joka on erinomaisen walaisewa Birkkalan kyläkuntain ja talojen historiaa, kuin myöskin edellisten tutkintojen ohjeeksi, panemme tähän otteen siitä; merkiten talojen nimet ja koukkusaluvun ainoasti nykyisestä Birkkalasta.

Birkkalan "Manttaali-kirja *) w. 1553."

1) Takahuhdin neljäskunta:

"Salmis,
Kaldila,
Lukkala,

Soorama,
Mais hy,
Kiwuwilja,

*) Tämän sopisi oikeimmiten, sen mukaan kuin ennen nähtäneet olemme, kutsua joko "Koukkukirjaksi" taikka Talojen luetteloksi.

Watiala,
 Wehmais,
 Kasula,
 Leinola ja
 Takahuhti.

Täysiverollisia isäntiä }
 ("Fullfättis böndr") 98 } miestä
 Puoliwerollisia isänt. } ("män")
 ("halffättis böndr") 5 }
 Koukkuja ("krocker") $24\frac{9}{24}$."

Tästä neljäskunnasta on sitte vuoden 1540 kadonnut muutamia kylän nimiä; mutta niiden sijassa nähdään kaksi uutta: "Mäis" Kangasalasta ja Kasula. Kivioja on muuttunut Kivuwiljaksi. Vielä siis nähdään Kangasalaa Pirkkalan weropitäjässä.

2) Mesfukylän neljäskunta:

"Kemmenniemi bh,
 Hirwenniemi,
 Soriala,
 Paloi,
 Nurmis bh,
 Mesfuby,
 Dtauala,
 Tambrkoski; sen taloja:
 Skyttä,
 Kurila,
 Kuotti,
 Laiska,
 Pyyntikä.
 Hatanpää, johon kuului:
 "Per härmälä . . . $\frac{1}{4}$ ja

Nis ibidem . . . $\frac{1}{4}$."
 Partoila:
 "Klemet . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Oluf . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Henr. Partoi . . . $\frac{1}{4}$.
 Staffan Partoi . . $\frac{1}{4}$.
 Nolia:
 "Per . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Erik nolia . . . . . $\frac{1}{3}$.
 Anders nolia . . . $\frac{1}{3}$.
 Haida:
 Linha . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Suppa . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Täysiverollisia is. . 94.
 Puoliwerollisia is. . 2. } miestä.
 Koukkuja . . . . . $20\frac{10}{24}$.

Myöskin tässä neljäskunnassa on kylän nimissä muutoksia tapahtunut, esimr. Tamperikoski tulee tässä ensi kerran näkyviin, sijäl-täen ne w. 1540 mainitut 3 kylää: "Koskis, Laiskoila ja Pyyntiele."

3) Pirkkalan neljäskunta:

"Naistenmatka:
 Jypinen . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kösti . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kösti . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Ol. Hindriksfon . . $\frac{1}{4}$.
 Suppa . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kurika . . . . . $\frac{1}{6}$.

Sifojärwi:
 Narri . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Narri . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Sorcka . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Sorcka . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Sangila:
 Sangila . . . . . $\frac{1}{6}$.

Pussi	$\frac{1}{8}$.
Turri	$\frac{1}{8}$.
Kuotoniemi:	
Kurethu	$\frac{1}{8}$.
"Eri"	$\frac{1}{8}$.
Tanila	$\frac{1}{8}$.
Toosi	$\frac{1}{8}$.
Tutla	$\frac{1}{8}$.
Sikois:	
Kauppila	$\frac{1}{4}$.
Mickoila	$\frac{1}{3}$.
Mickoila	$\frac{1}{4}$.
Walkila	$\frac{1}{8}$.
Kotsoi	$\frac{1}{8}$.
Kotsoi	$\frac{1}{8}$.
Walkila	$\frac{1}{8}$.
Walkila	$\frac{1}{3}$.
Birkala:	
Kaippiainen	$\frac{1}{4}$.
Kannela	$\frac{1}{8}$.
Sapara	$\frac{1}{8}$.
Teuras	$\frac{1}{8}$.
Seppä	$\frac{1}{8}$.
Pehu	$\frac{1}{8}$.
Pehu	$\frac{1}{4}$.
Kierika	$\frac{1}{8}$.
Leuku	$\frac{1}{3}$.
Sachlainen	$\frac{1}{8}$.
Makainen	$\frac{1}{8}$.
Keippinen	$\frac{1}{8}$.
Keippinen	$\frac{1}{8}$.
Keippinen	$\frac{1}{8}$.
Wirainen	$\frac{1}{4}$.
Wähä	$\frac{1}{4}$.
Galla	$\frac{1}{8}$.
Toppar	$\frac{1}{8}$.
Toppar	$\frac{1}{8}$.
Wihjoila:	
Krapi	$\frac{1}{8}$.
Kurki	$\frac{1}{8}$.
Weittoij	$\frac{1}{8}$.
Weittoij	$\frac{1}{8}$.
Weittoij	$\frac{1}{8}$.

Pitucka	$\frac{1}{8}$.
Tyrköilä:	
Tyrköj	$\frac{1}{4}$.
Winicka	$\frac{1}{8}$.
Seppä	$\frac{1}{8}$.
Seppä	$\frac{1}{3}$.
Taipale:	
Muliari	$\frac{1}{8}$.
Piratti	$\frac{1}{8}$.
Kohma	$\frac{1}{3}$.
Firecki (?)	$\frac{1}{8}$.
Kännelä	$\frac{1}{8}$.
Kännelä	$\frac{1}{8}$.
Wastamäki:	
"Duff"	$\frac{1}{8}$.
"Duff"	$\frac{1}{8}$.
Kekoila	$\frac{1}{4}$.
Wemoj	$\frac{1}{3}$.
Wemoj	$\frac{1}{8}$.
Korwola:	
Kuppanen	$\frac{1}{8}$.
Markula	$\frac{1}{3}$.
Konchkoj	$\frac{1}{3}$.
Konchkoj	3. (? = $\frac{1}{3}$.)
Sarmaa	$\frac{1}{8}$.
Waldari	$\frac{1}{8}$.
Haamisto:	
Kyröläinen	$\frac{1}{8}$.
Urbanus	$\frac{1}{4}$.
Urbanus	$\frac{1}{8}$.
Urbanus	$\frac{1}{8}$.
Urbanus	$\frac{1}{4}$.
Utoi	$\frac{1}{8}$.
Lajanoja:	
Lautta	6. (? = $\frac{1}{8}$.)
Lautta	$\frac{1}{8}$.
Pinnaharja	$\frac{1}{8}$.
Kankaantafa:	
Kurinen	$\frac{1}{8}$.
Kurinen	$\frac{1}{4}$.
Kouhu	$\frac{1}{8}$.
Kouhu	$\frac{1}{8}$.

Pöhtöi	$\frac{1}{6}$.
"Augustinus"	$\frac{1}{4}$.
"Pasje"	$\frac{1}{4}$.
Wicku	$\frac{1}{4}$.
Sindzala	$\frac{1}{6}$.

Sindza	$\frac{1}{6}$.
Terälax:	
Tähfinerollista is.	105
Puolinerollista is.	1
Kouffuja	$20\frac{7}{24}$.

} miestä.

4) Keijärwen neljäskunta:

Matiala, kahtena:

- 1) . . . . . $\frac{1}{4}$.
- 2) . . . . . $\frac{1}{4}$.

Pittäniemi, kuntuena:

- 1) . . . . . $\frac{1}{6}$.
- 2) . . . . . $\frac{1}{6}$.
- 3) . . . . . $\frac{1}{4}$.
- 4) . . . . . $\frac{1}{6}$.
- 5) . . . . . $\frac{1}{3}$.
- 6) . . . . . 6. (? = $\frac{1}{6}$.)

Kahoila:

- Jppinen . . . . . $\frac{1}{6}$. (? = 6.)
 Jppinen . . . . . 3 (? = $\frac{1}{3}$.)
 Hannula . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Hannula . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Hannu . . . . . $\frac{1}{6}$.

Tschlopila:

- Epi . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kochma . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Kaso . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kachtoj . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Karlela . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Karlej . . . . . $\frac{1}{4}$.

Hychky:

- "Mauritius" . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Hoffuari . . . . . $\frac{1}{6}$.
 "Valerianus" . . . . . $\frac{1}{6}$.
 "Valerianus" . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Henuari . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Karffuoj . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Kturu . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Pispä . . . . . $\frac{1}{4}$.

Niemi:

- Kokkoj . . . . . $\frac{1}{6}$.
 "Henrik" . . . . . $\frac{1}{3}$.
 "Erik" . . . . . $\frac{1}{3}$.

- Picki . . . . . $\frac{1}{4}$.

Delax:

- "Urbanus" . . . . . 6. (? = $\frac{1}{6}$.)
 Papuinen . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Nihä . . . . . 3. (? = $\frac{1}{3}$.)
 Wuainen . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Tani . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Partoj . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Poski . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Kuckoj . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Siucka . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Sorrinen . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Soora . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Walfiaisten . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Teillaß . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Teillaß . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Teillaß . . . . . 3. (? = $\frac{1}{3}$.)
 Hirckala . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Hirckala . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Almaristen . . . . . $\frac{1}{3}$.
 Willi ibid . . . . . $\frac{1}{3}$.

Mätitylä:

- Kaltfi . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Arsei . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Päcki . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Päcki . . . . . $\frac{1}{6}$.

Keijärwi:

- Siurdi . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Siurdi . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Zumula . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Ollila . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Ollila . . . . . $\frac{1}{6}$.
 Sulpot . . . . . $\frac{1}{4}$.
 . . . . . $\frac{1}{6}$.
 . . . . . $\frac{1}{4}$.
 Kalewa . . . . . $\frac{1}{6}$.

Ylöjärvi:

.....	$\frac{1}{4}$.
.....	$\frac{1}{4}$.
Loijla	$\frac{1}{6}$.
Boroinen	$\frac{1}{6}$.
Brucktila	$\frac{1}{4}$.
Brucktila	$\frac{1}{4}$.
Sojasten	$\frac{1}{6}$.
Kustou	6. (? = $\frac{1}{6}$.)
Kuston	$\frac{1}{6}$.

Piimoila:

Pimoila	$\frac{1}{6}$.
Eulokas	$\frac{1}{6}$.
.....	3. (? = $\frac{1}{3}$.)
Kunfas	$\frac{1}{6}$.
Sisfi	$\frac{1}{6}$.
Kohma	$\frac{1}{6}$.
Kohma	$\frac{1}{6}$.
Marttila	$\frac{1}{6}$.
Lakialan	$\frac{1}{6}$.
Lakian	$\frac{1}{6}$.
Kaihari	$\frac{1}{4}$.
Kaihari	6. (? = $\frac{1}{6}$.)

Wetelar:

Kösti	$\frac{1}{6}$.
-------------	-----------------

Mustainen	6. (? = $\frac{1}{6}$.)
Pörpis	6. (? = $\frac{1}{6}$.)
Tarri	$\frac{1}{6}$.
Rancka	6. (? = $\frac{1}{6}$.)
Suhja by	$\frac{1}{4}$.

Pohjankylä:

"Northen"	$\frac{1}{6}$.
Petiälä	$\frac{1}{6}$.
Wiinica	$\frac{1}{6}$.
Kuliu	$\frac{1}{3}$.
Tahloi	$\frac{1}{4}$.

Polsoi:

Polsoi.

Teiskoila.

Tauloniemi.

Kusuniemi.

Kemmenniemi.

Tähviwerollisia if.	110	} miestä.
Puoliwerollisia if.	8	
Koukkuja	20 ¹⁰ / ₂₄ .	

Summa Tähsiw. if. 407.

Puoliw. if. 16.

Koukkulukua ("kroketal") 81 $\frac{1}{2}$.

Tarkastaesfasi näitä kahta jälkimäistä neljäskuntaa löydät erinomaisten paljon outoja nimiä: ensiksi kaksi kylän nimeä: "Kuotoniemi" (w. 1540 "Kaitoiniemi"), johon kuului Wihtamoit ja Tanilun kylä, ja "Wetelar", johon kuului nykhyiset Kyöstilän, Mutalan ja Suhkajan kylät; ja toiseksi löydät wallan monta outoa talon nimeä: muutamissa kylissä kaikki joko warsin kadonneita taikka muuttuneita, esimr. Kormolasassa ja Mäkitylässä (Mäkkylässä); kaikissa muissa kylissä taas outoja tuttavain seassa, paitsi Haikasassa, Kaistenmatkalla, (Tanilasassa) ja Sion kylässä, joissa kaikki nimet owat samat kuin nykhyisissä maakirjoisfakin. — Muutoin on tässä "Manttaali"-kirjassa monia kyliä yhdistettyinä: "Tyrvöilän" kanssa Hauroinen, Taipaleen kanssa Kemmola, Tohlopin kanssa Kaarila, Hyhyn kanssa Piipala j. n. e. Vielahden kylän 19 talolukuun kuului nähtävästi ne w. 1540 nimitetyt 5 kylää: Vielahdi, Siivikkala, Kuffola, Teewala ja Ilmarinen, sillä näiden taloluku teki silloin myös 19, ja muutoinkin nimet

sen osottawat, waikka owat lyhennettyjä, e. m.: "Siuda" = Siivilkala, "Kudoij" = Kukkola; "Pössi" = Pössila; "Teinas" = Teewala. — Viimolan kylään kuului koko Lempiäniemi ja Raihari.

Mitä muuta tästä erinomaisen hupaisesta ja Pirkkalan kyläkuntain ja talojen historiaa walaisewasta manttaalikirjasta olisi mainittavaa, sen kaikki jätämme lukijan itse tarkasteltawaksi.

Kun katsahdamme kirkon koukkulukujen rinnalla w. 1551 tässä manttaalikirjassa kunkin neljäskunnan alla seisowaa kruunun koukkulukua, saamme seuraawaisen werrannon, josta nähdään, että Pirkkalan "kirko"-pitäjäs oli paljoa wähäisempi kuin Pirkkalan "wero"-pitäjäs, samassa kuin myös näemme, että se vähennys koski jokaista neljäskuntaa:

	Kirkonkoukkuja w. 1551:	Kruununkoukkuja w. 1553:
Messukylän neljäskunnassa . .	14.	20 ¹⁰ / ₂₄ .
Takahuhdin " . .	14 ¹ / ₃ . 1 ¹ / ₁₂ " = 14 ⁵ / ₁₂ .	20 ⁹ / ₂₄ .
Reijärwen " . .	16.	20 ⁷ / ₂₄ .
Pirkkalan " . .	19.	20 ¹⁰ / ₂₄ .
	<hr/> Yhteensä 63 ⁵ / ₁₂ .	<hr/> 81 ¹ / ₂ .

Mitä nyt näiden kirkonkoukkujen vähennykseen koskepi, löydämme kyllä sen pian Takahuhdin neljäskunnan suhteen; sillä osa (warmaankin juuri tuo vähennys 6 koukkua) tästä kuului Kangasalan kirkkopitäjäasen, niinkuin ennen osotimme. Mutta waikeempi on tämän seikan selitys niiden toisten neljäskuntain suhteen. Tähän asti olemme nimittäin tottuneet siihen tietoon, että koko Messukylän pitäjäs on läynyt Pirkkalan kirkkoa näihin aikoihin; mutta tässä näemme, että juuri itse Messukylän neljäskunnasta koko 6¹⁰/₂₄ koukkua on pois Pirkkalan kirkkopitäjäästä. Tätä ei woi muulla tawalla hymärtää kuin että osa nykhisestä Messukylästä tähän aikaan (1551) kuului Kangasalan kirkkopitäjäasen, samoin kuin osa Kangasalan kirkkopitäjäästä kuului Pirkkalan weropitäjäasen (Messukylän neljäskuntaan), niinkuin ennen osottaneet olemme. Vieläkin waikeempi on selittää, miltä kohdalta Reijärwen kirkkoneljäskunta on 4⁷/₂₄ koukkua vähempi ja itse Pirkkalan kirkkoneljäskunta 1¹⁰/₂₄ koukkua vähempi (nähtävästikin tuo tähän kuuluwa outo "Terälax"). Se on kyllä selwä, että kirkon neljäskunnat alaltansa oliwat kruunun neljäskuntien suhteen eroawaiset, niinkuin itse pitäjätkin; mutta kysymys syntyy tästä: mitä kirkkoa olisimat nuo Pirkkalan

ja Keijärmen neljäskuntain 5^{17/24} kouttua käyneet? Tähän ei voi oikein tyhdyttäväisesti vastata. Ainoa keino olisi se arvelu, että nuo "Terälax, Polsoi, Teiskoila, Tauloniemi, Kusunniemi ja Kemmenniemi" olisivat myöskin kuuluneet Kangasalan kirkkopitäjänsen; mutta miksi juuri sinne, koska yleisemmätkin paikkakunnat (Nuovesi) kävivät Pirkkalan kirkkoa. Tämä on kuitenkin tyhdyttäväisempi selitys kuin jos arvoittelisi kirkonkoutun vähemmäksi kooltansa kuin kruununkoutun.

Lisäys Läänityksistä Pirkkalassa.

B. 1551 oli Turun Piispan Lamputia täällä: Tyrkölän kylän 3 taloa, Taipaleen 1, Wattuisen 2, Pudenniemen 3. Me pa-
nemme tähän huomennetun otteen näiden Lamputien weronmaksosta, jossa tulee näkyviin y. m. muassa kylän suuruus siihen aikaan.

Tyrkölän kylä *). Sen. Zonaanpoika kylvää ruutia 3 puntaa **).
Kewät-wiljaa 8 pannia. Samaten on hänellä 40
kuormaa niitthä ***). Ikinäärin.

Maksaa vuosittain:

rahaa . . . . . 7^{1/2} marffaa.

*) "Tyrkölä by. Sen. Zönsön Säär Rog 3 pund. Wärsäd 8 span.
Item haffuer han 40 lasf Eng wid pass.

Utgjör Årligan

Penningar . . . . . 7^{1/2} mrf.
Peder Räjckä Säär Rog 1 pund — —" j. n. e.

***) Sen. Ark. kirjasssa N:o 1954 wuodelta 1553 on seuraawa selitys
näistä wanhanakaisista mitoista:

"Till minnes.

20 cappar gör 1 span,	} se on: {	20 kappaa = 1 panni,
6 span gör 1 pund,		6 pannia = 1 punta,
12 pund gör 1 läst."		12 puntaa = 1 lästi.

****) Mitä tämä heinämitta eli kuorma sisälsi, on waitlea määrätä, sillä
niitä heinäkuormia oli tähän aikaan neljänlaisia: 1) papinwerolasussa 1543
nimitetty "piffu-kuorma" ("smälaf"); 2) "Ginger-kuorma" ("Ginger-laf") joka
weti 16 aamia; 3) "Kapper-kuorma" ("Capper-laf"), joita 4 meni edelliseen,
ja 4) "Talwi-kuorma" ("winter-laf"), joka oli puoli edellisestä. Mainitusssa
Sen. Ark. kirjasssa N:o 1954 wuod. 1553 on seuraawa muistutus tästä: "16
åmer gör 1 Gingerlaf höö. 4 Capperlaf 1 Gingerlaf. 1 Gingerlaf gör 2
winterlaf."

Tyrkkölän kylä. Peder Käijä kylwää rukiita 1 punnan, kewätwiljaa 3 panna. Samaten on hänellä 20 kuormaa niittyä likimäärin.

Maxjaa vuosittain:

rahaa . . . . . 3 markkaa.

" Jöns Käykä kylwää rukiita 1 punnan, kewätkylwää 3 panna. Samaten on hänellä niittyä 25 kuormaa likimäärin.

Maxjaa vuosittain:

rahaa . . . . . 3 markkaa.

Taipaleen kylä. Jacop Matinpoika kylwää rukiita 1 punnan, kewätkylwää 3 panna. Samaten on hänellä 20 kuormaa niittyä likimäärin.

Maxjaa vuosittain:

rahaa . . . . . 3 markkaa.

Bispala. Marthn "Jbnn" kylwää rukiita 2 puntaa, kewätwiljaa 4 panna. Samaten on hänellä 50 kuormaa niittyä likimäärin.

Maxjaa vuosittain:

rahaa . . . . . 4 markkaa.

woita ("Szmör") . . . . . 1 $\frac{1}{2}$ ℔.

Wattuijnen. Lasse "Jbnn" kylwää rukiita 1 punnan, kewätwiljaa 3 panna. Samaten on hänellä 30 kuormaa niittyä likimäärin.

Maxjaa vuosittain:

rahaa . . . . . 2 $\frac{1}{2}$ markkaa.

woita . . . . . 1 ℔ 5 ℔.

" Oloff "Jbnn" — juuri samoin kuin edellinen.

Pudenemi. Thomas Matinpoika kylwää rukiita 5 karppaa *), kewätkylwää 3 karppaa. Samaten on hänellä niittyä 8 kuormaa likimäärin.

Maxjaa:

rahaa . . . . . 1 $\frac{1}{2}$ markkaa.

woita . . . . . 1 ℔ 5 ℔.

" Lasse "Jbnn" — samoin kuin edellinen.

*) "Karppar" oli kai sama kuin karpio = 10 lappaa.

Budenemi. Sijmon "Ibnn" — samoin.

Summa:

Maasfa käypää rahaa . . . . . 30 markkaa.

Wero-woita . . . . . 8 R 15 S."

W. 1575 oli Pispan Lampuotia samat kylät (paitse Wattuinen) ainoastansa sillä eroituksella, että taloluku niissä tällöin oli seuraava: "Törköilä 3, Taipale 1, Pisपालа 2, Budenemi 5."

Samana vuonna oli Pirkkalan Naantalin Luostarin maata $\frac{1}{2}$ äyriä ala ("Nåbendals Klosterjord $\frac{1}{2}$ öres land"), josta vuosittain maksettiin weroa 6 äyriä; mutta sitä ei sanota, missä kylässä tämä Luostarin maa oli.

W. 1561 mainitaan Saapaniemi ja Penttilä Ruinik. Majestettiin omaksi ("R. M:ts egit"). Kenelle nämät talot senjälkeen annettiin, se on edelläkäsien osotettu.

W. 1575 luetellaan seuraawaiset Kälksilampuodit — ("Frelsis Landbönder"): "Wike 1, Tyränma 1, Kehoiniemi 1, Kasila 1, Luctila 2, Näkiä 1, Saapaniemi 1, Bengtilä 3." Tämä luettelo on erittäin myös sentähden huomattawa, että Tyränmaan, Kehon, Kasilan ja Luffilan nimet ensi kerran näin aikaisin tulewat nähtyihin, kuin myöskin että se todistaa, mitä ennen sanoimme näiden tilain poisjättämisestä vuoden 1540 ja 1553 manttaalikirjoista. — Kuinka läänitysten luku lisääntyi tästä ajasta alkaen vuoteen 1656 niin suureksi, että melkein koko pitäjäs oli herrain hallussa, sen olemme ja ennenkin osottaneet ja saamme vielä edespäin wiinemainitun vuoden manttaalikirjasta nähdä.

Ennen kuin käännyimme pois tältä vuosijadalta, filmäilemme muinaisen Pirkkalan ylisä, tähän asti vielä kertomattomia aloja, nimittäin Kuowettä ja Keurua, jotta, niinkuin warmaan tiedämme, aina vuoteen 1576 asti kuuluivat Pirkkalaan, sillä wasta tänä vuonna nimitetään Kuoweden pitäjäs ("Nåawesij Sochn") ensi kerran (Sen. Ark. löytywäsä siellä t. w. Soulukuun 18 päivänä pidettyin shyskeräjien salkko-luettelossa), mutt'ei vielä edellisenä vuonna. — Se kirjallinen kappale, joka warhaimmin ja warmimmin walaisee näitä tietoja, on se merkillinen w. 1564 Sen. Ark. löytywä luettelo Pirk-

kalan uudisasutuiista erämaista ("Nybesatte Cremarker" i Virkala), jotka olivat seuraavaiset.

"Hopianemi,
 Hanhoilari,
 Rounniemi", jossa oli talot:
 "Pouuru" ja
 "Prassti."
 "Patalanoja,
 Soensuu,
 Kolkiulari", jossa oli:
 "Pappoinen" ja
 "Sakkainen."
 "Pohjalari,
 Radhoniemi,
 Matalasalmi,
 Zähdispohja,
 Korplax,
 Kolari,
 Kitaniemi,

Zämingi,
 Mammola,
 Sitalari,
 Haukaniemi", jossa oli:
 "Keffoinen."
 "Keiheslari,
 Petäjälampi,
 Olkitaipall,
 Wakaniemi", jossa oli:
 "Partinen."
 "Pekelisniemi,
 Heikinniemi,
 Pengo,
 Karvanoja,
 Wähähauhojaperä."
 "Kouffua 4. 10 äyriä.
 Manttaalia 36."

Sen mukaan kuin olen woinut selkoa saada näistä nimistä, tawataan "Pengo" Mlöjärmellä; "Soensuu" Teiskossa; "Keiheslari, Petäjälampi, Olkitaipall ja Wakaniemi" Kurussa; "Hopianemi (Huopioniemi), Hanhoilari (Hanho), Kitaniemi, Zämingi, Keffoinen, Pekelisniemi (Pekkala?) Kuoweden emäseurakunnassa ja "Prassti" toisella puolen Wisuweden, siis Wirtailla. Niistä toisista nimistä, mihinkä seurakuntaan nyhyään kuuluvat, en ole woinut saada warmaa selkoa; mutta siitä olen wisjeytetty, että ne, waiikka tietytstikin wähan toisiksi muodostuneina, tawataan Kuoweden ja Keurun pitäjasten kirkonkirjoissa. Että nämät tienoot jo tällöin kumminkin osaksi olivat werollisia, huomaa siitä, kun olivat kouffu- ja manttaalilukuun lasketut, kuin myöskin siitä, että tämä paikkakunta jo 12 vuoden perästä taidettiin eri pitäjääksi tehdä.

Seitsemänneltätöistä vuosijadalta on meillä kaffi erinomaisen tärkeätä kirjallista tietoa tälle kertomuksemme alalle lisäksi, nimittäin:

1) Luettelo Autiotaloista w. 1630.

Tähän luetteloon otimme ainoastansa nykyisen Pirkkalan alan. Taloja ei nimitetä, paitsi muutama ainoa, alkuperäisessä kirjasafaan, vaan on ainoastansa niiden luku numeroilla merkitty. Autioina oli:

Pirkkalan neljäskunnassa:

"Naistenmatka 1,	Wihoila 1,
Sangila 1 ("Salis"),	Kormola 2,
Sikoijs 2,	Saianoja 1,
Birkala by 3,	Rangantaka 3 ("Purra").

Keijärwen neljäskunnassa:

Kahoila 3,	Kunjas 1,
Tähläppila 4 (siis kaikki), niiden seasfa: "Piskoij."	Pohjatyhä 1,
Pielax 2,	Sakiala 1.
Posfila 1,	(Kuskola 1 ("Mustaniemi),
Umaris 1,	Kowero 2,
Keijärfui 1,	Padustaiwall 1 ("pontka"),
Meijärfui 1,	Kämneniemi 1)."

W. 1630 oli nykyisen Pirkkalan alalla siis koko 30 taloa autioina, emäkirkon osalla 21 ja kappelin osalla 9. Josko tähän ikävään seikkaan oli luonnollisia syitä (katovuosta y. m.), siitä emme tiedä; mutta tiettyä on, että kansa tähän aikaan, ollen aatelisten aluisina ja lampuoteina, oli ylipään kirjassa tilassa, joka ei muuta voi vaikuttaa kuin tilain häviämistä. Siinä ehkä siis on etsittävä suurin syy tuohon suureen autiotilaan. — Meillä ei ole useampia luetteloja autiotaloista Pirkkalassa; mutta hyvin tiettyä on, että monia taloja kautta tämän vuosikadan autioina oli, koska waraffaalla Rokemäelläkin vuodesta 1578a lkaen aina vuoteen 1727 melkein joka vuosi luetellaan monia kymmeniä autiotaloja. Samaan aikaan kuin äsken näimme niitä Pirkkalassa olleen 30 oli Rokemäellä 60 (nimitt. w. 1629); w. 1604 nousi niiden luku wiimemainitusfa pitäjäässä 161:een ja w. 1606 oli niitä 147; samoin oli tätä ennen kuin myös tämän jälkeen (w. 1583 oli 100 ja w. 1680 oli 33 autiotilaa); vasta Kun. Kaarle XI:n Reduktionin jälkeen näkee autiotaloin luvun Rokemäelläkin wähenewän: sillä w. 1690 löytyy niitä vaan 7 ja 1700

maan 8. Eipä itse nälkä- ja kuolinvuodettaan 1600-luvun lopulla eikä myös Ison vihan katkerat ajat 1700-luvun alulla näy autiotalojen lukua enentävän, vaan on se aina aateliston wallan murtaamisesta saakka mainitun Reduktionin kautta ollut vähenemässä, jotta todellakin sopii sanoa, että tämä XI:n Kaarlen toimi 11:llä hetkellä pelasti Suomen kansan orjuudesta ja siis sen kansallisuuden perikadosta! — Ett'ei Pirkkalassa koko 1600-luvulla woinut toisin olla kansan tila kuin Kokemäellä, sen woi päättää siitä, että Pirkkala juuri samoin kuin Kokemäkin on aina ollut aateliston pesäpaikka, ja että sen lähes koko ala on ollut läänityksenä, niinkuin ennen sanoneet olemme, näet myöskin seuraawaisesta:

2) Pirkkalan manttaaliluettelo w. 1656.

Hemoiswäen taloja ("Ryttare-hemman") . . .	14 ¹ / ₄	manttaalia,
Lahjotus (?) " ("Tilldelnings-hemman") . . .	3 ⁵ / ₁₂	"
Salkawäen " ("Infanteri-hemman") . . .	4 ³ / ₄	"
Elinajaksi wapaita taloja ("Frihet till Lifstid")	4 ² / ₃	"
Werottomia taloja ("Frelse-hemman")	52	"
Säterien alustaloja ("inom Kåå och Köörr") *)	4	"

Yhteensä 83¹/₁₂ manttaalia.

Samana vuonna oli werottomia eli rälsfitaloja Mesfukylässä 51 manttaalia, Kangasalla 57, Wesilahdesa 69, Ryrösfä 59, Mouhijärwesfä 57, Itälisissa 48³/₄, Keurulla 12¹/₃ (josja muuta manttaalia oli wain 3¹/₃).

VI. Tiet ja Kulkuneuot.

Näille olemme erinomaisen tärkeytensä wuoksi omistaneet erinäisen luvun kertomuksessamme, syystä että Pirkkalan tiet owat ei ainoastaan maantieteelliselle vaan myöskin historialliselle alalle kuuluwaiset. Teitä onkin Pirkkalassa osallensa sängen paljon, niinpä niin

*) Nämät "Kå- ja "Körs-hemman" olivat perustetut Kartanoitten alueelle ja olivat werottomia; mutta sillä ehdolla, ett'eivät saaneet olla Kartanosta penikulmaa kauwempana.

paljo kuin suinkin täntokoisella alalla sopii olla; sillä täällä on teitä yhteensä 11 penikulmaa eli 111 wirstaa (ilman sitä että Hämeen puoliskilla on Lempäälässä paljo tietä tehtävää), josta 36 wirstaa on wahvaa walta= eli postitietä, loppu muita maanteitä ja kyläteitä. Kun otamme weden alan, 20 tuhatta tynnyrin alaa, pois pitäjään koko awarundesta: eli $4\frac{3}{10}$ □ penikulmasta, niin jää mannermaata pitäjälle noin $3\frac{5}{11}$ □ penikulmaa, jolla alalla siis täällä on 11 penikulmaa tietä, s. t. s. jokaiselle □ penikulmalle noin 3 penikulmaa 7 wirstaa. Iso-jaon aikana ottivat maantiet 164 tynnyrialaa, nyt paljon enemmän, sillä monta uutta tietä on sitte tehty.

Waltamaantie eli postitie Tampereelta Turkuun käy emäkirkon Turun puolisen osan läwitse lähellä Pyhäjärwen, Nokian wirran ja Kuloweden rantaa Siuron kosken ylitse Karffuun. Tämä tie on merkitty wirstantopilla, joita tämän pitäjään osalla on 22. Toinen waltamaantie poikkeaa tästä Turun tiestä Epilän kohdalla Ylöjärwen kappelin eteläisen osan läwitse Pohjanmaalle ja on tämän pitäjään sisällä mitattu 14 wirstaksi. Ehkä lukija pitkästy, waikka matkustawaisille kerromme näitten waltateitten wierut. Tampereelta lähdettyä on rajaweräjälle 2 wirstaa. Maantie käy pitkin Maanselän (Pyhniken ja Bispalan harjun) pohjaista syrjää, josta saat katsella pitkin Näsjärwen sinertävää pintaa. Sitte lasket Bispalan ahteelta Maanselän poikki, josta (niinkuin ennen sanottu on) näet koko Pyhäjärwen ja Pirkkalan emäseurakunnan enimmäen osan. Maapuolella sanottua ahdetta kuljet suuren portin läwitse, jonka päällitse poikki maantien käy Tukki-tie (josta edespäin). Tästä Epilään asti on tie mellein aina pahaa Tampereen Tehtaitten pumpuli- y. m. kuormain rikki ajamaa. Tällä wälillä onkin sangan wilkas liikunto; melleinalati näet tässä Tampereen "laimoja" (= tawarakuormia). Epilästä nouseaan ylös Tiikon harjulle, josta katsanto on ennen kerrottu. Täältä harjulta alas laskeutua on Pirkkalan muhkea koulukartano oikealla kädellä ja maantie menee aina Raajan-
ojalle asti pitkin santaharjuin eteläistä lehtoista syrjää, ja se onkin oikein hupaista kulkea. Koululta wasemmalle kädelle näet Raarilan kauniin rusthollin Waakkojärwen ja Pyhäjärwen wälillä ja eteenpäin alangossa Naholau rusthollin; tästä wirsta Willilän kauniisiin rustholleihin. Taas wirstan matka Willilästä käy maantie Kadakiston lahden syrjässä poikki sen harjun pään, joka kulkee pitkin Wihmusjärwen eteläistä siwua. Kadakistossa oli muinen krouwitorppa, jonka siwutse monen

matkustajan oli vastus päästä; sentafia nähtiinkin tässä alati hemosten seisovan vedettäviänsä juopporatteja odottamassa. Mutta nyt on se suloinen aika aikaa sitte ohitse, eikä torppaakaan enää ole tässä. — Radakistosta tullaan Pitkänniemen honkia kaswawalle kankaalle, joka muinen, ehkä juuri sanotun wiinakrouwin tähden, oli pahassa huudossa, ja owatkin kai nuo hongat kuull eet monta pahaa räähynähuutoa. Wiimeinen mainittawa wiinaperfeleen vaikutus tällä kankaalla tapahtui pari vuotta sitte, kun eräs Monhijärweläinen welsensä tässä teurasti. — Radakiston wiina-aweeet käiwät ja hongatkin huokasivat.

Marcklundan lahden kohdalta alkaa suloinen 1½ wirstaa pitkä puisto: Kaunis harju Wiinuksen puolella tietä ja suloisin lehtimetjä Pyhäjärwen puolella. Wiinusahteella taikka jo wähän ennenkin tulee Pirkkalan emäkirkko eteesi, seisoen Wiinusoesta ylenewän korkean harjun päässä, jota et suinkaan filmäilemättä jätä, ja jossa toki kaikki ihmisisukua waiwaawat waikeudet unohdat! — Jos matkustaja tahtoo muistaa Pirkkalan köyhä, niin kokottaa waiwaisukko kirkkotien suulla kättänsä. Siitä käy maantie Wiikin kartanon siwutse pitkin harjun juurta. Jo näet Nokian wirran mutkasuumkin, kuulet Emäkosken kohinan. Tässä nonset taas harjulle, josta näet Nokian kartanon, Röhöpelin wuoren ja Yhränmaan jyrkät mäet; sitte lasket Laajanojan eli Lanttalan korkeeta ahdetta alas fillalle ja tästä nouset ylös toista pitkää ahdetta myöden. Nämät owat Pirkkalan suurimmat ahteet. Lanttalan puustelli on oikeella kädellä. Tämän ja Haawiston välillä on wähiäinen metsämatka: Kursunkangas; samaten Haawiston ja Korwolan välillä, kuin myöskin Korwolan ja Penttilän välillä, jossa se ennen ferrottu Helwethinhandan ahde on. Penttiläsä käy maantie pitkin Kuloweden syrjää. Pitäjään raja on keskellä Siuron siltaa.

Sen toisen waltatien wieristä on jo ennen ferrottu, se on, paitsi Mljjärwen kirkon aukeeta, kokonansa metsämatkaa.

Tätä edellistä tietä Tampereen rajaweräjältä Siuron fillalle kutsuttiin "Wesilahden tieksi", siitä että Wesilahtelaiset aina tähän asti owat sitä rakentaneet. Mutta w. 1859 hakivat he eroa siitä ja saiwatkin, waikka on riitaa kestännyt aina w. 1862 asti, kumpiko pitäjänsä tätä siihen asti korjaisi, kun se laillisesti Pirkkalaisille jaetaan. Wihdoin tythiwät Pirkkalaiset kuwernoöriin päätökseen yhteisessä kokouksessa Loukof. 9 p. 1862; että riitaa pitkittäwättä ottawat tien haktuunsa sitte kuin seuraawana kesänä Wesilahtelaiset sen hywästi jättö-

luntoon korjaisivat ja syyni siinä pidettäisiin. Se tehtiinkin. Mutta tie "krateerattiin" ja jaettiin vasta w. 1865.

Sitä toista waltatietä Epilästä Piiñön kylään Hämeentyrön rajalle olivat Ryröläiset muodesta 1815 rakentaneet ja woimassa pitäneet, jonka tähden sitä kutsuttiinkin "Ryrön tieksi." Mutta maaherran päätösfestä Helmik. 28 p. 1859 pääsivät he tästä wapaaksi, sen muka sopiwan yleisen päätöstawan mukaan, että kufin pitäjäs rakentaisi rajainfa sisällä olewaijet tiet, josta seuraa, että toifet pitäjääät pääsewät melkeiten wapaiksi tienteosta (niinkuin esimr. Wefilahti, jossa ei waltatietä ole laifinkaan, waan omia wäli- ja kyläteitä), toifet taas, joifsa ristiinrastiin kulkee walta- ja wäliteitä, rasitetaan peräti ylellifefsti. Niin wähäinen Pirkkalafin tästä puoleen faa huokailfa kowan alituisen rasituksen alla teittensä teofsa, siten että tähtyy fuurelle Tampereetta käywälle wawalle maakunnalle (Tyrwäläifille, Karffulafifille, Mouhijärweläifille, Ryröläifille, Skalilafifille y. m.) sekä Tampereen rajuille tehdäs- ja kauppa-uormille ("laimoille" = "Prahfituormille") tehdä enemmän kuin puolen neljättä penikulmaa wawaa waltatietä, jotka nämät fyfshyin kewäifin painollansa rikkowat pohjattomiksi, jolloin fitte maamiehen joka wiikko tähtyy monta hewos- ja miespäiwätyötä tarpeellifimmista elatuskeino-töistensä näihin uhrata, niin ett'ei monestifkaan muuta ehdi kuin olla lapio kädesfä maantiellä.

Ja paitse näitä ferrotuita postiteitä, joita koko mailma kulkee, on Pirkkalassa kylläkin paljo fangen fuurella rasitufjella ylöspidettäwiä wäli- ja kyläteitä, nimittäin $7\frac{1}{2}$ penikulmaa, jossa jo kyllä 5000 lukuiselle wäestölle olisi tienteofa, paitse sitä kuin Hämeen puolifille Lempälässä wielä päällifefsi on melkoinen mitta postitietä, josta edespäin puhumme. — Nlöjärwen kirkon ohitse poifkee läwitse tämän kappelin (Kurun ja Nuowedelle ja fiitä Pohjannaalle) $2\frac{1}{2}$ penikulmaa pitkä wawaa maantie, nimeltä "Peräkunnan tie", jota myös emäkirkolafifet tekewät. Tämä tie, waiffa kowin ahteista, on fangen haufkaa kuljettawaa; sillä paitse Keijärweä ja Weiffijärweä pistäwät Näffijärwen lahdet tälle tielle, jonka warrella on kappelin ifommat kylät ja kauniita lehtimetfiä tawantafaa. Täältä tieltä poifkee Pohjankylän ja Piimolan kylätiet oikeelle puolen, ja kohta wähän matkaa Nlöjärwen kirkon pohjaiselta puolen penikulmaa pitkä Sorwajärwen tie. Itse Peräkunnan tie oli wielä 50 vuotta fitte pahaa, tuskin kärryllä kuljettawaa; Sorwajärwen tie on hiljakkoin tehty. Samoin tehtiin

muutama vuosi sitte ratastie Mäkylästä, Keijärwen kylätieltä, Teewalan ja Harjuntaustan kautta Vielahden ohiitse Piispalaan. Wasta Teewalasta alkaen on tämä tie oikeesja kunnossa. Vielahden siwutse poikke Niiemen tie ja Siiwikkalan tie. Pinsiön torppamaasta tulee aina Torisewan torpasta asti paha ratastie "Kyrön tielle", lähellä Pinsiön kylää. Tälle torppamaalle haki 4 vuotta sitte nimismies uutta tietä Penttilän kylään; mutta kihlakunnan oikeus katsoi tämän tarpeettomaksi asianomaisia kuulusteltua.

Emäkirkolla on, paitsi Kaarilan tietä ja Syhyn huonoa kylätietä sekä Naholan ja Pitkäniemen kummankin yksin nauttittavaa tietä, Kankaantaan hyvä kylätie, joka poikke sinne kirkonharjun juurelta pitkin Wihnusjärwen jyrkkää wierua. Siihen tulee "Waiwasphysyltä" kirkon tornin ja hautausmaan wälitse toinen tie. Maatilan talon ohiitse ja sen peltoa myöden owat Hämeen puoliset saaneet wahwan syhntätävän kirkko- ja myllytien.

Toisella puolen Wiikin kartanoa, juuri siinä kusja waltamaan tie nousee harjulle, poikke wahwa maantie Emäkoskelle Wiikin ja Kankaantaustan myllyille ja siitä tiestä toinen haara Nokian proomille ja ylitse Taiwakkunnalle. Tämä köydellä wedettävä proomi on Emäkosken kuohun yläpuolella. Sille mahtuu korkeintaan 4 hewosta rattaineen; kufin, joka ei maksu kappoja proomarille, maksaa ylikulusta 12 penniä hewosesta ja 4 penniä jalkaihminen. — W. 1808 ja 1809 jota-aikana tapahtui tässä muutamille Wenäläisille se wahinto, että meniwät proomin kansja alas Emäkosken kuohuun, jossa proomi pysähtyi kiwikarille, muutamat hukkuivat, toisia wedettiin köysillä kuohun läwitse maalle.

Taiwakkunnan läwitse käy aina Haapaniemeen asti wahwa tie, nimeltä Taiwakkunnan tie, joka aluin oli ollut waan ratastie Kasilan kruununpuustelliin. Proomilta nousee tämä tie kauniitten istutettujen koiwuin wälisjä Nokian kartanolle, jonka pihan läwitse se menee aina hlöspäin sille ennen kerrotulle hlängölle, jossa Rhyöpelin wuori on, ja sitte Taipaleen, Rohmalan, Kennolan, Wasatamäen, Memmolan, Kasilan ja Luffilan kylien ja peltoin läwitse. Nokian wierestä poikke Wiholan ja Tyrkkölän kylätiet, wahan ylemppää Hauroisten ja Kehon tie. Kennolasta poikke pitkin Ternijärwen syrjää paha ratastie Sorwan kylään Tottijärwen kappelisja.

Itse Taiwalkunnan tien päätti kuvernööri Marrask. 4 p. 1857 pitkitettäväksi Wehkalillasta (Rukkilan ja Haapaniemen välillä) ruu-
ten 6 kynnärää leveällä ojitetulla maantiellä tämän pitäjään Taula-
järven kulman ja Karun pitäjään lävitse Tyrwäsen Tormin leskie-
marikylään. R. Senaati wahuwisti tämän päätöksen Maalisk. 1 p. 1859.
Sitä osaa tästä uudesta tiestä, kuin kuuluu Pirkkalan pitäjääsen, tele-
wät Nofia, Haapaniemi ja koko Taiwalkunta. Kesällä w. 1861 al-
jettiin työ, johon pyynnöstä R. kruunulta saatiin apuvaroja 300 rup-
lan waiheelle. Koko Taiwalkunnan läwitse tulee siis käymään hywä
maantie, niin ett'ei Turkuu, Hämeenlinnaa y. m. kohden matkustawais-
ten täältä tarwitse enää Nofian wirran ylitse soudella.

Paitse näitä monia maanteitä siltoineen, joita pitäjään piirin si-
jällä on sille rasiitukseksi, on Pirkkalalla wielä osa jo ennen maini-
tusja Tyrwään Wammastoksen sillan rakennuksesja. Siitä irti pääs-
täksensä owat ylipitäjät parhaallaan ha'usja. Asia ei ole wielä päät-
tynyt.

Hämeen puolisen pitäjään osan läwitse käy hywämäinen maan-
tie, joka poikke isolta Lempälän postitieltä wirstan tällä puolen Ha-
tanpään kartanoa ja menee aina Wesilahden Anian kylään asti. Al-
kuansa olikin tämä tie eli erittäin sen pitkitys Pirkkalan wanhalta kir-
kolta sanotun Anian kruunupunstellin tie. Wasta tällä vuosija-
dalla korjattiin se awulliseen kuntoonsa. Kyläteitä tällä puoleu ei tar-
wita; sillä paitse Sorkkalan kylän 3 taloa ja Topparin 2 taloa owat
kaiikki tämän puoliset kylät ja talot sanotun maantien warrella. Sor-
kkalan kylään käy mitä pahin tie, joka ei wielä ole parantunut siitä-
kän, että se w. 1861 jaettiin shynättäväksi. Pappilaan poikke tie
wanhalta kirkolta ja Topparille huono tie toiselta puolen Pirkkalan kylää.

Niinkuin jo ennen mainitsimme, on Hämeen puolisilla tieosanja
postitiellä Lempäläsä, josta näillä on paljo waiwaa, siten että san-
taa täythy wetää aina Sorin ahteelta liellä Tamperetta eli noin pe-
nikulman päästä. Tästä tiestä hakivat Hämeen puoliset eroa, sitten
kuin Turun puolisille "Wesilahden ja Ryrön tiet" oliwat tuomitut
ja pyhswät siitä shystä, että kufin pitäjäs waan alallaansa tekisi teitä,
aada yhtyä Turun puolisen pitäjään teihin ojaikkaitji; mutta tästä ei
mitään tullut. Wielä päälliseksi haettiin heitä tekemään uutta tietä,
joka käwisi Anian kylästä Nuhalan kylään Lempäläsä; se jäi kuitenkin
wielä sikkensä.

Keskiewaria ei Hämeen puolella ole, mutta hollikhyttä saavat tehdä Moisjon keskiewariin Lempäläsä ja Wehmaan keskiewariin Mesfukhläsä, johon edelliseen kyttimelwollisilla esimr. Pirkkalan kylästä on noin 3 penikulmaa, joka menen tullen talonpojan juhdalta ja mieheltä wie wuorokauden ylitse sen mittä hänen keskiewarisfa täytyy määrätyn ajan maata maan matkustawaisia odotellen. Hämeen puoliset saawat siis kyllä kelpo laahausten maanteistänsä ja kyhditsemifestänsä.

Turun puolisesfa pitäjääsä on keskiewaria koko kolme: Saawistolla, Ylöjärwen kyläsä ja Mutalassa. Saawiston keskiewaria piti ennen kylän wiisi taloa, wuorotellen kufin wiikon ilman maksotta. Pitäjääsä on tehty hollikhyttä tähän sekä Ylöjärwen keskiewariin. Mutta uuden wuoden päivästä w. 1860 pantiin nämät huudolle ja ne maksoiwat pitäjälle kundredta sataa ruplaa. Hollikhyti ja talonpojan työjuhtain räälkäys lakkasi siis; mutta kyllä sai raha sen sijaan kyhtinsä talonpojan kuffarosta. Saawiston keskiewaria pitävät tämän kylän talot nyhyisellä huutoajalla kufin wuoden wuoroansa. Ylöjärwen keskiewari on huudettu paikallensa jo on nyhyään Kätkän talossa. Mutalan keskiewari muuttelee sen kolmesfa talossa. Nyt on sekii jo huudolla ja siis sijätaakkana. Saawiston keskiewari pitää 4 hewosta wartoomassa; apuhewosia antawat naapurit tarpeen mukaan. Tästä kyhditään Tampereelle 18 wirstaa ja Mouhijärwen Salmiin 15 wirstaa sekä Ylöjärwelle 19 wirstaa.

Nyhyään kuljettawat keskiewarit isoa postia, mutta ensimmältä, kuin Tampereen ja Turun välille posti toimitettiin, kuljettiwat erityiset postitalot sitä. Senkaltaisia postitaloja täällä oli Tohlopin Kohma ja Korwolan Oula. Kihlakunnan posti on huudolla, jainoin wankien kuljetus.

Talwitie käy pitkin Pyhäjärweä Raiwannoista Tampereen rantaan Pappilan ohitse; tästä poikkeee toisia wiitoitettuja talwiteitä: Pappilasta poikki Pyhäjärwen Maatialaan, toinen Tyrkölään, kolmas Pappilan Pihlajaniemen kohdalta Pitkäniemen ohitse Kadakistoon. Nämät owat kaikki, ja erinomattain wiimemainittu, sangen waarallisia Pyhäjärwen wirtaisen luonteen tähden. Sykhyllä jäätywät nämät paikat ensimmä kyllä tukewiksi, niin että usein wielä maan paljaana ollessa ajetaan kolistellaan rattaillakin Pappilasta oikoseen Pitkäniemeen. Mutta jo keskitalwella ja fewätpuoleen hiwuttaa wirta jään petolliseksi, niin että tämä mainittu wäli monesti on silloin sulana.

Tyrkkölästä pitkittää talvitie Pirkkalan Taiwalkunnan lävitse Karkkuun: ensin Tyrkkölästä Kalmaan mäen kautta Taipaleelle, jota tietä Knuti Kurki paeni Nuijamiehjä; toinen talvitie Taiwalkunnalle käy Kahtalammin ja Ternijärwen ylitse ja tulee maalle Kenno-lasja. Kolmas Haurosten lävitse Sorwaan. Se ensinnä mainittu talvitie Karkkuun menee Haapaniemen sivutse Suoniemen kirkolle ja siitä Koivunkylän ja Karunkylän lävitse Tyrwäasen Wammaskosten sillan korwaan, joka siis tekee suuren ojemuksen Turkuu kohden pyrkimille. Wiime vuosifadalla oli vielä tällä tiellä talwikeskiemari Pirkkalan sisällä, nimittäin kerottain Memmolasja ja Ruffilasja, wiikon kuskafin talosja.

Wälästi on jhystralwella ajettu yli Nokian wirran yläpuolelta sen kuohua, proomin kohdalla. Wärräsä Korwolan ja Ruffilan wälillä ajetaan useimmin ja enemmän aikaan talwella yli sanotun wirran.

Pitkin Jokisenjärweä käy talwitie Siwakkalahdesta allaen Murhasaaren ja Lahden talon wälitse S. Ryrön Mahnalaan.

Kielahdesta käy myös talwitie oikoseen Tampereelle oluttehtaalle. — Wiikilästä oikaistaan Mløjärwelle metsän läwitse sen niinkutsutun "wanhan kirkon tien" kautta, joka tällä puolen Teewalan tiehaaran tulee maantielle. Tämä tie ei Mløjärwelta tehnyt wähintäkän oikaisua Harjun wanhalle kirkolle, eikä siis Harjun kirkon tähden nimeänsä saanut; se on nähtävästikin wanhin tie Pirkkalan emäkirkolle Mløjärwelta, Kuowedelta j. n. e., ja oliinkin sopiwammin nimitettävä: "wanha kirkkotie."

Aijän ahteen alapuolelta poikke talwitie Mäkkylän ohitse pitkin Keijärweä; Wahannan poikki on talwitie Lempiäniemelle ja Wahantapohjaan. Raiharilta mennään Mäsjärwen jälle yli Mutalan lahden Pohjankylään, josta maitse talwitie Pengonpohjaan yli Suttin lahden ja siitä edespäin Suttin talon sivutse. — Pinsiön kylästä käy kanssa talwitie Pinsiön niittumaan ja metsän läwitse Rantaantaka.

Tawallisin kesä-ajokalu kirkko-, kaupunki- ja kylämatkoilla on häkkirattaat, joissa on istuin puisten kannattimien ("linjaalien") päällä. Katasatulaa ei enää monella ole, waan "silat" taikka "kranat." Useimmalla waraskaammalla talollisella on jo kahden-istuttawat "kääsit", toisilla niinkutsutut "kureerikääsit"; yhden-istuttawia kääsiä ei enää ole monella. Muutamalla näkee sitä vastaan wanhanaikaisia kirkko-

käästä, joissa on tavallisesti keltaiseksi maalattu kahden-istuttava koppa ("kori") puisten kannattimien päällä; sen etunenä ("särmä") on sangen matala. — Työrattaisissa, joilla vedetään fantaa, fontaa y. m., on waan pohja ja matalat lautaiset laidat. Talvi-ajokaluja on: uudenaikaiset kahden-istuttavat, kuperafiivuiset reet, taikka "pajureet", joissa on kuskituoli; matkarekinä wilsellään wanhanaikaisia laittoita muutamalla on myös yhden-istuttawa niin kutsuttu "puffireki." Tavallisessa työreessä on paljas lautapohja ja 2 eli 3 kalikkaa kummallakin fiivulla. Hirsiä vedetään takareilla.

Kulkuneuvo järwillä on wene (sanotaan täällä enemmiten paattiksi). Kirkkopaatit owat pitkiä 4—7 hankaisia. Tänkaltaisia on ainoastaan Hämeen puolifilla, sillä Turun puoliset eiwät tarvitse niin suuria. Tavallisissa paateissa on waan 2 paria airoja; toisissa wähiissä waan yhdet rautahangat. Kaikki paatit owat kööllittömiä, fileäpohjaisia ja niitä ohjataan perästä leweellä melalla. Ruuhilla ei kuljeta yli isompien järwien, waan niillä kalastellaan lahdisia, joissa ja wähemmissä järwissä.

Paitse näitä ainaisia järwi-kulkuneuvoja alkoi Pyhäjärwellä w. 1859 Lokakuun 27 päivänä höyryalusliike, jolloin nimittäin w. tuomari A. Törngrén'in höyrylaiwa "Laukko" ensi kerran piirti sanotun järwen pintaa, kulkein Tampereelta Laukon kartanoon ja Wesilahden kirkolle. Noin kello 9 aamuisin laski se alas Wuolteesta, poikkesi Wiinikan rantaan, Tyrkölään, Pappilaan (joka päivä) ja Maatialan rantaan (ainoastaan keskiwiikkona). Kaikkiin näihin paikkoihin on rakennettu rantalaiturit. Kello 11 ja 12 wälillä pääsi se Tampereelle ja lähti sieltä kello 3 iltapuolla. Tämän järjestyksen piti Laukko ensi vuosina ja kansaa kulki sinä paljon; wiime vuosina on sen kulkullut epäjärjestyksessä. W. 1863 Kesäkuussa hihti Pyhäjärwellä jo toinen höyryhewonen "Umarinen", joka wiettiin Hämeenlinnaan ja myytiin kruunulle. Ja w. 1864 oli kolmas wähäisempi höyrywene (Willehteaan isännän Peterson'in oma) liikkeellä Tampereen ja Lempälän wäliä joka päivä wohkumassa. Syksyllä tapahtui sille wahinko jäisissä, mutta pantiin taas kuntoon. Tämän kautta syntyi höyryliike Tampereen ja Hämeenlinnan wälillä, siten että Hämeenlinnasta tuli toinen höyrylaiwa Lempöisiin Lempälässä. W. 1865 Kesäkuun 6 p. sytättiin Tampereen konepajassa valmistettu uusi höyrylaiwa (jo neljäs) Pyhäjärwelle. Tämä 25 hewosen woimainen höyrylaiwa, nimi-

tetty "Elias Lönnrot", on myöskin A. Törngrén'in oma ja tulee kul-
femaan Lempoisten ja Tampereen väliä.

Näsijärvellä on samoin neljä höyryalusta: vanhin "Ahti" Teh-
taan-isäntä Wasafjerna'n, kulkee Tampereen ja Kuoweden väliä;
toinen isompi on kruunun oma; kolmas lastialus ja neljäs vähäinen
höyryvene, yhsityhisten omia.

Näin on liikunto vähän ajan sisällä vilkastunut ja kaikkialle
päin päästään siis Birkkalasta wesiä myöden. Suuri apu liikunnolle
olisi, jos Pyhäjärvestä vielä Kuowedelle taidettaisiin awata wenetie;
sillä ei Nokian Emäkoskea ole vielä yksikään mieltä mielin laskenut,
paitsi muutamats Wenäläiset wahingossa. — Senkaltainen wenetie eli
kanawa aiwottiinkin sata vuotta sitten Hauroisten lahdesta Rahtalam-
min ja Ternijärwen kautta alas Nokian wirtaan Kennolan ja Wasta-
mäen välillä Korwolan kohdalle; mutta sitä, waikka kenties mahdollista,
ei ole sittemmin ollut kysymyksessäkään.

Mainitsematta emme taida jättää sitä suurta sahatukkien kul-
jetusta, kuin viime vuosina Birkkalan wesillä on ollut ja vieläkin kestää
niin kauwan kuin waan Kuowedesä metsää kestää. Porin höyrysa-
hhtiö on nimittäin pitkin Näsijärweä Kuowedeltä ja Keuruulta kuljet-
tanut joka vuosi monta sataa tuhatta sahatukkaa Vielahden rantaan.
Niitä pinottiin pitkin rantaa suuriin läjiiin ja wedettiin siitä talwella
1862 ja 1863 yli Pispalan harjun Pyhäjärwen rantaan, josta niitä
lautoisja kuljetettiin Emäkosken suuhun ja siitä päästettiin suurella
jyryllä alas pitkin Nokian wirtaa ja koottiin taas Luffilan salmen
alapuolella. Kesällä w. 1863 tehtiin Pispalan harjun ylitse omi-
tuinen tuffitie: Näsijärwen puolesta harjun syrjää wedetään tuffit pit-
kin rautatietä ylös harjulle hewoswoimalla ja päästetään siitä itsek-
sensä luistamaan alas Pyhäjärween hirsirullain päällä pitkin puunloo-
taa, joka on oikoseen rakennettu puunytteitten päälle. Niinkuin ennen
sanoimme, käy tämä poikki maantien ja niin korkeelta sen ylitse, että
matkustawaiset ajawat sen alta korkean laudoilla wuoratuun portin
läwitse.

Tulleja makaa pitkin Pyhäjärwen ja Nokian wirran rantoja,
niitä pysähty myös keskellä Emäkosken kuohua olewalle karille. Sen
estämiseksi tehtiin siihen hirsistä kolmikulmainen arkku ohjaajaksi. Kwi-
tenkin on vieläkin sen yläpuolelle tuffia pysähtynyt, jonka tähden mie-
hiä sinne wihaisimman kuohun ylitse kelfalla köyhiä myöden kuljetettiin

niitä pois ohjaamaan. Tässä hurjapäisessä toimesa nieli koki yhden mies rufan.

Toisia tuffilauttoja aina Längelmäeltä asti on tullut alas Raimannosta. — Maatilan krumunpuustellin metsältä vedettiin talvella 1863 tuffia Wihnusjärveen, josta ne kewäällä Wihnusjoen kautta lasfettiin Pyhäjärveen.

VII. Pitäjään waltioalliset suhdut.

Pirkkala kuuluu, niinkuin jo tiedämme, kahteen maaherran lääniin: Turun ja Hämeenlinnan *). Turun läänin puoli kuuluu Mli-Satakunnan Keskiiseen Kihlakuntaan ynnä Hämeenkyrön, Westilahden sekä Mesfitylän ja Kuoweden Turun lääniin kuuluwain osain kanssa. Samaa keräjäkuntaa kuin sekä on Teiskon Turun lääninen osa, Kurun kappeli ja Kuoweden emäseurakunnan jo usein mainittuun lääniin kuuluwa osa. Tämä viimeksi sanottu osa hakee parillaan itseänsä eri keräjäkunnaksi, ja onkin sillä matkan wuoksi syhtä kyllä ha-kemukseensa.

Hämeen puoli kuuluu Satakunnan Kihlakuntaan ynnä Lempälän, Kangasalan, Orihweden sekä Mesfitylän ja Kuoweden Hämeen lääniin kuuluwien pitäjään osien kanssa. — Keräjiä käydään nykyään Turun puolella Mlajärwen kylän Suojasella ja Hämeen puolella Lempälän Lahden kylän Mäjärollä, jonka pitäjään kanssa se ynnä Anian kylä on samaa keräjäkuntaa. **)

*) W. 1866 Tampereella pidetyssä Läänien jakokokouksessa päätettiin Pirkkala kokonansa pantawaksi Hämeen lääniin. Muutoin on tämän paikkakunnan kihlakunnallinen jako tuomarin ja krumunwoudin alain suhteen aiwan sekawa; se ehkä selkenee läänitjaon kautta.

**) 1500luwulla ja sitä ennen kuului Pirkkala "Kokemäen Kartanon Lääniin." 1540luwulla kuului tähän lääniin ja sen "Mliiseen Kihlakuntaan": Tyrwää, Karfku, Kyrö, Pirkkala, Kangasala, Lempälä ja Westilahti. W. 1577 oli Kokemäen Kartanon läänin Mli-Satakunnan kihlakunnassa 8 pitäjäästä, sillä Kuowesi ("Kouesi, Määrwesi") oli jo edellisestä wuodesta alkaen tullut pitäjästen lukuun. Muin oli tämä siis "Kartanon" lääninä. Wuodesta 1556 alkaen nähdään muutamissa kirjoissa tämä lääni jaettu toisten kartanoin lääneiksi; niin esim. kutsutaan Pirkkala, Kyrö ja Kangasala tänä vuonna "Mli-Satakunnan itäiseksi osaksi" eli sittemmin "Pirkkalan kartanon lääniksi"; waikka sekä Ala-

Koko pitäjäs kuuluu Turun ja Porin Lakikuntaan (Saagmanin läänin), siihen osaan, jonka keräjiä pidetään Tampereella, jossa käyvät ynnä Pirkkalan kanssa Messukylä, Lempälä, Kangasala, Orihewesi, Kuowesi, Westilahti, Hämeenkyrö ja Skalinen. Keräjäsaarnan Tampereella pitää kunkin näiden pitäjästen pastori, vuoden kunkin wuorosta. Pirkkalan wuoro oli 1864 ja on taas 1873, 1782 j. n. e.

Kihlakunnan keräjisä pitävät Turun puolella kappalaiset saarna-wuoronsa, Hämeen puolella saarnaa Pirkkalan pastori joka 3:nen wuoron ja Lempälän papit 2 wuoroa. Saarna pidetään keräjätuwasssa.

Turun puolella on keräjiä istuttu monessa paikasssa. W. 1780 paikoilla oli Tohlopoin Raso keräjäatalo. Toisinaan on Mätkylä, Rakhola ja Maatjala ollut keräjäatalona. Viimeisinä aikoina oli nimismiehen asunto "Grankulla" Ylöjärwen kylässä keräjäpaikkana, josta se muutettiin Suojasiin. Kihlakunnan arkistoa on säilytetty Maatjalasssa. Wanhin tuomiokirja tässä arkistossa on wuodelta 1583; se ei kuitenkaan koske Pirkkalaa, waan Eurajokea, Euraa, Voimaata, Huittista, Köyliötä, Kokemäkeä, Ulwilaa ja Närpiötä. Wanhin tätä tienoota koskewa tuomiokirja on wuodelta 1658, josta nähdään Keuruun, Kuoweden, Orihweden, Messukylän, Skalisten, S. Kyrön, Pirkkalan, Westilahden, Tyrwään ja Karhun kuuluneen samaan tuomiokuntaan. Eräässä kihlakunnan tuomiossa w. 1631 kutsutaan tätä Yli-Satakunnan kihlakunnaksi, ja näkyy samassa tuomiossa nimitetyistä lautamiehistä, että Pirkkalan keräjäkuntaan silloin kuului koko nykyinen Pirkkala ja Messukylä. Lautamiehet olivat: Jöran Sikoifista ("i Sijkoif"), Jöns Lempiänimestä ("i Lembianiemme"), Klemmit Wastamäeltä ("i Wastamädie"), Erik Korwolasta ("i Korffwoilla"), Bärttil Wehmastista ("i Weckmaif), Thomas Tampereelta ("i Tamberkäske"), Josef Wastamäeltä, Martti Pohjankylästä ("i Pähjankyllä"), Matti Raiharilta ("Madts i Raiharillt" — tästä näet, ett'ei tuomari *) eli hänen sihteerinsä ole ymmärtänyt yhtä sanaa suomea),

nen että Ylinen Satakunta vielä edespäin yhä oli Kokemäen kartanon lääninä. Agricolan monesti mainitun registerin mukaan kuului w. 1540 Yli-Satakunnan kihlakuntaan ("Öffre Här i Satagund"): "Kalliala, Sastamala, Kyro, Birskala, Kangasala, Orihewesi, Pellänä, Sermäki, Alas, Brdiala, Lempälä, Westilag." Kyrön wiereessä seisoo vielä "Lactis", joka on nykyinen Skalinen, ja Pirkkalan wiereessä "Messukylä", molemmat silloin vielä neljäskuntia.

*) Tuomarina istuikin täällä, niinkuin alempana protokollan otteessa nähdään, joku sen aikuisen oikean tuomarin Bengt Oxensjerna'n palvelija eli

Antti Nöjärweltä ("i Ylli Järffue"), Henrik Tampereelta, Jöran Wiholasta ("i Wihhoilla"). Tämän luettelon teimme, ei ainoastaan nähdäksemme, kutka lautakuntaan kuuluivat, vaan enemmän näytteeksi, millä lauhealla tavalla silloiset tuomarit ja sihteerit suomalaisia nimiä tuhreivat; sillä ei tässä tuomiossa ole yhtäkään nimeä oikein kirjoitettu *).

niinkutsuttu "Rainukija", joka enimmäen oli oppimaton mies. — Katso tästä J. Koskinen "Nuija Sota" I. siv. 73.

*) Näytteeksi kuinka taitamattomasti he sen aikaista ruotsinkielätkin kirjoittivat, kuin myöskin miten asioita oikeuden edessä silloin käytettiin, otamme tähän yhtäpitävän otteen siitä ylhäällä mainitusta alkuperäisestä protokollasta, joka koskee Korvolan Pitkää ja säilytetään vielä Einolasja:

"För allom Ehrlighom Wählwijfom Wählförfichtighom Wählachtigom Wählförståndighom godhom Mannom som dhetta Mit Närvarandes öpna breff kan hända förre at komma (— mitä se on? —) tä bekänner och witterlighit gör Jagh Gabriell Wärndhsom Herredthöfdingha Dom i wärijomähl haffwandes detta sinne i Öffirasattagundens herredt opå de Edla Wählborna herres vegner her Bencht Örentjerne Frijherre till Bolleby och Sönderboo Ridsstallmästare och Rätte herredthöfdinghe vthi förbete: öffirasattagunda, at Anno 1631 den 20 Januarij tä Jagh Allmendt Jagha herredttingh hållt Allmoghannom och dhen Gemenne Man aff Birkalla Sochn vthi närvaro Konung: Maj:z vår Aller nådigste Konungz och Herres tro thjenare och herredtsfogdt i förbete: öffirasattagunden, Ehrlig och Wählförständig Nihls Erichson, sampt i flere Ehrliche och godhe Mäns Närvaro, som tä förjamlade voro Tillstädhes. Ibland alla andra Saaker och Åhrander som tä för Rätta framstältes förre trädde och å Satto Tinghie Pielkiele Madts i Korvoilla by, och så nu som opå trij herredts Tingh tillsörrende Uplyste och witterlighit gjorde för dhe Tollff i Rämpden och gemenne man i Sochnen sigh vara kommen vthi stor fattigdom, och haffuer måst tagha till Lånz af gått soldt mycket årlighen till at afbetahla Cronones Rättigheter medh det sigh belöpper till Ett hundrade Dalr 13 (öre) och dertill med är han nu Laghlighen vtskrifwen till en Knecht Efter han Inthz förnä bruka hemmanet som Vthi Korvoilla by besittet hafwer här till dagz Eller vjdare vtgiöra Cronon sin tilbörliche Rättigheter, Efter han och ifie mera kan få till Lånz och inghen vill honom merre betro Hemböds fördenksulldh Slecht och byrdemän om de wille Inbyrda hemmanet, och afbetahla gielldenärerne, Dertill Svarade byrdemän, som är Märten Estillsjon i Kullin med någre flere som klagades woro och nekade Alldeles, och trädde derifrån och sadhe gielldenärerne måghe trädha dertill i Jesu Kampn, så på det at hemmanet ifie bliffua osådt Cronon till merkelig skadhe och affacknad, det doch Elliens illa farit och förfallit åhr. Framsteegh Per Persson i Paatiala som sörste summan hadhe att fordra aff hemmanet och Inladhe vthi Rätten Sextijo och sãm dahlr Rede penningar gått ganghhardt myndte som hemmanet aff desse med Laghämpde män

Tästä tusmiosta näemme, että w. 1631 Bengt Orenstjerna oli Kihlakunnan-tuomari Yli-Satakunnassa. W. 1619 nähdään erästä Kajariitakirjasta Kunsaan ja Keijärwen välillä, että Anolan herra Afel Kurd oli tuomari täällä ja Eskil Matinpoika nimismiehenä. Toisesta riitakirjasta Pirkkalan pastorin Jakob Pauli'n ja Keijärweläisten välillä, koskewa muutamia niittyjä, nähdään w. 1651 lautakunnan olleen seuraawaifista kylistä: Tyrkkölä, Koveroniemi, Huhkaja, Kankaantaka, Kaihari, Wastamäki, Taulaniemi, Piimola, "Uthemais", Sifojärwi, "Parula." W. 1703 näkyy vielä koko Pirkkala ja Mes-

medh Huus och Jordh wardt skattadt förre, som äro, Thomas Andersson i Nätkia, Josepp Sigfridsson i Wastamäkie Clemitt Madtsson ibid. Erich Nilsson i Korffvoilla, Erich Nilsson i Miemoilla (— Memmola? —) och Låderwijk Märstensson i Haafvestådth (— se on: Haawisto —) Hwilleka Serttjo och sãm dahlr distriktbuerades och fordelades Emillan gielldenärerne så Långdt det kunde förstå. Men efter det icke tillräcktte föghe merra än half giellden bleswe betahlt Derförre måste det brista för dem allom så af *Fmy.* som af *Fmy.* Hwilkett ährande wij wåldgaff under desse Tollff Edsnährne som Sätto i herredtz Rämpden som äre, Söran Simonsson i Sijkoif, Jbus Märthensson i Lembianiemme, Clemitt Madtsson i Wastamäkie, Erich Nilsson i Korffvoilla, Wärthill Jacobsson i Weckmaif, Thomas Thomasson i Lamberkoskie, Josepp Sigfridsson i Wastamäkie, Märthen Andersson i Pähjankhyllä, Madts Sijmonsson i Catharilt, Anders Sigfridsson i Yli Zerffue, Hinrich Olufsson i Lamberkoskie, Söran Madtsson i Wisjoilla. De der om Kansafade, wittnade fullelighen, tillstodo och woro her faste åth, at samma Jorda köpp war alldeles Rätt och Laghlight giordt, Laghubdet och Laghståndet wthi trij åhr, Och inghen framkom, som med någhon stähl her Emott säija klandra eller gwällia kunde, etj heller Mott Wigh och Rämpden wädhia wille, thj efter deras wittnen Edhn, och godhom förskällom, Lå dömdo iagh samma Jorda-köpp och Lofn, stadigh, krasstigh Lagligh och Dryggieligh för allom, födde så wäll som oföddom Per Person och hans arwom till att niuta bruka, behålla och besittia till Ewardeligh ägho, medh hwars och enß 3 *Fmy.* för herredtz Dom Des till Yttermera wisso wijdare wittnesbyrdh högre förwaringh, och till dhetta breffs mehra krasst tå trycker Lagh sielff witterlighen Mit Singuett her Bndhan förre dhetta breff, som är giffuett och striffuett åhr dagh och stadh som förre striffuett Ståår."

(Sigill.)

Tuomio sisältää lyhyesti sanoen, että Matti Pikilä antoi Oikeuden edessä talonsa welkojillensa, joista yhti sen lunasti 61 daalerilla ja kihlakunnan oikeus mahwisti sen. Itse Matti otettiin laillisesti sotamieheksi "kun ei hän enää woinut wiljellä taloansa eikä kruunulle maksaa weroa." — Sanasta sanaan ei käwitsti tämän suomentaminen, sillä ei siitä saa kaikin paikoin selkoa, kun ei nähä tuomari osanneen suomea eikä ruotsia.

suksylä olleen samaa keräjäkuntaa, koska lautamiehiä oli Tahlostä, Takahuhdilta ja Sorkkalasta; ja vieläpä w. 1780, jolloin lautakunnan seasä nimitellään Rankaanta'an Anttila, Kaihari, Sapala, Alanen Wattulasta, Penttilä ja Koffi Mesjusylästä ja Kalli Teiskosta.

Kuinpa pahasti talonpojan oikeus muinen, erinomattainkin aateiston wallan aikana, oli sorrettu, sen olemme jo nähneet Nuijasodan historiasta; sen todistaa myöskin ne monet käynnit Kuninkaan tykönä Ruotsissa. Vielä viimeisellä vuosijadallakin tiedämme muutamain Pirkkalaisten Ruotsissa käyneen; esimr. Korwolan Ollilan nykyisen isännän isojän isä Antti Jöranpoika oli seitsemästi siellä käynyt. Wihdoin antoi Kun. Gustawi III hänelle päätöksen siinä talon riidasä, jonka tähden hän kumminkin seitsemannen matkansa sinne teki. Sama päätös kuninkaan omakätisellä nimikirjoituksella on vielä tallella Ollilasä.

Kruunun palvelijoita Turun puolella on nimismies ja siltawouti. Tähän nimismiehen läänin kuuluu paitse Pirkkalan Turun puolista emäseurakuntaa ja Nljjärwen kappelia myöskin Turun puolinen osa Teiskosta. — Muinen oli kai koko pitäjäs samaa nimismies-piiriä. — Se wanhin nimismies Pirkkalassa, josta tiedon saaneet olemme, oli "Eskell" Matinpoika w. 1619; hän oli kauwan siinä wirassa, sillä vielä 1669 luetaan hän nimismiehenä asunwan Niemesä. Hänen jälkeensä tavataan Johan Antinpoika w. 1695 asunwan Wastamaellä; fitte w. 1701 Claes Detlofsjon Harjusä, ja w. 1709 Gustaf Tollet, joka w. 1719 tavataan Lieilahdesä; tämän saman vuosijadan alkupuolella mainitaan nimismiehet Joh. Limner ja w. 1730 Jöran Callin, molemmat Siwikkalassa. Mutta jo wiimemainittuna vuonna ja 1737 sekä 1741 ja vielä sittemminkin on Jakob Gadd, sen mainion profesori P. A. Gadd'in isä, toimeliaana nimismiehenä Pirkkalassa, omistaen Kaarilan Kaholan ja Mäksylän. — Nykyään on nimismies asunut Nljjärwen kyläsä. — Muinen oli myös pitäjäsä ollut jahtiwouti ja pitäjään kirjuri. Susijahitia ei ole enää Turun puolella moneen aikaan pidetty, ja se onkin mitätön toimi, samoin kuin jahtiwouti tarpeeton wir mies. Näitä susijahiteja oli kuitenkin täälläkin vielä isojaon aikana käyty, koska D. Hall niitten tyhmyyttä moittii.

Hämeen puoli kuuluu ynnä Anian kansä Lempälän nimismiespiiriin, jossa wiimemainitusä pitäjäsä nimismies sekä siltawouti

asuu. Susijahdin tarpeellisuus on tällä puolen vieläkin wälttämätömäksi huomattu, koska vielä w. 1863 Kesäkuussa kutsuttiin kokoon mies joka asunnosta, kussa waan elukka oli, luiskaamaan ja ajamaan petoja yhdestä pitäjäästä toiseen, se on Pirkkalasta Lempälään ja sieltä taas kai Pirkkalaan. Tämä se toimi. Sittenmin en ole kuulut susijahdeista mitään; ehkä owat ne kokonaan hyljättyt.

Samoin kuin Pirkkala kuuluu kahteen maaherranlääniiin, kihlakuntaan ja nimismiespiiriin, on se myöskin jaettu kahteen kruunuwoudin ja henkikirjoittajan lääniiin. Turun puolen wouti asuu nythään Tyrwäässä; hänen wirka-alaansa on Tyrwää, Karflu, Mouhijärwi, Wesilahti, Pirkkala, Tampere ja Teiskon osa. — Hämeen puolen wouti asuu nythään Kangasalla. — Henkikirjoitukset pidetään Mar-raskuun lopulla taikka Soulukuun alussa. — Kruunun weron maksu tavallisesti aina Maaliskuussa.

Nyt näytämme, kuinka suuret werot, muut menot ja rasitukset pitäjällä on. Ensin kerromme näitä seikkoja wanhemmilta ajoilta.

Pirkkalan wanhin werokirja, "Maunu Niilonpojan Kruunun weron lasku Kokemäen kartanon läänissä" w. 1539 ja 1540, tawataan Senaatin Arkistossa, kirja N:o 1919, siwu 5.

Kruunun wero oli tähän aikaan kolmenlainen: 1) Maawero, joka laskettiin kouffuluwun ja sawuluwun jälkeen, eri pitäjaisä eri lajilla, se on: toisisä kouffuluwun, toisisä sawuluwun jälkeen (estmr. Kokemäellä); muutoin näyttää nämät luwut olleen saman arwoiset, koska Kokemäellä maksettiin sawunmaasta ("rökjörd") sama wero kuin Pirkkalassa koufunmaasta ("kroijördh") nimittäin 12 äyriä. 2) Karjawero, kustakin karjalajista eri määrä. 3) Kalawero, joka oli kah-talainen: päiwätyh- ja nuottawero.

W. 1539 werosta otamme tähän waan summan: maa- ja karjawero teki silloin yhteensä 333 marffaa 18 penningiä; kalawero: päiwätyh-haukia 48 L $\mathcal{R}$ ja nuottahaukia 20 L $\mathcal{R}$. Karjawero oli seuraawa: 509 hewosesta 63 marffaa 3 äyriä; 1598 lehmästä 99 marffaa 7 äyriä; 1169 nautafesta 36 marffaa 4 äyriä 1 fyrki; 2920 lampaasta 22 marffaa 4 äyriä.*)

*) 1 daleri = 4 marffaa, 1 marffa = 8 äyriä, 1 äyri = 4 fyrkiä, 1 fyrki = 6 penningiä. Muutoin on tästä ajalta sekä ylipäin wanhemmilta ajoilta

1540 vuoden werofirjan sitä vastaan panemme tähän kokonai-
fena, alkuperäisestä suomennettuna, näytteeksi millä tavalla kufin we-
rolaji laskeettiin.

”Birkalan pitäjäs” (1540).

”Samaten on tiedettävä, että wuotinen wero Birkalan pitä-
jästä lasketaan kouffuluwun jälkeen, jokaiselta kouffulta maata 12
äyriä, ja on kouffuja edellämäinitussa pitäjäässä 70¹/₂ kouffua, te-
lewä werorahaa 105 markkaa 6 äyriä. **)

sangen waikea määrätä rahan alaosia ja arwoa, sillä alaosia oli lufemattomia
ja arwo ei ainoastansa kullakin aikafandella, waan kullakin paikkafuunnallakin san-
gen waihettelewainen. 1400:luwulla oli markka ja äyrikin ainoastansa nimel-
listä rahaa, se on: mynttämätöntä. ”Silloin oli waan örtugia, puoli-örtugia,
fyrtiä (sakfalaisesta ”Bierchen”) ja penningiä. — Eri maakunnissa pidettiin eri
laskutapaa. Warsinaisessa Ruotsissa ja Norrlannissa laskeettiin markkoja, örtu-
gia, äyriä ja penningiä; 1 markka örtugia teki 24 örtugia, örtugi 8 penningiä,
3 örtugia kufuttiin äyriksi, niin muodoin teki 8 äyriä yhden markan. Suo-
messä käytettiin oftittain Liwinmaan, oftittain Ruotsin laskutapaa. 1 ”Turun-ör-
tugi” teki 6 penningiä ja 1 äyri 4 örtugia (Porthan, Suusten, siv. 497), arwo oli kui-
tenkin eri aikoina erilainen. — Kaarlo Knuutinpojan w. 1449 antaman mynttäys-
järjestyksen jälkeen piti luettaman 10 luotia hopeeta jokaiseen punnittuun markkaan ör-
tugia; semmoinen markka tehtäisiin 120 örtugiksi. Se vähäisempi keskiajan tawalli-
nen waihtoraha oli sitä vastaan paljon halvemmasta arwosta: punnittu markka
sisälfi wain 5 luotia hopeeta. W. 1509 määrättiin metallein arwo seuraawai-
festi: 1 lästi rautaa luettiin 32 markaksi örtugia, 1 kippunta kuparia (waskea)
21 markaksi ja 1 naula hopeeta 12¹/₂ markaksi örtugia.” Rahan arwoa wa-
laisee myöskin tawarain hinta tähän aikaan. Kaarle Knuutinpojan w. 1450
antaman asetuksen jälkeen (tällöin ja wielä Kun. Gustawi I:n aikana määräfi
hallitsija usein tawarain hinnat) maksoi hywä härkä 4 markkaa, lehmä 2 mark-
kaa, lammas 2 äyriä, 1 *U* woita 2 äyriä j, n. e. Trengin wuofipalkka oli
tällöin 3 markkaa, piian 12 äyriä, kumpikin sai wielä 4 paria kentiä. — Katso
”Fr. Rühls, Swea Rikes Historia II Del.” s. 289—294.

***) Itse alkuperäisen werofirjan otetta emme saata tästä pois jättää; sillä
se on sangen huwittawa silmäiltäväksi sen aikaisen kirjoitustawan y. m. seikan
suhteen. Se kuuluu juuri näin:

”Birkala Sochn.”

”Item är wetandis att årlige skatten aff Birkala Sochn wpiörs effther
Kroketall aff huar Krof Jordh 12 öre och äre krofkarne wti försk:ne Sochn 70¹/₂
krof löp. Skatte penngr 105 mr. 6 öre.

Item ään utgiörs en anna skatt hwilken utgiörs effter Bönbernes Lessuande
bofskap som är hester: oxar: kiör: ungnött: fåår och getter. Sää ther utgiörs
årkiogh aff huar hest 1 öre och hestarne äre 543 löper penningar 67 mr 7 öre.

"Samaten vielä maksetaan toinen wero, joka maksetaan talonpoikain elävän karjan jälkeen, kuin on hewosia, härkiä, lehmiä, nautasia, lampaita ja wuohia *). Niin että siellä maksetaan vuosittain jokaisesta hewosesta 1 äyri, ja hewosia on 543, tekee rahaa 67 mrf. 7 äyr.

Samaten lehmiä on 1744, joista joka lehmä $\frac{1}{2}$ äyriä, tekee rahaa 109 mrf.

Samaten nautasia on 1434, joista joka nautanen 1 fyrkin, tekee rahaa 44 mrf. $6\frac{1}{2}$ äyr.

Samaten lampaita on 3182, joista joka kpl. $1\frac{1}{2}$ penningiä, tekee rahaa 24 mrf. 6 äyr. $3\frac{1}{2}$ fyrkiä.

Samaten vielä maksaa nimismies edellämaintenanceä pitäjäänsä karjastansa wuotisen määrän jälkeen rahaa 6 äyr.

Yhteensä elävän

karjan edestä:

werorahaa 247 markkaa 2 äyriä 9 penningiä.

Item för äre 1744 theraff huar foo $\frac{1}{2}$ öre löp. peningr 109 mr.

Item ungnött äre 1434 ther aff huartt ungnött 1 frk löp pen:r 44 mr. $6\frac{1}{2}$ öre.

Item såår äre 3182 ther aff huartt st. $1\frac{1}{2}$ pr löp peninger 24 mr 6 öre $3\frac{1}{2}$ frk.

Item än utgiör Lensmans 3 för:ne Socken aff sin hofkap effter en årliga stadga peninger 6 öre.

Suma för Leffuandes

Hofkap

Skatta penin:r 247 mr 2 öre 9 penin.

Item än utgiör Lensmane i förskrefue Socken effter en gamell årliga stadga thesse effter st:ne parttjedler som är försth öre peninger 2 mr, sååre peningr 1 mr kögmesters peningr 6 öre.

Item än utgiörs årliga af först:ne Soken Geddor för theres Dagswerker Dock ester bågetal thet är för huar sulwuyenn Sonn som bönderne haffuer uti sin gårdh ställ hann utgöra geddor 6 mr pundh Theslitkes och för stigh sielff och äre bågerne 588 Loper ther effther Dagswerkes geddor $8\frac{1}{2}$ stippundh 6 R 8 mr.

Item utgiör och Notedrefts geddor aff Birkala Socken Effther stierdungh tall så att ther upbers af huar stierdungh $\frac{1}{2}$ stippundh geddor och äre stierdungarne uti forst:ne Socken 4 löper thereffter nothedreftsgeddor 2 stippundh."

*) Härkiä ja ja wuohia ei näy Birkalassa muuten olleen, enempää kuin nytkään. Luultawastikin ei myös nimismiehelläkään niitä ollut, waikka hänen howin ruokawarastoon tähtyi maksaa 2 markkaa "härkärahaa", samoin kuin hänen myös piti maksaman howien keitto- eli "kyökimestarille"; sillä muistettawa on, että kaikissa howeissa, yksinpä pienempäin aatelis- ja wirtamiestenkin, tähän aikaan elettiin tawattoman hellefesti.

Samaten vielä maksaa nimismies edellänimitetyssä pitäjäässä vanhan vuotisen määrän jälkeen nämät senraawaiiset "parseilit", kuin on ensiksi härkärahaa 2 mrf., lammasrahaa 1 mrf., "höffimestarin" rahaa 6 äyriä.

Samaten vielä maksetaan vuositain edellämainitusta pitäjäästä haukia heidän päivätöittensä edestä, kuitenkin joutsiluwun jälkeen, se on: jokaisen täysikaswuisen pojan edestä kuin talollisilla on hänen talosjansa pitää hänen maksaman haukia 6 naulaa; samoin myös itse edestänsä, ja on joutsia 588. Tekee sen jälkeen päivätyöhaukia $8\frac{1}{2}$ kippuntaa, 6 leiw. 8 naulaa.

Samaten maksetaan myös nuotanwetohaukia Pirkkalan pitäjäästä neljännesluwun jälkeen, niin että siellä ylöskannetaan jokaisesta neljäskunnasta $\frac{1}{2}$ kippuntaa haukia, ja on neljänneksiä sanotussa pitäjäässä 4, tekee sen jälkeen nuotanwetohaukia 2 kippuntaa."

Nyt katsahdamme D. Hall'in kertoelmaan Pirkkalan veroista 80 vuotta sitten.

Silloin oli Pirkkalan pitäjäässä 184 taloa ja $83\frac{1}{2}$ vähennettyä eli uutta manttaalia, joiden vero Maafirjan mukaan taloluwulta teki 971 daleria ja 1 äyriä, ja manttaaliluwulta 1566 daleria 6 äyriä: yhtensä 2537 daleria 8 äyriä. Kun tästä pois jätetään aateliston 3 säteriä räksineen, joilla ei maafirjassa seisoo mitään veroa, jää 178 taloa ja $82\frac{1}{2}$ manttaalia, jotka ovat jaetut seuraaville veroille:

	Daleri, äyri hopeassa.
Wuosimaksu waltiolle	165: 9.
Henkirakuuna-ryhmentti	1414: 22.
Porin jalkawäki	533: 10.
Säterien wapaus	36: 16.
Kotokutsumus-taloin werot	36: 29.
Rappalais-puustellit	25: 19. 2212: 9.
Kruunun oma:	
Sakamattomain taloin vero	94: 23.
Pappein ulosteot	29: 7.
Karjarahaa ja linnan-apua	194: 21.
Sama räksitaloista	6: 12. 324: 31.
	<u>Yhtensä 2537: 8.</u>

Kun tämä werosumma jaetaan $82\frac{1}{2}$ manttaalille, niin tulee sitä manttaalia päälle 30 dal. $24\frac{26}{165}$ äyr.

Paitse näitä maakirja- ja talolufuweroja niiden wuotisten hlyennysten kanssa werohinnan jälkeen tekivät werot henkiluwun jälkeen w. 1769:

	Dal. äyri	hopiasa.
294 henkirahaa, 24 äyriä kufin	220:	16.
92 " 16 " "	46:	—
712 " 12 " "	267:	—
Laakmannin ja tuomarin wero 257 sawulta, 18 äyr.		
kufin	144:	18.
Palkka- ja maksuwerot	504:	8.
Räpityöläisten ammattirahat	17:	—
Stochoholmin linnan rakennusapu	191:	12.
Yhteinen henkiwero	451:	21.
"Suostunta=werot"	958:	$2\frac{2}{3}$.

Yhteensä 2800: $13\frac{2}{3}$.

Rymmenys= eli tiuntijywät tekivät wuosittain

aina	154	tyhnyriä.
Myhlytullijywät samoin	3	" $3\frac{1}{2}$ kapp.
	Summa 157	tyhnyriä. $3\frac{1}{2}$ kapp.
Tästä kuului pastorille kolmannes	51	" $11\frac{5}{8}$ "
Kirkkoin wiinajywät	10	" —
Prowastin tyhnyri	1	" —
Borin rykmentin osa	80	" $28\frac{19}{24}$ "
Kruunun oma	13	" $22\frac{7}{8}$ "

Summa 157 tyhnyriä. $3\frac{1}{2}$ kapp.

Ilman näitä nyt lueteltuja weroja oli talonpojalla vielä monta muuta ulostefoa. Hänen täytyi elättää myöskin pastoria, kappalaisesta, "pitäjään=apulaista", luffaria, kirkonwartiaa, "nimismiestä", "pitäjäänkirjuria", jahti- ja siltawoutia, sotamiestä taikka rakuunaa; hänen täytyi maksaa laakmannin- ja tuomarinrahat, lääninlääkärin-rahast, kolehdit, paloapurahat, "teinirahat", ja monenkaltaisia muita maksuja. Koko manttaalista menee siis kruunulle werossa, henkirahassa ynnä tiunnissa hlyensä . . . . . 159 Dal. 6 äyriä. Toisille äsken luetelluille ottajille . . . . . 25 " 25 "

Yhteensä siis yhteisiin tarpeihin 184 Dal. 31 äyriä.

Yksityisiin tarpeihin maksaa talonpoika ulos toisille . . . . . 161 Dal. — äyriä.

Koko manttaalin ulosteet ovat siis 345 Dal. 31 äyriä.

Jos nämät 345 baleria 31 äyriä lasketaan yhteen sen kanssa kuin talonpojasta itseltään talouteensa vuotuisesti menee, joka vähintekin siihen aikaan teki 444 baleria, niin osottaa summa, mitä koko manttaalin vuodessa pitäätuottaman, nimittäin 790 baleria hopea-rahaa. Jos nämät 790 bal. jaetaan 159:llä, nähdään, että talonpoika maksaa kruunulle viidennen osan kaikista tuloistansa; taikka jos se summa jaetaan 185:llä, niin menee häneltä yhteisiin tarpeihin 4:s osa tuloistansa. Jos se taas jaetaan kaikilla ulosteoilansa eli 346 dal:lla, hawaitaan, että hän maksaa kulle puolel tuloistansa ulos toisille." Tarhimman laskun jälkeen, mitä manttaalista silloin saatiin rahaksi muuttaa, nousi se keskinertaisesti 337 baleriin, niin että tulot ja menot näin olivat melkein tasalla.

Miten tämän seikan nyhyään on laita, laskemme mitä puolen manttaalin talosta (esimr. on Kanfaanta'an Purra) oli w. 1862 ulosmenoja, silliseksi rahaksi luettuna:

Päävero	31 rupl.	26	fop.
Rynnmenys ja myllytulli	2	" 74	"
Senkirahat (10 hengeltä)	2	" 40	"
Laakmanni- ja tuomarivero	—	" 27	"
Vinnan-rakennusapu	—	" 42	"
Lääkitysraha	—	" 2 ¹ / ₂	"
7 R. jymä, viinanpolttoveroa	3	" 36	"
Walanssi (sotamies-laakista)	2	" 94 ¹ / ₂	"
Teinirahat	—	" 4 ¹ / ₂	"
Uniaurarahat (tavallisesti)	1	" 50	"
Kruunun kuitti	—	" 1 ¹ / ₂	"
Keskiewarin hlöspito	5	" 15	"
Pastorin kolmannesjhwät, 6 r. thyn.	2	" 40	"
" pääsiäisrahat	—	" 15	"
Kappalaiselle 8 kappa	1	" 60	"
Luffarin kapat	—	" 60	"
Suntion kapp	—	" 20	"
Silta- ja jahtiwoutikapat	—	" 40	"

Laakmanni- ja tuomarikapit	1	rupl.	—	kop.
Pitäjään kouluopettajan kappi	—	"	20	"
Wangin-wartian 3 ¹ / ₂ kappia	—	"	70	"
Waiwasrahat	—	"	50	"
Kuotiwaiwaselle, vähintään 1 ¹ / ₂ tynn.	3	"	—	"
Sotamiehelle 40 kappia rukiita	8	"	—	"
" rahaa	1	"	67	"
" lihaa, kalaa, heiniä, y. m.	7	"	50	"
Wammaškosken siltaraha	—	"	20	"
Maanteitten kustannus tällöin	3	"	—	"
Muonan-ottajille	36	"	—	"
Kahdelle rengille, kummall. 30 r.	60	"	—	"
Yhdelle piialle	20	"	—	"

Summa 1¹/₂ manttaalin meno 197 rupl. 25 kop.

Mutta kun ei kaikki puolen manttaalin talot tule toimeen yhdellä piialla, tarvitsee vähintään 1 piika laskea tykö	20	"	—	"
Palowakuutus, keskinfertaisesti	1	"	—	"
Sattuwaijet suor rahat sam.	—	"	30	"
Neljän palkollisen ruoka vähintään	80	"	—	"

Kaikki menot toisille yhteen 298 rupl. 55 kop.

Täten menee puolen manttaalin talosta vähintään noin 300 ruplaa eli 1200 markkaa ulos toisille, ilman sitä mitä silloin tällöin muita sattuvia menoja on, niinkuin nyt viime aikoina koulun rakennus, pappilan asunto-riwin katto ynnä muita yhteisiä töitä, sekä vielä kumminkin kahdenkertainen kustannus maanteistä ylitse sen mitä tähän asti on ollut. Kaikki tämä pitää talonpojan maasta kiskoman sekä siemen peltoonsa päälliseksi ja vielä fitten elättämän ja waatettaman itsensä ja perheensä. Uhein olen kuullut tähän aikaan walitettawan, ja syystä kyllä, ett'ei perintötalon isännälle osaksensa jää rengin palkkaa!

VIII. Pirkkalan kirkolliset vaiheet ynnä muut siihen kuulumat seikat.

Pirkkala kuuluu Turun hiippakuntaan ja Tyrwään prowastifuntaan *). Niinkuin edespäin näytämme, kuului Pirkkalan seurakuntaan muinainen Keuruu, Kuovesi ja Messukylä. Siitä alkaen, kuin nämät Pirkkalan yhteydestä erisivät, on se ollut kahtena seurakuntana: Pirkkalan emäkirkon ja Harjun kappelin, sekä myös kahtena samanimisenä kirkkokuntana aina vuoteen 1780 asti, jolloin Harjun kappelin Peräkuntaan eli Ylöjärwelle perustettiin kirkko. Tästä alkaen aina vuoteen 1840, eli 60 vuotta, oli Pirkkalassa kolme kirkkokuntaa. Pirkkalan kirkoille ja kirkkokunnille on viimekuluneen 30 vuoden sisällä tapahtunut suuria vaihteita ja muutoksia. Ensin muutettiin emäkirkon paikka Hämeen puolelta Turun puolelle ja kirkko rakennettiin uudesti sinne w. 1828—1838; vanha kirkko jäi sitte kylmille. W. 1841 Toukokuun 1 p. laskettiin Harjun vanhasa kirkossa saarnaamasta ja entinen Harjun kappeli jaettiin emäkirkon seurakunnan ja Ylöjärwen uuden kappelin välillä, niinkuin edespäin näytämme. Sitte paloi 18¹/₇ 42 Ylöjärwen vanha, w. 1780 perustettu, kirkko ja sinne rakennettiin uusi kirkko w. 1848—1860. Wiimein hajoitettiin Pirkkalan vanha emäkirkko ja Harjun kappelin kirkko w. 1858, ja niiden kelpaawista aineista rakennettiin koulu. Näin katosivat wäähän ajan sisällä (w. 1842—1858) Pirkkalan kaikki vanhat kirkot (3), ja niiden sijassa on nyt kaksi uutta. Tämä näin lyhyesti. — Mutta kun koko wanhin historiamme meidän ainoastansa on kirkollinen ja kirkkoisissa enimmäkseen muistit ovat yhdistettyinä, emme suinkaan saa jättää niiden historiata, alkua, muotoa y. m. mitä niihin koskepi, kertomatta.

Koska Pirkkalaan ensin kirkko rakennettiin ja mitkä maafunnat sitä käiwät, sen olemme jo toisessa paikassa kertoneet. Se vanha emäkirkko Hämeen puolella, jota w. 1858 hajoitettiin, oli rakennettu

*) Eri aikoina on tätä prowastifuntaa kutsuttu eri nimellä sen jälkeen misjü prowasti on asunut. W. 1541 oli Agricolan registerin mukaan (Sen. Ark.) seuraawaiset seurakunnat samaa prowastifuntaa: "Kalliala (sittemmin Tyrwää), Sastamala (s. Karcku), Kyro, Birkala, Lempelä, Westlax." Prowasti oli silloin "Her Lars." Moushijärwi oli silloin yksi Sastamalan neljäskunnista.

w. 1645. Että tällä samalla paikalla tätä ennenkin oli kirkko, on ihan warma asia; mutta mikä sen loppu oli, ei seisso misfäkään, ai-noastaan kello oli siitä jäljellä, jossa seisoj vuosiluku 1543. Vuul-tawastikin oli se ensimmäinen eli tämän edellinen kirkko puusta, kos'ei misfään lyödy kivistä rakennuksen jäännöksiä; mutta kun täällä yli 300 vuotta ennen tätä oli kirkko ollut, niin ei woisi muuta päättää kuin että tämä w. 1645 rakennettu kirkko olisi ollut jo kolmas kirkko Pirk-kalassa, tahi kumminkin toinen, jos se äsken mainittuna vuonna waan parannettiin ja korjattiin eikä uudesti tehty, johonka wiimemainittuun arveluun onkin enemmän syytä, sentähden että jo sadan vuoden pe-rästä w. 1750 walitettiin kirkkoa niin ränsthyneeksi, että siellä hengen waaralla Jumalan palvelusta pidettiin, niinkuin edeskäsin kuulemme. — Mutta kun emme nyt enempää tiedä siitä ensimmäisestä kirkosta, niin kerromme tämän w. 1645 rakennetun kirkon muodon ja waiheet. Tätä sekä edellistä kirkkoa kutsuttiin "wanhaksi kirkoksi." — Rakennusmestarina tässä oli eräs Johan Mikonpoika Ilkka Ilmajoelta, joka sai palkkaa 200 daleria kuparirahaa. Sen pituus oli 35½ kynnä-rää, leveys 17½ kynn. ja korkeus 23⅞ kynn. Vuonna 1768 purettiin se, D. Hall'in sanain mukaan, "wanhuuden wajakaisuuksien tähden" alas (waik'ei vielä muuta kuin wäähän yli 100 vuoden wanha, jos se nimitt. 1645 uudesti rakennettiin), perustettiin uudesti, laa-jennettiin uusilla hirsi ferroilla, tehtiin uudet ristikot ja paanukatto ja laudoitettiin ulkopuolelta. Jo w. 1750 walittivat pitäjäläiset pi-span keräjisissä, että kirkko oli niin huono, ett'eivät ilman waaratta myrskyhilmalla taitaneet Jumalan palvelusta siellä pitää, jonka tähden pyhysivät Pispnan toimittamaan heille kolehtia koko waltakunnasta. Tie-tämättä mitä siitä anomuksesta tuli, palajamme kirkon rakennukseen. Vuonna 1768 tehtiin siihen myös kolme uutta lehteriä, jotka paljo enensiwät tilaa. Pohjan puolisella seinällä oli sakaristo, ja eteläisellä kaffi läpikäytävää porstuoineen. Saarnastuoli seisoj melkein keskellä kirkkoa, eteläisellä puolella. Siihen oli yli ympäri leikattu kaitellaisia kuvia ja maalattu päällekirjoitus: "Beati, qui audiunt Ver-bum Dei & custodiunt illud. Luc. 11. Anno MDCXLIX" (= "Autuaat owat ne jotka kuulewat Jumalan Sanan ja sätkewät sen. Luuk. 11. Vuonna 1649"). Kirkko oli sisältä walosa; siinä oli seitsemän ikkunaa ja uusi lautainen kaarrettu katto. Keskellä kirk-koa rippui kaunis messinkinen kynttiläkruunu ja kuorisja oli alttari-

taulu. Pastorin penkki oli kuorisissa ja sen yläpuolella rippui seinässä entisen Pirkkalan pastorin J. Mennander'in kuva, joka vielä on jäljellä nykyisen Pirkkalan emäkirkon sakariston oven päällä. Sen alafessa sryjässä seisoo: "J. Mennander. P. & P. in Bircala. Natus anno 1671, Mortuus anno 1721." Tästä taulusta on pro-wasti Jeremias Wallenius tehnyt seuraawaisen muistutuksen: "Buonna 1781 Maaliskuum 13 päiw. lähetettiin Stochholmista takaisin ja uudesti ylöspantiin kirkkoon entisen prowastin ja pastorin Jonas Mennander'in kuva. Hän syntyi 1671, pääsi pastoriksi tänne 1706, ja kuoli 1721. Hän oli Uuden kirkon kappalaisen Anders Mennander'in poika, Bryggerin suvusta (nimit. hänen 2 esi-isänsä Suomessa nimi oli Brygger), ja Upsala arkkiepiscopin toht. Carl Fredrik Mennander'in setä. Tämän poika kunink. sihteeri Carl Fredr. Fredenheim antoi kopioita tämän kuvan, sitte uudistaa maalin ja tehdä mustan kullatuilla koristimilla ja allekirjoituksilla kaunistetun raamin, jonka lahjoitti kirkkoon."

Kirkon wasemmalla siwulla oli kellotapuli, rakennettu w. 1773. Sen nelikulmainen alakerta oli 14 kynnärää joka taholle, ja sen päällä 46 kynnärää korkea torni, jossa rippui kaksi kelloa, joista toisen läpimitta suusta oli $1\frac{3}{8}$ kynnärää, ja sen kylesä oli päällekirjoitus munkkilaisilla kirjaimilla: "alting förgaadz men Guds ord blifwer ewinnerlig" "MDXLIII" (se on: kaikki katoopi, mutta Jumalan sana pysyy iankaikkisesti. 1543). Sen toisen kellon läpimitta oli $\frac{1}{2}$ kynnärää, ja se oli ilman kirjoitusta. Sitä isompaa kelloa kutsuttiin "ohra-perfeeksi", sillä se oli syönyt (maksanut) 100 tynnyriä ohria. Se halpasi Keisari Alexander I:n sanomakelloja soitettaisissa. Tämöinen oli se wanha kirkko, jossa Pirkkalaiset monta sataa vuotta oliwat Jumalan palvelusta pitäneet, ja jonka juurella monta tuhatta ruumiista makaa. Tämän kirkon ympärillä oli ja on vieläkin monta puuhautaa ("karmia"), joista kuitenkin monta jo on hajoitettu; viimeksi hajoitettiin Wälskilän hauta, ja ruumiita muutettiin emäkirkon uuteen hautausmaahan. Yksi niistä jäljellä olevista karmista on pro-wasti Jeremias Walleniuksen ja jälkeistensä sukuhauta. Toinen niistä karmista on Haapaniemen, kolmas Sikojärwen (sitä ajasta kai, kuin sieläkin aatelisiä asui). Mistä lienee tämä luontoa loukkaawa ja kristitön tapa syntynyt, että haudata ruumiita puuhoneisiin? Wanhasta testamentistäkö, wai oliko se ihmisylpeydestä, ett'ei aateliset eikä muut

riffaimmat (sillä ompa rikkailta talonpojillakin ollut oma sutfuhautansa) sopineet yhdessä ja samassa mullassa kuolemansa jälkeen makaamaan kuin se alhainen yhteinen kansa, enempää kuin muinen eläisfään tahtowat samaan ihmislafihin näiden kansa luetut olla. Jos se siitä olisi tullut, niin toki sopii ihmetellä, kuinka he saman kirkkopihan piirissä yhteen sopiwat. — Waikka jo tämäkin tapa karmeihin haudata (eli oikeestaan nähwiin latoa ruumiin-arffuja toinen toisensa wiereen ja päälle pinoon) ruumiita oli mielestämme ikäwä ja luonnoton asia, niin wieläpä sopimattomampaa, oikein inhottawaa ja kauhistawaa, kumminkin kirkkowäen terwehdelle fangen wahingollista, oli se, että ruumiita haudattiin itse kirkkoon lattian alle. Niin seisoo Pirkkalan wanhimmasfa "kuolleitten kirjassa" wuod. 1680, että jo silloin haudattiin "kirjon alle", "keskelle kirkkoa" j. n. e. ("under kyrkian, underst under kyrkian, mitt under kyrkian"). Tälle alalle kerran jouttuamme puhumme siitä enemmän. W. 1697 haudattiin kolo 22 ruumista kirkkoon. W. 1700 ja siihen aikaan nousi se kirkkoon hautaamisen himo niin yleiseksi, että kuolleitten kirjaan tehtyin merkitysten mukaan melkein kaikki ruumiit silloin haudattiin kirkkoon. Tietystikin oli se yksi jäännös paawilaisista autuuttamisen keinoista. Mutta arwaappa, kuinka ruttoiseksi ilma siitä muuttui jo muutokin kunnisessa kirkossa! — Pastori mag. Isak Stenius ja waimonsa Catharina Arctopolitana haudattiin sakariston alle. Muutamilla oli oma sutfuhauta kirkossa, ainapa alttarin juurella ja sen sisälläkin; niin seisoo w. 1718, että majurin rouwa Schalm haudattiin omaan hautaansa kuoripalkin alle ("under Chorwalken"). Näistä handoista kirkossa on luettelo pappein muistokirjassa: 1) Itse alttarin alla on past. Jakob Raumannus haudattu; 2) Alttarin oikealla siwulla Pirkkalan kylän Leukun hauta; 3) Alttarin wasemmalla siwulla Sankilan; 4) Kuorin takana Naistenmatkan Suupan; 5) Kuorin etupalkin alla Saapaniemen ja Pitkäniemen, joka siitä w. 1720 maksoi 30 daleria kuparirahaa; 6) Sitä wastapäätä wainowäen puolella pastori F. Wennander'in hauta; 7) Saarnastuolin wieresfä oli ennen luutnantti "Särki" haudattu, ja siitä kunniasijasta maksoi kirkkowäärtti Anders Rataisto w. 1739 30 daleria; 8) Saarnastuolia wastapäätä yhdestä seinästä toiseen maffettiin sijasta 3 daleria. Tästä longille Pappilan, Naistenmatkan, Rataiston, Sifojärwen ja Wiinikan penkkein alustan osti Matts Wiinikka 30 dalerilla w. 1744; 9) Sijat a lempana kir-

koska maksaa myös 3 daleria. — Että siitä kirkkoon hautaamisesta, joka lemahtaa pyhemmältä kuin kirkkopihaan hautaaminen, oli erinäinen suurempi maksu, sen olenne jo osottaneet. Mutta joka oli jotakin kustantanut kirkolle eli sille jotakin ansiollista tehnyt, sai vapaan hautasijan kirkossa. Myöskin kirkonkuudennus-miehet haudattiin sinne ilman maksotta ("gratis", niinkuin seisoo kirjoitettuna w. 1714). Muutoin oli siitä pispän keräjän protokollissa määräyksiä. — Tätä vanhaa kirkkoa alas purettiin w. 1858 löydettiin vielä lattian alta ruumiita ihan eheinä, jotka ilmaan tuotuina sen waiikutuksesta kohta tomuksi raukesivat. Niin oli yksi pappikin warsin eheä tähdesä puvussaan, wirsikirja rinnan päällä.

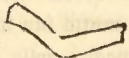
Mutta mielellämme käännyimme pois näistä kolkoista katselmuksista, kiittäen kristillisen siwistyksen waloa, joka senkin on waiikutannut, että ruumiimme saawat tästä lähin rauhasa lajoomatta lewätä ja multua maassa, josta se kotoisin onkin.

Pirkkalan wanhan emäkirkon sija on nyt paljas. Wuonna 1863 toimitti pitäjäns sen ympärille punaiseksi malatun hirsiäidan. Kirkon alttarin kohdalle on määrä toimittaa malminen risti muistoksi. Tämän tästä.

Pirkkalassa oli toinenkin wanha kirkko, josta myös waan paljas sija on jäljellä. Se oli Harjun kappelin kirkko, joka, niinkuin sanooneet olemme, samana vuonna purettiin alas kuin emäkirkonkin. Mi-hinkä aikaan tämä oli kappeliksi eroitettu ja tämä kirkko rakennettu, siitä vuosiluvusta ei ole tietoa. Wanhin tässä kirkossa tawattu vuosiluku on 1651; mutta kun vuosiluku on poltettu kuorin ikkunaruntuun Ogelue'n waakunaan, jolla suwulla tässä kappelissa oli Teemalan kartano, on mahdollista että nämät ruudut owat sittemmin ikkunoihin liitettyt ja kirkko jo saattanut seisoa kauwan ennen. Strandberg'in Paimenmuistossa seisoo, että tämä kirkko on rakennettu w. 1639, mutta mistä hän sen tiedon on saanut, sitä emme tiedä. Kuitenkin arwelemme warmaksi, että se näihin aikoihin on perustettu taikka kummiinkin w. 1650-luwulla, koska konsistoriumi w. 1659 tänne ensimmäisen wakinaisen kappalaisen asetti; ja että se jo 1660 oli ihan walmis, näemme siitä, kun tämä vuosiluku oli sen saarnastuolin kyljesä. — W. 1780 pidettiin tämä kirkko jo hylä wanhana, koska sen seinät silloin jo kaipasivat laudoitusta. Kirkko oli 21½ kynnärää korkea, 18⅞ kynn. lewä ja 32¾ kynn. pitkä, punaiseksi maalattu, korkean, jyrkän

paanufaton alla. Pohjaisella puolella oli ulospistävä safariston rakennus. Katosta rippui kaksi kynttilärunkua, yksi puusta, toinen messingistä, jonka kyljessä seisoi nimet "Jakob Gadd" ja "Sara Gottleb." Kuorisssa oli vähäinen alttaritaulu. Kirkossa oli 6 ikkuna ja 14 penkkiriviä sekä 2 lehteriä (parvea); sen läntisessä päässä oli läpikäytävä porstuoinen, samoin itäisessä päässä asehuoneen lämitse. Kellotapulisssa oli kaksi kelloa: isompi 3½ korttelia leveää suusta ja 3 korttelia syvä, jossa oli seuraava kirjoitus: "Peter Bergius P. & Past. in Birkala, Sigfrid Petreia des maka; Jacob Gadd Häradsfogde, Sara Gottleben des hustru, Johan Edenius Sacell. i Harju." Tämä kello wiettiin Nöjärwen kirkkoon ja paloi sen kanssa 1842. Kirkon ympärillä oli vähäinen hautausmaa ja siinä kolme sutfuhautakarmia, joista yksi on kivistä (Gadd'ain). Tämä on vielä jäljellä, ne toiset otettiin w. 1862 alas ja arkut haudattiin maahan. Merkkilliset ovat ne jo ennen mainitut kuorin lastit *), jotka vielä talletetaan pastorin arkistossa emäkirkolla. Mainittawat myös ovat ne kaksi taulua historiallisen sisältönsä vuoksi, joissa oli: yhdesssä Gripenberg'in suwun waakuna, toisesssä Lode'n suwun **).

*) Näissä on 4 waakunaa poltettuna: 3 Ogelvie- ja 1 Böcklar-suwun. Ne edelliset ovat jaetut neljälle maalatululle pohjalle, joista maali on hiwunut pois; kahdesssa niistä seisoo musta jalopeura kahdella jalalla, toisesssa kahdesssa on musta jalopeura kaksipäisellä hännällä seisowa neljän jalan päällä. Kypäriin koristeena on punainen käki. Böcklar'in waakuna ei ole jaettu eri pohjille: sen alafella puolella on tuonnuotoinen kuvaus: ja sen yläpuolella on nuoli, jonka kärki on ylöspäin ja tämän kummal-lakin puolella tähti; kaikki nämät kuwaukset ovat keltaisia walfkoisella pohjalla. — Näissä waakunoissa on seuraawa kirjoitus: "Öfwerst leutenant Patrick Ogilvie till Woltis, Wruda, Tefswala, Östros och Saris 1651 — Catarina Böcklar till Woltis, Wruda, Tefswala, Östros och Saris anno 1651." (Nämät kirjoitukset olivat ylhäällä toinen toisensa wieresssä, luultawastikin olivat nämät awioppuoliset; alapuolella ruuduisssa on taas seuraawaiset kirjoitukset, jotka saattawat olla niiden edellisten lasten nimiä:), "Margaretha och Elisabetha Ogelvie. anno 1651 — Benedictus Ogelvie anno 1651."

**) Yhdesssä näistä tauluista seisoo ylhäällä: "Johan Albrecht Gripenberg", ja sen waakunan alla: "Öfwerste-liutenant och Riddare af Konglig Majestäts Smärdsorden. född den 14 november 1690. död den 13 october 1773, och efter 83 åhrs slutadt wandel befordrad till sin wilofstad här i Hariju Kyrka, kommit i tjenst år 1708 under det långwariga 20 åhra kriget med Ryssland och under samma tid bewistadt utom flere mindre actioner och Chaimysler, huf-

puivat kummallakin puolen puusta tehtyä Wapahtajan kuuaa kuorin iffunan yläpuolella. Kienekö näiden aateliswaakuna heidän jälkeifiltänsä täten "yks' kummallekin puolelle Kristuksen ristiä" asetettu nöyrätki muistoksi siitä, kuinka ristit Golgata'lla olivat asetetut, sen lukija arwatfoon itse!

Nyt on tämäkin kirkko poisja ja sen sija olisi piakkoin tuntema-
toin, ellei se walkoinen kivihauta vielä olisi jäljellä ja aitaus kirkko-
pihan ympärillä, joka w. 1862 toimitettiin. W. 1865 Huhtik. 21
annettiin tämä kirkkomaan niityksi kouluopettajalle sillä ehdolla, että
hän wähitellen joka wuosi toimittaa puita istutetuiksi pitkin sen aita-
wierä.

Möjjärwen kappelin sekä kirkon alkun on lyhyesti tämä. Kap-
peli on saanut nimensä kylästä, johon sen ensimmäinen kirkko rakennettiin.
Itse Möjjärwen kylä taas on saanut nimensä kaitetikin seuraawaisella
tawalla. Tämä kylä on Keijärwen läntisellä rannalla ja sen itäisellä rannalla
wastapäätä on Keijärwen kylä, joka mahtaa olla

wudaction wid Storkyro i Osterbotn, hwarest han bekom twenne swära blesseu-
rer, äfwen bewifst adt norrigsta campagnien och den swära återmarchen öfwer
norrsta Fjällarne, samt hela det sista Fälttåget emot Ryssen, och wid krigets
slut förordnad till Evacuationscomissarie, att wara Ryßka tropparne följaktig
till gränzen, m. m."

Toisesja taulussa eli Lode-suwun waakunassa seisoo ylhäällä: "Johan Wil-
helm Lode", ja alapuolella: "Öfwerste wid kongl. Mj:ts Bjerneborgs läns re-
gemente till foot. född d. 31 Jan. 1673. död den 22 Aug. 1754 och efter 81
åhrs wandell befördrad till sin wilofstad i denna Harjo Kyrka. Under Auxiliai-
ri-Troupperna i Holland begaf han sig år 1690 för att tjena i härnad. Kung
Wilhelm i England och kung Victor Amadeus af Sardinien hafwa lemnat ho-
nom wärtecken af desj mandom. hos Konung Carl XII war han Drawant och
år 1710 korporal wid samma Corps wid Fleur, Belägringen af Namur, wid
Narwen, Nijga, Elitschow, Frauenstadt, Pultawa, Torn, Hollatschin, Stralsund
och Bender; samt på många andra ställen har denne man sturit blodiga lagrar.
22 bataljer har han bewifst adt, men albrig warit blesferadt eller fången. Märk
wandringsman förshynens under, wörda dygden, lät ärbarhet, mannowett och
fromhet styra dina wandell, så kan du som denne, först christligen lefwa och se-
dan saligen dö." Tämän taulun wieresä rippui saman öwersti Lode'n miekka.
Mitinkä nämät wanhain Karoltimein elämäkerat owat joutuneet, siitä en tiedä.
Kopian olen ottanut Vääketöht. Kaarle Lundahl'in tehdyistä kopiasta.

munhin kylä tässä kappelissa, koska se Nuijasodan aikana nimitetään ("Geijarffwij") Birkalan "luoteiseksi neljäskunnaksi." Nyt oli Keijärweläisillä moifioita toisella puolen eli yli järwen, joihin heidän siis oikoseen sopi mennä "yli järwen." Sittenmin asuntojen sinne asetettua kutsuttiin kai sitä wähitellen syntywää kylää "yli järwen" kyläksi. Mutta kun "yli" ja "ylö" merkitsee juuri ihan samaa (katso Euren'in Sanafirjaa), niin on nimeä sitte kirjoitettu sekä Ylijärwi että Ylöjärwi, joka wiimemainittu kuitenkin nyt on tawallisin. Tämä yffi arwelu; mutta kun "yli" (= "ylö") sanaa ei käytetä ainoastaan "ylitse" (= "toisella puolen") merkityksessä, waan myöskin merkityksessä sen paikan "ylempää, ylempänä olevaa sijaa", jonka edelle tämä sana pannaan (esimr. "ylimaa"), jonkun toisen paikan suhteen, niin saattaa toiseksi arwella "Ylöjärwen" syntyneen siitä, että tämä on ylempänä Tohloppijärwen eli jonkun muun, waikka Pyhäjärwen suhteen. Kuitenkin pidämme sen edellisen arwelun parempana. Että tämäkin kylä, waikka warmaanakin nuorempi kuin Keijärwen kylä, kumminkin jo on yli 300 vuoden wanha, päätämme siitä, että sen nimi, waikka sangen kummalliseksi wäätätynä, tawataan Nuijasodan historiassa ("ylarearff"), ja ennenkin, jo w. 1540.

Nämät oliwat ensimmältä käyneet Birkalan kirkkoa, siksi kuin Harjuun kirkko saatiin; mutta wiimein kansan kartuttua pitkäshiwät Peräkuntalaiset jo matkaa Harjunkin kirkolle ja pyhshiwät Kuning. Majesteetiltä, että sen 2 ja 2½ penikulmaa pitkän huonon eli tiettömän matkan tähden, kuin heillä oli kirkkoon, saada itse rakentaa lähemmäksi eri kirkon, jossa Harjun kappalainen erinäistä palkkiota vastaan joka toinen sunnuntai ja juhlapäiwä pitäisi Jumalan palweluksen, hautaisi ruumiita sekä tekisi muuta papillista palwelusta. Kuningas antoikin tähän suostumuksensa Kirjoituksessa Tuomiokapitulille Heinäk. 28 päiw. 1779. Jo Syyskuussa 1780 laskettiin tämän kirkon perustus ja se saatiin seuraawana vuonna eli 1781 niin walmiiksi, että se sekä ympärillä olewa hautausmaa Heinäk. 15 päiwönä s. w. wihittiin. Wihkimyksen toimitti Seremias Wallenius. Tämä kirkko oli punsta, 43½ kynnärää pitkä (D. Hall sanoo erhettyen 33½ kynn.), 17 kynnärää leveä ja 12 kynn. korkea katon rajaan; katto oli 18 kynn. korkea, niinmuodoin siis kolmatta osaa korkeempi kuin itse seinä, joka oli ulkoa laudoitettu ja keltaiseksi maalattu. Ikkunoita oli 8, noin 3 kynnärän korkuisia ja 2 kynn. lewysisiä ku-

kin, 24 lasiruudulla lyhyissä raameissa, jotka olivat rikkemiä. Kirtossa oli 32 penkkiriviä kummallakin sivulla, ja yksi parvi (lehteri). Sakaristossa, 10¹/₄ kynn. pitkä ja 10 kynn. leveä siurakennus, oli ainoastansa yksi ikkuna ³/₄ kynn. leveä ja korkea. Kellotorni, 54 kynn. korkea, oli kirkon läntisessä päädyssä ja sen kanssa yhdesä mitassa. Siinä oli aluin waan yksi ainoa kello (20 L⁸ 10 *S* painoinen), jossa oli seuraava kirjoitus: "Då Peräkunda och Mlöjärwi Åboer genom Rieuten. Wälb. Herr C. J. Jägerschöld ärhållit Kongl. Maj:ts nådiga tillstånd at uppbygga egen kyrka och då Probstén Her Jeremias Wallenius war kyrkoherde samt Capit. Wälb. Herr C. L. Jägerschöld och Rieuten. Herr Joh. W. Becker medlema af Församlingen är denna kloka 1781 guten i Stockholm af G. S. Meijer." — Wiimeiseltä oli täällä toinenkin kello, joka tuotiin Harjun kirkosta, se sama B. Bergius'en aikana walettu, kuin edellä kertoneet olemme. Tässä kirkossa oli asehuone (wapenhús) läpikäntävänä, jonne soturit kirkkoon mennessänsä laskiwat aseensa. Itse kirkossa ei ollut sukuhautoja, mutta kirkkopihassa oli 4 karmia: 2 Mäkkylän, 1 Ollilan ja 1 Siston. Kirkko kelloineen karmineen paloi ukkosen walkeasta 1842 Heinäk. 10 päiw. iltapuolla, joka oli sunnuntai. Ukkonen löi torniin.

Ennenkuin käymme niitä kahta nyhyistä kirkkoa katselemaan, jotka owat näiden kolmen wanhan kirkon sijassa, kerromme, kuinka Mlöjärwi kappeliksi eli nyhyiseen tilaansa tuli. So sanoimme, että Harjun kappalainen ensimmältä käwi siellä joka toinen sunnuntai; mutta kuin wäkiluku Peräkunnassa *) lisääntyi wahvasti ja Harjun kappalainen piti sen alituisen matkustamisen Mlöjärwelle ylen waiwalloisena, päätti tämä kirkkokunta tuomiokapitulilta anoa alituisia kirkollansa asuwaa pappia, jonka he itse Harjun kappalaisen apulaiseksi palkkasiwat tawallista kappalaiswaaletta vähentämättä. Tähän suostuikin tuomiokapituli ja siitä alkaen on Mlöjärwellä aina ollut oma pappi, jolle apulaisena ollessa maksoiwat 17 tynnyriä wiljaa, 3 tynn. kauruja, 8

*) Usein olemme jo maininneet tämän nimen; nyt on aika sanoa mitä sillä ymmärrettiin. Ensin kutsuttiin Peräkunnaksi aina Weittijärwettä alkaen, niinkuin luimme kirkonkellon tlyhesäkin seisowan "Peräkunnan ja Mlöjärwen asukkaat", jolla wiimeisellä nimellä w. 1780 aikaan taroitettiin ainoastaan Keijärwen ympäristöä. Nykyään on peräkunnan raja paennut aina Rhyöstilään asti.

28 woita, 20 28 lihaa, 6 28 pellamia, 1 28 willoja, 2 28 hynntilöitä, j. n. e.

W. 1839 Lokakuun 12 p. antoi Keis. M. arm. Suostumuk-
sen, että silloisen Harjun kappalaisen v. past. E. Sjöholm'in pois
muutettua osa tästä kappelista (nimitt. Willilä, Rahola, Raarila,
Tohloppi, Hyhky ja Bispala Turun puolella; Nuoliala, Partola ja
Härmälä Hämeen puolella) yhdistetään Emäkirkon seurakuntaan ja jä-
lellä olewa osa siitä Mljjärwen kirkkokuntaan, ja Harjun ja Mljjärwen
yhteinen kappelioikeus annetaan Mljjärwelle yksinään. Tämä kaikki pan-
tin toimeen 18 $\frac{1}{2}$ 41, jolloin sanottu kappalainen Sjöholm muutti täältä
S. Kyröön, ja Mljjärwi sai wapaasti walita ensimmäisen kappalaisensa.

To w. 1767 oli sija uudelle aiwotulle emäkirkolle Turun puo-
lella katjottu, se sama paikka, jossa se nyt seisoo. Tällöin ruwet-
tiin myöskin jo wapaaehtoisia lahjoja kirkon rakennusta warten koko-
maan. Mutta sen sijasta kesti kauwan riitaa; paikka katjottiin sopi-
mattomaksi sen korkeuden tähden, walitettiin myös, ett'ei sinne saisi
ylös rakennusaineitakaan, ja että kirkkowiäki kaljamolla olisi waaras-
ja y. m. f. l. — Päätös kaikesta siitä riidasta oli kuitenkin se, että se
ensimmäinen aiwomus woitti. Nykyinen emäkirkko rakennettiin siis sen
santaharjun päähän, joka nousee Wihnusillalta ylöspäin, w. 1828—
1838 *). Tämä on, niinkuin ennen kertoneet olemme, fangen kaunis
kirkon paikka, waikka sen harjun pään tasoitamiseen tosin fangen paljo
työtä meni. Kirkko on wohwan harmaakiwisen perustuksen päällä,
tehty tiilistä, sisältä ympyrä, mutta ulkopuolelta kahdeksantahoinen,
jonka päällä on ympyräinen kupukatto (kupoli). Sen itäisesä siwussa
on lämmitettävä sakaristo ja läntisesä torni. Kirkon awaruus on
40 hynärää läpikotaisin; siinä on 4 suurta, 18 ruutuista ikkunaa ja
niiden yläpuolella 4 puoliympyräistä ikkunaa ja kummankin siwu-
owen päällä wähäinen ikkuna. Kummallakin siwulla on kiwiraput
owelle, samoin sakariston, tornin siwu- ja pääty-owelle. Kirkko on kau-
nis sisältä, sen korkea kupukatto kuin taiwaan laki, siwiruutuiseksi maa-

---

*) Se valmistui wiimemainittuna vuonna kesällä ja vihittiin Uuden
wroden päiwänä w. 1839.

lattu; siitä rippuu alas 5 kynttilärunkua: keskimmäinen, lasirunku vetävä 30 kynttilää, maksoi 400 rupl. pankkoosja; yksi isompi messinirunku, vetävä 20 kynttilää, maksoi 45 rupl. 36 kop. hop.; toinen vähempi, johon myös mahtuu 20 kynttilää, maksoi 34 rupl. 24⁴/₇ kop. hop.; 2 runkua, kumpikin 16 kynttilää warten, maksoi 64 rupl. hop., jotka rahat koottiin wapaiehtoisilla lahjoilla w. 1850—1852 lufusijoilla. — Saarnastuoli on täällä alttaripöydän päällä; sinne käy owi ja raput safaristosta. Kirkon seinät sekä kaikki sen sisusta on maalattu walkeiseksi; saarnastuoli on vähäsen keltaiselle wiwahtawa. Safaristossa, joka on 10 kynnärää pitkä ja 7 kynn. leweä, on kaksi suurta 12 ruutuista ikknaa, lämmitettävä muuri ja wiinikellari lat-tian alla. Safaristosta käy owi kirkkoon, jonne siis ulkoa pääsee neljältä kohdalta. Sen owen päällä, joka wie sisälle safaristoon, on se jo ennen mainittu Jonas Mennander'in kuwa. Safariston suulla on vähäinen porstua, jossa on rautapellillä warattu kaappi, kolehtirahain y. m. arwosain kirkon tawarain tallettamista warten. Tästä porstu-asta käy raput ylös safariston päällä olemaan parween; toinen sen-kaltainen parwi eli lehteri on juuri wastapäätä tornin porstuan päällä; siellä on penkit, joita ei edellisessä parwessa ole. Tämä jälkimäi-nen parwi on muutoin aiwottu urkuja warten ja kutsutaankin ur-kulehteriksi.

Tornin rakennus on kirkon rästäistä alfaen puusta, 30 kynnä-rää korkea. Siellä on kaksi kelloa: vähemmän, joka on kynnärää kor-kea ja 5 korttelia leweä suusta, kyljesä seisoo yhdellä puolen: "Då Prosten Magister Wallenius wart Ryrkoherde och Magister Alexander Namstadius Kapellan är denne kloka genom Major och Ridd. Wäl-borne C. G. Granfelts goda anstalt till Birkala moderkyrka Guten af G. S. Meijer i Stochholm 1785", ja toisella: "Kost kuulet minun äänen kohden Herran huonetta walmista itziäs Rieten jossaas saat loh-dutusta." Toimmasja, joka painaa 48 L 2 S, on yhdellä puo-len seuraawa kirjoitus: "Minä olen uudesta walettu Ruwialla M. Kostedtilta Herra Kappalaisen ja Kirkkoherran wirkaa Birkalassa Ede-seisojalta P. Joh. Sumeliuksen toimesta w. 1738", ja toisella puo-len: "Kiennä, Kiennä Parannukseen, Soitost Zionin Walmistukseen." Torni laudoitettiin ja maalattiin w. 1848 ja 1849.

Hautausmaa kirkosta länteen päin on myös harjulla, paljon korkeemmalla kuin itse kirkko. Sen ala on 26⁷/₈ kapanalaa. Ym-

pärille on tehty aita harmaasta kivestä, jossa on kaksi porttia; yksi juuri vastapäätä tornia; sille on tehty raput, toisella ajotie. Tällä hautausmaalla on ainoastaan yksi sukuhauta (nimitäin Wiifin), joka muurattiin w. 1843 tiilistä. Niwottiin myöskin tänne huone ruumiitten siunausta warten; mutta sen kustannusehdotus oli ylen korkea ja se olisi ollutkin sangen tarpeeton. Hautausmaan eli harjun alapuolella on kirkon maksiini, jossa myös hynä muitten pyhien kalujen kanssa on talletettu wiinapannuja. Kirkon edustalle asetettiin w. 1863 se wanha tiinastuffi eli aurinkokello, joka ennen oli vanhalla kirkolla. Sierakivesä, jossa tuntinumerot owat, seisoo: "1707 anno."

Tämä kirkko maksaa pitäjälle paljon. Kustannusehdotuksen jälkeen maksoi se 104,014 ruplaa pankkoossa. Sen rakennuksessa oli emäkirkon seurakunta osallinen $57\frac{1}{2}$ manttaalilla, entinen Harjun kappeli puolella koko $19\frac{5}{6}$ manttaalistansa eli $9\frac{11}{12}$ manttaalilla, ja Ylöjärwen kirkkokuva samoin puolella koko $19\frac{11}{24}$ manttaalistansa eli $9\frac{35}{48}$ manttaalilla. — Kirkko wakuutettiin w. 1861 lähes oikeesen arvoonsa 25,000 rupl. hop.; mutta kun wuotinen makso kullutti peräti paljon kirkon kassaa, päättiwät pitäjäläiset kokouksessa alentaa sen 9,900 ruplaan, joka Toukokuussa 1863 toimitettiin.

Ylöjärwen kappelin kaunis puukirkko rakennettiin w. 1848—1850. Niinä kuutena wuotena, kuin ei täällä kirkkoa ollut, otettiin Harjun wanha hyljätty kirkko jälleen wirkaansa. Tämä uusi kirkko on ristirakennus, 51 kynnärää pitkä ja leweä, ja 16 kynn. korkea katon rajaan eli rästääisiin. Itse katto on nelitahoinen, 12 kynn. korkea kupu, suoralla kalteella, joka tekee 20 kynnärää. Seinät owat ulkoa ja sisältä laudoitetut, ulkopuolelta öljymaalilla feltaiseksi maalatut, sisäpuolelta wielä maalaamattomat. Ikkunoita on 12, kaikki $7\frac{1}{2}$ kynn. korkeat, 3 leweät, 54 ruudulla kukin. Lehteriä ei ole, eikä alttaritaulua. Saarnastuoli seisoo irralla seinästä, pohjaisella puolen, ristimykseen kulmassa. Safaristoon, joka on 15 kynnärää pitkä ja 11 kynn. leweä, käy kirkosta alttarin kummaltakin puolelta omi ja ulkoa myös omi wäyhäisen lautaporstuan läwitse pohjaiselta puolelta. Siellä on suuri lämmitettävä kaakelimuuri ja 3 isoa ikkunaa. Wiinikellaria

ei ole. Kirkkoon on sekä pohjaosessa että läntisessä loppessa isot ovet rappuineen, samoin tornin porstuaan ja siitä kirkkoon. Tornissa on kaksi kelloa; toinen niistä toimitettiin muutama vuosi sitten.

Pirkkalassa on myös pitäjäänkoulu Tiikon ahteen alapuolella, lähellä vanhan Harjun kirkon sijaa, kauniilla paikalla harjun juures. Tämä koulu rakennettiin w. 1861 ja 1862, perustus oli kuitenkin jo ennen lasfettu. Rakennus toimitettiin yhteisesti koko pitäjältä samalla lailla kuin kirkkoa rakennetaan, nimittäin että talolliset laittoivat kaikki aineet ja työpäiviä tehtiin miesluvon jälkeen. Rakennusaineitten avuksi otettiin ne jo ennen mainitut alaspuretut kirkot. Näitten kirkkojen aineitten käyttämisestä emme saata jättää mainitsematta sitä eripuraisuutta kuin siitä nousi; muutamit tahtoivat ne koulun aineiksi, toiset poltinpuiksi hakattavaksi. Kun tätä pitäjään kouluosessa ääntämällä päätettiin, sanotaan protokollan-kirjoittajan (A. S.) kysyneen: "Oletkos sinä kirkon polttaja?", joka ehti monessa ääntäjänsä muutti mielen, niin ett'ei tehdannutkaan enää puolueellaan pyyhä; summa se, että kirkkoista tehtiin koulu, ja se olisi jo kumminkin vuonna 1859 ollut valmis, ellei rakentamista olisi viivytetty syystä, että R. "Huoneenhallitus" = eli Talous-Seura samana vuonna lakkautti koulun täällä, josta edespäin. — Koulu saatiin vasta w. 1862 valmiiksi syyspuolella ja Syyskuun 27 päivänä valmistukseensa. Itse koulurakennuksessa on 4 huonetta, kyökki ja lämmitettävä porstua. Koulusali on rakennuksen itäisessä päässä, suuri 6 ikkunainen huone, jossa on iso kaksipesäinen kaakelimuuri, opettajan istuin (kateder), penkit kahden puolen, kirjakaappi, seinäkello ja seinäkarttoja. Ne toiset huoneet samassa rivissä: vähempi sali, 2 kamaria ja kyökki ovat kouluopettajan asunto. Vaitse sitä lämmitettävää porstuaa on sen suulla ulospistävä kaunis laudoista tehty etuporstua. Rakennus on laudoilla varattu ja maalattu öljymaalilla. Koulun pihan toisella puolella on opettajalla kaikki tarpeelliset ulkohuoneet: navetta, talli, pakari, lato, waunuhuone y. m. kaikki samassa rivissä, ja sauna ulkona pihan pörristä. Samassa rivissä näiden ulkohuoneitten kanssa on köyhäin koululasten asuntohuoneus, jossa on suuri sali ja toinen huone lapsia warten sekä kolmas asuntohuone ynnä kyökki pitäjään = eli alaopettajaa warten. Tämän muhtaan rakennuksen teetti w. 1864 Nialahden omistaja kenraali A. Stjernwall yksin omalla kustannuksellansa ja lahjoitti pitäjälle. — Koulun sekä vanhan kirkon sijaan ympärillä ole-

wa wiljelysmaa, kaiffiaan noin tynnyrin ala, jaettiin molemmille opettajille, joiden welwollisuus on vuosittain istuttaa muutamia lehtipuita ympäristölle. — Koulussa on nyt kaksi opettajaa: Opettaja eli "Ahlmannin opettaja", lutenut mies, ja alaopettaja eli pitäjään-opettaja, joka saa palkan pitäjältä.

Mitä tämän koulun alku ja mitkä sen vaiheet ovat olleet, kerromme tässä. Vuonna 1798 Heinäk. 2 päivänä teki Hatanpään kartanon Messukylässä silloinen omistaja asesjori Gabr. Ahlman senkaltaisen testamentin, että, sittekuin kuolemansa jälkeen kaikki lailiset maksot ja welat olivat maksetut, kaikesta jällelle jääneestä omaisuudesta rahaksi muutettuna puolet sen joka wuotijesta laswusta käytettäisiin opettajan palkkaamiseksi köyhän yhteisen kansan lapsia warten "Messukylässä ja Tampereen ympäristöllä olewisja pitäjäissä." Lapsia opetettaisiin Kristin-uskonnossa, kirjoituksessa ja luvunlaskenossa sekä järjestetyn maanwiljelyksen ja talouden tarpeellisimmisja kappaleisja. R. Suomen Talous-Seura Turussa walwoisi tätä testamenttia; ja sen vuosikertomuksesta 1819 nähdään, että testamentti-rahät silloin tekivät 52,000 rikkä Ruotsin pankkoossa. Mutta testamentisja waaditun wiimeiseksi mainitun opetusaineen käytännöllisen waikuden tähden esitteli Talous-Seura Senaatisja, josko tämä niin muutettaisiin, että sen sijaan hankittaisiin jotakin muuta sopiwaa taitoa talouden asioisja suomalaisille; mutta Senaati wahwisti testamentin puustawillisesti seurattawaksi, josta ei kuitenkaan mitään ole tullut, waan opetusaineet owat ne ensin mainitut sekä mitä siihen kussakin paikassa on lisätty: Suomen ja yleistä maantiedettä ja historiaa. Talous-Seura toimitti jo w. 1811 opettajan Messukylään ja Pirkkalaan, ja sitte 1817 myös Wesilahteen, Lempälään, Kangasalle ja Pälkäneellekin. Pirkkalassa oli tämä Ahlmannin opettaja ensin, wuod. 1811 alkaen, ympärikulkewa kyläkunnisja 9 kunkautta wuodessa, sen määrähksen ja järjestyhksen jälkeen kuin pitäjään pastori antoi. Silloin ei oppettaja lutenut wuotawuosia; wasta Keis. Säännön jälkeen sai hän lukea wuotawuosia, jos hän oli pappi. Tämä Sääntö annettiin 1823 ja se on wielä seurattawana.

W. 1840 Toukok. 20 päivästä alkaen on koulu ollut seisowa ja pappi opettajana Wapun päivään asti w. 1859, jolloin siitä opettaja muutti kappalaiseksi Riikoinin ja Talous-Seura omittuisista syistään seisautti koulun pidon. Syy oli näet tämä, ett'eiwät Pirk-

kalaiset enää muka ansaitsi koulu, kun eivät enään niin paljon wie-
neet lapsia kouluun kuin ennen, sittekuin Talous-Seura tahtonsa mu-
kaan w. 1856 oli sen muutosfen asetuksissa tehnyt, ettei kouluun otet-
taisi muita lapsia kuin niitä, jotka jo taifiwat puhtaasti sisäلتä lukea
ja ulkoa Lutherin katekismoon. Mutta kansa wäitteli tuosta, että kun
kerran owat lapsensa siihen määrään jaaneet opetetuiksi, niin kyllä sitte
jo kellolle kynthöhön kelpaifiwat, ja jos jokuunen tahtoisi enempäta op-
pia pojallensa hankkia, häntä "maisteriksi" toimittaa, niin olisi hihan
sitä warten tie awoinna alkeiskouluista alkaen yliopistohon saakka,
erittäinkin kuin nyt suomalaisia opistoja on maahan hankittu. Waan
wihdoin joutui tässäkin seikasssa "kirko keskelle kylää." Talous-Seu-
ran päätöksen ja Birkkalaisten mielen wäli taftattiin täten (näiden jäl-
kimäisten alamaisuudessa myöntämällä, tällä kertaa tosin omaiksi hyö-
dyksensä, waikka wähäijän aitan laariin käymällä), että Birkkalaiset, kun
oliwat aiwotun koulurakennuksensa walmistamaisillaan, suostuivat itse
palkkaamaan alaopettajan, joka opettaisi puuttuwaisille tuon waadittu al-
kuopin, ja Talous-Seura myöntyi antamaan takaisin "Ahlmannin opet-
tajan" jälleen. W. 1862 Syyskuussa awattiin tämä koulu kaksin
opettajineen. Syksyllä w. 1863 oli taas pappi koulun opettajana; ja
samaa aikaan seuraawana vuonna tutentti. Lufukaudet alkawat, syk-
sillä 15 päiwä Syyskuuta ja kewäällä 8 p. Tammiukuuta sekä loppu-
puwat 18 p. Joulukuuta ja 20 p. Toukokuuta. Sofaisen lufukauden
lopulla pidetään tutkinto lasten kanssa ja kertomus siitä lähetetään
Talous-Seuralle. Koululla on pitäjäässä hoitokunta, jonka esimies
pastori on asetusten mukaan. Tällä kannalla on nyt Birkkalan koulu.

Muita yhteisiä rakennuksia ei pitäjäässä ole kuin lainamafajini
Sämeen puolella, joka on tämän pitäjään osan ja Anian kylän yhteinen.

Pitäjään hengellistä opetusta ja elämää walwoo pastori kah-
den kappalaisen kanssa. Pastori saarnaa wuorotellen kappalaisen kanssa
emäkirkossa ja tekee yhdeksän apuwuoroa wuodessa Mlöljärwen kap-
palaiselle, ja pitää kerran wuodessa ruotsin kielen Jumalan pal-
weluksen taikka waan ripin emäkirkossa. Paitsi näitä opettajia oli

Pirkkalassa muinen w. 1639—1793 myöskin pitäjään apulainen, ja w. 1781—1841 wafinainen apulaispappi Mljöjärmellä. Wuosina 1781—1793 oli pitäjäässä siis 5 wafinaista pappia ilman sitä mitä apulaisia mahtoi olla; ja kun pitäjään wäkiluku tällä aikakaudella teki noin 3000 sielua, oli silloin pappi kutakin 600 henkeä warten. Nythään, kun wäkiluku tekee 5000, on pappi kutakin 1666 henkeä päälle.

Lututaidosta pidetään huolta lufusijooilla, joissa kaikkein lufutaitoa kuulustellaan. Ne alkawat Tanmikuun lopussa ja kestävät noin Maaliskuun puoliwäliin, ja pidetään 27 eri lufuruodissa, joista 16 on emäkirfolla ja 11 tappelisja. Lufuruodit emäkirfolla owat: 1) Härmälä, Partola ja Nuoliala; 2) Haikka ja Raistenmatta; 3) Sortala; 4) Tanila, Santila, Kataisto ja Pittäniemi; 5) Wakkila, Koiso, Pappila ja Mapehula; 6) Pirkkalan kylä ja Toppari; 7) Wihola, Tyrkkölä, Reho ja Hauvoinen; 8) Taipale, Kohmala ja Kennola; 9) Wastamäki, Memmola, Kasjila, Luffila ja Haapaniemi; 10) Penttilä; 11) Kormola; 12) Haamisto ja Lauttala; 13) Nokia, Tyränmaa, Wiiti, Maatjala, Kirkonmaa ja Hinttala; 14) Kantaantafa; 15) Willilä, Nahola, Kaarila ja Tohloppi; 16) Hyhky ja Pispala. Kappelissa: 1) Pengonpohja; 2) Pohjantylä, Huhtaaja ja Wähä-Simola; 3) Mutala ja Kyöstilä; 4) Raihari, Piimola, Lempiäniemi, Kunsas ja Latjala; 5) Sorwajärwi; 6) Kuusisto; 7) Mljöjärwi; 8) Pinsiö; 9) Keijärwi ja Mätkylä; 10) Teewala, ja 11) Harjuntafa, johon kuuluu Kuffola, Pösfila, Siiwikkala, Lielahki ja Niemi. — Kappelissa pitää pastori kappelin kappalaisen kanssa lufusijooja ja emäkirfolla sen kappalaisen kanssa. Luffari ja firkonwarta eli suntio *) seuraa nuassa kummasjakin seurakunnassa pappein awuksi. Toimitus aljetaan rukouksella, sittekuin wäki on lueteltu kirkonkirjasta, jonka jälkeen kuulustelemus alkaa. Sen päätettyä pitävät papit wuorottain yhteisen tutkistelemuksen Kristin uskonnon pääasioissa, joka päätetään rukouksella, ja viimein kysellään lahwon siweydellisestä tilasta wuoden aikana, josta kuudennusmies kussjakin paikassa tekee tilin. Näillä kuudennusmiehillä on tarkoitus olla erittäin nuoren kansan ja samassa koko lahwonkin siweyden ja säännöllisen elämän kodissa walvojina ja

*) Suntio oli Pirkkalaan jo pispnan keräjisjä w. 1685 määrätty; mutta kun ei sitä vielä w. 1695 ollut, määrättiin se uudesti kowilla muhteilla.

neuvojina. Tarcoitus on itsestään hyvä, mutta on walitettawasti täällä niinkuin muuallakin waikeata saada sitä oikeesen kuntoonja. Kirkon kunnennusmiehiä oli täällä jo ennen piispa Gezelius'en pitämiä keräjiä w. 1695, mutta silloin määrättiin kuitenkin uusia.

Rippikoulu on näihin oikoihin aljettu Loufokuusja ja lopetettu Mikonpäiwänä, jolloin rippilapset päästetään edes; sillä wälin owat lapset kuitenkin Heinä- ja Elokuusja kiiruimmalla työn ajalla olleet wapaat. Wuonna 1863 aljettiin Loufokuusja tulewan vuoden rippikoulu ja pitfitettiin fewäällä, niin että lapset ennen heinäntekoa edespäästettiin. Samoin w. 1864.

Paitse hengellistä opetuswirkaa on pastorilla täällä niinkuin muuallakin wirkaansa sepiwia sekä sopimattomia moninaijia siwutoimia. Hän on waiwashoidon johtaja. Määrätthitä waiwashoidon wuosikoukousja pidetään wähän eimen Wapunpäiwää ja Loufakuun lopulla, jolloin waiwasapuja köyhille rahassa jaetaan ja köyhiä orpolapsia taritaan hoidettawiksi. Waiwas-, kirkon- sekä wiinikasjoja hoitaa kummallakin kirkolla "kirkowärtti", jolla siitä on 40 markkaa palkkana. Tätä wirkaa on ennen herrasmiehetkin pitäneet. Esimr. määräsi piispa Gezelius w. 1695 nimismiehen Johan Antinpojan Was-tamäellä siiksi.

Paitse koukousja kirkollisja asioisja on pastori welwollinen pitämään yhteisjä pitäjäänkoukousja kaikellaisista asioista (maanteistä, soturitorpista n. m.), koska waan waaditaan. Protokollat kirjoittaa hän itse suomeksi. Wäenmuutto-kirjoitus pidetään jälkeen Pyhäin miesten päiwän. Pastori on myös läsnä henkikirjoituksisja kirkonkirjan kansja.

Pastorin wirtatalo, Pappila, 1 $\frac{1}{2}$ manttaalia on Hämeen puolella niemiköllä Pyhäjärwen rannalla, josta on 2 wirstaa yli järwen emäkirkoon. Uuinytyingisjä on 7 huonetta ja 2 winttikamaria, ja sen ynnä muitten asuin- ja ulkokuonetten (jotka kaikin owat awullisessa tilassa) rakennuksesta ja korjuusta pitää pitäjäs muretta. Pappilan rakennukset owat wakuutetut 2000 hopearuplaan. Talossa on 44 tynnyrialaa hywää peltomaata ja 121 tynnyrialaa ja 21 kapanalaa niit-tyä sekä 687 tynnyrialaa metsää. Syksyllä kylwetään 13 eli 14 tynnyriä, joka antaa 8 eli 9 jywää; fewätkylwö on yhtä suuri ja sen anto 5 eli 6 jywää. Kalastus ei kannata kulunkia. Pappilaan kuuluu 4 maatorppaa.

Pastorin palkka on: kolmannusjyviä 56 tynnyriä 7 kappaa, vähästä tiunnista yhdistysjyväät 55 tynnyriä; noin 20 $\mathcal{R}$ woita toppareilta y. m. ja pääsiäisrahoja noin 800 markkaa.

Näytteeksi, kuinka suuri papinpalkka Pirkkalassa oli Lutherilaisjunden ensi aikoina panemme tähän otteen vanhimmasta "Pirkkalan papinverosta" ("prestrenta") eli palkkalaskusta, kuin Senaatin arkistossa tapajimme, nimittäin vuodelta 1543. Ote kuuluu suomennettuna näin:

"Ensiksi on tiedettävä, että edellämainituksa pitäjäässä annetaan vuosittain jokaiselta talolliselta kaloja $\frac{1}{2}$ leiwiskää *) taikka 1 äyri rahaa — jokainen jolla lehmä on (maksaa) 1 naulan ("markpund") woita jokaisesta lehmästä kuin lypsää ("som mjölfar") ja puolen naulaa jokaisesta maholehmästä ("galbfo").

Jokainen talollinen (maksaa) kolmannuksen pannia ("I tridung spann") rukiita ruokawaraksi.

Jokainen talollinen, joka teurastaa sioja, maksaa yhden pöystin (sinfun).

Jokainen talollinen maksaa humalia 1 naulan, hamppuja 3 naulaa. — Ja on manttaalia — 409."

Tämä palkka teki siis:

"Kaloja 43 leiwiskää.

Rahaa kalojen edestä 36 markkaa 7 äyriä.

Lehmiwoita (somolsmör) 33 leiwiskää 3 naulaa.

Rahaa woin werosta 9 markkaa 3 äyriä.

Rukiita 15 puntaa 6 pannia.

Sianliha=pöyhtiä 170.

Rahaa sen edestä 13 markkaa 1 äyri.

Humalia 19 leiwiskää 4 naulaa.

Hamppuja 2 kippuntaa 17 leiwiskää."

"Toinen wero on kouffuluwun jälkeen; jokainen kouffu maksaa rahaa 2 äyriä, ohria 3 pannia, sauroja $1\frac{1}{2}$ pannia, heiniä 3 "piffu=kuormaa" ("smolaß"). — Kouffuja on pitäjäässä 56."

Tämä toinen palkkalasku teki siis:

"Rahaa 14 markkaa.

Ohria 20 puntaa 4 pannia **).

*) Noisja wanhoisja kirjoisja on leiwiskä aina merkitty: $\mathcal{R}$ ja naula — "markpund."

***) Tämän werolaskun ohesja on muistutus, että punta teki 8 eli 6 pan-

Kauroja 10 puntaa 2 panna.

Seiniä 167 piffukuormaa ("smålaf").

"Wielä kolmas wero joutsiluwun jälkeen, 1 örtugi *) joutselta. Joutsia on nyt 604.

Tekee 25 marffaa 1 äyriin 1 örtugin.

Jaetaan kaniikkien, tuomiokirkon ja pitäjään kirkon välillä, siten että kaniikit saawat 6 marffaa 2 äyriä 1 örtugin; tuomiokirkko ja pitäjäänkirkko kumpikin 9 marffaa 10¹/₂ äyriä." **)

Jos nyt laskemme yhteen nämät kolmenlaiset papinmaksot ja koemme wertailta niitä nyhysiin maksoihin, niin saamme nähdä, että ne tällöin olivat werrattoman suuret, erittäinkin kuin vielä otamme huomioon Pirkkalan wäkiluwun siihen aikaan, josta, niinkuin ennen arwiolta laskeneet olemme, oli noin 2000 henkeä.

Silloin maksettiin rukiita . . . . . 84 tynnyriä — kapp.

ohria . . . . . 109 " 10 "

kauroja . . . . . 54 " 20 "

Elä yhteensä wiljaa 248 t. ***) — kapp.

nia; eräässä toisessa laskussa w. 1553 näimme muistomerkityksen, että punta oli 6 panna. Tässä laskussa ei 6 sowi ollenkaan; meidän on siis pitäminen 8, waiffei sekään tahdo täydellisesti sopia; sillä rukiin laskussa on se jatjana vähäisen waiillinainen ($4\frac{2}{3}: 8 = 17\frac{1}{2}$ puntaa), ohralaskussa taas inansa suurempi kuin tarwittaisiin ($56 \times 3 = 168: 8 = 21$ puntaa).

*) Että örtugi oli $\frac{1}{3}$ äyriä, näet laskeisjasi: $604: 3 = 201: 8 = 25$ m. 1 ö. 1 ört.

**) W. 1551 oli kirkonjoutsia 602 ("Kirjones Boghe, som kallas "Kirkon oraua"), jotka maksoivat yhteensä 25 marf. 2 äyriä, josta pappi sai 15 mrf ("derutaf uppbar jagh") ja loppu 10 mrf 2 äyr. annettiin kirkon öylettii ja wiiniin ("blef efterladit för öblatth och wiin").

***) Että Pirkkalan pastorilla wanhaan aikaan oli vielä joku erinäinen lahjoitus krumun tiunnista, osottaa seuraawa kunnk. päätös 15²:69, joka on tallella kirkon arkistossa:

"Wi Johan III medh Gudz — — — Göre witterligit, att Wij ar synnerligh gunst och Nåde hafue undt och efterlatit, som Wij och nu medh thetta Wårt öppne Breff, (Öf till en behageligh tijdh) unne och efterlathe thenne Brefswijsere Wår undersätthe Her Pedher Nicolai, Gudz Ordz tjenere wthi Birkala Sofu, till hjelp och årligit underhåld, Salsannan Punde Lästh Spannemåll af Tionden, som faller i förenämnde Birkala Sofu; Ther Wårt Cammaråd, Camererer, Befallningsmän och alle andre, som för Wåre skuld wele och skole göre och lathe, måge wette sig efter rätte. Giffuet på Wårt Slot Stockholm then 23 Junii A. 1569."

Mitä se "Punde Lästh" teki, ei tiedetä warmaan.

Jos ne muut luonnoissa maksettavat papin saatavat laskeimme Suomen markoiksi, tekewät ne likimäärin:

43 L $\mathcal{L}$ kaloja	makkaa	86	markkaa	—	pen.
33 L $\mathcal{L}$ woita	"	331	"	50	"
170 siianliha-reittä	"	850	"	—	"
19 L $\mathcal{L}$ 4 $\mathcal{L}$ humalia	"	192	"	—	"
2 R $\mathcal{L}$ 17 L $\mathcal{L}$ hamppuja	"	285	"	—	"

Yhteensä vähintäinkin S. M $\mathcal{L}$ 1744 markkaa 50 pen.

Kun tähän lasketaan rahamaksot, tekewä sen aikaisessa rahassa yhteensä 98 markkaa 4 äyriä, niin se, jos kufin silloinen markka vastaisi 5 luotia hopeassa (niinkuin toisessa paikassa ojetamme), tekisi lähimiten S. M $\mathcal{L}$ 1970 " — "

Jos vielä muutamme wiljan rahaksi, waikka waan 16 markan jälkeen tynnyriltä, tekee se S. M $\mathcal{L}$ . . . . . 3968 " — "

Raikki yhteensä S. M $\mathcal{L}$ 7682 markkaa 50 pen.

joka siis on w. 1543 Birkkalan papin saatavien summa ja tekee kullakin hengeltä noin 4 Suomen markkaa. Jos papin saatavat samassa suhdassa nyhyään laskettaisiin, tekisiwät ne tähän aikaan Birkkalassa 20,000 S. markkaa. Kas' sillä tavalla lampaat oikein ihoon asti kerittäisiin!

Tästä edellä kerrotusta papin werosta meni tosin koko joutsinero (25 m $\mathcal{L}$ 1 äyr. 1 ört.) pois papilta, samoin sai pappi kulkarostansa tähän aikaan päästää: "linnaleiri-rahaa" *) 7 markkaa ja "apuweroa" **) 4 markkaa, sekä runsaita lahjoja pispalle, kun tämä käwi pitäjäänsä "pispankeräjiä" pitämässä; mutta jäi sitä palkkaa pitäjään papillekin kylläksi.

Mutta tämä edellä kerrottu papin weo ei suinkaan vielä ollut kaikki kuin Birkkalan kansalta lähti kirkkoin ja hengellisten herrain

Raikki seuraawaiset tiedot owat otteita Mik. Agricola'n registeristä "Turun tuomiokirkon prelaturein, kanonien ja prebendein weroista", joka kirja alkuperäisensä löytyy Sen. Ark. (Me otemme käyttäneet G. W. Lagus'en otetta siitä).

*) "En wnderwiisning om borgeleges pen. och taxan wppå Clerkerien i Finland. — — Öffre Satagund. — Birkala VII (7) mrc." — —

**) "En wnderwiisning om hjelpe-statthen Wester Jörgen Superintendens ladhe wppå Clerkeried i Finland. — — Birkala — — III mrc."

ylöspidoffi tähän aikaan. Täältä maksettiin kymmenekset Turun tuomiokirkolle vuosina 1540 ja 1541, tekewä edellisenä 16 markkaa; *) "herra Henricin" pappein tuloa: "rukiita 4 puntaa 4 panna; ohria 4 puntaa 4 panna; rahaa 20 markkaa; tonttiäyriä 2 markkaa 2 äyriä" **); sekä "fuoripappien palkaksi ja elätykseksi" 10 markkaa ***). — Tässä ei vielä ole piispan tiunti, joka näihin aikoihin ei juinkaan ollut vähäinen, mutta josta ei tarckaa määrähystä taibeta tehdä tydyttäväisten luetteloin puutteessa. Samoin oli piispalla tähän aikaan lukemattomia taloja, jotka "hengellisenä räksinä" olivat warsin werottomia. Ja waikka w. 1545 piispain sekä tiunti että talot kunigas Gustawi I:n käskystä wedettiin kruunun alle, tavataan kuitenkin vielä w. 1551 Pirkkalassa 9 piispanlampuoti-taloa, joista hänelle weroa maksettiin 30 markkaa ja 8 L 15 S woita. Vielä w. 1575 oli niitä 11 taloa. Kun näiden "hengellisten" weroin wiereen vielä laskee waltiowerot, niin huomaa, kuinka hirmuisen kuorman alla kansa tähän aikaan huokasi.

Pastorit Pirkkalassa.

Baawilaisuuden ajalta ei ole yhtäkään pastorin eli papin nimeä muistossa, eikä myös ensi vuosina uskonnon puhdistuksen jälkeen, ennen kuin w. 1558. Mutta kun Suomessa jo w. 1528 oli lutherilainen piispa Martin Skytte ja litiseurakunnissa, Karfussa ja Tyrwäässä, jo w. 1530 lutherilainen pastori, on ihan warma, että Pirkkalassakin wiimemainittuna vuonna oli samallinen pastori.

Wanhin täällä tiedossa olewa on:

1) Petrus Mikolai (Pietari Mikolausenpoika) w. 1558; Pirkkalan kirkon muistokirja sanoo hänen olleen pastorina täällä noin w.

*) "Anno d:ni 1540 Tienden — — — aff Öffre Här i Satagund — — —
Birkala . . . . } XVI mrc."
Mesfukylä . . . }

***) "Prebenda Clericorum som Her Henric haffuer rentade i åår Anno etc. 1541 så mykt som her effter scriffuit ståår. — — Ittm aff Birkala Sockn som ligger till P:benden. — Rogh III p:dh III span, Korn III p:dh III span, pen. XX mrc. — Tomptör. — — II mrc. II öre."

****) "Choorpresterues rentthe till thewas lön och kost — — Birkala . . . X mrc." —

1564; hän oli vielä w. 1569 täällä, sillä hän on sama Pedher Nicolai, joka nimitetään äsken mainituksa Kuningas Johan III:n Säännösfä. Tämän jälkeen mainitaan:

2) Sigfridus Erics (Sigfridi Erikinpoika), joka oli pastori täällä w. 1587—1597 ja on kirjoittanut Upsalan kofouksen päätösten alle w. 1593.

3) Matthias Filippi (Matti Filipinpoika), jota ei nimitetä fanotusfa muistofirjasfa; hän on kirjoittanut Expeditionein alle w. 1600—1610.

4) Johannes Stenonius, samoin 1614—1636; oli kappalainen Hattulassa 1603, 1604; sai 1612 Marraskuun 24 päiv. waltuuskirjan Pirkkalan pastoriksi.

5) Mag. Jacobus Pauli Raumannus (Jakob Paawalinpoika R.) Sanotaan olleen Mouhijärwen pastorin Paul Raumannus'en poika, waikk'ei se somi ajan wuoksi. Hän oli tietystikin wihitetty maisteriksi jossakin ulkomaan akatemiassa; oli ylimmäisenä opettajana Turun koulusfa ja silloin puolustajana pappeinkofouksessa w. 1632; pääsi Pirkkalan pastoriksi noin 1637 (jo ennen mainituksa muistofirjasfa seisoo 1639); oli sittemmin prowasti ja kuoli 1678 ja on haudattu "itse alttarin alle kirkkoon" (muistofirja). Hänen aikaansa rakennettiin Pirkkalan kirkko uudesti. Tämä oli oppinut ja ahkera mies; hän on kirjoittanut seuraawaisia käänköksiä: 1) „Confessio Fidei, se on Augsburgin Uscon Tunnustus, Suomeksi käätty ja walmistettu Jac. Pauli Raumanni omalla ahkerudell ja kolutuksella." Stth. 1651, 4:o. "Nuotiksi ja Suomeksi"; 2) "D. Mart. Lutheren Catechismus, se suurempi, Hänen Kuningallisen Majestätins Kun. ENNEN sen XI kästystä ja kolutuksella, Suomezi käätty. Åbo 1674," 4:o; 3) "Avenarii morgon- och aftonböner"; 4) Kuningallisen Majestätin Asetus meidän Christillisen Opin oikiaft harjoituksesta ja conservationist, tehty Stodholmis j. 25 p. Junii 1655," johonka myös kuuluvat Art. Smalcaldici. Näistä käänköstänsä sai hän Kun. Säännön jälkeen 16 $\frac{6}{1}$ 64 elinaikaisen wapauden kruunun maksosta pastoraatinsa edestä ja huojennuksen wuotisten maksoina rästeistä 133 daleria hopearahassa ja 18 tynnyriä wiljaa.

6) Mag. Isacus Stenius. Tietowii. maisteri Turussa 1664. Oli ensin pitäjäänapulainen Wesilahdesfa ja myös sotawäen pappi. Pastori täällä 1679 eli 1680. Oli wastustaja pappein-

koukussaja 1672 ja saarnasi toisessa pappeinkoukussaja 1691. Kuoli 1702. Vaimonsa oli Catharina Arctopolitana (Porilainen). Ovat molemmin haudatut satariston alle.

7) Johannes Ericus oli ensin pitäjäänapulainen S:t Maarialla 1691 ja rykmentin pastori 1694 ja täällä 1702. Sanotaan wahingosja pudonneen sudenkuoppaan Keijärwellä ja kuoli toisena päivänä sen jälkeen 1704.

8) Jonas Andreæ Mennander *) (S. Antinpoika M.), Uudentirkon kappalaisen Anders Raumannus'en eli Mennanderin poika ja piispa Mennanderin setä, syntynyt 1671, oli koralis Turussa 1692, pastori täällä 1705; saarnasi pappeinkoukussessa 1708; "lyötiin wenäläisiltä kuoliaksi 1719," (näin seisoo Strandbergin Paimen-Muistoissa, mutta Pirkkalan muistokirjassa kuuluu, että hän kuoli Wenäjän wallan aikana 1721; samoin seisoo hänen kuwansakin alla satariston seinässä, niinkuin sitä ennen maininneet olemme). Hän sanotaan haudatuksi Pirkkalan kirkkoon lähes kuoria waimowäen puolelle. Hänen waimonsa nimi oli Brita Sandelin, jonka kanssa hänellä oli 3 poikaa: Jonas, pastori Urjalassa, Anders, kappalainen Pälkäneellä ja Johan, pitäjäänapulainen Kangasalla.

9) Mag. Johannes Simonis Tolpo (S. Simonp. T.), syntynyt 16 $\frac{1}{2}$ 84, maisteri 17 $\frac{1}{2}$ 03. Hän oli paljon matkustanut ulkomailla kreivi Lieven'in poikain kanssa, ja käynyt siellä monessa akatemiassa ja oleskellut kauwan erittäin Hallen akatemiassa, josta kotia palattuansa joutui epäluuloon Pietistien mielipiteistä; mutta häntä tarfoin tutkisteltua, wihittiin hän papiksi ja pääsi pastoriksi tänne 1722, sittemmin myös lääninprowestiksi. Oli puheenjohtaja pappeinkoukussessa 1735, jona samana vuonna hän muutettiin Ulwilan pastoriksi ja prowestiksi, jossa kuoli 17 $\frac{3}{5}$ 40.

10) Petrus Andreæ Bergius (Pietari Antinp. B.) Oli kappalainen Pälkäneellä 1729, pastori Kalvolassa 1730 ja täällä 1736 ja prowesti 1755; kuoli 1764 (niin seisoo Strandbergin P. M., mutta Pirkkalan Muistok. sanotaan, että hän kuoli 1765).

11) Jeremias Wallenius, syntynyt 17 $\frac{1}{2}$ 17, oli pitäjäänapulainen Wesilahdesja 1738 ja siellä kappalainen 1744; saarnasi

*) Hänen iso-isänsä isän nimi oli Brücher (pastori Raumalla), iso-isän nimi Raumannus (Raumalainen) ja isänsä nimi Mennander, joka oli tettu Mennäisten kartanon nimestä Uudella kirkolla.

pappeinfokoufnessa 1763; pastori Pirkkalassa 1766, lääninprovasti 1774, kuoli 17 $\frac{1}{4}$ 87. Hänen waimonsa oli Elisabeth Mennander.

12) Mag. Martin Tolpo, syntynyt 17 $\frac{1}{8}$ 26 Mynämäellä; maisteri 1751; firjurinapulainen konsistoriunnissa w. 1754, pastori Köyliössä 1757, provasti 1788; muutti tänne 1789; lääninprovasti 1796. Oli wastustaja pappeinfokoufnessa 1773; kuoli 1805 ja on haudattu Pirkkalan wanhaan firrkopihaan, jossa vielä hautakivensä seisoo. Waimonsa Ewa Katarina Bellin kuoli 1802. Hänen kassi poikaansa olivat: Martin Johan, pastori Sawon pitäjäässä, ja Nils Magnus, pastori Tammelassa.

13) Mag. Samuel Bohm, syntynyt 1768, tutentti 1787; vihittiin papiksi 1793, maisteri 1795. Opettaja Dulun koulussa 1796 ja 1802, ja sillä wälin w. t. pastori Siitajoella 1801. Pastori täällä 1807. Lääninprovasti 1824. Saarnasi pappeinfokoufnessa 1825; kuoli 1831. Hän oli kassi fertaa nainut 1) Öwerstin-tyttären Ulrika Wilhelmina El'in ja 2) Öwerstintyttären Agata Chr. v. Anorring'in, joka vielä elää.

14) Gustaf Adolf Wegelius, syntynyt 18 $\frac{1}{2}$ 00 (eli w. 1823 tehdyn matrifelin mukaan 1798), tutentti 1817; wenäjänkielen opettaja Turun koulussa 1820 ja sama kadettikoulussa 1823. Pirkkalan pastori 1833; kuoli matkalla Keuruun 18 $\frac{1}{4}$ 37; waimonsa oli wenäläinen.

15) Gabriel Wallenius, syntynyt 17 $\frac{1}{4}$ 94; tutentti 1814; filosof. tohtori 1819; oli Turun laufasterikoulun opettajana wuoden ilman palkatta 1820, 1821; rehtori Pietarsaaren koulussa 1826; vihittiin papiksi oppitodisteella „approbatur cum laude“ 18 $\frac{1}{8}$ 37. Pastori Pirkkalassa 18 $\frac{1}{4}$ 40; saarnasi pappeinfokoufnessa 1842; provasti f. w.; ollut Ahlmannin koulun sekä Tampereen alialkeiskoulun kassijana. W. t. lääninprovasti 1851, wakinaisen sama 1855; S:t Annan tähdistön 3 l. jäsen f. w.; kuoli 18 $\frac{1}{8}$ 62. Waimonsa Augusta Charl. Lundahl.

16) Anders Wilhelm Ollgren, syntynyt 18 $\frac{1}{4}$ 02, tutentti 1823; käynyt wenäjänkielen tuttuinnon f. w.; papiksi vihitty 18 $\frac{1}{8}$ 26 oppilauseella „approbatur“; armowuoden-saarnaaja Laitilassa 1829, pitäjäänapulainen siellä 18 $\frac{1}{8}$ 32; warapastori 1862; pastori täällä 18 $\frac{1}{8}$ 65.

Pastorin-apulaisina *) näinä viimekuluneena 20 vuotena on täällä ollut seuraavaiset:

1) Anton Elius, syntynyt 18¹⁶/₈22; pappi 18¹/₂44, „approbatur cum laude“ todisteella; apulainen täällä 18¹/₂47 asti. Nykyään kappalainen Saarijärvellä; painattanut suom. kirjoja. W. pastori ja Suom. Kirj.-seuran jäsen.

2) Johan Oskar Bergroth, synt. 18³/₄23, pappi 18²/₈47 „laudatur“ todisteella. Apulainen täällä 18¹/₅53 asti; w. past. pitäjäänapulainen Rylmäkoskella (Alkaasa).

3) Carl Emil Litzell, synt. 18¹/₀30, pappi 18³/₂53 „laudatur“ todist., muutti saarnaajaksi Degerbyhyn 18¹/₅54, jossa kuoli ¹⁶/₈ f. w. suureksi taipaukseksi koko pappisfäädyille sekä kaitille kuin hänen tunsiwat. Häneltä on painettu 3 suom. ja 1 ruots. kirja.

4) Emil Theodor Gestrin, synt. 18³/₄31, pappi 18²/₃54 „appr. cum laude“ todist., apul. täällä 18⁵/₁58, jolloin muutti Normarkkum.

5) Tämän fertomuksen kirjoittaja, synt. 18¹/₃34, pappi 18³/₁58 „appr. cum laude“ todist., apul. täällä 18⁵/₁62 asti, jolloin määrättiin pastorin virkaiseksi Pirkkälässä; jama Sahalahdesssä 18¹/₅65; kappalainen Jämijärvellä ¹⁵/₈ f. w. Suom. Kirj.-seuran ja R. Suom. Talous-Seuran jäsen. Painosta ulosantanut 17 suom. kirjaa, omatekoisia sekä suomennoksia.

Täällä on, niinkuin nähy, apulaiset pidetyt paikallansa. Vuoteen 1858 asti oli niillä pastorin tykönä asuesfa koko 52 ruplaa eli parhaanlaatuisen rengin palkka, taikka kun muualla asuiwat 100 ruplaa. Mutta sanottuna vuonna määräsi Konsistor. kiertokirjeen kautta Keij. Majesteetin Säännön jälkeen apulaisen palkaksi täällä 45 tynnyriä wiljaa.

Kappalainen Emäkirkolla

on ollut jo Upsalan kokouksen aikana w. 1593. Sen virkatalo on Keho, sängen ihanalla paikalla Sotkansalmen eli Wuolteen alapuolella.

*) Waiff'ei näitä ”alhaisia pappeja” siinä arvossa ole pidetty, että niitä pitääkään fertomuksissa olisi lueteltu, emme woi jättää heitä tästä pois, kun kumminkin elävät kansan muistissa.

Kappalaiset olivat luultavasti ennen aina asuneet Hämeen puolella. Warmaanfin asui vielä N. Wialenius Sionkylän Antilasja, vaikka Keho jo hänen aikanansa eli w. 1695 oli kappalaispuustelliksi muutettu. Sanottu kappalainen ei muuttanut Kehoon sentähden, ett'ei siellä vielä ollut asuinhuoneita, kuitenkin antoi hän tehdä työtä Kehon maisja, "jonka hän oli antanut omalla wäellänsä wiljeltäväksi toimittaa", ja se jäi hänen waimollensa, Beata Ollioman, joka renkineen tätä asui; mutta rengin otettua trossifuskiksi Wiipurin armeijaan joutui Keho melkein autioksi. W. 17¹/₅ 1710 pidettiin kihlakunnan-tuomarin syyni ja tutfisteleminen Kehosja nimismies Gustaw Toller'ilta kappalaisen mag. S. Pilius'en anomuksesta, että saataisiin waihettaa tätä niin peräti häwiösjä olewaa Kehoa Sion kylän Antilaan, josta isäntä oli sotamieheksi otettu ja talo siis jäänyt autioksi. (Suuri tässä mainitaan, että 14 eli 15 wotta sitte, se on 1695, Kehon asukas Berthil Heikinpoika oli tämän jättänyt, ja siis Keho sinä wuonna kappalais-puustelliksi tullut). Miten päättyi tämä takaisinwaihetuksen hanke, siitä emme tiedä; kuitenkin löydämme saman Pilius'en Antilasja asumasja; vaikka Keho ainakin pysyi kappalaispuustellinä.

Kehosja, $\frac{1}{2}$ manttaalia, on 14 tynnyrialaa peltoa, johon kylwetään 5 eli 6 tynnyriä suwi- ja talwi-wiljaa, 35 tynnyrialaa mittyä; metsä huono. Kalastus Wuolteesja oli ennen warfin hymä, mutta wäheni sitte kuin höyrylaimaliike tuli, jonkatähden tokeet siirrettiin. Kappalaisen jywäpalkka teki tähän asti 30 tynnyriä, ennen pitäjään jafoa oli se waan 25 tynnyriä. Emäfirkon itselliset tekewät työpäiwän, se määrättiin prowastin-keräjisjä 1756. Kehosta on Emäfirkkoon lähes $\frac{1}{2}$ penikulmaa; tie täältä Taiwakkunnan tielle rakennettiin w. 1837 annetun Maaherran päätöksen mukaan. Tästä tiestä on muutoin ollut turhaa riitaa. — Koko puustelli on muutoin warfin harhalla ja tulee luultavastikin muutettawaksi eli johonkin toiseen waihetettawaksi.

Kappalaisia Emäfirkslla:

1) Henricus Olai (Heikki Uotinpoika), joka on firjoittanut Upsalan kokouksen päätösten alle 1593.

2) Michael Martini Maexmontanus (Mitko Martinpoika M.), syntynyt 1572; muutti 1627 pastoriksi Lempälään, "josja

hän vanhuutensa iällä kärsi paljon pahaa kiittämättömiltä sanankuulijoilta"; kuoli 1650.

3) Josephus (isän nimi tietämätön) mainitaan w. 1633.

4) Sigfridus (samoin) 1638—1645.

5) Thomas Henrici (Tuomo Heikinpoika) kuoli 1657, sitte kuin hän samana vuonna määrättiin kappalaiseksi yli koko pitäjään; hänellä oli tähän asti kai waan puoli. — Waiff'ei Pirkkalassa vielä tähän asti ollut kuin yksi kirkko, näyttää kuitenkin täällä olleen kaksi kappalaista. Wasta kun Harjun kirkko juuri tähän aikaan rakennettiin, asetettiin Pirkkalan toinen kappalainen sinne.

6) Joachim Sigfridi Birckman (S. Sigfridinpoika B.) 1657, kuoli 1671.

7) Georgius Birckman, edellisen poika, kappalainen 1672, kuoli 1688.

8) Andreas Wialenius 1689, kuoli 1707.

9) Henrik Eilius, syntynyt 1683; maisteri 1707; kappalainen 1709. Puhui pappein kokouksessa 1712 „De mysterio Trinitatis“. Wenäjän walan aikana määrättiin hän toimittamaan pastorinwirkaa Mesfukylässä, sillä aikaa kuin sen pastori T. Forselius oli pakolaisena; mutta kun tämä rauhan tehtyä 1721 palasi takaisin pastoraattiinsa, munnettiin Eilius 1722 pastoriksi Längelmäelle, josta 1730 pääsi samaksi Mesfukylään. Hän kuoli 1745.

10) Jonas Mennander samanimisen pastorin poika. Pitäjäänapulainen täällä 1719; kappalainen 1722; pastori Urjalassa 1733; kuoli 1762. Tämän tyttären Elisabetin nai Jeremias Wallenius.

11) Carolus Indrenius synt. 1700; oli ison wihan aikaan isäpuolensa, Eurajoen kappalaisen kanssa pakolaisuudessa ja kävi sillä aikaa Strengnäs'in gymnasiumia ja tehtiin kotia tultuansa tutentiksi Turussa ja papiksi; 1729 pitäjäänapulaisiksi Längelmäellä, josta pääsi kappalaisiksi Pirkkalaan 1734; wara-pastori 1730; sitte w. 1754 pastori Sahalahdesssa, jossa kuoli Rynntilänpäiwänä 1756 muutama tunti sen jälkeen kuin hän kirkossa oli saarnanut "oikeasta kristillisestä elämästä ja autuaallisesta kuolemasta".

12) Henrik Bergroth, pitäjäänapulainen w. 1739, kappalainen 1755, kuoli 1783. Hän oli talonpojan poika Lohjan Nummen kappelista Näkkälän kylästä ja on Bergrothin pappiswun esi-isä. Wai-

monja Margareta Christina Tollet oli kapteinintytär Teewalasta. Hänellä oli 13 lasta, joiden seas sa poika Henrik Johan Bergroth pastori Itäliisissa, Alexander kappalainen Wampulasja ja Daniel kappalainen Raffilasja.

13) Mag. Alexander Kamstadius, synt. 1752, pappi 1755; maisteri 1778; kappalainen täällä 1784; pastori Keuruulla 1798, kuoli 1805.

14) Mag. Samuel Gabriel Mellenius, kappalainen 1799, kuoli 1805.

15) Carl Justin, synt. 1770, pappi 1800; kappalainen täällä 1806 ja Akaassa 1829, mutta kuoli 1830. Rai edellisen lesken.

16) Peter Johan Sumelius, synt. 17 $\frac{2}{3}$ 98; pappi 18 $\frac{1}{2}$ 19; pitäjäänapulainen Pälkäneellä 1826; kappalainen täällä 1830; kuoli 1846; w. past.; pastorin wirtainen täällä 1831—1833 ja 1837—1840.

17) Johan Peter Leander, synt. 18 $\frac{1}{2}$ 05; pappi 18 $\frac{1}{2}$ 29; kappalainen täällä 1850; kuoli 1853.

18) August Herman Sewón, synt. 18 $\frac{3}{10}$ 07, tutentti 1828; pappi 1834, „approbatur“ todisteella, pitäjäänapulainen Huittisissa 18 $\frac{1}{2}$ 49; kappalainen täällä 18 $\frac{1}{2}$ 56; kuoli 18 $\frac{1}{2}$ 65.

Pitäjään-apulainen

oli Pirkkalasja 1639—1793. Että sillä oli peräti vähänen palkka ja että moni siitäkin pidätti, nähdään pispankeräjien protokollasta 16 $\frac{1}{2}$ 85, jossa pisp. Joh. Gezelius vanhempi kehotti pitäjäläisiä hänelle tavallista apulaisen palkkaa antamaan, "jota hurstkaat eiwät vastaan sano, mutta wastahakoiset owat aina rangaistawat". *) Mutta kun pitäjäänapulainen And. Marmelin kuoli w. 1793 ja Harjun ja Mljärwen yhteisessä kappelissa jo oli kaksi pappia, kielsiwät nämät

*) Koko kappale kuuluu näin: "Såsom uti denna Socken alltid hafwer varit en Medhjelpare, efter Socknens tarfwor det fordra, så är ock Herr Clemens Molinus till den ändan hit förordnad, som Hans Kongl. Maj:ts Allernådigste Resolution af d. 20 Sept. 1681 det dieterar i den 4:de och 6:te punkten; hwarföre wille wederbörande icke heller hans möda förgäta, utan efter råd och ämbue houom wanlig Coadjutors hjelp meddela, hwilket de fromma icke motsäga, men de motwillige äro alltid straffelige.

pitäjäänapulaisen palkkaamisen, waikka konsistoriumi jo oli waalin asettanut. Ja kun emäkirkkolaiset eivät sanoneet jaksawansa yksin sitä palkata, waan yhdistyivät kappelin kanssa anomukseen, että pitäjäänapulaisen wirka täältä kadotettaisiin, niin suostui konsistoriumi tähän heidän yhdistettyyn anomukseensa 1739, josta alkaen siis ei täällä pitäjäänapulaista enään ole ollut, eikä suinkaan tarmitakaan, waikka Tengström jo usein mainituksa kirjassaan paljon sen tarpeellisuudesta puhuu.

Pitäjäänapulaisina olivat:

- 1) Laurentius Johannis (Aguri Johanpoika) 1639.
- 2) Joachim Birckman. "Coadjutori" koko seurakunnassa (se on: koko Birckalassa); sitte kappalainen w. 1657.
- 3) Sigfridus Joachimi (S. Joakiminpoika) pitäjäänapulainen waan toisessa puolessa seurakuntaa 1659.
- 4) Clemens Mulinus, nimitetään 1685. Oli luultawastikin sitte Teiskon kappalainen ja kuoli 1712.
- 5) Gustawus Stenius, kuoli 1698.
- 6) Laurentius Alcenius, pitäjäänapulainen 1698; seuraawana vuonna sama Lempälässä ja kappalainen siellä w. 1722; kuoli 1725. — Hän oli Alcenius-suvun esi-isä, kotosin Somerolta Hirwelän kylästä.
- 7) Martinus Stenius, w. 1707. Pitäjäänapulainen Ulvilassa 1713; kuoli joko 1718 tai 1722.
- 8) Israel Haartman, 1713.
- 9) Jonas Mennander, 1719; kappalainen 1722; ja tämän weli
- 10) Anders Mennander, synt. 1701; kappalainen Pelläneellä 1730; kuoli 1776; molemmat samanimisen Birckalan pastorin poikia.
- 11) Gustaw Palander 1731; muutti Porwoon hiippakuntaan 1739.
- 12) Johan Edenius 1739; pääsi samana vuonna Harjun kappalaiseksi.
- 13) Henrik Bergroth 1739; kappalainen w. 1755.
- 14) Anders Nurmelin 1755; kuoli 1793.

Kappalaiset Harjun kappelissa.

Simon Thomae (Simo Tuomonpoika) oli toinen Pirkkalan kappalainen, joka on Upsalan päätösten alle kirjoittanut w. 1593, ja eli vielä 1608. — Hän on tähän otettu, waikkei tiedetä, asuiko hän Harjussa; hänen aikansa ei kuitenkaan vielä ollut kirkkoa Harjussa. Pirkkalan kirkolla oli siis tähän aikaan kaksi kappalaista, waikka toinen niistä luultavastikin asui Harjun kulumalla.

Ensimmäinen Harjun omituinen kappalainen oli:

1) Laurentius Forlundius, jonka konsistoriumi siki määräsi 26 päivänä Tammiukuussa w. 1659. Kuoli täällä w. 1677.

2) Paulus Båge, kappal. 1678. Vuullaan olleen kotoisin Kokemäeltä (?). Kuoli 1695.

3) Johan Lydius, oli ennen pitäjäänapulainen Sahalahdesssa, kappal. täällä 1696. Saarnasi pappeinkokouksessa 1705. Kuoli 1713. "Lyden"-suku Huittisissa lukee tämän esi-isänsä. Wenäjän vallan aikana ei ollut wainaista kappalaista Harjussa alkaen wuod. 1713 wuoteen 1722. Tällä ajalla piti pitäjäänapulainen Israel Haartman wirtaa täällä.

4) Isaac Thalin tuli w. 1722 pitäjäänapulaisen wirtasta Kalvolassa. Joutui w. 1738 mielen wikaan ja pantiin 1739 Sjähdön hospitaalisiin ("Seiliin"). Kuoli w. 1740.

5) Johan Edenius oli pitäjäänapulainen ja kappalainen täällä 1739. Oli nimipastori silloin kuin hän kuoli w. 1767.

6) Märten Ringbom kappal. w. 1768; kuoli 1790.

7) Georg Woivalén, kappal. 1791. Pääsi kappalaiseksi Lempälään 1806.

8) Johan Ringbom, Satakuntalainen, syntynyt 1767. Tutentti 1786. Papiksi wihitty 1792; kappal. täällä 1808. Kuoli 1818. — Rai w. 1809 Johanna Elisab. Skun'in, assessorin ja tullihoitajan tyttären Turusta.

9) Elias Sjöholm, satakunt., syntyi 1718, tutentti 1814; kävi wenäjänkielen tutkinnon w. 1818 ja wihittiin papiksi samana wuonna "approbatur"-tobisteella. Kappalainen täällä 1821. Nimipastori 1837. Pääsi kappalaiseksi Hämeenkyröön 1841, ja oli siitä alkaen pastorinwirtainen siellä 4 wuotta. Kuoli 1855.

Harjun kappalais-puustelli eli wirtatalo oli Tohlopin kylän

Kaso ($\frac{1}{4}$ -manttaalia), jossa on ainoastaan 125 tynnyrialaa maata. Kappalaisen palkka oli 24 tynnyriä wiljaa.

Möjärwen ensimmäinen kappalainen:

Ernst Wilhelm Tamlander, Satakuntal., syntynyt 18 $\frac{2}{4}$ °09; tutentti 1826; papiksi vihitty 18 $\frac{2}{8}$ °33; kappalaisen sijainen Tottijärwellä 1836—1839. Sitä ennen ollut pastorinapulainen Pirkkalassa sekä kappalaisen virka-apulainen Möjärwellä; ensimmäinen kappalainen täällä 18 $\frac{1}{2}$ °41. Rimipastori 1862.

Tämän Wirkatalona oli Kaso, siksi kuin se vaihetettiin Möjärwen kylän Aijälään, johon w. 1860 rakennettiin ihka uudet komeat rakennukset.

Pirkkalan koulunopettajat.

1) Klas Adolf Karsten, syntynyt 18 $\frac{2}{5}$ °11; pappi 18 $\frac{2}{8}$ °33 todisteella "approbatur." Saarnaaja Rodisjoessa 1836. Opettaja Ahlmannin koulussa Pirkkalassa 18 $\frac{2}{5}$ °40. Kappalainen Perniöllä 1843. Sitte kappalainen Sideby'ssä 1851.

2) August Snellman, Pohjal., syntynyt 18 $\frac{2}{4}$ °18 Hautiputaalla; pappi 18 $\frac{1}{8}$ °42 todisteella „approbatur“; kohta opettaja Ahlmannin koulussa täällä aina 18 $\frac{1}{5}$ °59 asti, jolloin muutti kappalaiseksi Kiikoiisiin. Sillä wälin kahdesti pitänyt kappalaisen virkaa Pirkkalassa 18 $\frac{1}{2}$ °46—18 $\frac{1}{5}$ °50 ja 18 $\frac{3}{8}$ °53—18 $\frac{1}{5}$ °56.

3) Arwid Utter, Satakunt., syntynyt 18 $\frac{1}{7}$ °36; pappi 18 $\frac{3}{7}$ °61 todisteella „approbatur“. Oli kappalaisen apulainen Kiikassa, josta tuli tänne koulunopettajaksi 18 $\frac{1}{2}$ °63; muutti kappalaiseksi Merimasluun 18 $\frac{1}{5}$ °64.

4) Gustaw Emil Morén, Satakunt., syntynyt 18 $\frac{3}{8}$ °39. Tutentti 18 $\frac{1}{9}$ °60; ollut w. t. opettaja Turun alialkeis-koulussa syysstä 1862—18 $\frac{1}{10}$ °64, jolloin muutti opettajaksi tänne.

IX. Wäkiluku ynnä siihen kuuluvaiset seikat.

Wäkiluvun luettelo ynnä sitä seuraava kuolleitten, syntyneitten y. m. luetteleminen jostakin erinäisestä paikkakunnasta on kyllä monen paikkakunnalle oudon ja kaukaisen mielestä kiviä tietoa, jota tuskin silmäilemisen arwoisena pitänee; mutta sitä vastaan itse paikkakuntalaiselle sekä sitä harrastawaiselle sangen hupaišta ja opettawaista, josta woipi paljon päätellä, kun sitä tarkoin tarkastelee. Sentafia pidämme senkaltaisten luetteloin wälttämättömästi kuhunkin pitäjään kertomukseen kuuluwina ja miltei siinä parhaamman sijan ansaitsewina.

Ennen kuin Pirkkalan wäkilukua sekä siihen kuuluwaisia seikkoja ja sen vaiheita luettelemme, panemme tähän ensinnä luettelot syntyneistä, kuolleista ja wihityistä, siitä alkaen kuin wain joitakin tietoja näistä saada woimme.

Kuolleitten luettelofirja, waikka jo w. 1666 eräältä Nils Puskoilta kirkolle lahjoitettu, alkaa wasta w. 1680, ja syntyneitten kirja wasta w. 1702, molemmiin koskewat ainoastaan Pirkkalan emäseurakuntaa, ja kestävät, edellinen wuoteen 1729 ja jälkimäinen w. 1730; sitte on wälialia sanotuista wuofista aina wuoteen 1749 asti, jolloin, niinkuin edeskäsin nähdä saamme, wasta warmemmat luettelot alkawat. Nyht ensin otamme siis mitä saamme.

Pirkkalan emäkirkolla.					
Wuonna.	Syntyneitä.	Kuolleita.	Wuonna.	Syntyneitä.	Kuolleita.
1680	—	5	1691	—	26
1681	—	19	1692	—	33
1682	—	19	1693	—	39
1683	—	11	1694	—	67
1684	—	16	1695	—	19
1685	—	12	1696	—	52
1686	—	16	1697	—	430
1687	—	7	Tässä on wälialia,		
1688	—	12	jolloin kirjat wai-		
1689	—	16	kenewat.		
1690	—	20	1701	—	14

Pirkkalan emäkirjolla.					
Wuonna.	Syntyneitä.	Kuolleita.	Wuonna.	Syntyneitä.	Kuolleita.
1702	13	8	1721	12	16
1703	25	11	1722	18	22
1704	18	2(?)	1723	36	16
Taas seuraa samal-			1724	30	12
lainen wälitaita.			1725	15	22
1713	14	14	1726	14	22
1714	16	9	1727	37	26
1715	19	15	1728	39	27
1716	17	7	1729	29	23
1717	16	32	1730	—	12
1718	21	14	1731	—	? 1=
1719	27	9			yli 100
1720	26	7			wuoden
					wanha.

Nälkäwnodet 1695—1697.

Nämät olivat kauheat nälkä- ja kuolonwuodet yli koko Suomenmaan, josta sen historia kyllä kertoo. Syksyllä w. 1696 alkoivat nälän siittämät kulkutaudit kansaa ruton tavoin tappamaan. W. 1697 nousi kuolewaisuus korkeimmalleen, niin että nälkä sekä taudit ainoastaan Turun hiippakunnassa sinä vuonna surmasivat yli 60 tuhatta henkeä. Tästä Tuonen turmiosta oli Pirkkalakin wähäsen awaruutensa juhteen kyllä runsaasti osallinen. — Tämän pitäjään wähäsesjä emäseurakunnassa nousi kuolleitten luku, niinkuin näkyy jo w. 1696, yli 50 hengen; mutta seuraavana vuonna (1697) nousi kuolleitten luku täällä eli niiden, jotka oman kirkon juureen haudattiin, jo 430. Hywin arwattawa on, että Pirkkalastakin, samoin kuin muualtakin, oli paljo lähtenyt kerjäämään ja kulusa kuollut, niinkuin täälläkin silloin monta kaufaista tuntematonta kerjäläistä haudattiin. — Waikfei ole wafaita tietoja koko seurakunnan wäkiluwusta silloin, päätämme tämän kuolleitten luvun w. 1697 tehneen enemmän kuin puolen seurakunnan

wäestä, tahti kumminkin puolen; sillä luultavastikin ei wäkiluku silloin vielä saattanut olla niin suuri kuin wiisikymmentä ja kaksi vuotta sen jälkeen eli vuonna 1749, jolloin papisto ensimmäisen wäkilukutaulun teki; waikka tosin tällä wälin jo toinen surkea surma, nimittäin Iso wiha, oli ehtinyt maata kohdella. Pirkkalan emäseurakunnan wäkiluku teki viimeainittuna vuonna 926 henkeä, ja joska jo vuonna 1697 olisikin ollut sama wäkiluku, niin tekee kuolleitten luku siis kumminkin lähimmiten puolen koko wäestöstä.

Haudattuain luetteloa katsellen näkyy kuoleman tänä sanottuna hirmuvuonna Pirkkalassa raiwonneen erinomattain Maaliskuun kesi-ajasta Kesäkuun loppupuoleen asti.

Kauhein oli Huhtikuu ja Toukokuu. Yhtenä ainoana päivänä, Huhtikuun 10 päivä, haudattiin 44 ruumista, joista yhteen hautaan laskettiin 18, toiseen 8, kolmanteen 9, neljänteen 4 j. n. e. — 23 p. samaa Huhtikuuta haudattiin 29; 1 p. Toukokuuta 21; 9 p. jamaassa kuusja 18, joista 6 oli ilman arkkua ("6 siij uthan kista"). Koko perhekuntiaakin: isä, äiti ja lapset, kaikki haudattiin samaan hautaan. Paljo kuolleista oli myös, niinkuin jo sanoimme, kaukaisia kersjäläisiä, "joita ei kukaan tuntenut." —

Seuraawa taulu osottaa vuodesta 1749, jolloin ensimmäiset ta- bellit Esiwallan käsystä tehtiin, aina nykyiseen aikaan asti wakaam- min syntyneitten ja kuolleitten suhden. Luettelosta sopii nähdä ter- weyden tilan, jossa tarkoituksessa myöskin kunakin vuonna luettelemme, kuinka moni kuollessansa on ehtinyt yli 90 vuoden iän. Upäräläs- ten luwusta taidetaan siweyden tilaa osaksi katsella. Taulut teemme erittäin emäseurakunnasta ja kappelista w. 1749—1779.

Pirkkalan entinen emäseurakunta.									
Vuon- na.	Syntyneitä			joista vapa- vasta	Kuolleita			joista yli 90.	Wih- tyitä.
	mp.	wp.	S:ma		mp.	wp.	S:ma		
1749	28	12	40	1	10	16	26	—	6
1750	22	14	36	4	17	8	35	1=92	13
1751	23	26	49	—	8	9	17	—	16
1752	26	24	50	5	12	8	20	—	13
1753	23	19	42	—	8	10	18	1	6
1754	28	19	47	—	11	12	23	—	6
1755	17	20	37	—	17	11	28	—	11

Pirkkalan entinen emäseurakunta.									
Vuonna.	Syntyneitä			joišta aparia.	Kuolleita			joišta yli 90.	Wihityitä.
	mp.	wy.	S:ma		mp.	wy.	S:ma		
1756	18	22	40	1	15	9	24	—	10
1757	22	17	39	2	18	20	38	—	10
1758	22	25	47	1	18	11	29	—	14
1759	21	23	44	—	4	11	15	—	12
1760	23	23	46	3	12	5	17	—	12
1761	17	28	45	2	18	20	38	—	8
1762	21	23	44	1	13	19	32	—	8
1763	19	22	41	1	12	17	29	—	8
1764	20	17	37	4	12	13	25	—	8
1765	21	14	35	4	20	14	34	1=95	11
1766	20	22	42	2	16	13	29	—	6
1767	15	17	32	3	12	11	23	1=94	9
1768	26	20	46	—	12	12	24	—	10
1769	16	20	36	3	30	18	48	—	10
1770	18	25	43	1	12	13	25	—	10
1771	19	16	35	2	18	15	33	1=99½	7
1772	16	17	33	—	6	17	23	—	15
1773	22	21	43	1	12	9	21	—	16
1774	19	27	46	2	6	13	19	—	12
1775	23	22	45	1	13	13	26	1	19
1776	25	19	44	3	10	11	21	—	10
1777	24	21	45	4	15	11	26	—	11
1778	22	25	47	2	13	11	24	—	12
1779	26	16	42	2	6	7	13	—	6

Tähän asti eli vuoteen 1780 ovat luettelot tehdyt erittäin emäfirikolla ja kappelissa, jonka tähden tähän myös liitämme samanlaisen taulun entisestä Harjun kappelista.

Harjun kappeli.									
Vuonna.	Syntyneitä.			joišta aparia.	Kuolleita.			joišta yli 90 vuoden.	Wihityitä.
	mp.	wy.	S:ma		mp.	wy.	S:ma		
1749	12	18	30	—	14	6	20	—	6
1750	12	17	29	1	11	24	35	1=98	4
1751	16	12	28	—	8	8	16	—	11
1752	19	16	35	2	5	10	15	—	14
1753	8	20	28	1	8	5	13	1	13
1754	11	20	32	1	4	11	15	—	14
1755	31	16	47	2	5	11	16	—	9
1756	19	16	35	3	9	12	21	—	4
1757	15	17	32	2	9	8	17	—	9

Harjun kappeli.									
Vuon= na.	Syntyneitä			joi- sta väh. kuol- leita	Kuolleita			joi- sta yli 90 vuoden.	Vih- tyitä.
	mp.	wp.	S:ma		mp.	wp.	S:ma		
1758	16	15	31	3	15	19	34	—	7
1759	19	19	38	—	17	14	31	—	12
1760	28	18	46	1	6	7	13	—	13
1761	22	20	42	—	13	11	24	—	9
1762	20	15	35	3	22	30	52	1	13
1763	18	17	35	1	19	17	36	—	8
1764	17	21	38	1	10	21	31	—	5
1765	22	19	41	2	13	9	22	—	12
1766	19	28	47	1	16	13	29	—	18
1767	21	16	37	—	17	12	29	1	7
1768	21	27	48	2	17	7	24	—	9
1769	22	22	44	—	18	22	40	1	14
1770	27	13	40	1	13	17	30	1=99	7
1771	23	24	45	5	19	11	30	1=91	4
1772	17	22	39	1	12	15	27	—	14
1773	24	21	45	2	10	11	21	1	13
1774	15	25	40	2	11	19	30	—	9
1775	32	14	46	2	8	10	18	—	14
1776	26	24	50	1	12	11	23	—	10
1777	26	23	49	3	19	11	30	—	6
1778	22	25	47	—	11	7	18	—	10
1779	26	23	49	1	11	8	19	—	6

Tästä pitäen vuoteen 1792 saakka omat Pirkkalan emäseura-
kunnan ja Harjun kappelin syntyneitten sekä kuolleitten luettelot yhdesä-

Pirkkalan ja Harjun seurakunnat.									
Vuon= na.	Syntyneitä			joi- sta väh. kuol- leita	Kuolleita			joi- sta yli 90 vuoden.	Vih- tyitä.
	mp.	wp.	S:ma		mp.	wp.	S:ma		
1780	57	56	113	?	17	21	38	2	14
1781	32	36	68	?	30	23	53	—	18
1782	65	62	127	?	40	33	73	1=95	15
1783	43	42	85	?	43	52	95	1	22
1784	47	38	85	?	29	25	54	—	26
1785	48	51	99	?	31	31	62	—	18
1786	54	51	105	?	28	30	58	—	26
1787	56	45	101	?	36	32	68	—	28
1788	39	55	94	?	46	47	93	—	23
1789	60	38	98	5	25	33	58	—	14
1790	51	49	100	6	64	59	123	—	38
1791	49	52	101	1	40	30	70	—	40

W. 1792—1801 ei myöskään ole emäseurakuntaa ja kappelia luettelaisja erotettu; mutta sitä vastaan on maaherran-läänein erotus tehty. Tänä aikautena emme eroittele miehen- ja waimonpuolta, waan luemme yhteen kummasfakin läänisä ja lasemme taas ne molemmat yhteen.

Birkkalan ja Harjun seurakunnat.

Vuonna.	Syntyneitä			joista äpä- riä.	Kuolleita			joista yli 90 vuoden.	Wihit- tyitä.
	Turun p.	Hämeen p.	Summa.		Turun p.	Hämeen p.	Summa.		
1792	99	30	129	8	63	36	99	—	32
1793	91	30	121	6	43	7	50	—	26
1794	86	21	107	9	61	12	73	1=92	20
1795	103	31	134	8	45	14	59	—	22
1796	102	26	128	9	44	12	56	—	35
1797	95	26	121	7	39	12	51	—	28
1798	103	29	132	11	95	27	122	—	32
1799	107	18	125	5	51	16	67	1=94	22
1800	101	31	132	10	61	25	86	2	39
1801	98	31	129	8	36	13	49	—	24

Wuosina 1802—1840 luotellaan Birkkalan pitäjään kolmen kirkkunnan syntyneiden ja kuolleitten vaiheet eritellen. Sentafia että maaherran läänein eroittelema jo kyllin laajentaa luettelomme, olemme laskeneet yhteen miehen ja waimonpuolen:

Birkkalan, Harjun ja Nöjäjärven seurakunnat.

Vuonna.	Syntyneitä							Kuolleita							Wihittytitä.		
	Turun läänillä.			Hämeen läänillä.			Summa.	Häpäriä.	Turun läänillä.			Hämeen läänillä.				Summa.	joista yli 90 w.
	Smätkk.	Sarijuoia	Nöjäjär- vella.	Smätkk.	Sarijuoia	Smätkk.			Sarijuoia	Smätkk.	Sarijuoia	Smätkk.	Sarijuoia	Smätkk.			
1802	31	16	51	13	3	114	8	22	12	31	14	7	86	—	28		
1803	25	21	42	22	5	115	6	22	9	36	11	2	80	—	28		
1804	38	13	52	29	5	137	10	24	9	21	10	2	66	—	32		
1805	27	17	35	34	3	116	11	21	12	24	12	1	70	—	26		
1806	23	11	27	24	7	92	8	35	6	22	10	5	78	—	17		
1807	31	13	40	25	5	114	7	28	17	31	23	6	105	—	19		
1808	24	14	32	15	7	92	9	42	12	53	27	5	139	—	12		
1809	19	12	20	16	4	71	6	72	60	69	42	23	266	—	24		

Birkkalan, Harjun ja Mlöljärwen seurakunnat.

Vuonna.	Syntyneitä.							Kuolleita.							Mihityitä.
	Turun läänillä.			Hämeen läänillä.		Summa.	Äpärä.	Turun läänillä.			Hämeen läänillä.		Summa.	Äpärä.	
	Gmätirt.	Sarjuoia	Mlöljärwenellä.	Gmätirt.	Sarjuoia			Gmätirt.	Sarjuoia	Mlöljärwenellä.	Gmätirt.	Sarjuoia			
1810	32	22	47	31	5	137	16	18	8	29	32	2	89	—	45
1811	27	12	33	31	6	104	16	19	4	35	23	3	84	—	38
1812	25	16	44	27	2	114	14	17	5	25	13	10	70	—	22
1813	22	7	32	16	10	87	6	22	17	36	17	3	95	1	24
1814	33	14	36	23	6	112	6	49	18	50	27	7	151	2	26
1815	ei eritellen			24	3	106	16	ei eritellen			21	—	93	—	32
1816	32	13	43	23	4	115	11	24	4	38	12	5	73	—	21
1817	32	12	39	21	5	109	14	27	4	33	11	6	81	1	22
1818	34	10	41	25	4	114	11	21	5	32	18	6	82	—	36
1819	43	13	31	18	4	109	14	24	7	24	10	4	69	—	27
1820	35	8	48	30	6	127	13	19	15	29	13	1	77	—	25
1821	35	17	46	22	2	122	16	12	4	30	12	2	60	—	31
1822	29	10	43	15	4	101	10	29	7	22	12	—	70	—	39
1823	46	16	47	25	9	143	11	17	6	23	10	3	59	—	37
1824	39	23	44	26	4	136	18	24	12	24	10	5	75	—	33
1825	44	9	60	17	6	136	14	23	11	32	17	3	86	—	44
1826	38	17	46	13	6	120	11	16	5	17	20	2	60	—	29
1827	42	23	50	19	8	142	10	26	6	30	19	7	88	—	48
1828	30	32	73	27	10	172	19	24	9	31	14	4	82	—	43
1829	52	20	44	25	9	150	14	27	20	30	19	6	102	—	30
1830	49	25	58	22	7	161	11	21	11	30	13	5	80	3	27
1831	33	19	52	25	6	135	9	31	12	31	14	7	95	—	37
1832	35	17	40	13	7	112	7	32	14	44	14	2	106	—	29
1833	38	21	60	20	5	144	9	15	20	62	22	9	128	—	33
1834	34	20	48	26	8	136	9	19	15	29	14	3	80	—	25
1835	33	14	50	9	11	117	6	27	12	32	29	6	106	—	21
1836	30	16	44	15	2	107	6	39	21	26	20	4	110	—	23
1837	26	20	46	19	8	119	9	34	16	46	19	6	121	—	27
1838	36	21	50	20	4	131	8	18	14	40	16	5	93	—	37
1839	35	20	36	24	4	119	10	30	13	58	27	3	131	—	29
1840	45	16	45	32	6	143	11	32	13	27	18	6	96	1	28

W. 1841 on Harjun nimi kadonnut luetteloista, sillä Birkkalan pitäjäs jaettiin silloin, niinkuin jo tiedämme, emäfirton seurakunnaksi ja Mlöljärwen kappeliksi. Tästä lähtien luottelemme erittäin mies- ja vaimopuoliset kummasfakin seurakunnassa. Summa on, kuin edellisfäkin, olewa koko pitäjään.

Pirkkalan ja Ylöjärven seurakunnat.

Vuonna.	Syntyneitä.								Kuolleita.								Mikästä.
	Esiäirt.				Ylöjärv.		Summa.	Väestö.	Esiäirt.				Ylöjärv.		Summa.	joista yli 90 w.	
	Lurun p.		Hämeen p.		m.	w.			Lurun p.		Hämeen p.		m.	w.			
	m.	w.	m.	w.			m.	w.	m.	w.							
1841	24	23	20	23	33	30	153	12	15	17	6	7	23	12	80	1	47
1842	26	20	12	18	31	34	141	11	25	13	5	6	28	22	99	—	28
1843	30	16	19	24	36	30	155	16	10	15	10	11	17	14	77	—	34
1844	21	24	20	17	22	26	130	17	14	18	6	6	18	21	83	—	35
1845	19	23	19	14	33	25	133	11	10	12	10	6	12	14	64	—	40
1846	23	18	19	19	33	28	140	10	23	18	13	9	27	23	113	—	33
1847	27	24	15	12	36	23	137	14	14	10	11	15	20	18	88	—	40
1848	27	32	22	16	30	31	158	18	22	19	10	13	21	15	100	—	46
1849	23	29	13	22	30	34	151	12	18	20	10	16	22	26	112	—	47
1850	17	28	23	15	35	34	152	12	19	17	12	11	38	30	127	—	36
1851	23	22	17	18	43	34	157	11	13	19	9	8	18	28	95	1	41
1852	37	30	21	16	39	31	174	21	24	25	22	17	35	41	164	—	37
1853	31	23	18	15	33	41	161	19	23	18	10	11	24	29	115	1	31
1854	28	30	18	15	41	34	166	13	19	11	21	17	23	24	112	—	40
1855	30	25	14	18	43	41	171	18	19	16	11	12	26	28	112	1=95	35
1856	32	23	25	23	40	45	188	17	30	25	21	15	30	47	168	—	41
1857	41	21	14	12	36	33	157	15	34	32	13	15	17	17	128	—	42
1858	25	24	18	21	43	32	163	13	18	23	7	17	26	22	113	—	42
1859	30	30	23	22	45	45	195	17	15	13	7	8	32	25	100	—	35
1860	30	30	15	17	53	52	197	17	11	23	7	12	25	22	100	—	53

Baitse lueteltuja kuolleita, jotka ovat ennättäneet yli 90 vuoden, nähdään seuraavajesta taulusta, kuinka monta kunain vuosikymmenä, alkain vuodesta 1749 ja 1858 faakka, on elänyt 70—75 j. n. edesp. vuoden manhaafi.

Vuofina.	70 ja 75 väillä.	75—80 väillä.	80—85 väillä.	85—90 väillä.	90—95 väillä.	95—100 väillä.
1749—1758	28	17	6	4	3	1
1759—1768	29	19	14	8	4	1
1769—1778	32	23	24	12	4	2
1779—1788	27	31	25	14	3	1
1789—1798	33	30	16	7	1	—
1799—1808	55	30	15	12	3	—
1809—1818	64	35	27	11	3	—
1819—1828	37	39	13	12	—	—
1829—1838	79	50	22	10	4	—
1839—1848	83	46	39	10	2	—
1849—1858	78	88	42	12	2	1

Muodesta 1749 alken voimme maikat tiebot näiltämuista. Ennen luettelomme kartan luovan eri itää ja luon-
nollista väätä katsoen; emäntikon ja kappelien eritellen (1749—1775). Näiltämuun summan foto pitäjäässä oistavat
aina taulun äärimmäiset numerot.

Muot- na.	Spiritalan Emäntekunnassa.										Kartan kappelissa.										Foto sum= ma.		
	15 muoden alaikäisiä.		Maimatto= mia yli 15 muod. iän.		Maimetta.		Kestii.		Maitaitaita pa- moimittia.		Sum= ma.	15 muoden alaikäisiä.		Maimatto= mia yli 15 muod. iän.		Maimetta.		Kestii.		Maitaitaita pa- moimittia.		Sum= ma.	
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.		mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.			wp.
1749	185	190	72	61	180	180	10	35	13	926	167	187	90	64	158	158	6	37	5	872	1798		
1750	186	176	76	121	194	193	13	30	4	993	166	173	119	94	162	160	5	52	5	936	1929		
1751	203	197	59	84	203	204	12	38	13	1013	174	185	135	105	158	157	5	44	7	970	1983		
1754	184	187	130	133	196	196	13	39	13	1091	157	182	141	100	181	181	3	45	6	996	2087		
1757	170	174	130	144	199	199	12	36	12	1076	174	179	136	109	183	183	3	47	4	1018	2094		
1760	102	106	238	247	199	200	11	38	13	1154	177	180	144	145	184	184	8	28	12	1062	2216		
1763	126	133	222	238	201	200	10	40	14	1184	185	194	147	144	181	180	12	30	10	1083	2267		
1766	188	171	206	217	202	202	10	34	15	1245	174	164	187	184	189	187	13	41	11	1150	2395		
1769	220	237	177	171	223	223	17	50	18	1336	249	259	113	120	226	226	23	49	9	1274	2610		
1772	212	238	167	165	222	222	22	60	17	1325	234	246	131	119	218	218	20	50	7	1243	2568		
1775	225	249	169	144	237	237	18	78	13	1370	274	287	147	120	240	240	15	52	10	1385	2755		

W. 1780—1790 on wäkiluku, samoin kuin syntyneitten ja kuolletiten vaiheet, laskettu yhteen koko pitäjäästä. Raiskatut waimoimiset omat aina w. 1815 asti luetteloista poisjätetyt, ja siis luetut naimattomain sekaan.

Pirkkalan, Harjun ja Nlöjärwen seurakunn.									
Vuonna.	15 vuoden alaikäisiä.		Naimattomia yli 15 vuod. iän.		Naineita.		Leskiä.		Summa.
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	
1780	554	565	331	364	509	509	37	111	2970
1785	595	511	365	330	529	529	42	135	3026
1790	564	579	407	423	497	494	42	163	3169

Wuodesta 1795 nykyiseen aikaan asti on wäkiluku, kuin näet seuraawaisesta taulusta, laskettu eritellen kummasfakin pitäjään eri maaherran-lääniin osuudessa.

Paitse koko pitäjään wäen lukua olemme tähän ottaneet kunin seurakunnan henkiluwun myöskin läänein eroittamisella (w. 1795—1840). Wuonna 1845 on Harjun nimi kadonnut henkiluettelosta, josta alkaen Turun läänin osuus pitäjäästä on jaettu emäseurakunnaksi ja Nlöjärwen kappeliksi. Wuosina 1795 ja 1800 ei ole henkitauluissa wäkilukua eritellen otettu kussakin seurakunnassa, waan yhteen Turun sekä Hämeen läänin osuudessa. Raiskatuilla tässä, niin kuin edelläkäsitin, ymmärretään naimattomia raskaituita.

Wuonna.	Pirkkala, Harju ja Nlöjärwi.								Koko summa.
	Turun läänissä.		Hämeen läänissä.		Henkiluku Turun l:n Häm. l.				
	mies-puol.	waim-puol.	mies-puol.	waim-puol.	Emätköillä.	Harjuella.	Nlöjärwellä.	Emätköillä.	
1795	{ Alaikäisiä (alle 15) naimattomia (p. 15) naineita . . . . . leskiä	{ 468 359 469 27	{ 476 355 474 116	{ 127 127 150 9	{ 136 130 150 41	{ 2744		{ 870	{ 3614

Vuonna.		Pirkkala, Harju ja Mløjärmi.								Koko sum- ma.
		Turun läänissä.		Sämeen läänissä.		Hentiluku			Käm. l.	
		mies- puol.	waim. puol.	mies- puol.	waim. puol.	vpohtijuuS	vjenlavS	vpuurivöS		
1800	Maitäisiä	496	509	163	166	2885	1014	3899		
	naimattomia	364	378	153	160					
	naineita	489	493	157	155					
1805	leskiä	37	119	12	48	1017	546	3798		
	Maitäisiä	530	539	139	159					
	naimattomia	337	345	109	129					
1810	naineita	491	491	156	156	844	536	3520		
	leskiä	28	138	15	36					
	Maitäisiä	409	492	132	152					
1815	naimattomia	340	402	106	126	928	1386	3612		
	naineita	416	416	140	140					
	leskiä	44	152	13	40					
1820	Maitäisiä	377	430	150	134	1045	459	3818		
	naimattomia	439	370	116	113					
	naineita	444	448	141	141					
1825	leskiä	44	130	10	41	1205	473	4049		
	raislatuita	—	55	—	29					
	Maitäisiä	422	446	140	152					
1830	naimattomia	446	401	120	112	1400	561	4469		
	naineita	469	469	145	145					
	leskiä	46	129	10	49					
1835	raislatuita	—	83	—	34	1282	589	4396		
	Maitäisiä	525	476	148	164					
	naimattomia	358	325	132	121					
1840	naineita	567	567	147	147	1400	561	4469		
	leskiä	59	148	14	41					
	raislatuita	—	70	—	40					
1840	Maitäisiä	583	525	159	142	1600	752	4396		
	naimattomia	470	438	123	130					
	naineita	584	584	169	169					
1840	leskiä	62	158	10	45	1682	808	4486		
	raislatuita	—	85	—	33					
	Maitäisiä	588	635	146	160					
1840	naimattomia	473	351	164	155	1600	752	4396		
	naineita	618	618	96	100					
	leskiä	50	154	17	60					
1840	raislatuita	—	84	—	27	1682	787	4486		
	Maitäisiä	580	593	157	164					
	naimattomia	428	374	113	107					
1840	naineita	603	603	154	160	1682	787	4486		
	leskiä	74	163	16	70					
	raislatuita	—	97	—	30					

Vuonna.		Pirkkala, Harju ja Mlöjärvi.								Koko summa.
		Turun läänissä		Hämeen läänissä		Henkiluku				
		mies-puol.	w:n-puol.	mies-puol.	w:n-puol.	Smärttölä.	Harjuola.	Mlönneellä.	Smärttölä.	
1845	Maitkäisiä	579	590	163	190	1665	2041	1063	4769	
	naimattomia	480	408	132	108					
	naineita	650	652	177	182					
	leskiä	65	175	13	67					
	raiskatuuta	—	107	—	31					
1850	Maitkäisiä	584	603	188	194	1694	2044	1074	4812	
	naimattomia	472	353	126	109					
	naineita	691	692	170	175					
	leskiä	54	174	20	60					
	raiskatuuta	—	115	—	32					
1855	Maitkäisiä	627	591	203	199	1702	2152	1090	4944	
	naimattomia	454	396	121	105					
	naineita	713	717	182	183					
	leskiä	60	174	18	52					
	raiskatuuta	—	122	—	27					
1860	Maitkäisiä	684	650	202	178	1718	2338	1068	5024	
	naimattomia	522	346	134	103					
	naineita	741	743	175	176					
	leskiä	74	169	27	42					
	raiskatuuta	—	127	—	31					

Näitä henkiluvun tauluja katsellen havaitaan kansan vuodesta 1749 pitäen aina olewan yhä lisääntymässä vuoteen 1769. Mutta w. 1772 näet 42 hengen vähennyksen, johon emme löydä syytä syntyneitten ja kuolleitten eroituksesta, emmekä muustakaan; ellei siis pitäjäästä poismuuttaneitten luku sijalle muuttaneitten suhteen (joista emme saa tietoa) sitä tee, niin on kai alkutaulu virheellinen.

Samoin näkyy w. 1805 Hämeen läänin osuudessa olewan 115 henkeä vähemmän kuin viisi vuotta tätä ennen, w. 1800; koska syntyneitten luku tällä aikakaudella on paljoa suurempi kuin kuolleitten, niin on joko viimeainitun vuoden taulussa wika taikka lienee silloin Anian kylän wäki Wesilahdesta luettu yhteen. — W. 1810 on taas wäkiluku sitten 1805 vähentynyt 278 hengellä, johon ei woi 1808 ja 1809 vuosien sotaa syyttää, waan on tämä wäen vähennys näh-

tävästi siitä tullut, että nämät rauhattomat vuodet samassa tälle maanpaikalle olivat suuret kato- ja kuollonvuodet. Kuolleitten lueteloista näet niitä näinä kahdena vuonna olleen 242 enempi kuin syntyneitä. B. 1810—1815 ei voinut pitäjään wäki lisääntyä vielä fiksi kuin se oli 20 vuotta takaperin, w. 1795. — B. 1830—1835 nähdään vielä kerran wäkiluvun tekemän takatkoa 73 hengellä, waan tiitäläihin aina kaswawan.

Edellisissä tauluisissa luetteluumme henkiluvun itää ja luonnon fääthä katsoen, sopii seuraawaisista nähä kansan wirtafääthjä, kuinka monta kusfakin eri wiraassa sekä tilassa on ollut.

	1749.		1754.		1757.		1760.											
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.										
Maanpalkkijia	4	3	1	—	10	4	4	2	13	6	4	2	2	15	10	—	3	2
Opetusfääthä	10	8	2	20	8	6	4	2	10	8	2	2	2	14	8	14	3	8
(ääthfääthä ¹⁾)	10	7	29	70	10	4	17	21	8	4	22	30	2	8	7	18	18	23
Talonhaltijaita	99	97	70	71	101	99	70	73	101	101	69	73	101	101	101	72	72	75
Maatorppareita	3	3	7	6	5	5	9	9	5	5	9	9	9	7	5	9	9	8
Kästijöitä	4	2	4	4	7	4	7	5	7	7	7	8	8	7	6	6	7	8
Ysteliitä	17	25	5	15	18	25	15	35	15	25	7	19	14	14	25	7	7	18
(otahäthä ²⁾)	42	23	32	28	35	30	33	31	46	37	38	29	40	40	33	44	44	36
Palkollisia ³⁾	115	145	90	66	140	172	159	157	163	177	165	155	248	280	163	163	166	166
Maanpalkkijia	2	11	?	?	2	10	?	?	4	10	3	17	4	10	2	2	13	13
perheuntia	113	80	80	119	104	123	106	124	108	108	108	108	108	108	108	108	108	108

1) Äääthfääthfi luetaan kunnunpalkkijiat ja muut herraswähet, joilla eßf ei wirtafääthän ole. Katussa on waimot ja lapset.

2) Äääthän lukuun otamme myöskin wanhät, wiraassa pääsneet sotamiehät, katti waimoita ja lapset.

3) Herrasääthfien palkolliset ovat tauluisissa eritellen luettelut; mutta ne luemme katti yhteen. Äääthä luvussa ei ole nuorempia kuin 15 wuoden wanhät.

	1763.		1769.		1772.		1775.	
	Emä- kirkolla.	Har- juksia.	Emä- kirkolla.	Har- juksia.	Emä- kirkolla.	Har- juksia.	Emä- kirkolla.	Har- juksia.
Wapaasukuitia	mp. 19	wp. 9	mp. 1	wp. 1	mp. 7	wp. 6	mp. 8	wp. 9
Opetusäätyä	12	7	2	4	10	10	6	10
Äätyksiansa	6	5	18	10	8	2	14	3
Enonhakkioita	101	101	72	75	92	91	22	27
Muotoapareita	5	5	9	9	9	9	76	76
Käsitöitä	6	5	11	9	10	10	7	11
Sitteliä	13	19	8	20	16	36	13	8
©otamiehiä	33	29	44	37	49	37	25	27
Paastollia	222	244	175	197	172	184	34	45
Maanomia	3	17	?	?	198	174	33	41
Perheantia	126		109		14	49	51	56
					118		170	15
					115		192	29
					3	12	170	56
					119		136	45
					112		140	41
					54		179	28
					115		130	50
					112		136	28
					54		140	41
					32		179	27
					54		198	45
					112		130	28
					115		136	41
					112		140	28
					54		179	56
					115		130	41
					112		136	28
					54		140	41
					32		179	27
					54		198	45
					112		130	28
					115		136	41
					112		140	28
					54		179	56
					115		130	41
					112		136	28
					54		140	41
					32		179	27
					54		198	45
					112		130	28
					115		136	41

Wuoden 1769 sijaan otimme Harjun kappelista w. 1766 luetelon, syystä että edellä mainitun vuoden luettelo on sekainen. Täähän saatta owat ainoastansa wapaasukuiset, opetusääty ja muu säätyksiansa luetellut lapsinensa; tästä puoleen (1780—1800) luetellaan kaikki lapsinensa.

Vuonna.	1780.		1785.		1790.		1795.				1800.					
	Koko pitäjäässä.								Turun lään.		Häm. lään.		Turun lään.		Häm. lään.	
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.
Wapaasukuisia . .	14	15	22	21	16	20	10	21	6	7	4	13	9	6		
Opetusäätyä . .	18	19	17	12	14	15	7	8	3	3	7	7	2	4		
Kruunun virka- miehiä	12	14	9	9	11	17	11	6	—	—	11	14	—	—		
Sotaherroja . . .	—	—	—	—	4	—	7	9	3	4	1	2	10	6		
Maata viljeleviä äätypersoonia . .	25	23	25	21	16	12	13	21	2	—	5	6	2	—		
Talollisia ¹⁾ . . .	512	480	571	566	569	568	371	360	120	113	407	398	132	132		
Talon vanhoja . .	42	75	49	81	42	60	42	67	16	23	48	80	19	28		
Torppareita . . .	?	?	315	289	308	331	290	288	72	80	308	311	85	98		
Käsityöläisiä (am- mattil.)	41	27	44	30	55	37	37	25	14	10	51	53	24	25		
Sotawäkeä	180	212	161	152	133	164	105	132	37	35	114	142	42	45		
Itsellisiä	?	?	113	160	103	163	112	142	50	63	134	163	63	79		
Balkollisia	26	282	147	160	234	258	259	267	73	81	285	308	81	92		
Waiwaisia ²⁾ . . .	7	144	55	81	59	106	57	95	23	32	87	121	26	41		
Perhekuntia . . .		225		250		342		334		103		336		?		

Wuodesta 1805 nykyiseen aikaan asti on ainoastaan neljä ensim mäistä säätyä lueteltu waimoinensa lapsinensa.

Vuonna.	1805.				1810.			
	Turun l:n.		Hämeen l:n.		Turun l:n.		Hämeen l:n.	
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.
Wapaasukuisia . . .	9	18	9	6	7	14	1	1
Opetusäätyä . . .	8	7	1	1	7	4	1	2
Säätykansaa . . .	15	22	6	6	14	15	5	6
Talonpojan säätyä	1146	1244	313	358	1008	1240	301	341
Talonhaltioita . .	121	5	42	1	121	10	44	2
Torppareita	153	—	31	—	157	—	35	—
Talon- ja töllein vanhoja	39	—	11	—	21	—	9	—
Käsityömestareita .	13	—	4	—	7	—	7	—
Itsellisiä	35	—	18	—	27	—	17	—
Henkiä ja piikojä	374	322	115	108	420	383	110	101
Sotawäkeä (herroi- nen)	76	—	31	—	?	—	?	—
Waiwaisia	3	23	1	3	4	17	1	6
Perhekuntia		405		243		401		135

¹⁾ Omassa sekä arentitalossa. ²⁾ Tähän lukuun on otettu kaikki, jotka wicheellöisyyden, wanhuuden ja muitten luonnon esteitten tähden eivät työhön kykene, waan owat toisten hoidettawat.

Suomenmaa.	1815.		1820.		1825.		1830.		
	Turun lää- nit.	Sämen lääntin.	Turun lää- nit.	Sämen lääntin.	Turun lää- nit.	Sämen lääntin.	Turun lää- nit.	Sämen lääntin.	
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	
Maanpöytäkirja . . .	5	17	1	1	8	7	1	1	1
Opetuslaitteita . . .	8	9	3	2	9	9	3	3	2
Seurakirjasto . . .	21	32	1	—	18	24	3	1	1
Talonpojan väkijä . . .	1197	1301	366	406	1300	1452	360	440	414
Talonhaltioita . . .	116	8	39	—	118	10	38	2	31
Torppareita . . .	195	—	41	—	193	—	43	—	45
Talon- ja tölkki- maanoja . . .	35	—	19	—	48	—	16	—	22
Käsitönteollisuus . . .	20	—	8	—	23	—	8	—	11
Stelliffiä . . .	39	55	15	23	44	95	12	28	23
Maatila- ja piti- soja . . .	418	345	91	114	405	359	116	110	126
Seurakirjasto (her- roinen) . . .	17	—	10	—	16	—	11	—	1
Maanpöytäkirja . . .	8	40	9	15	9	20	3	15	7
Seurakirjasto . . .	501	—	164	—	405	—	130	—	167

Talonhaltioiksi luetaan tässä myös lampuodittin; numero, jota niiden viereksinä on vaimonpuolen sijalla, osoittaa kuinka monta leski-
vaimoa on talon hallituksessa. W. 1815 ovat myös itsellisivaimot
luetellut.

	1835.		1840.		1845.		1850.									
	Turun lää- nin.		Sämeen läänin.		Turun lää- nin.		Sämeen läänin.									
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.								
Ulkopuutarha	9	15	4	1	2	11	3	3	8	4	9	2	15	5	7	
Ulkopuutarha	14	12	4	3	8	14	4	2	12	3	2	6	9	2	7	
Ulkopuutarha	27	27	—	—	22	22	1	—	25	24	7	7	17	2	—	
Ulkopuutarha	1441	1622	371	453	1520	1653	404	490	1588	1742	434	528	1606	1741	459	521
Ulkopuutarha	122	3	27	2	112	5	30	3	108	5	31	2	107	7	33	1
Ulkopuutarha	220	—	47	—	212	—	46	—	225	—	51	—	232	—	54	—
Ulkopuutarha	89	—	25	—	98	—	36	—	103	—	29	—	105	—	11	—
Ulkopuutarha	39	—	10	—	45	—	9	—	52	—	14	—	66	—	14	—
Ulkopuutarha	72	73	27	18	107	86	25	25	129	81	45	22	131	59	51	8
Ulkopuutarha	337	324	97	152	50	347	94	103	400	397	98	103	414	369	107	128
Ulkopuutarha (herrois- neen)	4	—	1	—	2	—	1	—	2	—	—	—	1	—	—	—
Ulkopuutarha	7	52	8	27	26	46	16	37	27	44	7	24	15	45	6	19
Ulkopuutarha	599	—	157	—	616	—	167	—	671	—	208	—	517	—	164	—

Vuonna.	1855.				1860.			
	Turun lää- nin.		Hämeen läänin.		Turun lää- nin.		Hämeen läänin.	
	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.	mp.	wp.
Wapaasukuisia . . .	6	18	5	8	6	15	7	8
Opetusjäätyä . . .	6	9	2	5	3	4	2	5
Säätykansaa . . .	17	27	1	2	16	26	2	2
Talonpojan jäätyä .	1642	1786	458	505	1844	1870	478	464
Talonhaltioita . . .	113	5	33	1	114	5	31	3
Torppareita	266	—	55	—	276	—	51	—
Talon- ja töllein- wanhoja	85	—	13	—	109	—	18	—
Käsitönmestareita .	60	—	15	—	52	—	14	—
Tifellisiä	97	80	31	20	103	78	34	18
Kenttä ja pitkoja .	437	379	124	103	510	348	136	104
Sotawäkeä (herroi- neen).	6	—	10	—	14	—	6	—
Waiwaisia	42	79	12	22	30	68	7	27
Berkehuntia	627		163		697		202	

X. Kansä. Katsahdus sen hengelliseen ja maalliseen elämään.

Virkkalaiset ovat warmaanikin Hämäläisiä. Muotonsa, luontonsa, kielensä, kaikki sen osottawat. Kooltansa on sekä mies- että waimo- wäki keskinkertaista. Kaswojen muodolta ei sowa tätä kansaa, enem- män kuin Hämäläisfukua yleensä, kauniiksi kehua; kaswot owat enim- miten epäsuääntöisiä sekä wärittömiä, johon wiimemainittuun seikkaan se aikainen ja liallinen saunankäynti ja asunpiirtien yleinen kuumuus on syytä, ehkä myöskin ylen suolaiset ruoat. Terweys on kuitenkin ylipään sängen kiitettävä, josta sopii erittäin Virkkalan raitista ilman- laatua kiittää; yleisin waiwa on se niinkutsuttu "sydämen-tauti." — Mielenlaadultaan owat Virkkalaiset tyhnen-iloisia (puolitotisia, puoli- iloisia); luonnoltaan tarkkoja, tiedustelewia, oppiwaisia, rehellisiä, ys- täwällisiä, tawallisen puheliaita, hywäntahtoisia ja keskensä sopiwaisia. Mitä tässä hywässä maineesja on muuttunut ja vielä muuttuwan

hawaitaan, sen warmaan muukalaiset tawat, kaupungin läheisyys, wiina y. m. on waiwuttanut; samoin kuin sitä toisaalta täällä nykyaikoina olewa hengellinen siwistys ja koulu on kaswattanut ja kannattanut. Senkaltaiset paheet kuin yleinen juopumus, waino, wäijyminen, tapapelukset, ynseys wertaisia kohtaan, raakuus kanssakäymisessä, riwot puheet, kirous y. m. f. owat ylimalkaan outoja ja kawahtuttuja. — Tämä on yleinen lausunto, jonka erityiset suhdat selwittelleepi seuraawa kertomus kansan hengellisestä ja kansallisesta siwistyksestä, tawoista y. m. muinen ja nyt, jossa tulee näkhyiin sen sekä himeät että walkeat puolet.

Ensinnä siis katsahdamme Birkkalaisten hengellistä elämää. Tyhnenluontoinen kansa voitetaan hitaammin paheilta, mutta ebistyy hyweissä wieläkin hitaammin. Kaswaminen hengellisessä tiedossa ja elämissä on täällä melkein aina käynyt tyhnesti ja wakaasti. Täältä ei muisteta mitään suuria hengellisiä liikunnoita eli niinsanotuita herätyksiä, eikä myös mainita mitään lahofolaisuutta täällä syntyneen. Yksi ainoa isompi herätys eli hengellinen liikunto on täällä tiedostamme ollut, nimittäin tämän vuosisadan alussa, erittäin Korwololan ja Nöjjärwen kylissä, — josta tässä lyhinmiten ferromme. Että se oli jotenkin lawea, nähdään siitä, kun yhdeksänwuotisista lapsiakin oli siihen joutunut. Eräs tutentti Wesander sekä uusmaalainen käsitöläinen Arberg mainitaan liikunnan johtajina ja kokousten pitäjinä Nöjjärwellä ja eräs suutari Salbon Wesilahdesta nimitetään "Korwolais-ten isäksi." So siitä, että nämät johdattajat ja isät oliwat muualta tulleita, näkee liikunnan tulleen ulkoa tänne. Tämä herätys ja jumalisuuden harjoitus osottihe enimmiten polwi-rukouksissa (kokouksissa), joille pantiin suuri arwo. Nuoret ihmiset ja pienet lapsetkin huusiwat suuresti. Itse Sumalan sanaa luettiin muutoin wähän, sillä ei ollut Testamenttiaakaan monessa paikassa silloin wielä ollut. — Näitten herätysten sisällinen syhy oli "helwetin ja perkeleen raiwollinen pelko". "Perkele pakotti yhtäkin yhdeksän wuoden wanhaa tyttöä (joka itse wanhana sen minulle näin kertoi) ulos talwisyhdämälläkin metsään ja nawettoihin, ja kesällä karjassa käydessä kiwenholoihin y. m.," jossa sitte huusi, joka kai oli rukousta olewinaan. Rauhea pelko ja ahdistus waiwasi tamänkaltaisia heränneitä; eikä ollut heillä oikeeta ewangelista waloa ja lohduitusta ollenkaan. Mainitaan kyllä Birkkalassa tähän aikaan olleen yhden hengellisen papin nimeltä Erenius, mutta minkäläatuinen opissa hän oli, sitä ei osata mainita.

Kuitenkin näyttäisi muutamien toisten herätyksen johdattajien olleen ewangelisiatin. Niin sanotaan itse isä Salbomintin maalanneen Kristuksen weren ansiota "mereksi, jossa suuri laiva hukkuu samoin kuin pienikin, koska sen aallot oikein ankarasti käywät" (se on: jossa suuremmat synnit samoin kuin vähäisemmätkin uppoontuwat eli anteeksi annetaan). Eräs toinen vanha wähäläntäinen mies Matti Pufanhaawa oli myös Mljärwellä pitänyt kokouksia. Tämän sanowat olleen kotoisin Pohjanmaan puolesta, ja niin olikin hän Rankaanpään pitäjäästä, jossa saman talon nyt omistaa Rankaanpään nimismies. Tämä Matti Pufanhaawa sanotaan harwapuheiseksi; mutta sanansa erinomaisen läpituikewiksi ja salwakkain, siweiksi ja suloisiksi. Esimr. yhden nuoren tytön hän herätti peräänajatusseen siten että kysyi: "Mitä nimes on?" ja tytön wastattua: "Maria", sanoi M. Pufanhaawa: "oh, sitä Jesuksen äitiä!" josta tyttö ajattelemaan, josko wielä olikaan uskossa Jesuksen sydämesfään synnyttänyt. Tämä mies nähyy wanhuudessaan myös ewangeliseksi muuttuneen; itse oli hän tunnus-tanut, että hän ennen oli turhaan rukoillut, niin että polwet ruwesfa oliwat, eikä uskoa ja rauhaa saawuttanut. Silloin kuin hän täällä käwi viimeisen kerran, sanottiin hänen lausuneen: "Nyt on Matilla usko ja kaikki."

Pohjanmaan ja Sawon sekä Karjalan paami Paawo Kuotsalainen ei tietysti ole Birkkalassa koskaan käynyt, sitte kuin sanottiin hänen oppiansa Teiskossa kowin wastustelluksi.

Millinen nykyisen ajan hengellinen elämä on, erittäin emäseurakunnassa, siitä emme tahdo kaikin puolin rajoitettua lausuntoa antaa, tietten, että sen ajan sisällisiä eli hengellisiä liikuntoja kuwatesfa, jossa itse elämme, pian joudumme syrjälle, erittäinkin ja juuri syystä siitä, että itse olemme aikakautemme mielialoista osalliset; kuitenkin emme tahdo salata, että täällä noin 20 vuotta on puhdasta ewangeliumin oppia saarnattu ja "ewangelisia herätyksiä" kansassa tapahtunut, josta moni tosin on entiseen menoonsa palannut, mutta moni myös oikeaan ristinkouluun joutunut. Suurempi hengellinen waikutus tapahtui erinomattain jo edesmenneen jalon saarnaajan Pastorinapulaisen E. E. Rigell'in aikana w. 1853—1854. Hengellisten liikuntojen waikutukseksi luemme myös sen enemmän siiwollisuuden, josta Birkkalan emäseurakuntaa viimeisinä aikoina syystä on kehuttu; kumminkin sanowat wanhat wakaat ihmiset tapain siiwottomuuden noin 25 vuotta taka-

perin vielä olleen sängen suuren isommisja tyliisjä, esim. Birckalan kyläsä, josja muinen juotiin, pelattiin korttia, tapeltiin, luhkattiin ja pidettiin kaikellaisista siivotonta menoa, joka kaikki nyt on kadonnut ja sen sijaan aiwan siivo elämä tullut.

Kansan lukutaito on kauttaaltaan tydyttäväinen, mutta emme kuitenkaan taido siitä yksin itse kansaa kehua, waan luemme sen myöskin koulun kunniafsi; sillä koulun täällä kiinni ollessa w. 1859—1862 lauhtui lukutaito lapsisja silminnähtävästi: vanhemmat olivat nimitäin tottuneet luottamaan kunnolliseen kouluunsa. —

Millä kannalla lukutaito kaukaisempina entisaitoina oli, siitä on waikea tähdellisiä tietoja saada, warsinkin ennen w. 1667, jolloin ensimmäinen kirkonkirja kirjoitettiin. Täsä kirjassa seisoo muutamien nimien wieresjä: "lääs i book" = lukee kirjaa; mutta kun waan harwan nimen peräsä näin on kirjoitettu, niin päättäisi siitä, että ainoastaan nämät harwat osasiwat lukea. Kuinka asian oikea laita lienee, sitä emme woi sanoa, mutta se on warma, että, kun piispa Gezelius wanhempi w. 1685 piti täällä pisan-keräjiä, lukutaito silloin oli sängen walitettawalla kannalla; waan toisaalta on kanssa wisäsi, että se Gezeliein aikana täällä samoin kuin muuallakin maasamme suuresti edistyi. — Täsä kerrommekin mitä pisan-keräjien protokollista siinä seisassa walaisewaa löytäneet olemme, liittäen siihen myös muita kirkollisia asioita, kansan tapoja, siwistystä y. m. koskewia tietoja, josta sitte saat itse päätellä senalaisista oloista, kirkollisesta kurista *) y. m. —

---

*) Kirkollinen kuri, joka Paawilaisuuden aikakautena, silloisen uskonnon, pappiswallan, kansain raakunden y. m. seikkain mukaan oli ylellinen ja nurja, rupefi lutherilaisen opin maahan tultua wähitellen sirtymään omais oikeutettuiin rajainsa piiriin. Kuitenkaan ei ole tämä vielä tänäpäiwänä ehtinyt oikeesen raataansa, ei täällä eikä läntisesjä naapurimaassa; eikä ehdikään ennenkuin wiimmeiset wäärät, sopimattomat siteet kirkon ja waltion wälillä ratkeewat, se on: ei ennenkuin kirkko on waltioirkkosta muuttunut Kristuksen kirkoksi. — Kuinka kumminkin tuon paawilaisen, pappiswastaisen kirkkokurin on lutherilaisuuden aikana wähitellen tähtynyt hellittää sitkeitä siteitänsä ja oikeuttamattomia ohjiansa, sen näemme kirkollisesta historiastamme yleensä kuin myös osaksi näistä tätä seikkaa koskewista kertoelmistamme; mutta toisaalta näemme myöskin, kuinka lauea tuomio-oikeus "hengellisillä herroilla" oli 1500-luwulla ja kuinka piispat 1600- ja 1700-luwullakin niin sanotuilla "keräjä"-matkoillansa ryhtyiwät seurakuntain maallisiin ulkonaisiin asioihin. Edellistä walaisewat nuo eriskummaiset Sen. Arhistossa 1500-luwulta tawattawat prowastien "keräjä"-protokollat, jälkimäistä taas

W. 1695 Helmikuun 22 päivänä piti pispä Gezelius nuorempi Pirkkalan emäkirjossa keräjät. Silloin huomattiin lufutaidossa wä-

wiittaise kusjakin wanhimmasa kirkon-arkistossa löythywäiset pispänkeräjien protokollat. Ja kolo tähän asiaan on mahtawa todistus se, että Suomalaiset wielä tänä päivänä kautta maan kutsuwat pispain ja prowastien „hengellisiä“ (!) tarkastuksia ja tutkimuksia seurakunnissa „keräjiksi“. *) Että nuo keräjät aluin toimitus-tapansa puolesta olivat ihan yhtäläiset ja yhtä merkittewäiset kuin mitä nyt keräjillä (waltioollisista, maallisista oikeus-, rikos- y. m. asioista) hymmärretään, sen todistaa seuraawa ote yhdestä Pirkkalan prowastinkeräjien protokollasta, jonka merkittisyhtensä wuoksi tähän sekä suomennettuna että alkuperäisenä panemme:

„Herran wuonna 1551 seijoi prowastin kesäkeräjät yhteisen kansan kanssa Pirkkalan pitäjäästä Syyskuun 4:tenä.

Lautakunta:

„Jacop Kohma	Sigdr Köösti
Lasze Limoj	Milß Hämälän
Mads Kaupila	Siluester Kuotti
Per Kunnas	Eifel Kiffuas
Lasze Dani	Staffa Kämilän
Lasze Wirainen	Mikel Ollilan.“

L. (= tuomittiin) Jaako Matinpoika Taipale jalkoon 3 markkaa, sillä hän löi Jaako Kohmaa Maria Magdalenan päivänä.

Kahdentoista tutkimuksen jälkeen.

dt (= dabit, maksoi) $\frac{1}{2}$ markkaa.

L. „ Erik Hingalan jalkoon 3 mrf, sillä hän löi kunniallista Mikko Rodwikinpoikaa heluntaipäivänä — — Kahdentoista tutkimuksesta.
maksoi $\frac{1}{2}$ markkaa.

L. „ Lasze Kurikan jalkoon 3 mrf, sillä hän sytytti Jöns Harraa wäärästä walasta ja hänellä oli pispänkirja sen päälle, että hän oli käynyt oikeuttansa itse kahdentenatoista ja ne 12 lautakunnassa ? — wapauttiwat — — Kahdentoista tutkimuksesta.

L. „ Martti Piki jalkoon 3 markkaa wastauksen wailliseksi (?), (sittä että — ? —) hän olisi wannonut huoruuden-asiassa,

*) Joku ehkä wäittäisi, ett'ei tuo „keräjä“ sana laisinkaan asiaa meidän tarkoituksemme puolelle todista, sillä sehän (tyllsen sanasta „kerätä“ = koota) merkitsee waan alkuperäisesti: yleinen kokous; ja koossa kai täytyi kansan näisjään toimisja olla. Mutta se wäitös ei kestä historiallisessa katjanuossa; waar keräjä sanalla on tässä perätti toinen sisällinen merkitys, nimittäin itse toimittukseri muodon ja laadun suhteen, eikä ainoastansa kansan kokoomiisen suhteen, sen yleis-pänä osotamune.

hänen parannus sitte vuoden 1685 pispankeräjäin; waikka wieläkin "moni luki uskonkappaleet wäärin ja kaikki sekanaisesti", niin että tuo jäykkä pispa piti tämän seurakunnan huonoimpana kaikista kuin tällä tarkastusmatkallansa oli kuulustellut. Tällöin walitettiin myös, että myöhään ja epäjärjestyksessä tultiin kirkkoon sunnuntaihin, kuin myös,

josta Martti Sulpoinen häntä syytti — ja asia seisoo seuraavasti keräjiin.

L. (= tuomittiin) Markus Reippi ja Eric — ? — rakentamaan heidän asehuoneensa (osaansa kirkon asehuoneesta?) pitäjään tupaa vastaan (?), josta he owat palkan ylöskantaneet". *)

Samana vuonna pidettiin talwikeräjät Tammi. 11 päivä. Lautakunta: „Olof Naistenmatta, ? Tohloppi, Per Kurinen, Mads Hallila, Eskel Riffuas, Olof Laijanotja, Sig. Röösti, Mik. Korkei, Eric Memmoij, Olint Partoila, Lasse Keuffuanen, Jacop Kohma“.

Tällöin tuomittiin muun muassa sakkoon kaksi, jotka olivat tapelleet „kolmen kuinkaan päivänä“.

Suomattawa on, 1) että näitä keräjiä („tingh“) pidettiin kahdesti wuodessa; 2) että niissä oli oikein 12-miehinen lautakunta; 3) että niissä tuomittiin sakkoja, asioita lykättiin toisiin keräjiin, j. n. e., jotka kaikki todistawat mitä edellä sanoimme. — Mihinikä asioihin näiden prowastinkeräjien tuomio-oikeus ulottui, sitä emme voi tästä tarkoin määrätä; että niissä tuomittiin sabbatarikoksia y. m. hengellisiä ja kirkollisia asioita, se kyllä näkyy; mutta samassa näkyy myös, että vähäisempiä rikosasioita (esim. tappeluita) näissä keräjisissä ratkaistiin.

*) Alkuperäinen kowin walkeesti luettava kirja kuuluu näin: „Anno Dm 1551 stodh pftens Somar tingh medh Almoghñ aff Birkala Sökn septem. 4. Kempd:

Jacop Kohma j. n. e.

Osikan.

D. (= dömdes) Jacop Madsfon Taipale Sak till 3 mr för ty han slogh iacop Kohma om Marie Magdalene dagh eptr (? tolf) Rans. dt (= dabat) $\frac{1}{4}$ mr.

D. „ Eric hingsalan S. till 3 mr för ty han slogh ärlig Mik Lodwifson uppå pingst daghen. eptr — — Rans. dt. $\frac{1}{4}$ mr.

D. „ Lasse Kurikan S. till 3 m. för ty han förwitte Jöns Harra till meen edh och hun hadhe bispens brff uppå att han hadhe gott siin lagh sielff tolfte och de 12 i naupe (- ? — asprutade —) eptr — — Rans.

D. „ Northn Piki Sak till 3 mr för swarslödf han skulde suaridt för en huordom som Northn hulpoinen honom förwitt hadhe och ärändet står till nästhe tingh.

D. „ Marcus Reippi och Eric — ? — till att uppbyggia theres woostenhus emott sockn stufwa, som the hafwa löu uppburit för.

ett'ei kansa tullut kirkkoon "apostolein päiwinä ja wiikkoisaarnoihiin"; että sunnuntaisin poltettiin taskia ja yhtömaita; että tapana oli morsiuspareilla elää ennen aikaansa yhdesä; pispä manasi myös tällöin, ett'ei lapset karkottaifi vanhempiansa ennen aikaa isännyydestä, jotta nämät joutuwat ensin itsellisiksi ja wihdoin kerjäläisiksi.

W. 1701 Helmikuun 26 päiwänä Harjun kappelissa pidetystä pispänkeräjä-protokollasta huomaamme, että siihen aikaan vielä oli pakko kirkonkäymiseen täydesä woimassa. Eräälle talolliselle (peräfunnassa kai) annettiin lupa wäkenä kansa käydä Teiskon kirkkoa; mutta hänen piti sieltä tuoman papin todistuksen, että hän wäkinensä oli siellä käynyt, silloin kuin hän tuli Harjun kirkkoon ripille ja katekismus-kuulustelemuksiin.

W. 1701 Maaliskuun 14 päiwänä walitettiin taas emäkirkolla, ett'ei suurin osa taitanut (Lutheruksen) katekismusta, eikä "selitystä" ollenkaan. Katekismusjaarnoille ja kuulustelumiksi pantiin nyt niinkuin ennenkin suuri arwo ja manattiin kansaa uskollisesti niissä käymään. Tällöin kiellettiin matkustus sabattina eli sabattia vastaan. Ennen aikaisesta morsiusparien yhdesä elämisestä walitettiin taas ja määrättiin siitä 12 daleria luparivahassa sakkoa. Mieswäen käskettiin leilata ja siwota pitkät hiuksensa. Että tähän aikaan wäkiinkin otettiin sotamiehiä, nähy siitä, että yksi sitä tuli pispalle walittamaan.

W. 1730 Tammiikuun 10 päiwänä pidetyssä pispänkeräjisä emäkirkolla walitettiin yhä vielä huonoa lufutaitoa. Käskettiin tuoda wirsikirja muassa kirkkoon — ja pitää ehtoos- ja aamurukouksia kylissä pastorin määräämin miesten johdannolla — ja niitä pidettiin kumminkin vielä w. 1750 Harjun kappelin kylissä. Harjussa olivin jo aikaisemmin siihen kehoitettu, nimittäin w. 1707. — Sittenmin on lufutaito ja tawat aina paranemassa, erinomattain Jeremias Walenius'en pastorina ollessa.

Kansan hengellistä ebistymistä ja siwistystä kannattaa myös kirjallisuus: minkälaisia kirjoja kansalla on, siitä johonkin määrään tutaan, millä kannalla sen hengellinen siwistus on. Wuinen ei kansalla ylipään ollut muita kirjoja kuin Katekismus ja Wirsikirja, aiwan harwalla Raamattu ja Uusi Testamentti; mitä muita wanhoja kirjoja tawataan, owat ne sangen sekawia sekä kielen että sisällön suhteen;

enimmiten waan rukouskirjoja ja "arkkiweisuja". Nyhyään sitä vastaan tapaat melkein jokaisessa huonekunnassa, paitfi Naamattua ja Uutta Testamenttia, Lutherin Kirjko= tahi Huone=Postillan, Epistola=Postillan, "Galatan Epistolän selityksen," "Kolme kehoittawaa kirjaa," "Kristuksen kalliista lunastuksen työstä," "Kristuksen Anzion" y. m. vähäisempiä Lutherin kirjoja. Björkqwist'in, Wegelius'en ja Mohrborg'in Postilloja, jotka paikoin maassamme owat paljon hywäksyttyjä, ei täällä monta ole. Sitä vastaan on paljo ja monia vuosikertoja Hedbergin "Kristillisiä Sanomia" sidottuina. Muita sanomalehtiä myöskin paljo tilataan ja luetaan, mutta niitä ei sidoteta. Paitfi jo lueteltuja kirjoja tawataan "Prätorius'en Arre=Uutta" sekä monia muita uudempia hengellisiä kirjoja. Monella on myös jo maanwiljelmys= ja karjanhoitokirjoja, Suomen historia ja maantiede y. m. historiallisia, tieteellisiä ja kaunokirjallisia kirjoja, niin että monella, erittäin warakkaammilla talollisilla näkee vähäisen kirjaston lasikaapisfa.

Sen jo monesti mainitun koulun kautta on kirjoitustaito, erinomattain emäseurakunnassa, lewinnyt, niin että useimmat talolliset, talonpojat ja tyttäret sekä muutkin, niinkään monet palkollisetkin osawat kirjoittaa eli kumminkin kirjoitusta lukea. Sen ohessa on moni myös oppinut luvunlaskua sekä tuntemaan isänmaan historiaa ja maantiedettä.

Runous, laulu y. m. ihannetaiteet owat sitä vastaan täällä wielä kapalosfa. — Kirkkoweisu on myös huonolla kannalla. Dikeeta siweätä säweltä eli laulantoa et kuule täällä kansalta huoneissa etkä ulkona. (Tässä on puhe kansallisista lauluista, eikä wirsikirjan wirsistä). Ainoat laulajat owat tawallisesti renkipojat, jotta kyntäisjä ja muuten hewosta ajaisfa ronottawat yks'toikkoista rumaa nuottia, jota seuraawat sanat tawallisesti myös owat ruokottomia. Samassa tilassa näyttää laulu olewan koto tällä paikkakunnalla, sillä yhtäläistä ilkeetä ronotusta ja kirkunaa olen kuullut Wesilahtelaisiltakin siwutse foudellesfanfa Pyhäjärwellä, erinomattainkin kun tulewat Tampereen marffinoilta. Ainoa laulun mufainen, josta olisi toiwoa sen parannukselle, on nuo joskus wieraspidoisfa ja muisfa feuroisfa kuultawat "hengelliset laulut" (M. Rätyn suomentamat), joita lauletaan uuden-aikaisilla säwelillä, niinkuin: "Wårt land", "Källan", "Min muistuu mieleheni nyt" —, y. m. fangen foweliailla nuoteilla; mutta tämäkin

laulu, jota 5 vuotta sitten vielä niin uskollisesti harjoitettiin, on jo taas haihtumaisillaan.

Waikka on walistus ja siwistys kauniissa alussa, on täälläkin tuo epäuskon siisar, tuo pakanuuden ja paawilaisuuden siikä ja kaswate-lapfi — taikausko vielä monen mielen hallitsija. Muinen oli se war-sin wallan päällä; mutta koittawa hengellinen walo on sitä piiloon pakottanut, jotta ei se lehtaa enää julki itseänsä ilmoittaa, waikka salassa vielä monen sydäntä hallitse. Kuinka rumasti se ihmishenkiä vielä viimeisellä vuosijadalla wallitsi, nähdään siitäkin, että Pirkkalan wanhaa firrkoa purjettaisissa sen lattian alta löydettiin yhdessä ruumiinarkussa wiinapullo, toisella ruumiilla taas oli wirsiirja kädesä. Muutamia muita täällä kuulleitani taikauksia kerron tässä, waikka tiedän, että harwat niihin enää uskonsa panewat. Noituutta ei sinlaan enää uskota, mutta kuitenkin on ei kaukaisina aikoina sitten tapahtunut, että noibat, karjan onnea toiselta wiedäksensä, käwiwät paaston aikana nawe-toisissa, keritsiwät lampaita, leikkasivat wasikoilta hännän ja korwat, ja hewoifilta myös hännän. Pitkäperjantain- ja Pääsiäis-sinä "oltiin kuulemasja": mitä nimittäin seisoesja rikka- eli fontatunkioilla taikka kolmasti muutetun huoneen katolla kuultiin ja nähtiin, se tapahtui. Tontuista eli haltioista myös paljon puhellaan. Wiikin ja Nokian tontuista on maine, että nämät käwiwät toinen toistanja terwehti-mässä yli kosken; sanotaan myös, että Wiikin tonttu warasti Nokias-ta wiljaa ja Nokian tonttu taas Wikistä lautoja. Nokian tontulla oli eri kamari asunnoksensa, johonka hänelle joka päivä kannettiin ruokaa; mutta kun rengit kerta söiwät hänen ruokansa, poltti hän siitä suuttu-nunna talon riihet ja pakeni peräti pois, jolla tiellään tietämättömällä nyt on. Kataistosja kansja sanottiin niitä vielä wiisi kuusi vuotta sitte nähdyksi. Muita tonttutarinoita en ole sattunut kuulemaan. — Wuodentulon ja kuoleman ennustuksia on paljo. Niiden seassa: kun lapset sawesta lakkoja leipowat, niin tulee hywä wuosi. Mutta lasten ei anneta leikitellä kuusen ja männyn käpyjen kansja, se mulla merkitfisi huonoa wuotta. — Kun kana laulaa samoin kuin kukko, merkitsee se, jos sen jalat silloin owat kuumat, walkeenwaaraa, mutta jos ne owat kylmät, merkitsee se kuolemaa. — Kun "wainonen käy filmäsä" (se on: kun filmäkulma eli filmälauta tärähtää äkisti, niin

että filmää häitäsee), merkitsee se kuolemaa: vasemmassa filmässä waimosen ja oikeassa miehisen ihmisen kuolemaa. Naweista kuullaan monellaisia, erinomattain kuoleman edellä, joita kaikfia pimeyden jätteitä on työläs ja ikävä kertoa.

Jos maallisen oikeuden edessä olleet ja sen tuomitsemat rikokset saattawat määrätä, min verran kansassa paheita on, niin otamme sen tässä huomioon; ja jos siis katselemme Pirkkalan emäkirkon kirjoista näitä rikosasioita, niin rohkenemme jo ulkoapäin sanoa, että harwassa seurakunnassa, erinomattain sen omilla synnyynnäisillä, niin wähän rikoksia luemme; ompa jo emäkirkon ja kappelin kirjoilla tässä suuri eroitus. — Tähän teemme nyt luettelon sakoitetuista Pirkkalan emäkirkolla (1864), eroitellen sakoitetujen syntymäpaikan (sillä huomattawa on, että moni jo muuttaisjansa on syntymäpaikallansa sakoitettu, toiset taas, waikka tosin täällä sakoitetut, owat muassaan tuoneet koto-seutuinsa pahat tawat, jo lapsuudessa opitut):

Turun puolella:

1) Suopuneen sakon saaneita 28, joista on: Pirkkalassa syntyneitä 10; Mouhijärvellä 1; S. Pyröläisiä 2; Karkkulaisia 4; Suoniemeläisiä 2; Mljärweläisiä 2; Kangasalalaisia 3; Tyrwäästä 1; Kotemäeltä 1; Kullaan kappelista 1 ja Wesilahdesta 1.

2) Warkaudesta tuomituita: 1 ainoa Pirkkalainen; 2 Karkkulaista; 1 Tyrwäläinen ja 1 Teiskolainen.

3) Näpistelemisestä: 1 Karkkulainen ja 1 Wesilahtelainen.

4) Tappelusta: 1 Pirkkal.; 1 Karusta; 1 Kangasalta.

5) Wiinan luvattomasta myymisestä tahti polttamisesta: 8 Pirkkalaista ja 12 muukalaista.

6) Muista wähemmistä rikoksista: 7 Pirkkalaista ja 13 muualta tulleita.

7) Salawuoteudesta: 10 Pirkkalaista; 9 muukalaista. Paljon enemmän tosin on salawuoteisia; tähän on ainoastaan ne otettu, jotka owat oikeudessa tuomitut.

Sämeen puolella:

1) Suopuneen sakkoja saaneet 11: Pirkkalaisia 6; Mesfuhyläläisiä 2; Wesilahtelaisia 1; Lempälästä 1 ja Wibdistä 1.

2) Warkaudesta: 1 Pirkkal.; 1 Mesfuhyl.; 1 Mouhijärw.

- 3) Näpistelemisestä: 1 Pirkkalainen (eli Mløjärwel.)
- 4) Tappelusta: 1 Pirkkalainen ja 1 Karvfulainen.
- 5) Wiinan luvattom. myymis. tahi polttamis.: 3 Pirkkalaista ja 1 Wesilahtelainen.
- 6) Muista vähemmistä rikokista: 6 Pirkkalaista ja 6 ulkoiseurakuntalaista.

7) Salamuoteudesta: 6 Pirkkalaista ja 5 muukalaista.

Waikeihin nyt jakoitettujen luetteleminen woisikaan todellisesti siwistyyksen tilaa määrätä, näemme tästä kuitenkin johonkin määrään, millä kannalla Pirkkalaisten siwehden tila on — toisten naapuriseurakuntain werralla. — Tosi on kyllä, että monet tässä luetellut ulkoiseurakuntalaisten rikokset owat tapahtuneet jo heidän tänne muutettuaan tämän seurakunnan rajain sisällä eli enimmäen Tampereen matkoilla; mutta se kuitenkin osottaa, millä kannalla lastenkaswatus on siellä, kusta tulleet owat, sillä muistaminen on, kuinka paljon lapsuuden iän huomiot ja se keskuus kussa lapsi elää waikuttawat sen miehuuden iän tapoihin. —

Samallaisen rikosluettelon, kuin teimme emäseurakunnasta, panemme tähän myöskin

Mløjärwen kappelista:

1) Suopuneen sakon saaneet: 60, joista 37 Mløjärwen synnyttäjiä; 5 Pirkkalaista; 8 Hämeenkyröläistä, loput edempää tulleita.

2) Warfaudesta: 12, joista 6 Mløjärweläistä; 2 Pirkkalaista ja 1 Hauholta; 1 Mesfukylästä; 1 Kangasalta ja 1 Wesilahdesta.

3) Näpistelemisestä: 1 Mløjärweltä.

4) Tappeluksesta: 6 Mløjärweltä; 3 Kyröstä; 1 Teiskosta ja 1 Mesfukylästä.

5) Wiinan luvattom. myymisestä ja polttamis. 10 Mløjärweltä; 1 Pirkkalainen; 2 Kyröläistä; 2 Moushijärweläistä; 1 Teiskolainen ja 1 Wesilahtelainen.

6) Wähemmistä rikokista: 8 Mløjärweläistä; 4 kauwempaa tullutta.

7) Salamuoteudesta: 6 Mløjärwen omia.

8) Sikion salaamisesta: 1 Mløjärweläinen; 1 Wesilahdesta.

9) Murhasta: 1 Mløjärweläinen.

Niinkuin näkyy, on wiinalla tässä rikosluettelossa, samoin kuin yleensä Suomessa, suurin osa: ei ainoastaan siten että on juopuneen sakan saattanut emäkirjolla 39:lle ja Mlörjörwellä 60:lle, waan hywin tiettävä on, että se on syypää moneen muuhun rikokseen. Wiina on kuitenkin muinen suuremmissa mitassa turmiotöitänsä tehnyt kuin nykyään. Birkkalan emäseurakunnan lehtuksi sopii sanoa, esimr. ett'ei löydä (1864) Siurosta niin Tampereen rajalle asti muuta kuin muutaman harwan juoppoutta harjoittawan isäntämiehen; useimmat eivät maistakaan wiinaa, ja kummoisia ovat isännät, semmoisia myös pojat ja renkit. Mutta kuinka esimr. 80 vuotta sitten oli laita, annamme D. Hall'in kertoa: "Pahettien seasja pitäjässä luen wiinan wäärin käytöksen, sillä siitä juopuwat ei ainoastaan keski-ikäinen kansa, waan nuorukaisetkin; jota pahetta tuskin voidaan hännittää, sentähden, että wanhemmat ikäänkuin pakottawat ja kaswattawat wiinan himoa lapsillensa; sillä usein nähdään kuinka lapsia jo kehdosja ja aina sittemmin, erinomattain kuin heitä huomataan kipeiksi ja muuten lewottomiksi, opetetaan wiinaa juomaan. Kun poika, 8 eli 10 wuoden iässä, isänjä kansja menee pitoihin ja muihin seuroihin, lukee isä sen häpeeksi, jos pojalta wiina puuttuisi." Näin D. Hall. Ihmepä olisi, ellei kaikki edesmenneen polwikunnan miehet olleet eläwiä wiinatynnyriä!

Pahentawaisiksi tawaksi täällä, niinkuin kauttaaltaan maassamme, luen, että Pyhäin miesten päivän jälkeen palkolliset saawat pitää niinkutsutun runtu= eli joutowiikon, rengit yhden, piiat kaksi eli useamminkin. Tosin kyllä luulisi palkollisen waatteittensa hankkimiseen, y. m. omaan aska-rehensa tämän wiikon oikein tarwitsewan; mutta useimmat kuitenkin wiettäwät sen joutokulkuun, jolloin rengit tawallaan juowat palkkansa tahji muutoin sitä tuhlaawat. — Tarcoitus on kyllä hywä; mutta niinkauwan kuin wähintäkin aikaa warsin joutoaikana pidetään, niin ei saata siitä muuta seurata kuin pahaa. — Toinen wieläkin pahempi tapa on, että palkolliset saawat näillä seuduilla pitää Tampereen markkinapäiwät, joita on sängen monta wuodesja. Markkinoille pitää jokaisen menemän puetettuna parhaisin waatteisinsa, jos on asiaa eli ei; muutoin ei sitä kallista, odotettua markkinaa oikein wietettäisi. Siellä sitte menee päivä ja toinenkin, raha, kessot, piiput, terweys ja monen tytön neitsyyskin. Markkinat owat tosin palkollisille täällä kirouksen päiwät. — Moitittawa tapa on myös (joka kuitenkin jo on

katoomaisillaan) se että köyhemmät morsiamet ensi kerran kuulutettuaan kosoovat ympäri pitäjästä niinkutsuttua morsiusapua, joka tapahtuu siten, että joku nainut mies kuljettaa asunnosta asuntohon morsianta ja on anojana. Joka paikassa annetaan jotakin: rahaa, pellawia, willoja, kangasta y. m. Sekä morsian että kuljettaja ovat puetut pyhämaatteisiin. Kuljettajalla on myös leikin wuoksi piiska kädessä, uhkaukseksi wastahakoisille antajille.

Puheenparsi. Koko pitäjään kansa puhuu selwää suomenkieltä. Ruotsinkielen taitawaa ei ole kuin joku harwa, mutta nekin, jotka sitä taitawat, puhuwat herrassäätyistenkin kanssa aina mielellämin suomea. Ainoastaan muutama herrassäätyinen osaa huonosti suomea puhua, mutta nekin sitä hymärtävät. Suomenkieltä puhutaan täällä niinkuin ylimmiten Tampereen ympäristöllä sängen puhtaasti, ilman moniakaan poikkeuksia suomenkielen laista eli kieliopista. Ne poikkeukset kieliopin laista, kuin täällä olen hawainnut, seuraawat tässä:

d kuuluu täällä wälistäin melkein kuin t, esimr. "tahton" (tahdon), "meitän" (meidän), jonkatähden myös talonpoikaisten kirjoituksissa nämät sanat täten kirjoitettuina tawataan.

Täällä kuullaan, niinkuin länsi-Suomesa yleensä, kaffi puustawia sanan alussa outotielisissä sanoissa: "klasti", "plikka", "prahti", "tratti"; jota vastaan jo Ruowedellä sekä Hämeessä, kuitenkin jo Sahalahdesssa ja Hauholla kuullaan: lasti, likka, renki j. n. e.

Muutamatsa osaawat sanoa f: "kaffee", toiset sanowat sen hv: "kahwee". eu kuuluu wälistäin kuin öy: "nöyle" (neule).

ei kuulu muutamassa sanassa melkein samoin, esimr. "öylen" (eilen) ei kuitenkaan niin selwästi kuin esim. Hausjärvellä.

uo, yö kuuluwat kuin ua, ya: "Ruawesi" (Ruowesi), "puala" (puola), "nuaha" (nuoha), "syän" (syön).

ie kuin ia tai iä: "riato" (tieto), "tiädän" (tiedän), "wiaras" (wieras).

Muita mainittawia poikkeuksia yksityisten puustawien ja tawuin ulossanomisessa en ole hawainnut. Sitä vastaan kuulemme täällä esimr. kaffi ss aina selkeesti asunto-sijasssa: "puussa", "tässä", j. n. e. Jo Tyrwäässä ja Huittisissa sanotaan: "puussa", "tässä". Samoin kuuluu myös k, t, p:n pehmentyminen, sanain lisääntymisissä kiinteäksi tawuksi, aina ihan selwästi (paitse sitä poikkeusta t:ssä kuin äsken

mainitsimme): "hewonen on lie'asfa" (= "liaasfa"); pellawat on li'osfa (Suittifisfa sanotaan: "liakafa", "likofa"); seinän "ra'osfa" (Suittifisfa: "rakofa" ja "ramofa"); täti, tädin (Suittifisfa: tätin)

Nimikköin sijoittelemisessa ei kuulu mitään wajakaisuufta; teh-
bikköin tawuttamisessa sitä wastaan kuullaan seuraawia poikkeuksia:
Monikon 3:nen tekijän pääte wat (wät) jää wälistäin pois tahi muu-
tuu t:ksi, esim. "he meni", "he menit"; wälistäin taas wenyh tä-
män edellinen äänellinen puustawi: "meneewät", "sanoowat" (me-
newät, sanowat). Substantiwus III kuuluu wälisti (waik'ei aina niin-
kuin esimr. Tyrwäässä) lyhennettynä kolmi- ja useampitawuisissa sa-
noissa: "kulleen" (kulkemaan), "lukeen" (lufkemaan), "työskente-
leen" (työskentelemään).

Tähän liitämme muutamia täällä wiljeltäwiä sanoja, joita ei
etelämmässä (ei kuitenkaan Suittifisfa) kuulla eikä hymmäretä: kyösti
(kafara); walfama (jatama); laituri (lautta); isänen (ukkonen);
rikko eli halme (kesäntö ja kesähyntö); touko (kylwö), "tehdä toukoa"
= kylwää; merkitsee myös orasta: hywät touot (oraat); hawas,
luotin (auskari = öskar); haapio (wene ontoksi kowerretusta haa-
wasta: sana tunnetaan Ylöjärwellä ja saattaa siis senkaltaisia aluksia
löytyäkin); mäihä (mahla); ihwi (wimewuotinen mäihä puun ja
kuoren välillä); kehä (kela); kehätä lankoja (etelässä: kelataan lan-
koja; täällä on kela se, jonka päällä ohjaksia y. m. nuoraa tehdään);
unta, unta-kanteen eli unta-kannen (kauttaaltansa); maaka-
lainen (kotomaalainen); pannahinen (pannaan pantu, firottu, rak-
kari); witkon-katkon (silloin tällöin); ett' ain' aina (niin että, Sui-
tislainen sanoo: niättä); huitata (puolata lankoja); laskea (pääs-
tää); kylpöä (wihtoa); rieten (kuruusti, pian); laulaa (weisata),
etelämmässä ei koskaan sanota: laulaa wirsiä, waan weisaa, jota
wastaan laululla aina merkitään maallista runoa.

Että ruotjalaisuus täälläkin, samoin kuin koko länsi- ja etelä-
Suomesfa, on kokenut kieliturmiota tehdä, sen osottaa kyllin ne mo-
net sadat ruotjalaiset sanat, joita ylimmiten käytetään, waikka niitä
wastaawia suomalaisiakin sanoja löytyh ja myös tunnetaankin. Sen-
kaltaisia kuuleet tässä muutamia: priiski (terwe); räkinä (lastu), on
täkinä (on welsaa); intekinti [panttaus; Skalifisfa olen kuullut
sanottawan: inträkinki (sillähän oikein kunnis merkitys on)]; wul-
mahiti (asianajaja, waltuus-kirja); mynti (lailinen itä); nuuta

(tyhstä); punkka (kehlo); klaari (seltee), klaaraa; pruukaa (wiljelee, nauttii, on tapana y. m.); pyhinki (rakennus); klänninki (waate, hame); nestuuki (nenäliina); hantuuki (pyhjin-liina); hanskat (kädhykset); nyhteri, turski, tiranni, alwofaati, aartikas, höweli; prunni ei ole täällä vielä kaimon kunniaan päässyt, waan sillä merkitään rapakkoa, sanotaan "kuraprunni." Herrasäätyiset eivät saa isän, äidin, sisaren ja tädin sekä sedän nimeä, waan "pappa, mamma, systeri, wasteri, musteri ja warpruuri"; et kumminkaan niitä koskaan kuule talonpoikaisten toisillensa sanowan. Olen kuullut täällä joskus sanottawan: "pitsähti mies", joka merkitsee "puhdas, siisti, kelpo, mies." — Noita muunkalaisia sanoja on lähes lufemattomia, waik'ei niitä niin usein wiljellä kuin etelämmässä; sillä niitä käytetään täällä waihetellen niitä vastaawien umpisuomalaisen sanain kanssa. Toisia sanoja on kuitenkin, niinkuin: tooli, fänky, priikka, j. n. e. joilla ei täällä ole vastaawaa omakielistä sanaa.

Kieliseikkaan kuuluu eli kuitenkin kohtelee sen alaa nimet ja nimitykset. Ihmisen ristimänimet ovat täällä ikwanhuudesta aina tähän asti olleet hebrealaisia, greekalaisia, roomalaisia ja göthiläisiä y. m.; eikä ainoatakaan suomalaisista nimeä ole wuoteen 1863 asti Birkkalassa lapsille annettu. Näinä kahtena viimeisenä vuonna tehtiin kuitenkin alku, niin että 1865 jo kaksi suomalais-nimistä lasta oli Birkkalassa, nimittäin kirkonisännän tytär "Aina" ja kirjoittajan tytär "Helmi." Ja samoin kuin ei tähän asti kukaan ole kehdannut (eli hymmärtänyt omaa kieltä siinä arwossa pitää että) antaa lapsellensa suomalaisista ristinimeä, ei ole myöskään kukaan arwannut ottaa itsellensä omakielistä liikanimiä, sillä siitä warmaankin olisi pilkkaa tehty. Muistuuinkin lapsuudesta mieleeni eräs nimiseikka. Käwi näet kerani luffarin luona lapsuudessa eräs toinen talonpoikainen nuorukainen lufemasja ruotsinkielistä katekismoa hynä Streling'in grammatikkaa (jotka ulkoa luimme sanaakaan hymmärtämättä). Rouluum lähdön edellä tuli kysymykseen, mikä liiaksi nimeksi pantaisiin. Luffari, ihmettä kyllä, esitteli sille toiselle nimeksi "Kanninen", kototalonsa nimestä "Kanni", mutta tämä wastasi: "mikä sammakan nimi se olisi"; ja niin tehtiin hänestä "Kannelius"; samoin sai kirjoittaja ruotsalaisen liikanimensä, joka kyllä häijyhti sointuu suomalaisen suussa. Tämän, waik'ei Birkkalaa kuuluwa, kerroin sentähden, että täälläkin juuri sama tauti waiwaa; sillä kaikki liikanimet Birkkalassa ovat ruotsalai-

fia, paitse sotamiesten nimet, josta edeskäsin. Palataksemme ristimä-nimiin, on täällä kunakin eri aikakautena hywäilty eri nimiä. Paitse noita iäisiä ainaisia Mattia, Mikkoja, Maijoja ja muita Gewoja, on kansa luultawasti ainakin apinoinnut nimien otossa, samoin kuin kaisessa muusfakin, herrasääthisten perässä. Mistä muutoin olisiwat nuot 1600 tawattawat kummalliset "Agnes", "Gertrud", "Ingeborg" saadut, ellei aatelisten nimistä; ja mistä nuot nythajan: "Eufrosyne, Ibat, Emmat, Geminnat, Oliwiat, Ottelianat, Alfredit, Albertit, Oskarit, Ernstit" y. m., ellei niitä olisi apinoittu herraswäeltä, sillä eihän niitä kaitkia "Amanakasfakaan" ole. — Warmaankin ha-waitsemme, että Jeremias Wallenius'en aikana ja hänen jälkeensä Pirkkalaan paljo tuli Jeremiaita, joita wieläkin on paljo ja kutsutaan lyhennettyinä "Miia."

Muinen eli wanhimmissa kirjoissa (w. 1667 ja sen jälkeen) tapaat Pirkkalassa ynnä wielä käytettävien nimien (niinkuin Matts, Henrik, Erik, Karl, Johan, Gustaf; Maria, Anna, Ewa, Katarina, Christina j. n. e.) ohessa noita jo enimmäiten kadonneita: Simon, Föran, Powel, Olow, Nils, Klemet, Sigfrid, Beer, Berthil, Morten, Lars y. m.; Walborg, Marta, Agnes, Margareta, Gertrud, Sara, Ingeborg, Risten, Annikka, Kirstin, Karin, Beata, Elin j. n. e., jotka olemme kirjoittaneet siinä muodossa kuin ne wanhoissa kirjoissa luetaan. Näistä wanhoista nimistä on aiwan moni muodostunut omittuisiksi suomalaisiksi, niinkuin: Yrjö, Uoti (Olli), Klemo (Lemo), Sipi, Perttu, Niku, Wappu, Martti, Piata; samoin kuin wielä nyt tawattawat: Heikki, Mikko, Tuomo, Matti, Kalle, Antti, Juha, Joose, Pennu, Erkki, Miia, Riia (Malakias), Maija, Raija, (Huittislainen sanoo: "Raija"), Liisa; "Tiinaa" (Kristina) ei ole täällä talonpoikaisissa, waan aina yhdistettyinä: Ewastiina ja Maijastiina.

Ennen muinen oli ihmiisillä waan yksi nimi; mutta nyt otetaan kaksi ja kolmekin, ja ne mitä oudoimpia ja eriskummaimpia sekä suomalaiselle kielelle mahdottomimpia sanoo: Mathilda (Tilta), Eufrosyne (Siina), Serafia, Josefina, Adolfina (Fiina, Wiinu), Wilhelmina (Miina), Ottiliana, Elna, Paulina, Oliwia, Iba, Hilma, Charlotta (Saarlotta, Lotta), Gemina*); Axel, Erland, Oskar

*) Kamalalta kuuluu se nimiräätäys kuin pappi usein saa kuulla lapsia kastaisa. Tästä Gemina-nimestä olen kuullut jutun, että eräs pappi, kysy-

Ernst (Ärnästi), Emil, Konstantin (Konstu), Frans (Fransu), Viktor (Wihtori), Alfred (Alpreeti), Albert, Albrecht, y. m. Tässä nyt kuulit nykyisiä enimmäen hyväksytyttä nimiä, joita sitten lakittain, kolmittain yhdistetään aina kuinka kunkin korwisja sointuu. Ne kaikista mieluisimmat yhdistetyt nimet ovat: Oskar Emil, Karl Oskar, Karl Emil, Karl Axel, Karl Konstantin, Karl Gustaw, Johan Oskar, Johan August, Frans Alfred j. n. e.; Mathilda Karolina, Mathilda Enfrösyne, Johanna Karolina, Mariana Josefina, Ida Wilhelmina, Amanda Mathilda, y. m.

Yhteisellä kansalla ei ole liikanimeä, waan heitä kutsutaan talon ja torpan nimellä, jotka täällä niinkuin muuallakin ovat saadut ihmisenimistä, niinkuin: Heikkilä, Ollila, Uotila (Ollin eli Uotin talo), Mikkilä (Mikun eli Mikodemus'en talo), Anttila, Mikkola, j. n. e.; toiset taas otetut muista suomalaisista sanoista, niinkuin: Koiso (koisso, koiruoho), Kataisto (kataja), Pehula, (pehu); Kierikka, Liettukka, Haukkala (Haukka), Urpola (urpu), Utola (utala tahi utu), Wallkila (wallki), Nahkola (nahka), Nahola (raha), Suojanen (suoja), Kuffola (kuffo) j. n. e. Tietemme ei ole Pirkkalasja muuta kuin kaksi talon nimeä otettu ruotsalaisesta sanasta, nimitt.: Krawi (graf), Wiiki (wik). Toista nimiä taas on saatu itse luonnosta, niinkuin: Mäkelä (mäki), Jyränmaa (jyrä = jyrkä); Härmälä (härmä), Kelpijoki, Sijojärwi, Suorsalammi, Pittäniemi, Maatjala (maatielä), Haapaniemi, Haawisto, Suonsiwi, Järwenpää. Muutammat nimet ovat historiallisia, niinkuin: Bispala, Bispä ja Prowasti sekä Nais-tenmatka.

Monet kyläin ja taloin nimet owat työläästä selittää, mistä owat alkunsa saaneet; sillä niiden synty on senkaltaisista sanoista, joita ei enää täällä ymmärretä. Mutta waikka monen nimen syntyjana on täällä jo kansan kielestä kadonnut, niin löytyy se vielä kuitenkin suomenkielessä: sentähden teemmekin tähän esityksen niiden waikkeempien nimien synnystä. Partola (lieee sama kuin "Par-

---

tyänjä kummeilta lapsen nimeä, sai wastaukseksi: "Kemenä"; "soo wai "gemen" te panistte lapsen nimeksi; kylä tiedän miksi kastetaan", ja kastoi lapsen joko Gewalksi tai Maijaksi, jota en muista. — Kirjoittajaa myös kohtasi kerta Jämsijärwellä se tapaus, ett'ei tahtonut saada selkoa miksi lapsi olisi kastettava: yks sanoi: "Wän", toinen, jolla oli wähä liukkaampi ja, ruotsalaisempi kieli, sanoi: "Fänn." Wiimein huomasiu että tarkotettiin: "Swen."

tala", sanasta "parras", partaan, ollen tämä järven partaalla); Saikka on sama kuin "niemi"; Sankila (sanasta "sanka" eli "sankka"); Käikkä merkitsee: kimeä ääni; Sattula (sattu); Weittola (weito = weikko); Pirotti (piroon, pirotus); Rohma (sama kuin kantea); Kennola (kenno = hunajapesi); Hintsa, Hinttala (hintsaan = waiwalloinen kantaminen); Lukkila (lukkan = hämmähäkki); Toppari (toppa eli toppine = wähäinen ahwen); Nuoliatala (nuolitaitta nuolia); Purra (= pursi); Kaisko (Kaiske, kaiskaan = rytisee); Ilkka (= pahanilkinen); Hyhky (hyhkyä = kuhertaa); Pengonpohja (penkoa = kaimaa); Tyrkö, Tyrkölä (joko sanasta "tyrkään" eli "tyrky" = runsaas); Hempura (hempu); Intti (= wastahakoinen); Kaihari (kaihe tai kaiho = warjokas paikka); Liimola (liimu = nuori koirumetsä, siitä: liimottaa = wälkkyä wälkoselta kaukaa katsellen); Koito (= kutsumaton vieras); Tiura (kiwentiura); Pohkola (Pohki).

Muöskin itsellisten asunnoilla (tölleillä) on nimensä muutamilla: Raunismäki, Sillankorma; erinomattain niillä, joissa muinen sotamies on asunut, jonka nimen jälkeen asuntoa wieläkin kutsutaan: Udd (Uti); Bras (Braawi), Björk (Börkki) j. n. e. — Käsitöyläisillä on liitanimi, ja se aina ruotsalainen, niinkuin: Pinnströömi, Eklunti, Helenius, Kraanlunti, Lintelli, Lintekreini, Sunnkreini; omia kappelisia jo yksi Wenäläis-niminenkin: "Usakohwi" (arwatfoon sitte lukija mitä nämät nimet oikeestaan owat). — Sotamiesten nimet nähty muinen (1600:luvulla) olleen suomalaisia; sillä kirjon kirjjoisia löydät: Hikipää, Mulli, Krapu. Sittenmin owat ne aina viime muosiin asti olleet ruotsalaisia: Kapp, Torn, Rakett, Röst, Schack, Skön, Duktig, Klinga, y. m.; mutta nyhkään on: Palo, Otawa, Puodi, Niemi, Saari j. n. e.

Ennenkuin warsin siirrymme hengelliseltä alalta ulkonaisen elämän waiheisiin, mainitsemme kuinka täällä aikaa lasketaan ja määrätään. Historiallisia ajan määrähkisiä: "Kuotsin aika"; "Iso-Kyösjä" (= ison wihan aika); "Kajasota" (1743); "Kolmiwuotinen sota" (1790); "Kaiska-Sakon aika" (Jakob de la Gardie). Wuoden ja wuorokauden aikoja määrätillään seuraamalla tavalla: Nuorempi soku-

kunta wiljelee jo kuuksien nimiä ja niiden päivännumeroita; mutta vanhemmat ihmiset lukevat ajan nimipäivistä ja juhlista: "Syys-Matti" ja "Kevät-Matti"; Heikin-, Kallen-, Maarian-, Wapun-, Johannuksen-, Pietarin-, Jaakon-, Uotin-, Bertun-, Mikon-, Simon-, Antin- ja Tuomon-päivän aika." Muista nimistä en ole kuullut aikaa luettavan. Samoin lasketaan aika juhlista: "Joulun aikaan, Heluntain aikaan, Synttilänpäivän aikaan, Pyhäinpäivänä", j. n. edp. — Vanhempia ajanmääräyksiä ovat: "Metsän kylwön aika" (jolloin siemenet putoavat); "Karputuulen aika" (synttilänpäivän jälkeen); "Rantaus-wiikko" (helatuorstain-wiikko). Päivän aikoja luetaan kyllä kellonhömästä: "kello kuus", "kuuden hömäsä" j. n. e.; mutta luullaan myös: "kufonlaulusa", kello 2 a.; "koin noususa eli aikaan"; "saunanpanon päiwissä eli aikana" (noin kello 6 ilt.); "karkajantulon aikana" (noin kello 8 ilt. kesällä), y. m. f. "Otawasta", "Kianseulasta eli Seulafesta", "Ehtootähdestä" (sen metsään menosta) "Kolmufista eli Tankotähdistä", y. m. tähdistä otetaan myös waaria ajan laskusa. — Sanotaan myös: "suuruspäiwissä", "murfinan aikaan."

Tässä käännyimme lyhinmiten katselemaan kansan asunnoita, maatteusta, ravintoa, elatuskeinoja, perhekunnallista elämää ynnä kansafähmis-tapoja *).

Taloin rakennusmuodossa ei ole mitään yleistä yhtäläisyyttä; kuitenkin ovat ne enimmäiten nelisiwuisia. Yhdellä siwulla on pirtti ja pakari ja niiden porstuan perässä kamari eli kaksikin; taikka pirtti, kamareita ja kyökki. Toisella siwulla on "vytinki"; kolmannella puodit ja luhtit; neljännellä talli, nawetat, y. m. ulkohuoneita. Pirtin puolella on "miespiha", joka on siwottu; karkahuoneitten puolella "karkapiha" eli "tarha." Aitat ("makasiini") ovat aina ulkona pi-

*) Nämät ovat monessa pitäjään kertomuksessa ottaneet pian puolen alaa; mutta me annamme näille seikoille ainoastaan vähäisen alan, siitä syystä, että kertomuksemme tarkoitus on yksinomin olla historiallis-maantieteellinen, kuin myöskin sentähden, että A. Warelus Tyrviään kertomuksessaan on näitä kohtia aivan tarkasti kirjoitellut, ja ne Pirkkalassa ovat melkein samat kuin Tyrwäsäkin.

han piiristä, kuitenkin kielellä ja niin asetetut, että asuinhuoneista so-
pii ne nähdä. Saunat samoin ulkona pihan piiristä. Kiihet ovat
tavallisesti isompain mainioitten syrjässä ja mäillä. — Mutta niin-
kuin jo sanoimme, ei ole tällä tienoolla, taloin rakennusmuodossa mi-
tään yhtäläisyyttä, niin että tuskin kaffi yhtäläistä löytää. Muuta-
missa taloissa yksi pihan siivu ajoin, toisisa kaffi; muutamissa taas
ovat karjahuoneet ulkona pihan piiristä. Isommat torpat ovat ra-
kennetut samaan muotoon kuin talotkin. Rakennus täällä on yleensä
huononpuolista, vaikka tosin toisia taloja on sängen komeitakin. Si-
jäpuolella on enimmäksi osaksi puhdasta ja siistää; vaikka tosin mo-
nen tupahan tuo tunnettu Hämeen siivottomuuskin on tahtonut tun-
kea sijalle. — Isäntäväki asustelee tavallisesti kamarissa, palkollis-
set ynnä muu työväki pirtissä. Samupirttiä ei enää ole. Pärettä
poltetaan pirteisä, mutta kamarissa kynttilää.

Kanjan vaatteustapaa ei sivi sanoa ylen korkeilwaksi, niinkuin
tästä etelään päin. Ylipään olen tehnyt sen huomion, että jota li-
kaimpi on fotoelämä, sitä korkeimpina hehkutaan kirko- ja kylämat-
koilla sekä erinomattainkin noilla raakuuden juhlilla, marffinoilla. Sen
näet, kun käyt Hämeeseen. Pirkkalainen, vaikka on kaupunkin lähei-
syydessä, käy vielä enemmän omatekoisessa vaatteessa, vaikka tosin tääl-
läkin on ylellisyys yltymässä. Pyhävaatteet eli "kirkkowaatteet" ovat
miehijillä joko mustat eli harmaat. Warakkaammilla on Sipirian
lampaan nahkaiset pälsyt, köyhemmällä on siitä ainoastaan kaulus.
Muutama aika sitte tuli tawaksi, että miehiset pitävät päällisvaatteena
niinkutsuttua "laatrokkaa" (Schlafrock), jota herrasmiehet wiljelewät si-
fällä huoneissa. Arkipäiwänä on työmiehillä rohtiminen takki pääl-
lisvaatteena. Takit ovat monen muotofia. Jalkimina on saappaat,
tallukset, ruojut; kädyksinä "tumput", joita pakkasella pannaan kaffi
paria. Takkia ei enää yleisesti pidetä päässä asuinhuoneessa. Kui-
tenkin on niitäkin, jotka lämpymässä pirtissä vielä hautowat päätänsä.
— Sipä waimowäentään vaatteusta sivi ylen loisteliaaksi sanoa; pe-
rin wastoin on se yksinkertaisempi kuin woisi odottaakaan tänä korskana
ja kiillon aikakautena. Kun näin sanon, niin hymärrät, että tar-
kotan enemmistöä. On niitä liehuwiatin; mutta ne useimmatkin ovat
muuttolintuja. — Waimowäen päälliswaate on polwiin asti ulottuwa
weriainen (omatekoinen) "palttoo"; pään ylitse heitetään talwella suuri
myöskin omatekoinen willasaali "huppuilinaksi." Naineilla on juhla-

lisisä tilaisuuksissa "mysy" ja "tykki" päässä; naimattomilla nuorilla vähäinen pumpuliliinanen.

Miten noin 100 vuotta sitten waatetettiin, nähy tästä D. Hall'in kertomasta: "Wieswäellä oli walkoiset, ja harmaat willafangas=(werka=) takit" (se tahtoo sanoa: ihan wärjäämättömät, juuri senkaltaiset kuin lampaan willoista saadaan joko paljaista walkoisista taikka niiden sekoittamisella mustain willain kanssa). Niissä oli knapit, mutta olivat myös knapittomiaakin. Piivit olivat maanwerasta eli oikeeta werkaa. Soufut samoin taikka säämiskää. — Kesäjalkimina oli kengät. Saatussa käytiin pyhäpäiwinä; mutta arkipäiwinä harmaisja willalangasta tehdyissä lakeisja [luultawastikin olivat ne niittä niinkutsutuita "patalakkia" elikkä wartailta kudotuita hytyröitä, molemmat laputtomia (eli "färrmittömiä")]. Työwaate on mekko pakfusta rohtimifesta langasta; sen alla pidetään talwella lammasnahkaisia pälsä." "Waimowäki wiljelee juhla- ja pyhäpäiwinä hienolankaisia werka- ja willalangaströijyjä, monen wärsiä; punaisia ja mustiawerka- ja willafangas-hameita; kaikellaisia koko- ja puolisillkisiä mysyhjä, koreilla rihmoilla; raitaisia sillki-kaulaliinasia ja enimmäten walkoisia esiliinoja."

Kuoka arkielämässä on: rukiinen leipä, suolainen kala, perunat, ja piimä sekä keitoksia. Suomana on "kalsa" köyhimmälläkin; harwa juo wettä; juhlikki tehdään "sahtia." Kahwi juodaan melkein joka asunnossa, kumminkin aamuisin, aiwan monessa myöskin iltapuolella; rikkaimmissa kolmastikin, wierasten tullessa koska hywänsä, waikka keskiyönä; warakkaammat juovat sitä warsin wallattomasti: monesti 10 kuppia päiwässä. Pidot pidetään myös warsin ylellisiä: ruokaa on aina kumminkin 10 lajia, mutta rikkaisja useampaakin. Ompa "teetä" ja "totiakin." Häitä enään harwoin pidetään kahdenpuolisia. Ristiäisiä myös harwoin; mutta maahanpaniaisia sitä vastaan aina köyhemmisiäkin. Ett'ei ristiäisiä pidetä, mutta sen sijaan maahanpaniaisia aina, luulisi pian tulewan siitä, ett'ei iloita lapsen syntyvästä, waan perin wastoin omaisen kuolemasta; mutta niin luonnotonta päätöstä ei sowy tehdä (waikka tosin moni köyhä on alakuloinen perheensä lisääntyisjä ja taas iloinenkin kun se vähenee); me olemme usein huomanneet, että maahanpaniaisia pidetään juuri sitä suurempia, jota enemmän rakastettu edesmennyt on ollut, ja köyhempäin olen maahanpaniaisten pitämiseen kuullut lausuman syhyksi: "ei se enää mitään pyhdä."

Ruusu- ja papitoja ei saa millään keinolla loppumaan, vaikka papit jo kauman aikaa ystävällisyydellä ovat sitä pyytäneet; ainoastaan sängen harvat ovat siitä lakanneet, kumminkin luopuneet ylellisyydestä. Kuinka ajat ovat muuttuneet, näkee seuraavaisesta, jossa D. Hall saa kertoa, mikä kansan ravinto oli noin 80 vuotta sitte: "Kansan jokapäiväinen ruoka on rukiinen ja ohrainen leipä, suolakala, paavut, kaali (juurikkaat kai), nauriit, maito ja piimä, jauhowellit ja puuro." Perunoita ei siis vielä nimitetäkään. "Leipä, jonka he enimmästä päästä tekivät hapanta, on harvoin eli aivan harvalla talonpojalla puhtaasta viljasta, vaan surwejauhoilla ja wehalla sekoitettua. Suhlina ja pitotilaisuuksissa on kuitenkin puhdasta leipää, kuin myös wiinaa, voita, suolattua, savutettua eli kuivattua sian, härän ja lampaan lihaa sekä hyvää olutta ja sahtia. Mutta jokapäiväinen juoma on joko wesi taikka "kalja", joka viime mainittu on terwehelle wanhingollinen; sillä se valmistetaan ruis- ja surwe- eli pelujauhoista, siten että ne sekoitetaan lämpymään weteen ohkoiseksi taikinaksi, johon sitten tarpeen mukaan kaadetaan kylmää wettä ja lastetaan lämpymään huoneesen happanemaan." Tällä tavalla ei kaljaa enää tehdä, ei kuitenkaan yleisesti, jos juuri metsätorppissa, sitä on woi sanoa. Senkaltaista kaljaa kutsutaankin "rapakaljaksi." Kesäaikaan ja erittäinkin niityillä nautitaan ohkoista hapanta taikinaa maidon ja piimän sijassa." Samallaista wiljellään vieläkin joskus syhyllä, kun eivät lehmät enää lypsä; sitä kutsutaan "warikko" eli "waritaina." D. Hall pitkittää: "Kotowuosina wiljellään näiden pois-tamiseksi pettua ja wehkan juuria." Neljä kertaa päivässä syödään, joka näyttää olewan ylen usein ja waan tottumus."

Muuniin puhdistaja on sauna, joka myös on talonpojan lääkäri ynnä niiden muinaisten päälääkkeitten terwan ja wiinan kanssa. Muinen sanottiin: "ellei sauna, wiina ja terwa paranna, niin sitte on kuolema." Nyt on yksi näistä lääkäreistä jo kuollut, nimitt. terwa, sillä sitä ei enää Pirkkalassa polteta; toinen lääkäreistä on myös jo kuolemaisillaan, nimittäin tuo suloweikko wiina; sillä viime waltio-päiwän määrähksestä lakkaa kototarpeen wiinanpolto wuodesta 1866 alkaen. Sauna siis saa yksin okko lääkäriwiran tästä lähtien. Mutta

nykyinen kansa ei enää tahdo uskoa tähänkään, vaan on rumennut luottamaan Tampereen lääkäreihin; joka kyllä paras onkin. Kuitenkaan ei ole sauna kokonaan pois viralta pantu; se on, kuten sanottiin, puhdistajana ja siihen onkin se oikein oivallinen. Saunasja käydään kumminkin kerran viikossa, lauantai-iltana; raskaitten ja tomuisien töitten aikana useamminkin; pitojen aattoiltana aina. — Mutta kuuleppa, kuinka nuinen noin 100 vuotta sitten saunasja käytiin. D. Hall lukee sen silloin "pahain tapain jekaan" pitäjäässä. "Kautta koko vuoden vihtovat he", sanoo hän, "kesällä joka toinen päivä; syksyllä joka ilta, jota kiivaammasja kuumuudessa, sitä parempi. Lämpömittarilla on koetettu, että he voivat kärsiä 55° ja 60° kuumuutta. Sanotaan kyllä, että tottumus on puolen luontoa, mutta ei sekään ole erhetys, että tuo olinomainen muutteleminen kuumuudesta kylmyyteen useimmiten kyllä on syy siihen yhteisen kansan yleensä walitamaan "ruumiin särkemiseen." Samoin saattaa alinomainen saunan käynti, yhtömaan jawussa sekä jawupirteisjä oleskeleminen olla syy siihen, että kansa niin aikaisin wahingoittaa silmänsä. — Niwan armottomasti menettävät myös vanhemmat pienten lastensa kansja siinä, että, jos lapsi saa minkä kiwun tahansa, saunaan wienti on ensimmäinen ja miltei ainoa parannuskeino, jota uskoo wiljellään ja uudistetaan. Suurimmasi ihmeeksi ja mielikarwaudefsi olen itse silmin nähnyt, kuinka eräs äiti, wasoin kaitfia so-piwimpia waroitukseiani, wihoitti 8 wuotista tytärtänsä, jolla oli iso rofko parhailiaan päällä, niin että lapsella siitä jo itsesjään oli suuri kuume eli polte. Tätä arnotonta kormennustointansa teki hän lapselle 3 kertaa päiwässä. Mutta mitäs tapahtui? Kun lapsi kolmannen kerran tuotiin alas lawolta, niin kuoli se äidin syliin."

Päaelatuskeino täällä on pellon ynnä sitä seuraawa niithn wiljelys ja karjanhoito. Ne owat täällä wuosijadalla sängen paljon edistyneet. Jopa nähdään maanwiljelyksesjä uusia ajannukaisia koneita ja keinoja käytettävän, ehkä tosin aiwan moni tekee työtänjä samoin kuin isä ja isoisjäkin tekivät. Monta on kumminkin todistusta siihen, että on täällä edistytty. Wiljaa saadaan monenfertaisesti sen suhteen kuin isoisan ajalla, waiffa Pirkkalassa, erinomattain emäkirkolla, jo silloin isonjaon aikana oli melkein samat pellot kuin nytkin, josta

juuri on seurannutkin se korkea manttaalilasku kuin Pirkkalan emäseurakunnassa on. Täällä on nimittäin manttaalin talo ahtaampi tiloistaan kuin esimr. Jämsäsä $1/_{12}$ manttaalia; näinpä siellä muistaakseni $1/_{24}$ manttaalin taloja muhkeampia ja suuremmilla wainioilla kuin koko manttaalin talon Pirkkalan emäseurakunnassa (esimr. Syyhyn Mattilan). Jos wertaat esimr. Pirkkalan Hämeen puolisen osan alaa ja manttaalilukua sanotun Jämsän kanssa, niin näet mikä suuri ero niillä on. Edellisessä on $26\frac{2}{3}$ manttaalia 17,162 tynnyrialalla, joista on wettä 3,593; jälkimäisessä on $56\frac{10787}{12096}$ manttaalia 239,688 tynnyrialalla, joista on wettä 35,667. *) Numerot puhuwat. Ja jos nyt isossa jaossa manttaaliluku laskettiin sen jälkeen kuinka paljo oli wiljeltyä ja waikka wiljeltävääkin (wiljelyksiksi kelpaawaa) maata sekä muutoin seurattiin samoja perustuksia, niin näet, että Pirkkala silloin oli melkoiseen määrään samoin wiljelty kuin nytkin. Tosin on kyllä uusiaakin peltoja tehty: wanhoja wainioita laajennettu ja muutamia korpiakin käännetty; mutta ei se enennys suinkaan ole wiljan tuloa siinä määrässä kartuttanut kuin äsken sanoimme, waan on itse wiljelystawan tähtynyt parantua wallan paljon, niinkun onkin. — Samoin on niitynhoito paljon parantunut entisestään; niin, wiljelläämpä jo aiwan paljo kylwöheinääkin. — Me emme tässä kerro itse nykyistä maanwiljelystä, syystä siitä kuin sanoneet olemme; waan pyyhymme tässäkin historian alalla; sentähden kerromme tahj annamme D. Hall'in kertoa, millä kannalla maanwiljelys ynnä niityn korjuu täällä oli isonjaon aikana, eli noin 80 vuotta sitte. Se sekä todistaapi edelliset lauseeni ja lieneepä hupaisinkin tietää, erinomattain itse Pirkkalaisille. Hän alkaa niityn wiljelyksellä, syystä kai, että "niitty on pellon emä."

"Heinäkuun alussa ruwetaan heinäntekoon, joka muutamina vuosina erittäinkin on ylen aikaista; siksi ett'ei heinä ole ehtinyt täyteen kaswoon; mutta kun niityt owat kaulana, useinkin koko penikulman päässä, niin ei saa talonpoika katsoa sitä, sillä muutoin ei hän ehdi niitä kaikkia tehdä ennen elonaikaa. **) — Koko niityhala pitäjäässä

*) Nämät tiedot olen ottanut Lindström'in "Hämeen Väenin kartasta."

**) Emme suomenna Hall'in kertomaa sanasta sanaan, emmekä myöskään ota koko hänen kertomustansa tähän, waan ainoastaan ne kohdat, jotka owat toisin kuin nykyään, taikka muutoin owat tarfottuksenne kuuluwaa.

on 6,729 tynnyrialaa, josta tavallisesti saadaan 4,159 parmasta heiniä, lukein 27 kapumitta-hyhnärää (kuutiohyhnärää) parmaasen, joten siis keskinertainen tulo on $19/32$ parmasta tynnyrialalta. — Niin kauvan kuin tilain sekaannus vielä oli yleinen (s. t. s. että maat olivat jakamattomat), ei saattanut niitynhoito muuta olla kuin huono; sillä 1) olivat metsämaissa löytyväiset niityt warsin aitaamatta; ne lähimäisemmät taas osittain aidatut osittain kaadetuilla hakopuilla eli risuilla waan piiritetyt; 2) ei missään ojitetut, sillä jos yhdellä ja toisella useammallakin oli halu ojittaa wesiperäiset niitynsä, niin olivat rajanaapurit kateudesta, hymmärtämättömyydestä y. m. haluttomia siihen. Ja mitä hyötyä olisi siis ollut laskuttomasta ojasta? 3) Sotketettiin ne heikot heinäjuuret kewäisin hlen aikaisella syöttämisellä ja syksyllä taas hlen myöhäisellä syöttämisellä, — koko kyläkuntain karjat käiwät niissä. 4) On syy huonoon heinäntuloon, että niin peräti aikaisin niitetään, ja että ne niityt ensiksi niitetään, jotka myös viimeis vuonna samoin ensiksi niitettiin; sillä kokemus on osottanut, että ne siten paljon kaswuansa kadottawat, kun eiwät woi tuottaa täysikaswuisia siemeniä ruohon enentämiseksi; jotta siis tarpeen on, että waihetella tässä, siten että ne niityt, jotka edellisenä vuonna owat ensiksi niitetyt, seuraavana vuonna niitettäisiin viimeiseksi, ja taas toisiin." Sitte kuin isojako oli pidetty, huomasiikin Hall, että asiat näissä kohdissa paraniwat.

Sitte puhuu hän karjan käynnistä ja syötinhaoista seuraawaisesti: "Karjan syöntipaikat olisiwat paremmat kuin ne nyt owat, jos metsästä korjattaisiin ne lukemattomat tuulen kaatamat puut sekä ne kuin vuosittain kaadetaan sinne tuohen ja lehden(terpoin) teosja. Syötinhakaan hyötyä ja tarpeellisuutta ei kansa vielä ole käsittänyt. Ainoastaan muutamat säätypersoonat owat siinäkin käyneet esille hymällä esimerkillä." — Siwutse mennen sopii sanoa, että nykyään jo on erittäin aidatut hewosha'at, wäikkaha'at y. m. — Nyt käännyimme katselemaan, mitä kirjoittaja sanelee muinaisesta pellonwiljelyksestä.

"Pelto kynnetaan enimmästi 3 kertaa rukiille, ladataan, jyrätään ja äestetään siksi kuin se tulee oikein hienoksi; mutta ohralle kynnetaan waan kaksi kertaa. Toinen puoli peltoa on joka wuosi mahona (lepää). Kynntökalu on "sahra", toiset owat jo kuitenkin alkaneet wiljellä tavallista auraa. — Djia tosin on pelloilla; mutta ei niin paljo eikä niin hywiä kuin tarwitsi; sillä sarkain wälisä on

tavallisesti vaan "wesima'ot", ja kusja oja on, owat ne sängen kelvottomasti kaimetut, wallan wääriä ja peräti matalia." Sarkajaan poistettua toimoo Hall asian paranewan, kuin myöskin sen aikaisen pastorin, promasti Jeremias Wallenius'en osottaman hyvän esimerkin kautta, joka itse oivallisesti peltonsa ojitti ja wieläpä keksi uuden ojituskoneen. Hänen toiwonsa ei olekaan pettänyt, waikka tosin wieläkin paljo olisi ojituksessa toiwottawaa. Täällä ei ole mielä muualla kuin Kielahden kartanossa koettu salaojitusta, ja kun ei sielläkään tahtonut se menestyä, niin ei tahdo yhteinen kansa ottaa koko salaojitusta korwiinsakaan; sen huomasi siitakin, ett'ei kukaan Pirkkalassa huolinut suomentamastani kirjasta "Peltomaan Ojituksesta"; sanomat ett'ei salaojitus sowi tässä maanladussa; mutta siitä ei tiedetä, kun ei ole oikein koetettukaan. *) — "Kuis kylwetään Lasjapäivän aikaan, wälistäin ennemminkin, wälistäin myöhemmin, ja leikataan Elokuun ensimmäisinä päiwinä." Nyt nähdään santamaisa wälistäin jo Jaakonpäiwänä kyäs pellolla. "Ohria kylwetään siihen kusja viimeis vuonna on herneitä ollut. Kylwettyä lewitetään sen päälle olki- ja pahnafekaista lehmäfontaa." Sitä kutsutaan "lakkeli katossonakfi." "Tämä tapa on kyllä hyödyllinen siten, että se warjeele ja suojaa heikon oraan kestävää kuivuutta ja kylmiä kewätuulia vastaan; mutta epäilen, josko se auringon paisteessa ja ilman waikutuksissa awoinna olewa fonta woi mitään woimaa antaa maalle tulemaa kylwöä warten, jonka se tekfi, jos se oikein peltoon sekoitettaisiin." Sitte mainitsee Hall, että täällä silloin myös wiljeltiin herneitä (walkoisia sekä harmaita), talwi- ja kewätuisua ja kauroja. Koko pitäjäässä lasfi hän siihen aikaan keskinkertaisina wuosina saaduksi 8538 tynnyriä wiljaa ja 6:s jynwä paitse siementä. — Humalaa, pellawaa ja hamppua oli silloin myös jo kaswatettu omiksi tarpeiksi. Nauriita ja räätikkäitä enemmän. "Peruna", sanoo hän, "menestyy täällä hywin, ja niitä onkin melkein kaikilla säätypersoonilla; mutta yhteistä kansaa ei wielä ole saatu ymmärtämään niiden hyötyä." Puutarhoja ja ryytimaita sanoo olewan Nokiasa, Teewalassa, Kaarilassa, Naholassa ja Mälkylässä. Tässä ei ole wieläkään

*) Että salaojitus (kiviojat erittäinkin) Pirkkalassa hywin menestysiwät, siitä olen wakuutettu sentähden, että Jämijärvellä ihan samankaltaisessa maanladussa Tykköön Wanhatalo on suuresti hyödytti melkein kaikki peltonsa salaojittanut.

paljoa edemmäksi ehditty, sillä luetut omat ne talonpojan talot, joissa oikeita puutarhoja eli "trefoolia" on. Tupakan sanoo hän myöskin jo silloin joka talon navetan takana kasvanneen; sanoopa vanhain waimoisten ja 14, 15 vuotisten poikainkin sitä wiljelleen. Nytkin vielä "naveton takuisia" wiljellään, waikka moni polttaa jo "kartusia." — Metsänhoidon sanoo hän kaikista wiheliäisimmäksi siihen aikaan. Kufin oli metsän wihollinen, ja mies se, joka sitä enemmän surmasi ja haaskasi.

Karjanhoitoa myöskin moittii siinä että pidettiin enemmän elukoita kuin ruoka kannatti. Lehmästä tuskin leimiskä woita wuodessa saatiin. Pitäjäässä sanoo hän silloin olleen 565 hewosta, 14 härkää (juhtana), 1233 lehmää, 1001 wähästä nautaa, 2266 lammasta, 1239 pukkia ja kuttua ja 691 sikaa. W. 1761 raiwosi täällä niin kauhea eluffarutto, että ainoastaan noin 100 hewosta jäi jällelle. W. 1766 samoin, jolloin 299 nautaa kaatui. Eläinkunnasta on jo wähäisen ennen kerrottu.

Waikka tämä on järwinen pitäjäs, on se kuitenkin wähemmän kalainen. Pyyhäjärwessä erittäinkin niitä on wähän. Muinen sanottiin niitä olleen summassa; ennen syytettiin kosken perkauffia kalain katoomiseen, nyt taas höyrylaiwoja. Myhajan kalastamisesta ja pyyhdyksistä kerromme tässä wähäisen, erittäinkin niinkuin se tawataan Mlōjärwellä. Pyydykset eroitetaan ranta- ja selkäpyyhdyksiksi. Ne ovat: 1) Nuotat: rantanuotta (wata) ja selkänuotta. Wadassa ei ole perää, waan sen keskipaikka on taajemmin pauloitettu. Selkänuotassa on wedintauwot joko tuohista (tanoföhsjä), oljista, eli paju- ja katajaniinistä molemmissa päisjä. Ne ovat 80:kin sylen pituisia ja 8—11 hynärän korkuisia (Mäsijärwellä). Sitä wedetään kahdella we-neellä, jotka kiinitetään paikalle rautakärkisillä jalwoilla (joita kutjutaan "upiksi"). Porkalla eli tarwolla (syttä pitkä jalko, jonka päässä on pöhrä) pelätetään kalat nuotan perään. 2) Werkot: lasku- ja ajowerkko on suuri- eli pieni-silmukkeinen, sen jälkeen mitä sillä pyydetään. 3) Nysät, tawallisesti kahden nielum kanssa. Zoki- ja ojanerystisjä on wain yksi nielu. 4) Merrat: neulemerta, yksi- ja kaksinieluininen; witsamerta, wirtaisissa paikoissa, aina yksinieluininen. 5) Ripot ja haawit; lippo lasketaan pohjaan. 6) Wela, 300—500 syttä pitkä siima, jossa joka kahden sylen päässä on koukku. 7) Pola (jalka)- ja saitto-koukku eli watakoukku. Edellisellä pyydetään

lyhemmillä vesillä, jälkimäisellä rantakahilain rinteissä. 8) Uistin. 9) Onget: "pohjaonki", pitkä siima jouhista y. m. Tällä ongitaan Pyhäjärvellä jäähän tehdyistä lävistä siikoja. "Pahlain- eli warfi- eli rantaonki" on toinen. 10) "Katiska" eli "kartistka" on lahden siivuilla ja perässä. — Kalastus Pyhäjärnessä on melkein turhaa työtä. Ainoastaan kuoreitten kalastus Wuolteesä ja Luffilan salmesä on mainittava; samoin Siikain saanti Nokian wirrasä. Muutkujia saatiin muinen wahvasti Nlöjärvellä. Nyt saadaan Keijärvestä niinkutsutuita "Siniäisiä", jotka eivät ole neulan pituisia, waikka wähän paksampia.

Metsästyksen päälle ei enää paljoa pidetä. Susia saadaan joskus syhstalwella (Marra- ja Soulu.) loukkailta, kuopilla ja myrkytetyillä syhöteillä sekä haaskoilla, joissa pshymies on wartioimassa; muutamat owat toimittaneet susikuoppiakin. Puntuja pyydetään loukkailta, pauloilla ja ampumalla; kettuja myrkytetyillä syhöteillä, ketunraudoilla ja leiwillä. Jäneksiä pyydetään pauloilla orailta olemista metsämaioisista ja kasista.

Wielä on yksi elatuskeino kertomatta, nimittäin kaupanteko. Siitä sopii sanoa, että muinaisten Pirkkalaisten luonne on jäänyt perinnöksi nykyisille Pirkkalaisille. Kansä myy kaikfia mitä waan taloudestansa irti saa ja Tampere nielee kaikki mitä itänä talonpoika sinne wie. Ja mistä muutoin saisi talonpoika kaikki ne monet maksettawanfa suorittettua, ellei hän myisi mitä maansa ja karjansa antaa. Tampereella käydäänkin joka wiikko; muutamat uskollisemmat kaupantekijät käywät kahdestikin wiikossa. Sinne wiedzään heiniä, halkoja, peluja, maitoa, piimää, woita, talia; wiljaa, leipää, maltaita. Muutamat ostawat wuodesä paljon wiljaa, leipowat sekä hapanta että riemää leipää, jonka wähäisellä woitolla fitte myhwät Tampereen torilla; muutamat taas tekewät monet hymmenet tynnyrit maltaiksi ja myhwät Tampereen "waarinkaljureille." Toiset taas ostawat lahtinautoja Häijään markkinoilta (Mouhijärnessä), tekewät lahtia, myhwät lihat ja wuodat Tampereelle. Tähän asti wiettiin myös wiinaa, waikka waan wähemmisä osissa Tampereelle. Wiinakuormat ne kulkiwat Pohjanmaan rantakanpunteihin, Ristiinaan, Waasaan, Roffolaanfin. Mutta nyt se wienti loppuu, jota kai moni waikeasti walit-

taapi. Röyhemmät (möffiläiset), joilla ei hevosta ole, kuljettawat käfikärryllä ja talwella keltalla Tampereelle maitolekkerinsä, luutia y. m. vähästä tawaraa. Liike onkin jokapäiväinen emäkirjolla. Samoin kappelistakin: Pinsiöläiset kuljettawat kaupunkiin kaitellaista metsätawaraa: halkoja, hirsiä, hiiliä, sammalia ja hakojakin. Noin 100 vuotta sitten tekivät Pirkkalaiset kauppaansa Harjun ja Wesilahden markkinoilla, jossa myivät karjaa, vähäisen woita, talia ja sianlihaa. Kauppa kävi myöskin kruunun wiinaprännissä Tampereella. Mitä wiljaa oli myydyä, se wiettiin Turkuun taikka Taiwasjalon markkinoille, jossa sitä waihetettiin kaloihin. Luultawasti on Pirkkalan kylässä muinen ollut kauppapaikka, jomoin Pispalassa, johon markkinat arwattawasti Harjun kirkonmäeltä muutettiin. Pispalaan ehdoteltiinkin, niinkuin jo ennen kerroimme, w: 1741 waltiopäiwillä kauppa taikka kaupunki asetettawaksi, mutta siitä ei tullut walmista; wasta 6 p. Kesäk. 1775 annettiin Kunink. Sääntö kaupungin perustamisesta Tampereen wirran warrelle.

Lisäys:

Pirkkalan Kaswisto.

Pirkkalan kaswainkuntaa en ole itse niin tarfoin tutkinut, että voisin siitä omatekoisen luettelon antaa; mutta siinä tuli awukseni herra Nioppilas Th. Simming, joka lähetettyä „Seuralta pro Fauna & Flora Fennica“ kesällä w. 1859 tarkasti Pirkkalan kaswiston, sekä Filosof. maisteri C. B. G. Forselius, joka sittemmin kahtena kesänä yhtä uskollisesti tutkisteli samaa. Nämät herrat ovat sitte hylwäntahtoisesti antaneet minulle tiedon, mitä kaswuja Pirkkalassa löytyy, merkittynä w. 1861 painettuun luetteloon. Otteen siitä panen tähän. Suomalaisia nimiä en tähän ollenkaan kirjoita, syystä että ne täällä ovat niin peräti epäwakaat, ett'ei kuule täällä oikeata waki-naista nimeä melkein yhdellekään kuffaselle, waan kaikki keltaiset kufat kutsutaan „kelta-kukiksi“ ja esimr. kaikki ne, kuin ensimmäisiksi kewaällä kukoistawat, kutsutaan „kirsi-kukiksi“ j. n. e. Luettelolla onkin waan tieteellinen tarfotus.

A. Phanerogamæ.

I. Monocotyledoneæ.

1) Gramineæ:

Nardus stricta.	Phragmites communis.
Anthoxanthum odoratum.	Melica nutans.
Hierochloa australis.	Aira flexuosa.
Hierochloa borealis, var. firma.	„ cæspitosa.
Digraphis arundinacea.	Glyceria fluitans.
Phleum pratense.	Poa annua.
Alopecurus geniculatus.	„ nemoralis.
„ pratensis.	„ serotina.
Milium effusum.	„ pratensis.
Agrostis canina.	Bromus secalinus — ? —
„ vulgaris.	Festuca ovina.
„ stolonifera.	„ rubra.
„ spica venti.	„ pratensis.
Calamagrostis stricta.	Dactylis glomerata.
„ sylvatica — ? —	Triticum repens.
„ phragmitoides	
„ lanceolata.	2) Cyperaceæ:
„ epigeios,	Carex pauciflora.
	„ dioica.

- Carex teretiuscula.*
 „ *leporina.*
 „ *elongata.*
 „ *loliacea.*
 „ *canescens.*
 „ *stellulata.*
 „ *aquatilis.*
 „ *vulgaris.*
 „ *acuta.*
 „ *cæspitosa.*
 „ *irrigua.*
 „ *limosa.*
 „ *sparsiflora.*
 „ *panicea.*
 „ *pallescens.*
 „ *globularis.*
 „ *pediformis.*
 „ *digitata.*
 „ *œderi.*
 „ *filiformis* — ? —
 „ *ampullacea.*
 „ *vesicaria.*
Eriophorum alpinum.
 „ *vaginatam.*
 „ *angustifolium.*
Scirpus acicularis.
 „ *palustris.*
 „ *cæspitosus.*
 „ *lacustris.*
 „ *sylvaticus.*
Rhynchospora alba.
- 3) Typhaceæ:
Sparganium minimum.
 „ *natans.*
 „ *simplex.*
 „ *fluitans.*
- 4) Potameæ.
Potamogeton pusillus.
 „ *perfoliatus.*
 „ *graminens, var. heterophyllus.*
- Potamogeton rufescens.*
 „ *natans.*
- 5) Aroideæ:
Lemna minor.
Calla palustris.
- 6) Juncaceæ:
Luzula campestris.
 „ *pallescens* — ? —
 „ *multiflora.*
 „ *pilosa.*
Juncus bufonius.
 „ *articulatus, var. aquaticus.*
 „ *filiformis.*
 „ *conglomeratus.*
- 7) Alismaceæ:
Triglochin palustre.
Scheuchzeria palustris.
Sagittaria sagittifolia.
Alisma plantago.
Butomus umbellatus.
- 8) Liliaceæ:
Paris quadrifolia.
Majanthemum bifolium.
Convallaria polygonatum.
 „ *multiflora.* *)
 „ *majalis.*
Gagea minima.
 „ *lutea.*
- 12) Orchideæ:
Corallorhiza innata.
Listera ovata.
Cæloglossum viride.
Platanthera bifolia.
Gymnadenia conopsea.
Orchis maculata.
 „ *angustifolia.*

*) Tätä eivät nimitä, herrat ole merkiin, löytäneensä Pirkkalassa. Rivijoutaja on sen nähnyt Tyrkölässä.

II. Dicotyledoneæ.

13) Synanthereæ:

Bidens tripartita.
Chrysanthemum leucanthemum.
Matricaria inodora.
     " *chamomilla.*
Anthemis tinctoria.
     " *arvensis.*
Achillea ptarmica.
     " *millefolium.*
Tanacetum vulgare.
Artemisia absinthium.
     " *vulgaris.*
Gnaphalium uliginosum.
     " *sylvaticum.*
     " *dioicum.*
Senecio vulgaris.
Erigeron acris.
Solidago virgaurea.
Petasites vulgaris. (Pitfântemi)
Tussilago farfara.
Centaurea jacea.
     " *cyanus.*
Circium lanceolatum.
     " *palustre.*
     " *arvense.*
     " *heterophyllum.*
Loppa minor.
Sonchus oleraceus.
Lapsana communis.
Tragopogon pratensis.
Crepis paludosa.
     " *tectorum.*
Hieracium umbellatum.
     " *vulgatum.*
     " *cæsium.*
     " *murorum.*
     " *glomeratum.*
     " *collinum.*
     " *awucula.*
     " *pilosella.*
Taraxacum officinale
Leontodon autumnalis.
Hypochoëris maculata.

14) Dipsaceæ:

Succisa pratensis.
Viburnum opulus.
Valeriana officinalis.
Galium mollugo.
     " *uliginosum.*
     " *palustre.*
     " *trifidum* — ? —
     " *boreale.*
     " *verum.*
     " *aparine, var. infestum.*

16) Caprifoliaceæ:

Lonicera xylosteum.
Linnea borealis.

17) Campanulaceæ:

Campanula glomerata.
     " *cervicaria.*
     " *rotundifolia.*
     " *persicifolia.*
     " *patula.*

19) Convolvulaceæ:

Cuscuta europæa.
     " *epilinum.*

20) Boragineæ:

Myosotis palustris.
     " *arvensis.*
     " *stricta.*
     " *hispida.*
Lithospermum arvense.
Pulmonaria officinalis.

21) Labiatæ:

Mentha arvensis.
Lycopus europæus.
Thymus serpyllum.
Calamintha acinos.
Scutellaria galericulata.
Prunella vulgaris.
Glecoma hederaceum.
Stachys sylvatica.

Stachys palustris.
 Galeopsis versicolor.
 „ tetrahit.
 Lamium purpureum.

22) Menyanthææ:

Menyanthes trifoliata.
 Polemonium cæruleum.

25) Gentianææ:

Gentiana campestris.

26) Solanaceææ:

Solanum dulcamara.
 Hyoscyamus niger.

27) Personatææ:

Verbascum thapsus.
 „ nigrum.
 Scrophularia nodosa.
 Linaria vulgaris.
 Veronica longifolia.
 „ officinalis
 „ chamædrys
 „ scutellata, var. villosa.
 „ serpyllifolia.
 „ arvensis.
 „ verna.
 „ agrestis.
 Odondites rubra.
 Euphrasia officinalis.
 Rhinanthus major.
 „ minor.
 Pedicularis palustris.
 Melampyrum pratense.
 „ sylvaticum.

28) Lentibulariææ:

Utricularia vulgaris.

29) Primulacææ:

Lysimachia vulgaris.
 „ thysiflora.
 Trientalis europæa.
 Primula officinalis l. veris.

30) Plantagineææ:

Plantago major.

31) Frangulacææ:

Rhamnus frangula.

32) Umbellifereææ:

Anthriscus sylvestris
 Heracleum sibiricum.
 Angelica sylvestris.
 Peucedamum palustre.
 Cicuta virosa.
 Agopodium podagria.
 Carum carvi.
 Pimpinella saxifraga.

34) Acerinæææ:

Acer platanoides

35) Nymphæacææ:

Nymphæa alba.
 Nuphar luteum.

36) Ranunculacæææ:

Ranunculus polyanthemus.
 „ var. glabratus.
 „ repens.
 „ acris.
 „ cassubicus.
 „ auricomus.
 „ lingua.
 „ flammula, var. reptans.
 „ sceleratus.
 Batrachium heterophyllum.
 Myosurus minimus.
 Thalictrum flavum.
 Anemone nemorosa.
 „ ranunculoides.
 „ hepatica.
 Caltha palustris.
 Trollius europæus.
 Aquilegia vulgaris.
 Actæa spicata.

37) Papaveraceæ:

Chelidonium majs.

38) Fumariaceæ:

Corydalis fabacea.

Fumaria officinalis.

39) Cruciferæ:

Raphanus raphanistrum.

Brassica campestris.

Erysimum cheiranthoides.

Sisymbrium officinale.

" sophia.

Cardamine amara.

" pratensis.

Arabis suecica.

" Thaliana.

Turritis globra.

Barbarea stricta.

Nasturtium amphibium.

" palustre.

Lepidium ruderalis.

Capsella bursa pastoris.

Thlaspi arvense.

Camelina sativa.

Draba verna.

Sabularia aquatica.

40) Balsaminæ:

Impatiens noli tangere.

41) Tiliaceæ:

Tilia parvifolia.

42) Malvaceæ:

Malva borealis.

43) Gruinales:

Geranium sylvaticum.

" bohemicum.

" Robertianum.

Erodium cicutarium — ? —

Oxalis acetocella.

44) Hypericineæ:

Hypericum quadrangulum.

" perforatum.

45) Violarieæ:

Viola tricolor.

" canina.

" arenaria.

" sylvatica.

" mirabilis.

" umbrosa.

" epipsila.

" palustris.

46) Droseraceæ:

Parnassia palustris.

Drosera rotundifolia.

47) Silenaceæ:

Silene inflata.

Melandrium sylvestre.

" pratense.

Viscaria purpurea.

Lychnis flos cuculi.

Agrostemma gitago.

Dianthus deltoides. Var. glaucus.

48) Alcinaceæ:

Malachium aquaticum.

Stellaria nemorum.

" media.

" palustris l. glauca.

" graminea.

" uliginosa.

" longifolia.

Cerastium vulgatum.

Arenaria trinervia.

" serpyllifolia.

Sagina procumbens.

Spergula arvensis.

" Morisonii — ? —

Lepigonum rubrum.

49) Elatineæ:

Elatine triandra.

50) Ribesiaceæ:

- Ribes nigrum.
 „ rubrum.
 „ alpinum.

52) Saxifrageæ:

- Chrysosplenium alternifolium.

53) Crassulaceæ:

- Sedum telephium.
 „ acre.
 „ annuum.

54) Lythrarieæ:

- Lythrum salicaria.
 Peplis portula.

55) Onagrarieæ:

- Epilobium angustifolium.
 „ montanum.
 „ palustre.
 Circœa alpina.

56) Halorhageæ:

- Mriophyllum alternifolium.
 Hippuris vulgaris.

57) Pomaceæ:

- Sorbus aucuparia.

58) Senticosæ:

- Rosa canina.
 „ cinnamomea.
 Alchemilla vulgaris.
 Rubus idæus.
 „ saxatilis.
 „ arcticus.
 „ chamæmorus.
 Fragaria vesca.
 Comarum palustre.
 Potentilla anserina.
 „ norvegica.
 „ argentea.
 „ tormentilla.

- Potentilla alpestris.
 Geum urbanum.
 „ rivale.
 „ intermedium. — ? —
 Spiræa ulmaria.

59) Drupaceæ:

- Cerasus padus.

60) Papilionaceæ:

- Lathyrus sylvestris.
 „ palustris.
 „ pratensis.
 Orobus vernus. (walfo-futillafin).
 Vicia sylvatica.
 „ hisurta.
 „ tetrasperma.
 „ cracca.
 „ sæpium.
 „ sativa.
 „ angustifolia.
 Trifolium pratense.
 „ medium.
 „ hybridum.
 „ repens.
 „ spadiceum.
 „ agrarium.

61) Ericineæ:

- Vaccinium uliginosum.
 „ myrtillus.
 „ vitis idæa.
 Oxycoccus palustris.
 Arctostaphylos officinalis.
 Andromeda polyfolia.
 Calluna vulgaris.
 Ledum palustre.
 Pyrola uniflora.
 „ rotundifolia.
 „ minor.
 „ secunda.

62) Empetreæ:

- Empetrum nigrum.

63) Portulacææ:

Montia fontana.

64) Paronychierææ:

Sceleranthus annuus.

65) Polygonææ:

Polygonum viviparum.
 „ *amphibium.*
 „ *lapathifolium.*
 „ *hydropiper.*
 „ *aviculare.*
 „ *convolvulus.*
 „ *dumentarum.*

Rumex domesticus.„ *acetosa.*„ *acetosella.*

66) Thymealææ:

Daphne mezereum.

68) Ulmaceææ:

Ulmus montana.„ *effusa.*

69) Urticaceææ:

*Humulus lupulus.**Urtica urens.*„ *dioica.*

70) Chenopodiaceææ:

Artiplex hastata.„ *patula.**Chenopodium album.*„ *polyspermum.*

71) Cupuliferææ:

Quercus robur (= *tammi*, *Rofiasfa*).*Corylus avellana.*

72) Salicineææ:

*Populus tremula.**Salix fragilis.*„ *pentandra.*„ *caprea* — ? —„ *cinerea.*„ *aurita.*„ *depressa.*„ *nigricans.*„ *myrtilloides.*„ *repens* — ? —„ *rosmarinifolia.*

73) Betulineææ:

Betula verrucosa.„ *glutinosa.*„ *nana.**Alnus glutinosa.*„ *incana.*

75) Callitrichineææ:

Callitriche verna.„ *autumnalis.* — ? —

III. Gymnospermeææ.

76) Coniferææ:

Pinus sylvestris.„ *abies.**Juniperus communis.*

Djhtensä s̄is 418 fuffafas̄wua.

B. Cryptogamææ.

Class. IV. Felices:

Equisetum arvense. — ? —„ *sylvaticum.*„ *pratense.*„ *limosum.**Polypodium vulgare.*„ *phlegopteris.*„ *dryopteris.**Woodsia ilvensis.*

Aspidium felix mos.
 „ *cristatum.*
 „ *spinulosum.*
Cystopteris fragilis.
Asplenium filix femina.
 „ *Trichomanes.*
 „ *septentrionale.*
Pteris aquilina.
Struthiopteris germanica.
Bothrychium lunaria — ? —
Lycopodium complanatum.
 „ *clavatum.*
 „ *annotinum.*
 „ *Selago.*

Class. V. Musci:

Hypnum sylvaticum.
 „ *denticulatum.*
 „ *nitidulum.*
 „ *cordifolium.*
 „ *cuspidatum.*
 „ *Schreberi.*
 „ *abietinum.*
 „ *proliferum.*
 „ *delicatulum.*
 „ *strigosum.*
 „ *populeum.* — ? —
 „ *reflexum.*
 „ *velutinum.*
 „ *salebrosum.*
 „ *albicans.*
 „ *serpens.*
 „ *triquetrum.*
 „ *spuarrosum.*
 „ *stellatum.*
 „ *Sommerfeltii.*
 „ *crista castrensis.*
 „ *uncinatum.*
 „ *fluitans.*
 „ *palustre.*
 „ *incurvatum.*
 „ *cupressiforme.*
 „ *protuberatus.*
Leskea curvata.

Leskea myosuroides.
 „ *polyantha.*
 „ *nervosa.*
Climacium dendroides.
Neckera oligocarpa.
 „ *trichomanoides.*
 „ *complanata.*
Anomodon curtipendulus.
 „ *viticulosus.*
 „ *attenuatus.*
Leptohymenium filiforme.
Leucodon sciuroides.
Fontinalis antipyretica.
 „ *var. dalekarlica.*
Dichelyma falcatum.
Mnium punctatum.
 „ *affine* — ? —
 „ *cuspidatum.*
Aulacomnion palustre.
 „ *androgynum* (*Phyt-*
fellä).
Bryum roseum.
 „ *crudum.*
 „ *bimum.*
 „ *cæspiticium.*
 „ *pyriforme.* — ? —
 „ *nutans.*
 „ *asgentium.*
Tetrafis pellucida.
Splachnum luteum.
 „ *rubrum.*
 „ *ampullaceum.*
Tayleria serrata.
Funaria hygrometrica.
Polytrichum commune.
 „ *juniperinum.*
 „ *piliferum.*
 „ *armigerum.*
Catharina undulata.
Buxbatmia aphylla — ? —
Batramia crispa.
 „ *ithyphylla.*
 „ *fontana.*
Orthotricum speciosum.

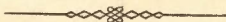

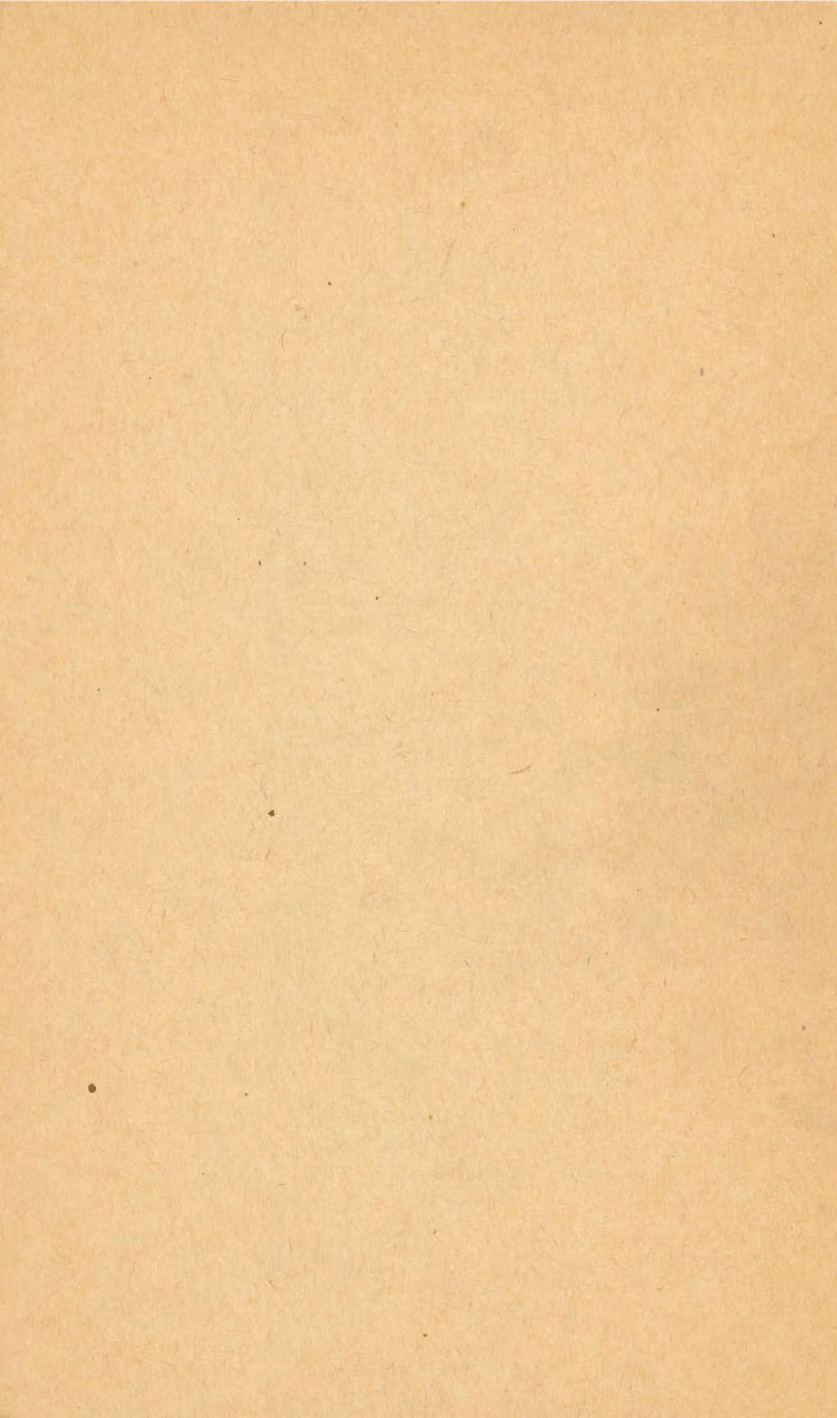
Orthotricum cupulatum.	Andræa petrophila.
" anomalum.	Plagiochila asplenoides.
Zygodon lapponicus.	" var. minor.
Encalypta ciliata.	Scapania curta.
Pottia truncata.	Jungermannia anomala.
Hedwigium ciliatum.	" inflata.
Grimmia apocarpa.	" ventricosa.
" thricophylla.	" porphyroleuca.
Racomitrium lanuginosum.	" saxicola — ? —
" heterostichum.	" quinquedentata.
" microcarpon.	" barbata.
" aciculare.	" bicuspida.
Tortula ruralis.	" connivens.
Trichostomum rubellum.	" trichophylla.
Ceratodon purpureus.	Lophocolea heterophylla.
Dicranum undulatum.	Chiloscyphus polyanthus Corda.
" scoparium.	Lepidozia reptans.
" fuscescens.	Ptilidium ciliare.
" longifolium.	Radula complanata.
" varium.	Lejeunia serpyllifolia.
" polycarpon.	Frullania dilatata.
" alpestre.	Fossombronia pusilla.
" crispum.	Pellia epiphylla.
" cerviculatum.	Aneura palmata.
Fissidens adiantoides.	Meztergia furcata.
Sphagnum cymbifolium.	Marchantia polymorpha.
" squarrosum.	Fimbriaria pilosa.
" acutifolium.	Riccia glauca.
" cuspidatum.	

Nämät Birkkalassa löytyväiset 22 Rorte- ja 128 Sammal- kaswia on herra Theodor Simming yksin täällä tutkinut w. 1859 ja Luettelostansa minulle osan antanut. Tietysti on myöskin Birkkalan Siemi- y. m. Cryptogame-kaswit tutkittu, kumminkin osaksi; mutta kun en ole onnistunut saamaan täydellistä luetteloa niistä, jäävät ne siksensä. —

Ennen sanoimme Birkkalan kaswiston rikkaaksi ja rikkaammaksi kuin eteläisemmissä Satakunnan pitäjäissä. Sen luettelon mukaan, jonka Seuran „Fauna & Flora“ lähettiläät painattivat kaswuisista Satakunnassa ja Pohjanmaan etelä-osassa, löytyy koko Satakunnassa

545 Phanerogamæ-kasvua ja Etelä-Pohjanmaalla 432. Kun sam-
 mallaisia kasveja yhsin Pirkkalassa on merkitty olewan 418, se on:
 127 vähemmän kuin kaikissa Satakunnan pitäjäissä yhteenjä, siihen
 luettuna meren rantamaat Raumalta Pohjanmaan rajalle, ja 14 vä-
 hemmän kuin koko eteläisessä Pohjanmaassa merenrantoineen ja luotoi-
 neen; niin siitä jo huomaa Pirkkalan kasuriffauden — ja luultavastikin
 on Luettelossa merkitsenättä monta Pirkkalassa löytyvää kasvua, jotta
 muutoin siinä seisovat niinkuin yleensä Satakunnassa löytyväiset.

B. i.

H. i.

SKS

Toim

47:1

(1869)

